

Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü
Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı

TÜRKİYE’DE İSTİHDAM EDİLEN İNGİLİZ UZMANLAR VE TÜRK MODERNLEŞMESİNE KATKILARI (1924-1975)

Zuhal ALTUNBAŞ

Doktora Tezi

Ankara, 2023

TÜRKİYE'DE İSTİHDAM EDİLEN İNGİLİZ UZMANLAR VE TÜRK
MODERNLEŞMESİNE KATKILARI (1924-1975)

Zuhal ALTUNBAŞ

Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü
Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı

Doktora Tezi

Ankara, 2023

KABUL VE ONAY

Zuhal ALTUNBAŞ tarafından hazırlanan ‘‘Türkiye’de İstihdam Edilen İngiliz Uzmanlar ve Türk Modernleşmesine Katkıları (1924-1975)’’ başlıklı bu çalışma, 15/12/2023 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

..... (Başkan)

Prof. Dr. Seyfi YILDIRIM (Danışman)

..... (Üye)

..... (Üye)

..... (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Ünvanı Adı - Soyadı

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan "**Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge**" kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- o Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir.⁽¹⁾
- o Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren..... ay ertelenmiştir.⁽²⁾
- o Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir.⁽³⁾

15/12/2023

Zuhal ALTUNBAŞ

¹ "Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge"

- (1) Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez **danışmanın** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
- (2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez **danışmanın** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulunun** gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.
- (3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, **tezin yapıldığı kurum** tarafından verilir.* Kurum ve kuruluşlarla yapılan iş birliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, **ilgili kurum ve kuruluşun önerisi** ile **enstitü** veya **fakültenin** uygun görüşü üzerine **üniversite yönetim kurulu** tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

* Tez **danışmanın** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.**

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, Prof. Dr. Seyfi YILDIRIM danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığımı beyan ederim.

Zuhal ALTUNBAş

ÖZET

ALTUNBAŞ, Zuhâl, *Türkiye’de İstihdam Edilen İngiliz Uzmanlar ve Türk Modernleşmesine Katkıları (1924-1975)*, Doktora Tezi, Ankara, 2023.

Bu çalışmada 1924-1975 yılları arasında Türkiye’de istihdam edilen İngilizlerin istihdam edildikleri alanlar istihdam süreleri, istihdam türleri ve Türkiye’nin modernleşme sürecine sundukları katkıları ele alınmıştır. Çalışma bir prosopografi çalışmasıdır. Cumhuriyet döneminde müstakil olarak İngilizlerin istihdamı ve Türk modernleşmesine sundukları katkıları konusunda yapılan ilk lisansüstü tez çalışmasıdır. Çalışmanın I. bölümünde internet taramaları ve kütüphanelerde yapılan literatür taramaları sonucu ulaşılan kaynaklardan faydalanılmıştır. Çalışmanın asıl konusunu oluşturan İngiliz uzmanlarla ilgili bölümlerde Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi’nin ilgili fonlarında tespit edilen kararname ve bu kararnamelerde tespit edilen İngiliz uzmanlar hakkında yapılan internet ve literatür taramaları sonucunda makale ve eserlerde yer alan bilgiler kullanılmıştır. Birinci bölümde Batı dışı modernleşme örnekleri incelenmiştir. Bu kapsamda Rusya, Mısır, Osmanlı, İran, Japonya ve Afganistan’da modernleşme ve dinamikleri, sürdürülen modernleşme çalışmaları ve özellikle yabancı uzman istihdamı dolayısı ile modernleşme konusu üzerinde durulmuştur. Ayrıca bu bölümde Türk-İngiliz ilişkileri Osmanlı Devleti döneminde ilk İngiliz diplomatın İstanbul’a gelmesi ile başlayan ilişkiler ve sonrasındaki gelişmeler yerli ve yabancı kaynaklardan faydalanarak ele alınmıştır. Millî Mücadele ve Cumhuriyet dönemi Türk-İngiliz ilişkileri incelenmiştir. İkinci bölümde İngiliz uzmanların istihdamları ile ilgili kanunlar, aldıkları ücretler ve istihdam alanları ile ilgili genel değerlendirmeler yapılarak eğitim ve sanat alanında istihdam edilen İngiliz uzmanlara ait bilgiler derlenerek Türk modernleşmesine katkıları incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise sanayi ve askeri alanlarda istihdam edilen İngiliz uzmanların çeşitli sanayi kuruluşları ve fabrikalarda, Karabük Demir-Çelik Fabrikasında ve inşaatında, madencilik, askeri alanda istihdam edilen İngilizler hakkında elde edilen verilerle İngilizlerin bu alanlarda Türk modernleşmesine yaptıkları katkıları İngiliz -Türk siyasi ilişkileri ekseninde anlamlandırılarak incelenmiştir. Yine üçüncü bölümde, “Diğer Alanlarda İstihdam Edilen Uzmanlar” başlığı altında sağlık, arkeoloji, denizcilik, bakanlıkların merkezi teşkilatları, telefon-telgraf ve ziraat alanlarındaki İngiliz

uzmanların istihdamları ve Türk modernleşmesine katkıları incelenmiştir. Çalışmada Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi ve ATESE II. Dünya Savaşı Katoloğu'nun ilgili fonlarında tespit edilen kararnameler ve bu kararnamelerde tespit edilen İngiliz uzmanlar hakkında yapılan internet ve literatür taramaları sonucunda uzmanlara ait istihdam alanları, istihdam süreleri, istihdam edildikleri kurumlar, aldıkları ücretler, akademik ünvanlar gibi bilgiler tablolara işlenmiş ve çeşitli grafikler oluşturulmuştur. Ayrıca özellikle ikinci bölümden itibaren İngiliz uzmanlara ait rastlanılan hatıratlardan faydalanılarak uzmanların gözünden de Türkiye'deki istihdamları ve sundukları katkılar incelenmiştir. İstihdam edilen uzmanlar Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin modernleşme hedeflerine uygun olarak görevlendirildikleri kurumlarda bilgi birikimleri ile özellikle modern Türkiye'nin işbilir insanlarını yetiştirme ve kurumların oluşturulması konularında katkı sunmuşlardır. Sayı bakımından en büyük istihdam eğitim alanında gerçekleşmiştir. Özellikle ülkedeki yabancı dil öğretiminde İngilizcenin, Fransızcanın yerini alması ile birlikte çok sayıda dil bilimci bu alanda kendine yer bulmuştur. Türkiye'nin yabancı dil öğretimi konusundaki izlediği eğitim stratejisini uzun yıllar bu uzmanların şekillendirdiği anlaşılmıştır. Bunun yanında eğitim alanında başka alanlardan birçok yetkin kişinin istihdam edildikleri yerlerde kendi yeterlilikleri doğrultusunda yeni kürsüler kurmak ve alanlarında ilerleme kaydetmek gibi katkılar sunmuşlardır. Sosyokültürel yapının da büyük etkisiyle çok fazla gelişim gösterememiş bir alan olan güzel sanatlar alanı özellikle konservatuvar ve bale alanında yerli ve dünya standartlarında uzmanların yetişmesinde İngiliz uzmanların katkısı büyüktür. Sanayi alanında özellikle Karabük Demir-Çelik Fabrikasının inşaatı ve fabrikanın işletilmesinde yer alarak, yeterli sayıda yerli işbilir insan yetiştirme konusunda tamamen sorumlu oldukları görülmüştür. Osmanlı Devleti döneminde deniz kuvvetlerinde gerçekleşen İngiliz uzman istihdamının Cumhuriyet dönemiyle beraber hava kuvvetlerine kaydığı ve askeri alanda talim terbiye ve II. Dünya Savaşı zamanında savunma konusunda katkı sunmuşlardır. Tarihsel süreçte gerçekleşen değişimlerle ilişkilerin aynı zamanda istihdamların da evrildiği gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk Modernleşmesi, Yabancı Uzman, Yabancı Uzman İstihdamı, İngiliz Uzman

ABSTRACT

ALTUNBAŞ, Zuhâl, *British Experts Employed in Türkiye and Their Contribution to Turkish Modernization (1924-1975)*, Ph. D. Dissertation, Ankara, 2023.

In this study, the areas of employment of the British who were employed between 1924 and 1975, their employment durations, types of employment, and their contribution to the modernization process of Türkiye were discussed using the prosopography method. It is the first postgraduate dissertation on the employment of the British and their contributions to Turkish modernization in the Republican era. In the first chapter of the study, the resources reached as a result of web and literature searches in libraries were used. In the sections related to the British experts, which is the main subject of the study, the decrees determined in the relevant funds of the Republic Archive of the Presidency of the State Archives, the web searches about the British experts identified in these decrees, and the information obtained in the articles and works were used. In the first chapter, examples of non-Western modernization were examined. Modernization and modernization studies in Russia, Egypt, Ottoman, Iran, Japan, and Afghanistan, especially those focusing on modernization due to foreign experts' employment, were emphasized. Turkish-British relations, starting from the first British diplomat's arrival into the Sublime Porte and the subsequent developments, were discussed through domestic and foreign sources. Turkish-British relations during the National Struggle and Turkish-British relations in the Republican period were examined. In the second chapter, general evaluations of the employment laws of British experts, their wages and employment areas and their contributions to Turkish modernization were examined by compiling the information of British experts employed in the field of education. In the third chapter, the contributions of British experts employed in the field of industry to Turkish modernization due to their employment in various industrial establishments and factories, Karabük Iron-Steel Factory, and Construction and mining areas are examined within the axis of Turkish-British relations. The data obtained about the British experts employed in the military field and the contribution of the British to Turkish modernization in the military field were analyzed in terms of Turkish-British diplomatic relations. Categorized as

"Employed in Other Fields," British experts' contributions to Turkish modernization in health, archeology, maritime, central organizations of ministries, telephone-telegraph, and agriculture were examined. In this study, the decrees identified in the relevant funds of the Presidency of State Archives Republic Archive and the internet searches made about the British experts identified in these decrees, and as a result of the literature reviews, the employment areas, employment periods, employment institutions, wages, academic titles were recorded in tables. The statistics of comparisons under various headings in all fields were shown in tables and graphs. Beginning with the second chapter, the memoirs of the British experts were used to examine their employment in Türkiye and their contributions. The British experts, assigned to their respective institutions in line with the modernization goals of the Republic of Türkiye, have contributed to the growth of local experts in modern Türkiye and the establishment of institutions, particularly utilizing their expertise. In the education sector, where the most significant amount of British experts were employed, numerous linguists have been employed, especially following the replacement of French with English in the state. It is understood that these experts have significantly shaped Türkiye's foreign language teaching strategy over the years. In addition, many competent individuals from various fields have contributed to the Turkish education sector by establishing new departments and progressing in their areas of expertise. The field of fine arts, which had yet to show much development due to socio-cultural factors, has particularly benefited from the contribution of British experts in training locally and internationally qualified specialists, especially in conservatories and ballet. In the industrial sector, their involvement in the construction and operation of the Karabük Iron-Steel Factory reveals their complete responsibility in ensuring the training of competent local experts. The employment of British experts in the Ottoman Navy transitioned to the Air Force during the Republic era, where they contributed to military training, discipline, and defense during World War II. Observations indicate that relationships and employment have evolved alongside the historical changes in the process.

Keywords: Turkish Modernization, Foreign Expert, Foreign Expert Employment, British Expert

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	ii
ETİK BEYAN.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xi
TABLolar DİZİNİ	xii
ŞEKİLLER DİZİNİ	xiv
FOTOĞRAFLAR DİZİNİ	xv
ÖNSÖZ.....	xvi
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: BATI-DIŞI TOPLUMLARDA MODERNLEŞME SÜRECİNDE YABANCI UZMAN İSTİHDAMI VE TÜRK-İNGİLİZ İLİŞKİLERİ.....	23
1.1. BATI-DIŞI TOPLUMLARDA MODERNLEŞME SÜRECİNDE YABANCI UZMAN İSTİHDAMI	23
1.2. TARİHSEL SÜREÇTE TÜRK-İNGİLİZ İLİŞKİLERİ.....	49
1.2.1. Osmanlı Devleti-İngiltere İlişkileri	49
1.2.2. Millî Mücadele Dönemi Türk- İngiliz İlişkileri	67
1.2.3. Cumhuriyet Dönemi Türkiye- İngiltere İlişkileri	74
2. BÖLÜM: İNGİLİZ UZMANLARIN İSTİHDAMLARININ GENEL DEĞERLENDİRMESİ, EĞİTİM VE SANAT ALANINDA İSTİHDAM EDİLEN UZMANLAR	83
2.1. İNGİLİZ UZMANLARIN İSTİHDAMLARININ GENEL DEĞERLENDİRMESİ.....	83

2.2. EĞİTİM VE SANAT ALANINDA İSTİHDAM EDİLEN İNGİLİZ UZMANLAR	96
2.2.1. Yükseköğretim Kurumlarında İstihdam Edilen Uzmanlar	105
2.2.1.1. Ankara Üniversitesi.....	106
2.2.1.1.1. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi	107
2.2.1.1.2. Siyasal Bilgiler Fakültesi	113
2.2.1.1.3. Hukuk Fakültesi	119
2.2.1.1.4. Tıp ve Fen Fakülteleri.....	122
2.2.1.2. İstanbul Üniversitesi.....	126
2.2.1.3. Hacettepe Üniversitesi	143
2.2.1.4. Diğer Üniversiteler	154
2.2.2. Eğitim Enstitüleri.....	163
2.2.3. Kolejler ve Diğer Okullar	169
2.2.4. Güzel Sanatlar, Devlet Tiyatroları ve Devlet Opera ve Balesi.....	173
3. BÖLÜM: SANAYİ, ASKERİ VE DİĞER ALANLARDA İSTİHDAM EDİLEN İNGİLİZ UZMANLAR	185
3.1. SANAYİ ALANINDA İSTİHDAM EDİLEN UZMANLAR	185
3.1.1. Çeşitli Sanayi Kuruluşları ve Fabrikalar	186
3.1.2. Karabük Demir-Çelik Fabrikası	189
3.1.3. Madencilik Alanı	202
3.2. ASKERİ ALANDA İSTİHDAM EDİLEN UZMANLAR.....	207
3.3. DİĞER ALANLARDA İSTİHDAM EDİLEN UZMANLAR	220
3.3.1. Sağlık Alanı	220
3.3.2. Arkeoloji Alanı	225
3.3.3. Denizcilik Alanı.....	227
3.3.4. Merkez Teşkilatları.....	229
3.3.5. Telefon-Telgraf İşleri	231

3.3.6. Ziraat İşleri	232
SONUÇ	234
KAYNAKÇA	241
EKLER	290
EK-1. İngiliz Uzmanların İstihdam Süreçlerinde Alınan Onaylar	290
EK-2. İstihdam Edilen Uzmanların Sözleşme Süreleri Hakkında Belge	296
EK-3. İstihdam Edilen Yabancı Uzmanların Uyruklarının Belirtilmediği Belgeler	297
EK-4. İstihdam Edilen İngiliz Uzmanlarına Ait Uygunluk Raporu	299
EK-5. İngiliz Uzmanların İstihdam Süreleri ve İstihdam Alanlarının Belirtilmediğine Dair Belge	300
EK-6. Tez Çalışması Orjinallik Raporu Beyanı	302
EK-7. Etik Kurul / Komisyon İzni ya da Muafiyet Formu	304

KISALTMALAR

- ABD** : Amerika Birleşik Devletleri
Age. : Adı geçen eser
Agm. : Adı geçen makale
Agt. : Adı geçen tez
BCA : Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi
IDH : İkinci Dünya Harbi Kataloğu
Bkz : Bakınız
Çev. : Çeviren
Fak. : Fakülte
Bşk. : Başkanlığı
Dr. : Doktor
DTCF : Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi
İTÜ : İstanbul Teknik Üniversitesi
MTA : Maden Tetkik Arama Enstitüsü
M.S.B : Millî Savunma Bakanlığı
ODTÜ : Orta-Doğu Teknik Üniversitesi
Ord. : Ordinaryüs
Prof. : Profesör
PTT : Posta, Telefon, Telgraf
SBF : Siyasal Bilgiler Fakültesi
SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
Ünv. : Üniversite
Y.O : Yüksek Okul

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1. İngiliz Uzmanların İstihdam Alanları ve Oranları.....	87
Tablo 2. Türkiye’de İstihdam Edilen Uzmanların 1924-1975 Yılları Arasındaki İstihdam Süreleri	89
Tablo 3. Türkiye’de İstihdam Edilen İngiliz Uzmanların Alanları ve İstihdam Yıllarına Göre Sayıları	90
Tablo 4. İngiliz Uzmanların Ayrıntılı İstihdam Yerleri	91
Tablo 5. Eğitim ve Sanat Alanında İstihdam Edilen Uzmanların Kurumlarına Göre Sayıları, İstihdam Oranları ve İstihdam Edildikleri Yıllar.....	99
Tablo 6. Eğitim ve Sanat Alanında İstihdam Edilen Uzmanların Görev Aldıkları Yükseköğretim Kurumlarına Göre Genel Dağılımları.....	100
Tablo 7. Eğitim ve Sanat Alanında İstihdam Edilen İngiliz Uzmanların Kadroları ve Sayıları	104
Tablo 8. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesine İstihdam Edilen İngiliz Uzmanlar	108
Tablo 9. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesinde İstihdam Edilen İngiliz Uzmanlar	115
Tablo 10. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesinde İstihdam Edilen İngiliz Uzmanlar.....	120
Tablo 11. Ankara Tıp ve Fen Fakültelerinde İstihdam Edilen İngiliz Uzmanlar.....	123
Tablo 12. İstanbul Üniversitesinde İstihdam Edilen İngiliz Uzmanlar.....	128
Tablo 13. Hacettepe Üniversitesinde İstihdam Edilen İngiliz Uzmanlar.....	144
Tablo 15. Atatürk Üniversitesinde İstihdam Edilen İngiliz Uzmanlar	158
Tablo 16. Ege Üniversitesinde İstihdam Edilen İngiliz Uzmanlar	159
Tablo 17. Orta Doğu Teknik Üniversitesinde İstihdam Edilen İngiliz Uzmanlar	160
Tablo 18. Boğaziçi Üniversitesinde İstihdam Edilen İngiliz Uzmanlar	162
Tablo 19. Karadeniz Teknik Üniversitesinde İstihdam Edilen İngiliz Uzmanlar	163
Tablo 20. Eğitim Enstitülerinde İstihdam Edilen İngiliz Uzmanlar	165
Tablo 21. Kolejlere ve Diğer Okullarda İstihdam Edilen İngiliz Uzmanlar.....	170

Tablo 22. Güzel Sanatlar, Devlet Tiyatroları ve Devlet Opera ve Balesinde İstihdam Edilen İngiliz Uzmanlar	176
Tablo 23. Sanayi Alanında Çeşitli Fabrikalarda İstihdam Edilen İngiliz Uzmanlar.....	186
Tablo 24. Karabük Demir-Çelik Fabrikası İnşaatında İstihdam Edilen İngiliz Uzmanlar	191
Tablo 25. Karabük Demir-Çelik Fabrikası İnşaatındaki İstihdam Sayıları.....	193
Tablo 26. Demir-Çelik Fabrikalarında İstihdam Edilen İngiliz Uzmanlar	193
Tablo 27. Madencilik Alanında İstihdam Edilen İngiliz Uzmanlar	203
Tablo 28. Madencilik Alanındaki İstihdam Türlerine Göre Uzman Sayıları ve Oranları	206
Tablo 29. Askeri Alanda İstihdam Edilen İngiliz Uzmanlar.....	208
Tablo 30. Askeri Alanda İstihdam Türleri Sayıları.....	219
Tablo 31. Sağlık Alanında İstihdam Edilen İngiliz Uzmanlar	221
Tablo 32. Sağlık Alanında İstihdam Edilenlerin Kurumlara Göre Sayıları	223
Tablo 33. Arkeoloji Alanında Çalışmalar Yapanlar	226
Tablo 34. Denizcilik Alanında İstihdam Edilen İngiliz Uzmanlar	228
Tablo 35. Merkez Teşkilatlarda İstihdam Edilen İngiliz Uzmanlar.....	230
Tablo 36. Telefon-Telgraf İşlerinde İstihdam Edilen İngiliz Uzmanlar	232
Tablo 37. Ziraat İşlerinde İstihdam Edilen Uzmanlar.....	233

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Eğitim ve Sanat Alanında İstihdam Edilen İngiliz Uzmanların İstihdam Edildikleri Yükseköğretim Kurumlarına Göre Genel Dağılımları.....	101
Şekil 2. Eğitim ve Sanat Alanında İstihdam Edilen İngiliz Uzmanların Tüm Eğitim ve Öğretim Alanlarındaki Genel Oranları.....	102
Şekil 3. Eğitim ve Sanat Alanında İstihdam Edilen İngiliz Uzmanların İstihdam Edildikleri Tüm Kurumlardaki Oranları	103
Şekil 4. Madencilik Alanında İstihdam Edilen İngiliz Uzmanların İstihdam Yerlerine Göre Sayıları	207
Şekil 5. Askeri Alandaki İstihdam Edilen Uzmanların İstihdam Edildikleri Sınıflara Göre Oranı.....	219
Şekil 6. Sağlık Alanı Kurumlara Göre Uzmanların İstihdam Oranı	223

FOTOĞRAFLAR DİZİNİ

Fotoğraf 1. Eckstein'in Muayenehanesinden Bir Görüntü	124
Fotoğraf 2. Dr. Marry Grosse'ye Ait Fotoğraf.....	125
Fotoğraf 3. A.R. Humphreys.....	136
Fotoğraf 4. Sheila Walker Alagas'ın Bir Sureti	147
Fotoğraf 5. Doğan TANER.....	151
Fotoğraf 6. Prof. Dr. Philipp Forcheimer	155
Fotoğraf 7. Uçak İnşaatı.....	156
Fotoğraf 8. Brenda Averty	180
Fotoğraf 9. Fabrikanın Temel Atma Töreninden Bir Görüntü.....	190

ÖNSÖZ

Modernlik Batı için her alanda kaydedilen ilerlemelerin sonucu olarak halkın kendi içinden gelen taleple oluşan durum olması dolayısıyla modernleşme kavramı da Batı dışı toplumlarda, Batının kaydettiği özellikle teknolojik ve bilimsel daha sonra da düşünsel alanda gelişmelerin ortaya çıkmasıdır. Batı bu gelişmeleri modernlik olarak dayatmasından ziyade zaman zaman devlet yöneticileri bu süreci toplumdaki karşı çıkmalara rağmen başlatmış ve uygulamışlardır. Modernleşme süreci Batı bilgi ve teknoloji birikiminin ülkeye aktarılmasını, bunun için de bazı kanalların devreye sokulmasını mecburi hale getirmektedir. Bu kanallar özetle Teknoloji transferi, tercüme, yurt dışına eğitim için öğrenci gönderme, bilgi görgü arttırıcı seyahatler ve yabancı uzman istihdamıdır. Yabancı uzman istihdamı, var olan teknolojik ve bilimsel gelişmeleri ülkeye aktarımda kullanılan, kısa sürede meyvesini veren, aynı zamanda ekonomik olmasının yanında bazı çekinceleri de olan bir modernleşme kanalıdır.

Batı dışı toplumlarda ortaya çıkan modernleşme çalışmaları başarılı ya da başarısız oldukları fark etmeksizin Türkiye'nin modernleşme sürecini değerlendirmemizde önemli bir kaynaktır. Bu kapsamda Japonya, Mısır, Rusya, Afganistan, İran ve sürekliliği idrak edebilmek adına Osmanlı Devleti'nin modernleşme çalışmalarına yer verilmiştir. Ayrıca istihdam edilen İngiliz uzmanların istihdamlarını değerlendirme konusunda yol gösterici olmasından dolayı tarihsel süreç içerisinde Türk-İngiliz ilişkileri değerlendirilmiştir.

Çalışmanın konusunu oluşturan, Türkiye'de 1924-1975 yılları arasında istihdam edilen İngiliz uzmanların istihdam edildiği alanlar ve bu alanlarda istihdam edilen kişiler tespit edilmiştir. Bu kapsamda istihdam edilen İngiliz uzmanlar başta eğitim olmak üzere sağlık, askeri, sanayi, madencilik, arkeoloji, telefon-telgraf, denizcilik ve bakanlıkların merkez teşkilatlarında Türk modernleşmesine yaptıkları katkılar ele alınıp değerlendirilmiştir.

Türkiye'de 1924-1975 yılları arasında istihdam edilen İngiliz uzmanların tespiti ve Türk modernleşmesine sundukları katkıların değerlendirilme sürecinde elindeki bilgi ve belgeleri paylaşarak değerli düşünceleri ile yol gösteren, tez yazım sürecinde yaşadığım tüm olumsuzluklar karşısında sakinliği ve yüreklendirmesi ile çalışmayı sonlandırmama büyük katkı sağlayan, doktora eğitimi boyunca etkin bir şekilde rehberlik eden değerli danışman hocam Prof. Dr. Seyfi Yıldırım'a teşekkürlerimi sunuyorum. Değerli fikirleri ve kaynak yönlendirmeleri ve içerik bakımından eksikliklerimin giderilmesinde yol gösteren çalışmanın zenginleştirilmesi hususunda katkılarını her zaman hatırlayacağım

hocalarım Prof. Dr. Necdet HAYTA'ya, Prof. Dr. Ayten SEZER ARIĞ'a, Prof. Dr. Mehmet Serhat YILMAZ'a, Doç. Dr. İdris YÜCEL'e teşekkürlerimi sunuyorum. Devlet Arşivleri Başkanlığında gerçekleştirdiğim arşiv çalışmalarım süresince hertürlü kolaylığı sağlayan Sn. Halil ATABEY'e ve arşiv salon görevlilerine teşekkür ederim. Hassaten tüm doktora eğitimim boyunca her zaman destek ve hatırlatmaları ile resmî işlerimi kolaylaştıran sevgili Figen YÜKSEK'e teşekkür ederim. Anlayışlarından dolayı sevgili eşim ve oğullarıma bana en çok ihtiyacı olan yaşlarda çalıştığımı gördüğünde yanımda sessizce bekleyen kızım Asya'ya sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Zuhal ALTUNBAŞ

GİRİŞ

Modernlik ilerleme, gelişme, yenileşme ve çağa uygun olma gibi durumları ifade eden bir olgudur.¹ Dolayısıyla modernleşmek toplumların, devletlerin ulaşılması gereken hedeflerinin başında gelir. Modernleşme anlamında Batı'nın gelişimi önceden tasarlanan ve bilinçli bir şekilde oluşturulan bir modele göre olmamıştır. Değişik seviyede ve nitelikte birçok unsur, yüzyıllar boyunca, kendiliğinden ve “çelişkiler” içinde gelişerek evrilmiş, tüm bunların çıktısı olmuştur.² Batı kavramı da bu sürecin bir sonucu olarak doğmuş ve Aydınlanma Çağı'ndan itibaren gelişme gösteren unsur olarak Batı, modernleşme adına bir değer yargısı ifade eder hale gelmiştir.³ Batı kendine özgü tarihi, kültürel ve siyasi gelişmesinin ürünü olarak içten gelen bir ivmeyle gelişmiş ve modernleşmiştir.⁴ Batının bu şekilde temeyyüz etmesi ve diğer toplumlar üzerinde gerek örnek oluşturması gerekse baskı kurmaya başlaması diğer toplumları da yenileşmeye doğru itmiştir. Diğer toplumlar gittikçe üstün hale gelen Avrupa'nın çeşitli şekillerde baskısı ile karşılaşınca toplumlar buna karşı koymak üzere yine Batı tipi bir yenileşmeyi gerçekleştirmek üzere hareket etmeye başlayacaklardır. Bu zorlama dışında Avrupa bilimsel çalışmalarının ortaya çıkardığı ürünlerin cazip ve vazgeçilmez hale gelmesi de yenileşmenin önemli olduğu yönündeki fikriyatı güçlendirmiştir.

Coğrafi keşiflerle edinilen bilgiler kilisenin söylemlerinin üzerinde düşünülüp gözden geçirilmesi gerekliliğini doğurmuş, yapılan çalışmaları destekleyen, coğrafi keşiflerin sonucunda ortaya çıkan ve sanatla ilgilenen, sanatçı ve bilim adamlarını maddi ve manevi anlamda destekleyen mesen sınıfının da yardımıyla Rönesans ortaya çıkmıştır. Rönesans'la birlikte sanat edebiyat alanındaki gelişmelerin yanı sıra bilimsel anlamda da çeşitli ilerlemeler kaydedilip Aydınlanma sürecine girilmiştir. Reform hareketiyle kilisenin dogmatik baskısından kurtulan Avrupa bir sonraki aşamada ortaya çıkan Aydınlanma devrinde büyük bir felsefi zeminde tüm mevcut bilgileri sorgulayıp güvenilir

---

¹ Celal Metin, *Emperyalist Çağda Modernleşme Türk Modernleşmesi ve İran 1800-1941*, Phoenix Yayınları, İstanbul, 2011, s. 24.

² Taner Timur “Osmanlı ve Batılılaşma”, *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt I, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, ss.139-146, s. 139.

³ Timur, agm, s. 139.

⁴ Halis Çetin, “Modernleşme Evrimi: Türk Devrimi”, *Muhafazakâr Düşünce*, Yıl 3, Sayı 12, Bahar 2007, ss. 39-49, s. 46.

bilgi birikimini oluşturmuştur. Diğer taraftan bu devirde bireyin aklının çok önemli olduğu, devletin insanı dikkate alarak yeniden yapılanması gerektiği, yeni hizmet alanlarının açılması, mutlak irade rejiminin değişmesi üzerinde önemli ilerlemeler kaydederek bu zeminde ilerleme fikri ortaya çıkmıştır.⁵ Sanayi İnkılâbının gerçekleşmesiyle ortaya çıkan hammadde ihtiyacının beraberinde getirdiği hammadde ve pazar arayışı Batı'nın sömürgeci ve yayılcı faaliyetlerde bulunmasına sebep olmuştur. Bu faaliyetler Batı'ya hem kültürünü hem de ekonomisini dünya ölçeğine yayma olanağını sunmuştur. Batı Avrupa'nın dünyanın geri kalanı üzerine yürüttüğü bu politikası, modernleşmemiş ülkeler için ya modernleşme sürecine girmelerini veya tam tersine kendi geleneklerine tam olarak sapsanmaları ve dışa kapanmalarını beraberinde getirmiştir.⁶ Modernleşmenin kaynağı olan Batı'nın rol modelinden dolayı Batılı, Batılılaşma gibi kavramlar da modernleşmeyi ifade eder nitelikte kullanılmıştır. Modernliğin kendine özgü ideolojik olarak bir zaman anlayışı ortaya çıkmış, Batı kendi modernliğini çağdaş kavramıyla etiketlemiş, dolayısıyla Batılı olmayan toplumlar ise Batı'nın yarattığı bu ulaşılması elzem olan muasır medeniyet seviyesine gelmek ya da çağdaşlaşmak için çabalamak durumunda kalmışlardır.⁷ Başka bir ifadeyle modernleşmeyi “gelişmiş” olan toplumlara bakılıp onların seviyesinde olmayanların gelişme sürecine girdiği bir süreç olarak da adlandırabiliriz.⁸

Batılı olmayan toplumlar kendilerinin siyasi, ekonomik, askeri, teknolojik... vb. her türlü tecrübelerini kat ettikleri mesafeyi ya da gelişmelerini Batı modernliği ölçeğinde ölçüp referans olarak Batı modernleşmesini almaktadırlar.⁹ Modernleşme dendiğinde Batı dışı toplumların Batılılaşma yönündeki her türlü değişimini de anlamak mümkündür.¹⁰

Batı dışı toplumlar genel olarak modernleşmeyi buldukları duruma bir çare olarak görmüşlerdir. Bundan kaynaklı olarak Batı dışı toplumlarda modernleşme Batı'da olduğu

⁵ David Harvey, *Postmodernliğin Durumu*, Çeviren: Sungur Savran, 8. Basım, Metis Yayınları, İstanbul, 2019, s. 26.

⁶ Mehmet Ali Kılıçbay, “Osmanlı Batılılaşması”, *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt I, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s. 148.

⁷ Nilüfer Göle, “Batı-dışı Modernlik Kavramı Üzerine” *Toplum ve Bilim*, Sayı 80, Ankara, Bahar 1999, ss. 128-142, s. 134.

⁸ Seyfi Yıldırım, “Cumhuriyet Dönemi Modernleşme Stratejisi Çerçevesinde Yabancı Uzman İstihdamı”, *KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Cilt X, Sayı 1, Bahar 2008, ss. 133-158, s. 134.

⁹ Nilüfer Göle, agm, s.133.

¹⁰ Fahrettin Altun, *Modernleşme Kuramı Eleştirel Bir Giriş*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2017, s. 24.

gibi içten gelen tepkiler sonucu uzun dönemlere yayarak ve sürekli evrimleşerek gerçekleştirilmemiştir. Durum böyle olunca da modernleşme ani hızlı ve tepeden inme bir şekilde Batı'nın tam tersine yukarıdan aşağı doğru gerçekleşmiştir.¹¹

Batı dışı toplumlar, modernliği kendilerine göre şekillendirerek uygulamakta ve bu şekilde modernleşmeye çalışmakta ve bir kısmı da modernleşmektedir.¹² Batılı olmayan toplumlarda modernleşme zaman zaman özellikle Batı'nın bir dış etken olarak müdahaleleri, düzenlemeleri ve zorlamaları sonucunda ortaya çıkmıştır. Bazen bu toplumlarda devleti yöneten bürokratlar devletin gücünü kullanarak modernleştirme çalışmalarını otariter bir şekilde gerçekleştirmişlerdir.¹³ Dolayısı ile halkın modernleşme zihniyetinin de gelişmiş olması modernleşme yöntemlerinde belirleyici bir unsur olmuştur.

Rusya, Japonya, Osmanlı/Türkiye, İran, Mısır gibi ülkelerde modernleşme yönünde adımlar atılırken modernliğin zihniyetinin idrak edilmesi aynı zamanda gerçekleşmemiştir. Çoğu zaman kurumsal yenilikler yapılırken Batılı modern kurumlar aynen alınmış, var olan toplumsal yapının buna uygun olup olmadığı ya da tepki verip vermeyeceği hesap edilmemiştir.¹⁴ Türk modernleşmesi için “*Batının dış zorlamasından çok bir iç kararın ve zorunluğun sonucu*” olarak adı konulmadan ortaya çıktığını söyleyebiliriz.¹⁵

Bu bağlamda yenileşme çabasına giren toplumlar tarafından çağdaşlaşmak ya da başka deyişle muasır medeniyet seviyesine ulaşmak için Avrupa'dan gerekli olan bilim, teknoloji ve diğer alanlardaki aktarımları yapabilmek adına çeşitli kanallar devreye soktular.¹⁶ Çünkü bilgi, karakteri itibariyle kendi başına hareket etmez, bilginin ve onun ürünü olan teknolojinin diğer coğrafyalara taşınması ve dağılması ancak yine insan eliyle

¹¹ Metin, *age.*, s.29.

¹² Göle, *agm.*, s.56.

¹³ Çetin, *agm.*, s.46.

¹⁴ Metin, *age.*, s.34.

¹⁵ İlber Ortaylı, “Batılılaşma Sorunu”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt I, İletişim Yayınları, İstanbul 1983, s.137.

¹⁶ Seyfi Yıldırım, “Cumhuriyet Döneminde Türk Macar İlişkileri Çerçevesinde İstihdam Edilen Macar Uzmanlar”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 8, Sayı 15, Bahar 2012, ss.121-150, s.122; “Atatürk Dönemi Modernleşmesinin Temel Dinamikleri”, *Süleyman Demirel Üniversitesi, Uluslararası Türkiye Cumhuriyeti Sempozyumu Bildirileri*, Isparta, 22-24 Ekim 2008, ss. 41-47, s.41.

olabilecektir. Batılılaşma hareketi Batı'nın yenilik, bilim, teknoloji ve diğer çağdaş unsurlarını ülkeye aktarmak anlamında gerçekleştirilirken tercüme, teknoloji transferi, yabancı uzman istihdamı ve yurt dışına öğrenci göndermek, devlet görevlilerinin Batı ülkelerine yaptığı bilgi görgü artırma seyahatleri gibi yöntemler kullanılmıştır. Devlet kademesinde bulunan görevlilerin gezi inceleme kursu gibi çeşitli yollarla mesleki bilgi beceri ve tecrübelerinin artırılması ve transfer edilen yeniliklere çabuk adapte olunması bu yolla sağlanmaya çalışılmıştır.

Osmanlı Devleti her ne kadar gerekli düzenlemeleri yapmaya 17. yüzyıldan başladıysa da batının örnek alınması anlamındaki modernleşme çalışmaları 18. yüzyıldan itibaren başlamıştır. İlk bakışta özellikle askeri alandaki yenilgilere çare olunması hedeflenen yenilikler yapılmış olması dikkat çekmektedir. Osmanlı Devleti'nde askeri reformların sadece askeri alanda kalmayıp önce ordunun ihtiyaçları için tıp, mühendislik eğitimi; vergiler için maliye eğitimi ile tarih, coğrafya, idare ve hukuk gibi diğer alanlara sıçraması kaçınılmaz olmuştur.¹⁷ Askeri alanda yeniliklerin dışında ilk defa Lale Devri'nde yenilikler yapılmıştır. Özellikle II. Mahmut dönemi bu yeniliklerin alanları devlet teşkilâtının neredeyse tüm birimlerini kapsamıştır.¹⁸ III. Selim döneminde Avrupa başkentlerinde açılan daimî elçilikler, Batı'daki gelişmelerin yakından takip edilmesi ile Türk modernleşmesinin yeniden başlamasına büyük katkı yaptı.¹⁹ Ayrıca bu elçilikler yabancı uzmanların istihdamı ve Avrupa'ya gönderilen öğrencilerin her türlü işlerini de yürütmekteydiler.²⁰

Tanzimat dönemiyle beraber yenilikler sistemli olmaya başladıysa da asıl Cumhuriyet döneminde yenilikler her alanda, köklü devlet politikası haline dönüşmüştür. Cumhuriyet dönemi modernleşme sürecinde asıl göze çarpan husus, Osmanlı Devleti'nde olduğu gibi aktif görevdeki yöneticinin görev sürecinde meydana gelen, genelde de devamlılık arz etmeyen çabalardan ziyade, Atatürk tarafından başlatılan ve çağdaşlaşmayı kaldığı

---

¹⁷ Ortaylı, agm., s.137.

¹⁸ Enver Ziya Karal, "Tanzimat'tan Evvel Garplılaşma Hareketleri" *Tanzimat I*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1999, ss. 13-30, s.29.

¹⁹ Necdet Hayta, Uğur Ünal, *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri*, Gazi Kitapevi, 10.Baskı, Ankara, 2018, s.85.

²⁰ Ercüment Kuran, "Türkiye'nin Batılılaşmasında Osmanlı Daimî Elçiliklerinin Rolü", *VI. T. Tarih Kongresi*, Ankara, 20-26 Ekim 1961, s. 490.

yerden ama bu defa kesintisiz ve tavizsiz olarak yürütecek bir irade ile zaman içinde iktidarlar değişse bile çağdaşlaşma hedefine uygun şekilde modernleşme adına iş ve uygulamaların devam etmesidir.

Uzun süren, yıpratıcı, maddi kayıpların had safhada olmasının yanında bir o kadar da kaybedilen nüfus ve harap olan bir memleket eldeleri ile kazanılan İstiklal mücadelesi ve sonrasında hem geçmişin ağır yaralarını sarmak hem yeni bir sistemi oturtmak hem de Osmanlı Devleti zamanında başlamış olan bir devletin ayakta kalmasının temel unsurlarından sayılan ve hayati önem arz eden modernleşme hamlelerine kaldığı yerden devam etmek gerekmektedir.

Cumhuriyet dönemi, Osmanlı Devleti'nin başta yönetim şekli olmakla beraber tüm kademelerinde yürütülen toplumsal, hukuki, sağlık, eğitim gibi hayatın her alanında çağdaşlaşma adına yapılan düzenlemelerin daha da radikal bir şekilde devam ettirilerek tamamlanmaya çalışıldığı bir dönem olmuştur. Batı'nın gelişmişliğinin, bilim ve teknolojisinin ülkeye aktarımında; tercüme, yurt dışına öğrenci göndermek, yabancı uzman istihdamı, teknoloji transferi, devlet kademelerinde görevli kişileri bilgi ve tecrübe arttırması için yurt dışında görev- eğitim- gezi- vb. göndermek gibi yöntemler daha sistemli ve planlı bir şekilde yürütülmüştür.

Atatürk kendi düşünce sistemi etrafında ülke için gerekli gördüğü yeniliklere en üst düzeyden ve radikal bir şekilde başlamıştır. Atatürk'ün modernleşme faaliyetlerine baktığımızda en çok dikkat çeken hususun, yapılan yeniliklerin bir sistematığının bir hedefinin olması ve bu yenilikleri yaparken özellikle kanuni olarak da gerekli düzenlemelerin yapılmış olmasıdır. Ayrıca Atatürk modernleşmesi Batı'dan alınması gereken unsurları ülkeye transfer ederken aynen almaktansa ülkeye uygun hale getirmeyi daha doğru bulmuştur.²¹

Modernite unsurlarının aktarımında kullanılan yollardan ayrıntılı olarak bahsedecek olursak; hedef doğrultusunda modernleşme olarak tabir edilen yenileşmeye ulaşmanın

---

²¹ Afet İnan, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1984, s.183.

yollarından birisi tercümedir.²² Tercüme özellikle eğitim aracılığıyla toplumun bilgi ve kültür düzeyini artırıcı unsurları barındırması hasebiyle modernleşmede önemli bir yer tutmaktadır. Osmanlı Devleti'nin özellikle Avrupa ile münasebetleri arttıkça bir ihtiyaç haline gelmiştir. İlk zamanlar bu ihtiyaç sistemli bir şekilde karşılanmasa da II. Mahmut'un 23 Nisan 1821'de kurduğu Tercüme Odasıyla²³ bu alanda kurumsallaşma yoluna girmiş ve sistemli hale gelmeye başlamıştır. Özellikle Tanzimat döneminden sonra daha da önem arz eden Tercüme Odası 1871 yılından itibaren Hariciye Nezaretinin bünyesine alınıp bürosu haline getirilmiştir.²⁴ Aynı zamanda 1 Haziran 1851 tarihli duyuruyla açılan Encümen-i Daniş ise okullarda okutulacak dersler ve halkın kültür seviyesini yükseltecek ilmi ve edebi eserlerin yazılması ve yabancı dildeki eserlerin tercümelerinin hazırlanmasından sorumlu olan bir kuruldur.²⁵ Cumhuriyet dönemine geldiğinde modernleşme adına yapılan her alanda (hukuk, eğitim, ekonomi, askeri vb) yeniliklerin kaynağının özellikle Batı olması hasebiyle çevirinin önemi daha da öne çıkmaktadır. Nitekim Cumhuriyet'in ilk yıllarından 1940'lı yıllara kadar çeviri anlamında en yoğun faaliyetlerin olduğu dönemdir.²⁶ İlk defa 1925'de hükümet programına çeşitli bilim adamlarının eserlerinin tercümesi alınmıştır.²⁷ 1940 yılında Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde Tercüme Bürosu açılmıştır. Bakan Hasan Ali Yücel'in özellikle teşvikiyle 1946 yılına kadar 496 eser Fransızca, Almanca, Klasik Yunanca, Rusça, Latince gibi dillerden Türk diline çevrilmiştir. Bu dönemin tercüme faaliyetlerini değerlendirildiğinde modernleşme yolunda sarf edilen çaba göze çarpmaktadır.²⁸ Büro 1966 yılına kadar faaliyetlerine devam etmiştir.

Osmanlı Devleti, özellikle Batı'daki askeri ve sivil teknolojik gelişmeleri yakından takip etme gayretinde bulunmuş, ihtiyaç duyduğu sahalarda teknoloji transferini gerçekleştirirken 19. yüzyıla kadar askeri ihtiyaçlar ön planda tutulmuş ve transferler ordu

---

²² Hilmi Ziya Ülken, *Uyanış Devrinde Tercümenin Rolü*, Ülken Yayınları, İstanbul 1997, s.349.

²³ Cahit Bilim, "Tercüme Odası", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı I, 1990, ss.29-43, s.33.

²⁴ Bilim, a.g.m, s.42.

²⁵ Abdullah Uçman, "Encümen-i Daniş", *İslam Ansiklopedisi*, Cilt XI, İstanbul, 1995, ss.176-178, s.178.

²⁶ Tacettin Kayaoğlu, *Türkiye'de Tercüme Müesseseleri*, Kitapevi Yayınları, İstanbul 1998, s.233-249.

²⁷ Yıldırım, "Atatürk Dönemi Modernleşmesinin ...", s.42.

²⁸ Mustafa Çıkar, *Hasan Ali Yücel ve Türk Kültür Reformu*, 2. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1998, s. 81-82.

ve siyasetteki aktörlerin isteği doğrultusunda şekillenmiştir.²⁹ Modernleşmiş bir toplumdan asıl beklenen teknolojinin üretilmesidir. Bu hedefin gerçekleşmesi birçok unsurun bir araya gelmesini gerektirdiği için devletler genellikle modernleşme çalışmalarında dünyadaki var olan teknolojiyi ülkelerine transfer ederek, o teknolojilerden ivedilikle faydalanmayı tercih etmişlerdir. Osmanlı Devleti'nin de teknoloji transferinde bulunduğu, özellikle haberleşme, ulaşım gibi alanlarda bu yolu tercih ettiği aşikârdır. Cumhuriyet dönemine gelindiğinde fabrikalaşma oranına baktığımızda Osmanlı Devleti'nin teknolojiyi üretme konusunda yetersiz kaldığı anlaşılmaktadır. Teknoloji transferinde tercih edilen ülkeler Osmanlı toplumunun ve idarecilerinin, özellikle siyasi ve askeri tavırlarının etkisi ile değişim göstermektedir. Bununla birlikte yatırımları karşılayacak mali kaynakların teminindeki zorluklar ve teknik personelin yetersizliği, teknoloji transferinde karşılaşılan en önemli problemdir.³⁰ Atatürk'ün modernleşme hedefleri arasında kalkınmanın ana göstergesi olan teknoloji üretiminde bulunmakla beraber var olan teknolojiyi ülkeye transfer etmek yoluna gitmiştir. İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararlar neticesinde sanayinin kurulması hedeflenmiş ve bu hedef doğrultusunda sanayileşmek için beşer yıllık süreçlerde kalkınma planları uygulanmıştır. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda beş sektörde sanayileşme adına, özel sektöre de müsaade edilerek devlet eliyle ülkeye ihtiyaç duyulan fabrikaların kazandırılması sağlanmaya çalışılmıştır. Sanayileşme hamlelerinde ihtiyaç duyulan teknoloji transferleri gerçekleştirilmiş olmakla beraber maliyetli olduğu da aşikârdır.

Teknoloji transferinin yanı sıra modernleşme sürecinin en önemli özelliklerinden biri de nitelikli millî nüfus yetiştirmektir. Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı döneminden hem sayı hem nitelik açısından yetersiz bir nüfus devralmıştır. Osmanlı döneminde modernleşme ve insan yetiştirme konusundaki büyük gayretlere rağmen modernleşmenin gerektirdiği sayı ve nitelikteki yerli, nitelikli, işbilir insan gücünün oluşturulması tam manasıyla mümkün olamamıştır. Ayrıca 20. asrın başında bir türlü bitmek bilmeyen savaşlar ki bunların içerisinde bulunan Çanakkale Savaşı zaten yetersiz olan nitelikli insan gücünün

---

²⁹ Ekmelettin İhsanoğlu, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Teknoloji Çağını Yakalama Gayretleri", *Çağın Yakalayan Osmanlı! Osmanlı Devleti'nde Modern Haberleşme ve Ulaştırma Teknikleri*, İrcıca, İstanbul 1995, s.VII.

³⁰ İhsanoğlu, agm, s.XVI.

erimesine sebep olmuştur. Atatürk döneminin tüm askeri ve sivil alana isabet eden ve “radikal” olarak nitelendirilen modernleşme hamlesi ekonomik maliyet açısından oldukça hacimli olduğu kadar her alanda çok sayıda nitelikli insan gücüne olan ihtiyacı ciddi bir şekilde arttırmıştı.

Ülkede ihtiyaç duyulan nitelikli insan gücü ihtiyacının karşılanmasında esas itibariyle karşımıza çıkan iki alternatif, yurt dışı eğitimi ve yabancı uzman istihdamıdır. Yurt dışı eğitimi, neticelerinin alınarak yerli ve millî nitelikli insan gücünün oluşmasında uzun bir süreç isteyen ve ülkenin uzun vadeli milli menfaatleri açısından tercih edilmesi gereken bir yoldur.³¹ Özellikle ülkede eğitimi verilemeyen alanlarda yurt dışı eğitimi yolunu izlemek ülke için en çok fayda sağlayacak bir yöntem olarak değerlendirilmelidir.³² Yurt dışı eğitimi akademik personel ve öğretmen yetiştirme alanında da başvurulan bir yöntem olmuştur. Yurt dışı eğitimi Osmanlı döneminde de en çok tercih edilen modernleşme kanallarından biri olmuştur. Osmanlı Devleti Avrupa’ya resmen ilk defa III. Selim zamanında öğrenci göndermiştir.³³ Özellikle devletin ihtiyaç duyduğu ordu, sanayi, bürokrasi ve iktisadi alanlarda modern bilgiyle donanmış uzman eksikliğini gidermek, eğitimden sonra bu alanlarda istihdam edilmek için yurt dışına öğrenci göndermişlerdir.³⁴ Cumhuriyet döneminde de bu uygulama aralıksız devam etmiştir. Hatta 1922 yılında, önceden yurt dışına gönderilmiş öğrencilerin nakdi kefalet ödemeleri şartıyla öğrenimlerine devam etmelerine imkân tanınmıştır.³⁵ Cumhuriyetin ilanı ile beraber yurt dışı eğitimi hükümet programına girmiş ve seçilen öğrenciler yurt dışına gönderilmeye başlanmıştır.³⁶ Yurt dışı eğitimden dönen öğrenciler yurt içinde özellikle sanayi ve eğitim alanlarında gerekli çalışmaların yapılması konusunda büyük katkı sağlamış ve bilhassa

³¹ Yıldırım, “Cumhuriyet Dönemi ...”, s.133.

³² Yıldırım, “Cumhuriyet Dönemi ...”, s.135.

³³ Mustafa Ergün; “Türk Eğitiminin Batılılaşmasını Belirleyen Dinamikler”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt VI, Sayı 17, Ankara1990, ss.435-457, s.443.

³⁴ Aynur Erdoğan, *Osmanlı’da Yurt Dışı Eğitim ve Modernleşme*, Büyüyenay Yayınları, İstanbul 2016, s 130.

³⁵ Yıldırım, “Atatürk Dönemi Modernleşmesinin ...”, s. 41,42; Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA) Fon Kodu 30.18.1.1, Yer No:5.21.4. Karar No:1688 Ek No:57-11 Bundan sonra sadece BCA olarak yer alacaktır ayrıca fon kodu ve yer no, karar no, ek no ibareleri yer almayacaktır.

³⁶ Yıldırım, “Atatürk Dönemi Modernleşmesinin ...”, s. 42.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra yabancı uzmanların sayıları gittikçe azalarak onların yerlerini doldurmuşlardır.³⁷

Özellikle teknoloji bakımından ülkeyi modernleştirmek için öncelikle o teknolojilerin ülkede bulunmasını sağlamak gereklidir. Bunun için modern teknolojinin ülke içinde üretilmesi, bağımsız bir devlet için büyük önem arz eden millî güç unsurlarının sağlanması bağlamında da ulaşılması elzem hedefler arasındadır. Fakat bunun gerçekleşmesi zaman ve masraf açısından hedeflere çok da uygun bulunmamaktadır. Ülkeye transfer edilen teknolojinin kullanımı konusunda, yerli uzman eksikliğini gidermenin ve ülkede uzman yetiştirmenin yurt dışı eğitimden daha hızlı ve devlet bütçesine olan maliyeti yurt dışı eğitime harcanandan daha az olması, teknolojiyi oluşturan bilim alanlarındaki son gelişmelerin öğrenilmesi, bunların ülkedeki okullarda öğretimi, sahadaki uygulamalar, yenilik alanlarındaki alt yapının kurulması gibi nedenler açısından yabancı uzman istihdamına tüm modernleşme süreci boyunca sıkça başvurulmuştur. Yabancı uzman istihdamının zayıf noktası ise bilgi ve tecrübelerin ülkedeki personele tam aktarımının gerçekleşip gerçekleşmediği ve nihayetinde yerli olmayan bir kaynak olmasıdır. Dolayısıyla yabancı uzman istihdamı, millî bir kaynak olmamasından sürdürülebilirlik ve güvenlik endişelerinden dolayı devletlerin modernleşme için teslim oldukları kaynak olmaktan ziyade yerli işbilir insanını acil, ekonomik şekilde yetiştirmek ve hızlıca yenileşmesi ve geliştirilmesi istenilen alanların uzman ihtiyacını karşılamak amacıyla başvuru bir kaynaktır.

Netice itibariyle bir taraftan yerli ve millî nitelikli insan gücü yetiştirme çabaları gerek millî eğitim gerekse yurt dışı kaynakları ile yetiştirilmeye çalışılmaktaydı. Ancak bu uzun bir süreç gerektirdiğinden yabancı uzman istihdamı daha kısa zamanda ve acil olarak modernleşme hamlelerinde ihtiyaç duyulan nitelikli insan gücü ihtiyacını giderecek bir araç olarak görülmüştür. Bu sadece Cumhuriyet dönemi için değil, Osmanlı dönemi modernleşmesinde de sıklıkla başvuru bir kaynak olmuştur.

Çalışmanın ana konusunu oluşturan yabancı uzman istihdamı ihtiyaç duyulan alanlarda üst düzey bilgi ve tecrübesi bulunan kişilerin, belli kurallar çerçevesinde tespit edilip,

---

³⁷ Yıldırım, "Atatürk Dönemi Modernleşmesinin ...", s. 43.

kendi bilgi birikimlerini aktarmaları ve görevlendirildikleri kurumlarda yerli insan yetiştirmeleri maksadıyla uzun bir süreçte ve devamlılık arzeden bir yöntemdir. Arşiv belgelerinden anlaşıldığı üzere yabancı uzmanlardan ihtiyaç duyulan çeşitli alanlarda faydalanılacak kişilerin tespitinin ve istihdamının yapılmasında, özellikle güvenlik soruşturmalarının sonuçları doğrultusunda ülkedeki içişleri ve dışişleri bakanlıklarının olumlu mütalaaları alınarak istihdam onaylarının alınması yolu izlenmiştir.³⁸ Uzmanlar istihdam edilirken hangi kurumda ne pozisyonda çalışacakları, çalışma süreleri, alacakları ücretler ve yapmak zorunda oldukları çeşitli yükümlülükleri belirlenip, iki taraf arasında imzalanan bir sözleşme ile kabul edilmişlerdir. Görevlendirilen uzmanların üç ay, altı ay ve bir yıllık periyotlarla görevlendirilmekte, gerekli görüldüğünde süreleri uzatılmakta özellikle eğitim alanında istihdam edilen uzmanların büyük bir kısmının istihdam süreleri belirtilmemektedir.³⁹ Osmanlı Devleti'nde özellikle askeri alandaki yenilgilerden kaynaklı bir yenilenme çabası sonucu ülkeye gelen yabancı uzmanlar da daha çok mühendis, subay, tabip, cerrah ve nitelikli işçi gibi çeşitli mesleki alanlardan oluşmaktadır.⁴⁰ I. Mahmut zamanında istihdam edilen Comte de Bonneval, III. Mustafa zamanında istihdam edilen Baron de Tott'u yabancı uzmanlara örnek gösterebiliriz.⁴¹ I. Abdülhamit döneminde ordunun eğitimi ve teknik bakımdan ıslahı için Fransa'dan uzmanlar getirtilmiştir. 1782'de kurulan Mühendishane-i Bahri Hümayunun öğretim kadrosunda Gilles Jean-Marie Brazzer de Kermovan gibi Fransız hocaların tercih edildiğini görmekteyiz.⁴² Fransız uzmanların istihdam edildikleri ve özellikle sistemin yeniden kurgulanmasındaki etkinliklerinin örneklendirilmesini çoğaltmamız mümkün olmakla beraber, Osmanlı Devleti'nde yabancı uzman istihdamında çoğunlukla Fransızların daha sonra da Almanların yer aldığını söylemek mümkündür.⁴³ Cumhuriyet'in ilanı sonrasında Atatürk'ün modernleşme çalışmaları büyük bir ivme ile devam etmiştir. Gerekli kanuni düzenlemelerin yapılmasıyla beraber ülkenin içinde bulunduğu durum modernleşme konusunda izlenilecek yolları daha da netleştirmiştir. Ülke büyük bir savaştan hem maddi hem insan kayıplarıyla çıkınca ortada birçok alanda

---

³⁸ Ek:1.

³⁹ Ek:2.

⁴⁰ Yıldırım, "Cumhuriyet Dönemi...", s. 136.

⁴¹ Ahmet Hamit Ongunsu, "Tanzimat ve Amillerine Umumi Bakış", *Tanzimat I*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1999, ss. 1-12, s. 2.

⁴² Ergün, agm., s. 439.

⁴³ Yıldırım, "Cumhuriyet Dönemi...", s. 136.

yapılması gereken yenilikler ve bu yenilikler için gerekli nitelikli insan ve maddi olanaklar, çözülmesi gereken önemli problemler olarak durmaktadır. Nitekim modernleşme konusunda izlenecek yolu da ihtiyaçlar ve elde bulunanlar belirleyecektir. Ekonomik anlamda kalkınmaya verilen önemi hiç kuşkusuz 17 Şubat 1923 tarihinde daha Cumhuriyet bile ilan edilmemişken İzmir İktisat Kongresi'nin toplanması ve kararlar alınması göstermektedir. Bunun yanında ülkede sanayinin kurulması çalışmalarında özel sektörün de desteklenerek ülkenin ihtiyacı olan sanayinin kurulmasını hızlandırmak için Teşvik-i Sanayi Kanunu yayınlanmıştır. Ülkedeki yerli sanayi ve ticari faaliyet gösterenleri dışarıyla rekabet etmesi hususunda kuvvetlendirmek için Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu yayımlanmıştır. Devletçilik politikası gereği özel sektörün eksik kaldığı yerlerde sanayileşme hedefleri çerçevesinde devlet eliyle fabrikalar kurulmuş ve bu fabrikalar için yabancı ülkelere kredi kullanma yoluna gidilmiştir. Atatürk döneminde yurt dışına öğrenci gönderilmesi hiçbir zaman ihmal edilmemekle beraber ülkedeki ihtiyaç duyulan nitelikli işgücü açığı istihdam edilen yabancı uzmanlarla giderilmeye çalışılmıştır. Çünkü yabancı uzman istihdamı yurt dışı eğitimden daha kısa vadede sonuç vermekle beraber yurt dışı eğitimindeki öğrencilerin mezuniyetine kadar geçen zamanda ihtiyaçlar karşılanmış ve onların yanında uzmanlaşan yerli işbilir insan sayısı arttırılmaya çalışılmıştır. Cumhuriyet döneminde eğitim, şehir planlaması, iktisat, sanayileşme, şehir planlaması, madencilik, bankacılık, baraj, yol, petrol gibi birçok alanda çeşitli milletlerden birçok uzman istihdam edilmiş ve bu uzmanların tecrübelerinden faydalanılmıştır.

Çalışmanın Konusu Amacı ve Kapsamı

Bu çalışma, 1924-1975 yılları arasında eğitim, sağlık, sanat, madencilik, askeri, bayındırlık, arkeoloji, denizcilik gibi birçok alanda istihdam edilen İngiliz uzmanlar hakkında yapılmış prosopografik bir çalışmadır. Çalışmada bu uzmanların kimler olduğu, hangi alanlarda istihdam edildikleri, istihdam süreleri, aldıkları ücretler, alanlarına yaptıkları katkılar, varsa verdikleri eserler istihdamları neticesinde istihdam edildikleri kurum ve kuruluşlardaki gelişmelere katkılarının olup olmadığı gibi hususlar incelenecektir. Böylece bu çalışmanın problemini, bugüne kadar akademik bir araştırmada ortaya konulmamış olan Batı medeniyetine dâhil olan İngilizlerin Türk modernleşmesine katkı yapıp yapmadıklarını, yaptılarsa bu katkıların hangi alanda

yoğunlaştığını, Batılı diğer uzmanlarla da bir karşılaştırma yapılarak İngiliz uzmanların yaptığı katkının boyutunun ortaya konulması oluşturmaktadır. Dolayısıyla muasır medeniyet seviyesine çıkmak hedefine ulaşma gayesiyle her alanda istihdam edilen İngiliz uzmanların istihdamlarının Türk modernleşmesine olan katkıları ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır. Çalışmamızda istihdam edilen İngiliz uzmanların alan sınırlaması olmayıp incelenen dönem 1924-1975 olarak sınırlandırılmıştır.

Çalışma şu sorulara cevap arayacaktır.

- 1- İngiliz uzmanlar hangi alanlarda istihdam edilmişlerdir?
- 2- İngiliz uzmanlar hangi tarihlerde istihdam edildiler. Bu tarihlerin herhangi bir özel anlamı var mıdır?
- 3- Bu uzmanların devlet hizmetinde çalıştırılmaları süreci nasıl işlemektedir?
- 4- Uzman istihdamının iki ülke ilişkilerinin siyasi kapsamında yeri ve önemi nedir?
- 5- İngiliz uzman istihdamının mali yönü yani maliyeti nedir? Yerli işgücüne göre oranlandığında yabancı uzman istihdamında maliyetin durumu nedir?
- 6- Ulaşılabilen kaynaklardan istihdam edilen uzmanların istihdam edilen sisteme, sosyal hayata uyumları ne derecede olmuştur?
- 7- İstihdam edilen uzmanların verdikleri eserler, gösterdikleri yararlılıklar (özellikle yeni oluşturulan birimlerin oluşma sürecindeki etkileri) kapsamında Türk modernleşmesine katkıları neler olmuştur?

Konuyla ilgili olan literatür taraması yapıp ilgili makale, kitap ve tezler incelendikten sonra Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivlerindeki fonlar taranıp bu fonlarda tespit edilen İngiliz uzmanların isimleri, istihdam edildikleri kurumları, kendi ülkelerindeki işleri, istihdam süreleri, istihdam süresinde alacakları ücretler, fon kodları, Excel tablosuna işlenmiştir. Bu işlem sırasında arşiv belgelerindeki İngiliz uzmanların istihdamına dair kararnameler 1924-1975 yıllarına aittir. Kararnamelerde özellikle eğitim alanında isimleri geçen uzmanların daha önceden başka okullarda görevlendirilmiş oldukları telaffuz edilmektedir dolayısı ile 1924 yılından da önce Türkiye’de istihdam edilmişlerdir. İncelenen eserlerde ya da çeşitli taramalarda karşımıza çıkan isimler de sonradan tablolara eklenmiştir. Tezde özellikle arşiv belgelerinin ışığında

oluşturduğumuz tabloların çeşitli başlıklarda değerlendirilmesi sonucunda istihdam edilen İngiliz uzmanların Türk modernleşmesine katkıları incelenip tablolar halinde belirtilmiştir.

Bu çalışmada; 1924-1975 yılları arasında Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığındaki çeşitli fonlardan 1645 adet belge kopya edilmiş olup yaklaşık 4.570 evrak incelenmiştir. İlk bulgulara göre, İngiliz uzmanlar çok çeşitli alanlarda ve uzun bir zaman diliminde istihdam edilmişlerdir.

Arşiv belgelerinde takip edebildiğimiz bazı eksik bilgiler de mevcuttur. Şöyle ki istihdam edilen İngiliz uzmanların kararnameleleri incelendiğinde özellikle Türkiye’de uzman ya da mütehassis sıfatıyla birleştirildiklerini gözlemlenmektedir. Bazılarının kararnamesinde İngiltere’de iken yaptığı iş yazıldığı için kişinin mesleğini görmekteyiz. Sağlık alanında istihdam edilenlerin hepsi bu şekilde aynı potaya girince doktor mu yoksa başka sağlık alanında başka bir mesleğe mi mensup olduğu konusunda tam açıklık bulunmamaktadır. Kararnamelerin büyük bir kısmının sadece üst yazısı mevcuttur. Bu yazıda kimlerin, nerede, hangi kanuna göre görevlendirildiği belirtilmektedir. Ayrıca uzmanlarla ilgili olarak, nüfus cüzdanı ya da pasaport gibi en belirgin bir evrak eklenmediği hatta isimler yazılırken kalemdeki görevlilerin, aynı kişiyi değişik yıllardaki görevlendirmelerinde farklı yazdığı görülmektedir.⁴⁴ Emin olduklarımızı (aynı fonda bulunan görevlendirmeler) düzeltmekle beraber uzmanların isimlerinin kararnamelerdeki gibi alınmasına özen gösterildi. Bu konuda kalemdeki görevliler genelde istihdam edilen kişilerin isimlerinin okunuşunu, bazen sadece soyadı ya da adlarını yazmışlardır.⁴⁵ Aynı şekilde kişilerin görev süreleri ve alacağı ücretler her zaman belirtilmemektedir. Genel olarak bu sorunlar belgelerin bir kısmının eklerinin mevcut olmamasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca bazı istihdam kararnamelerinde uzmanların isimleri ve görevlendirildikleri kurum bilgileri mevcut olmakla birlikte uyrukları belirtilmediğinden dolayı bu çalışmada değerlendirmeye alınamamıştır.⁴⁶

⁴⁴ BCA, 30.18.1.2, 121.97.17, 2/17959, 3/10458.

⁴⁵ BCA, 30.18.1.2, 91.64.14, 2/13854, 241/177; BCA, 30.18.1.2, 19.30.14, 11049, 241-42.

⁴⁶ BCA, 30.18.1.2, 104.15.13, 3/7350, 27; BCA, 30.18.1.2, 118.96.6, 3/970, 3/27. (Ek:3).

Arşiv belgeleri dışında konuyla ilgili çalışmalar şunlardır:

Celal Metin'in "Emperyalist Çağda Modernleşme Türk Modernleşmesi ve İran 1800-1941" adlı eserinde, Batı'nın emperyalizmine karşı Batı dışı dünyanın modernleşme gayretleri bakımından karşılaştırmalı bir çalışmadır. Özellikle Türk İran modernleşme çalışmalarında izlenen yol ve Türk modernleşmesinin İran modernleşmesi üzerindeki etkileri konusunda aydınlanırken Türk modernleşmesini de değerlendirme fırsatı sunmaktadır.

Taner Timur'un "Osmanlı ve Batılılaşma" başlıklı makalesinde Batı ve Batılılaşma kavramları Osmanlı Devleti ve Batılılaşma çabaları dönemselsel olarak incelenip sonuçları üzerinde durularak eleştiriler yapılmıştır.

İsmet Giritli'nin Japonya'nın Modernleşmesi ve Atatürkçü Modernleşme isimli makalesinde Japon modernleşmesinde yabancı uzman istihdamı konusuna da yer vererek Atatürk dönemi modernleşme politikaları ile sayısal derinliğe girmeden karşılaştırmıştır.

Halis Çetin'in "Modernleşme Evrimi: Türk Devrimi" başlıklı makalesinde; modernleşme, modernizm siyasal iktidar, devlet ve meşruyet gibi kavramları analiz ederek Osmanlı modernleşmesini bu kavramlar çerçevesinde eleştiren aynı zamanda siyasal iktidar ve toplum arasındaki modernleşme bakımından doğan ilişkiyi analiz eder.

Seyfi Yıldırım'ın, "Cumhuriyet Dönemi Modernleşme Stratejisi Çerçevesinde Yabancı Uzman İstihdamı", makalesinde modernleşme kavramı ve modernleşme kanallarından özellikle yabancı uzman istihdamı ele alınmıştır. Çalışmada Osmanlı, Mısır, Rus ve Japon modernleşmesindeki yabancı uzman istihdamına yer verilerek, Cumhuriyet dönemi kurumlardaki yabancı uzman istihdamları incelenmiş ve modernleşme stratejisi olarak yabancı uzman istihdamı konusu değerlendirilmiştir.

Yine Yıldırım'ın "Cumhuriyet Döneminde Türk Macar İlişkileri Çerçevesinde İstihdam Edilen Macar Uzmanlar" makalesinde, yabancı uzman istihdamı kapsamında Cumhuriyet döneminde Türkiye'de istihdam edilen Macar uzmanların sayıları, istihdam edildikleri

kurumlar, görev ve meslekleri incelenerek modernleşme hareketindeki etkinlikleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Seyfi Yıldırım ve Çiğdem Dumanlı'nın, "XIX. Asırda Osmanlı Devleti'nde İstihdam Edilen Avusturya-Macaristan ve Prus-Alman Kökenli Askerî Heyetler ve Hekimler" makalelerinde arşiv belgeleri Alman gazete ve başlıca eserlerden faydalanılarak XIX. asırda Osmanlı Devleti'nde istihdam edilen Alman kökenli askeri uzmanlar ve hekimler incelenmiştir.

Seyfi Yıldırım'ın, "Türkiye Demiryollarında İstihdam Edilen Yabancı Uzmanlar (1925-1950)" makalesinde Osmanlı dönemi ve Cumhuriyet dönemi demiryolu uygulamaları ve politikaları ele alınarak 1925-1950 yılları arasında demiryollarında görev alan çoğu mühendis yabancı uzmanların görevleri, görev yerleri, ücretleri, uyrukları, istihdam süreleri bakımından incelenip demiryollarındaki gelişimi yabancı uzman istihdamı bakımından değerlendirilmiştir.

Ömer Akdağ'ın, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Eğitim Alanında Yabancı Uzman İstihdamı (1923-1940)" isimli makalesinde yabancı uzman istihdamının gerekçesi ve istihdam alanlarından bahsedilip 1923-1940 yılları arasında mesleki eğitim konusundaki yabancı uzman istihdamı; alanları, milliyetleri, raporları tespit edilmiş ve Türk eğitiminin modernleşme çalışmalarındaki rolü konusu aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Mustafa Ergün'ün, "Türk Eğitiminin Batılılaşmasını Belirleyen Dinamikler", makalesinde Osmanlı Devleti'nin Batılılaşmaya duyduğu ihtiyacın sebeplerinden bahsedip Osmanlı dönemi Batılılaşma çalışmalarından, daha çok da yabancı uzmanların hangi alanlarda görevlendirildiklerine dair açıklamalar yapılmıştır. Yabancı uzman ve öğretmenler, Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet dönemi de dâhil olmak üzere, incelenerek Türk eğitim sistemindeki etkileri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Mustafa Ergün'ün, "Rus Eğitiminde Batılılaşma Çabaları ve Reformlar" isimli makalesinde Rus eğitiminin Batılılaşma çalışmaları ana hatlarıyla ve dönemlere ayrılarak ele alınmıştır. Modernleşme usulleri bakımından makalede yabancı uzman istihdamlarına da örnekler verilmiştir.

Kemal Beydilli'nin "II. Abdülhamit Devrinde Gelen ilk Alman Askerî Heyeti Hakkında" isimli makalesinde Almanya ile olan askerî bağlamda ilk uzman istihdamının safhalarının mukavele örnekleri ile beraber incelendiği bir çalışmadır.

Metehan Şahin ve Türker Şimşek'in "Türk Madencilik Sektöründe Yabancı Uzman İstihdamı (1935-1980)" isimli makalesinde madencilik sektöründe istihdam edilen yabancı uzmanların sektör mesleki dağılımları ve istihdamlardaki maaşlar ve muafiyetlerinin incelendiği çalışmada özellikle tezimizin dönemi ile ilgili İngiliz uzmanlar konusunda karşılaştırma imkânı da bulunmaktadır.

İbrahim Erdal'ın "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Yabancı İşçi ve Uzman İstihdamı Politikası; Hereke Kumaş Fabrikası Örneği" isimli makalesinde millî sanayi kurulma politikası çerçevesinde Hereke Kumaş Fabrikası'nın açılması, modern makinelerin kullanılması ve üretim çeşitliliği konusundaki gelişmelerin istihdam edilen yabancı uzmanlar politikasıyla beraber değerlendirildiği bir çalışmadır.

Bahar Güdek'in "Cumhuriyet Dönemi Müzik Alanında Yabancı Uzman Raporları" isimli makalesinde müzik alanında yapılan çalışmalarda davet edilen yabancı uzmanlara ait raporların incelendiği ve çağdaş müzik eğitimi kurumlarının kuruluşlarındaki katkılarının irdelendiği bir çalışmadır.

Ayrıca yabancı uzman istihdamı konusunda yapılan tezler ise şunlardır: Gülnaz Gezer Baylı'nın 2014 yılında hazırlamış olduğu "Türkiye'de İstihdam Edilen Fransız Uzmanlar ve Türk Modernleşmesine Katkıları" isimli yüksek lisans tezinde 1923-1976 yılları arasında Türkiye'de istihdam edilen Fransız uzmanların istihdam edildikleri sektörler, aldıkları ücretler, istihdam edildikleri yıllar ve istihdam sınıfları tespit edilerek tespit edilen uzmanların Türk modernleşmesine katkıları ortaya konmaya çalışılmıştır.

Hatice Aslan'ın 2010 yılında hazırlamış olduğu "Osmanlı Askeri İslahatlarında İstihdam Edilen Yabancı Uzmanlar 1730-1908" isimli yüksek lisans tezinde Osmanlı Devleti dönemi 18. yüzyıl itibarıyla II. Meşrutiyet arası askeri ıslahatlar ve istihdam edilen yabancı uzmanların rollerinin incelendiği çalışmadır.

Metehan Şahin'in 2021 yılında hazırladığı "Osmanlı İmparatorluğundan Türkiye Cumhuriyeti'ne Yabancı Uzman İstihdamı" isimli doktora tezinde Osmanlı Devleti dönemi yabancı uzman istihdamı kaynakları ikinci elden kaynaklardan oluşmakta olup Cumhuriyet döneminde istihdam edilen yabancı uzmanlar arşiv kaynaklarından tespit edilmiştir. Ana konusunun teknoloji transfer yöntemi olarak yabancı uzman istihdamı olan çalışmada tüm milletlerden hangi alanlarda yabancı uzmanın istihdam edildiği çeşitli başlıklarda değerlendirilmiştir.

Mustafa Sait Sulubulut'un 2014 yılında hazırladığı "Eğitim Alanında Türkiye'ye Davet Edilen Yabancı Uzmanlar 1923-1960" isimli yüksek lisans tezinde 1923-1960 yılları arasında Türkiye'ye davet edilen 19 yabancı uzmanın hazırladıkları raporlar ve bu raporlardaki tespitleri, çözüm önerileri ile eğitim sistemindeki etkili oldukları değişiklikleri irdelenmiştir.

Çiğdem Budak'ın 2010 yılında hazırladığı "Türkiye'de İlkokul Programları ve Yabancı Uzmanların İlkokul Programlarına Olan Etkileri 1923-1960" isimli yüksek lisans tezinde belirtilen tarihler arasında Türkiye'ye gelen yabancı uzmanlardan ilkokul programlarına ilişkin ortaya koydukları görüşleri ve önerileri ile ilkokul programlarındaki gelişmelere olan katkıları incelenmiştir.

Ali Rıza Şimşek'in 2006 yılında hazırladığı "Osmanlı Ordusunda 18. Ve 19. Yüzyıllarda Yapılan İslahat Çalışmaları ve bu çalışmalarda Yabancı Uzmanların Rolü" isimli yüksek lisans çalışmasında, 18. ve 19. yüzyıl ıslahat hareketleri ve modernleşme gayretlerinde askeri alanda istihdam edilen yabancı uzmanların etkinlikleri ve dönem siyasetine etkileri bakımından irdelenmiştir.

Ayşegül Ekizceli'nin 2006 yılında hazırladığı "Yabancı Uzmanların Türk Eğitim Sistemi Hakkında Verdikleri Raporlar Üzerine Bir Analiz 1924-1960" isimli yüksek lisans çalışmasında, tespit ettiği 16 yabancı uzman raporlarının analizleri yapılmıştır.

Mustafa Şahin'in 1996 yılında hazırladığı "Türkiye'de Öğretmen Yetiştirme Uygulamalarında Yabancı Uzmanların Yeri 1923-1960" isimli doktora tezinde Türkiye'de öğretmen yetiştirme uygulamaları, 1923-1960 yıllarında eğitim alanında

istihdam edilen uzmanlar, yabancı uzman raporlarında öğretmen yetiştirme politikasına yönelik eleştiri ve önerileri ve uygulanan politikadaki etkinlikleri irdelenmiştir.

Yukarıda konuyla yakından ilgili çalışmaların ortak yönü Türk modernleşmesinde yer almış yabancı uzmanların çeşitli alanlarda yaptıkları katkılardır. Türkiye için aynı zamanda yabancı uzmanların özellikle eğitim alanında raporlarıyla bir nevi yol gösterici rol üstlendikleri, teknolojinin aktarımı, eğitim ve gerek görülen yerlerde istihdam edilerek işbilir insan yetiştirilmesi ve ülkenin bayındır hale gelmesindeki rolleri dolayısı ile yabancı uzman istihdamının bir ülkenin modernleşmesinde önemli olduğu açıkça görülmüştür. İstihdam edilen yabancı uzmanlarla ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında yabancı uzman istihdamının çeşitli çalışmalarda ele alınmış olmasına rağmen Türkiye’de istihdam edilen İngiliz uzmanlarla ilgili olarak bugüne kadar herhangi müstakil bir çalışma yapılmamıştır. Türk-İngiliz münasebetleri ile ilgili çalışmalarda da İngiliz uzmanlarla ilgili yeterli ve doyurucu bilgiler yer almamaktadır. İşte bu çalışma bu husustaki boşluğu doldurmaya amaçlamaktadır. Ancak yabancı uzmanlar bilgi ve teknolojik bilgi birikiminin aktarılmasının yanı sıra iki ülke ilişkilerinde olduğu gibi iki toplum arasındaki münasebetlerde ve kültürel temaslarda da önemli rol oynamaktadırlar. Bu sebeple bu çalışmanın amacı, iki farklı toplum arasındaki siyasi, ekonomik, kültürel ve diğer alanlardaki temasın tam olarak aydınlatılabilmesini de sağlamak üzere bu temalar neticesinde gerçekleşen İngiliz uzmanların istihdamları incelenerek Türk modernleşmesine katkılarını ortaya koymaktır.

Araştırmanın Metodu

Çalışma prosopografi⁴⁷ metodu çerçevesinde ele alınmıştır. Prosopografi, en basit tanımıyla, bir grup insanın hayatının topluca incelenmesi demektir. Prosopografik çalışmalarda küçük bir aile grubu ele alınabildiği gibi ortak eğitim, kültür, meslekî veya siyasî arka plana sahip olan geniş bir grup da ele alınabilmektedir. Bu çalışma yöntemiyle tarihî aktörlerin davranışları onların sosyal, ekonomik ve siyasi bağlantıları çerçevesinde açıklanabilmektedir. Prosopografi tarih ilminde giderek önem kazanan bir araştırma alanı

---

⁴⁷ Prosopografi metodu için bkz: Seyfi Yıldırım, *Eğitim Amacı ile Yurt Dışına Gönderilen Öğrenciler (1940-1970) Prosopografik Bir Çalışma Örneği*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2005.

olmaya başlamıştır. Veri tabanı teknolojisindeki ilerlemeler, prosopografik çalışmaların hem sayısında hem de kalitesinde bir artışa yol açmıştır. Özellikle tarihî olayların arka planında yatan sebepleri, gelişmeleri ve sonuçlarının ortaya konulmasında kullanılmış olup geleneksel tarih yaklaşımlarına (siyaset tarihi, siyasî tarih) tepkinin bir sonucu olarak doğmuştur denebilir. Özellikle tarih araştırmalarında bilgisayar kullanımının artması bu metodun kullanılmasını oldukça arttırmıştır. El yardımıyla işlenmesi mümkün olmayan ya da çok zor olan materyal, bilgisayar sayesinde daha kolay işlenip değerlendirilebilmektedir. Böylece ortak özellikleri bulunan bir grup insanla ilgili çeşitli bilgilerin sistematik bir şekilde analiz edilerek çeşitli tahliller yapılabilmesi daha kolay olabilmektedir. Dolayısıyla tezin amacına en uygun olduğu düşünülen bu yöntemle hareket edilip; araştırma için gerekli bilgiler arşiv kaynaklarından ve literatürden derlenen arşiv belgelerinin bilgileri derlenip kişi adı, çalıştığı kurum, çalışma süresi, unvanı vb. şeklinde bilgiler bilgisayar ortamında Excel programı ile oluşturulmuş veri tabanına işlenerek tablolar meydana getirilmiş ve tez bu verilerin ışığında kaleme alınıp Türk modernleşmesine katkıları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmada: 1924-1975 yılları arasında Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığındaki çeşitli fonlardan elde edilerek incelenen 4.570 evrakta tespit edilen İngiliz uzmanlar hakkında derlenen bilgiler, bilgisayar ortamında Microsoft Excel sayfasına işlenmiştir. Bu bilgiler; isim soy isim, geldiği yerdeki çalıştığı kurum, geldiği yerdeki rütbesi/meslek grubu, Türkiye’de istihdam edildiği kurum adı, istihdam edildiği sınıf (uzman, öğretmen vs.), istihdam edildiği süre, istihdam kararnamesinin tarih ve sayısı, istihdamların dayandırıldığı Kanun maddesi, aldığı ücret, Türkiye’de daha önce çalıştığı kurum ve devlet tarafından evraklarda belirtilen kişilere ait diğer notlar olarak tasnif edilerek ilgili hücrelere işlenmiştir. Sonrasında özellikle Türkiye’de çalıştıkları kurumlardaki alanları birleştirilerek çalışmanın bölümleri oluşturulmuştur. Arşiv belgelerinde karşılaşılan aksaklıklardan olan; isim yabancı olmasından kaynaklı okunduğu gibi yazılma, sadece soy isminin belirtilmesi, her görev uzatmada aynı kişi olduğu halde isimlerinin başka başka yazılması gibi durumlarla karşılaşılmış belgeler titizlikle incelenerek insiyatif alınmıştır. Geldikleri yerdeki rütbeleri ya da meslek sınıfları ile çalıştıkları kurumlar genelde telaffuz edilmemiş olup bu bilgileri verilen grup içerisinde ise Türkiye’deki istihdam kurumları ve tercih edilmelerindeki sebepler

Çıkarılan tablolar eŖlięinde anlamlandırılmıŖtır. İstihdam edildikleri yıllar ve kurumlar tablolaŖtırılarak özellikle tarihsel süreç içerisinde anlamlandırılmaya alıŖılmıŖtır. Uzmanların aldıkları ücretler kısıtlı olarak belirtilmiŖtir. Edinilen cret bilgileri derlenerek özellikle aynı statüde ve görevde hizmet veren yerli uzmanların aldıkları ücretlerle karŖılaŖtırması yapılmıŖtır. İngiliz Uzmanların istihdamlarına dayanak olan kanunlar incelenerek istihdamların gerekçeleri açıklanmaya alıŖılmıŖtır. Ayrıca kararnelerde bazen Türkiye’de eski alıŖtıkları kurumlar belirtilmiŖ fakat belirtilen kurumda istihdam edildiklerine dair herhangi bir belgeye rastlamamıŖtır.

alıŖmanın Bölümleri

Birinci bölümde ModernleŖme kapsamında özellikle alıŖmanın üzerinde durduğu Batı dıŖı modernleŖme örnekleri incelenmiŖtir. Bu kapsamda seçilen örneklerin baŖarılı bir modernleŖme süreci geçirmiş olmasından ziyade Batı dıŖında, Batı rnek alınarak hemen hemen aynı kaygılarla modernleŖme alıŖması yapmaları ve modernleŖme alıŖmalarının Osmanlı Devleti’nin modernleŖmesi hususunda zaman ya da yöntem bakımından karŖılaŖtırma yapılabilmesi amacı ile hareket edilmiŖtir. Dolayısıyla bu bölümde yer alan modernleŖme alıŖmaları Türk modernleŖmesinin değerlendirilmesi konusuna ışık tutmaktadır. Bu bağlamda incelenen örneklerden Japonya, Rusya, İnan Mısır ve Afgan modernleŖmelerinde izlenen modernleŖme kanalları özellikle yabancı uzman istihdamından ne yönde yararlandıkları ne çıkarılarak incelenmiŖtir. Türk-İngiliz iliŖkileri Osmanlı Devleti döneminden baŖlayarak alıŖmanın nihayete erdiği 1975 yılına kadar getirilmiŖtir. alıŖmanın ana unsurunu oluŖturan istihdam edilen İngiliz uzmanların istihdamlarının altındaki tarihsel, siyasi, diplomatik, tüm sebeplerin geniŖ bir Ŗekilde dönemle birlikte değerlendirme yapılabilmesi amacı ile oluŖturulmuŖtur.

İkinci bölümde İngiliz uzmanların istihdamına iliŖkin genel değerlendirmeler, eğitim ve sanat alanındaki istihdamlar ele alınmıŖtır. Prosopografi yöntemi ile istihdamlar incelenip eŖitli konu baŖlıklarında incelemeler yapılarak İngiliz uzmanların istihdamının verileri genel olarak ortaya konmuŖtur. Ayrıca istihdam edilme Ŗekilleri ve aldıkları ücretler konusunda değerlendirmeler yapılmıŖtır. Eğitim ve sanat alanında istihdam edilen İngiliz uzmanlara ait bilgiler baŖta Devlet ArŖivleri BaŖkanlıęı Cumhuriyet ArŖivinin ilgili fonlarından derlenen bilgiler olmak üzere, internet ve kütüphane kataloglarının taranması

yoluyla elde edilen bilgilere dayalı olarak hazırlanan tablo ve grafiklerle bezenip istihdam edilen İngilizlerin eğitim ve sanat alanındaki katkıları ortaya konulmaktadır. Yükseköğretim kurumlarında çeşitli üniversitelerde istihdam edilen İngilizler özellikle yabancı dil olarak İngilizcenin öğretilmesi konusunda katkı sunmuşlar ve bu kişiler genelde okutman olarak istihdam edilmişlerdir. Ayrıca Türkiye'nin yabancı dil eğitimi politikasının belirlenmesinde etkin rol oynamışlardır. Diğer alanlarda istihdam edilen uzmanlar daha çok kendi alanında uzman ve eser vermiş kişilerden oluşmakta olup görev yaptıkları fakültelerde öncü kurucu rolleri de olmuştur. Yükseköğretim dışındaki kurumlarda eğitim alanında istihdam edilen uzmanlar daha çok yabancı dil eğitimi alanında görev yapmışlardır. Sanat alanındaki istihdamlar Türkiye'nin özellikle opera ve bale alanında gelişmesini ve dünya standartlarına gelmesini sağlamıştır.

Üçüncü bölümde ise Sanayi alanında istihdam edilen İngiliz uzmanların çeşitli sanayi kuruluşları ve fabrikalarda, Karabük Demir-Çelik Fabrikasında ve inşaatında ayrıca madencilik alanı, askeri alan ve diğer alanlardaki istihdamlar ve İngilizlerin istihdam edildikleri kurumlara, dolayısı ile de Türk modernleşmesine yaptıkları katkıları ele alınmıştır. Sanayi alanında, İngiliz uzmanların ilgili işkolunun kurulması ve fabrikadaki işlerin yürütülebilmesi için yerli işbilir insan yetiştirilmesi konusunda katkıları ele alınmıştır. Madencilik alanında yapılan istihdamlar MTA ve Murgul bakır madeninde kümelenmiştir. Uzmanların bu alanda yerli işbilir insan kaynağı yetiştirme konusunda devletin hassasiyetle durması ekseninde ele alınmıştır. Askeri alanda istihdam edilen İngilizlerin Türk modernleşmesine yaptıkları katkılar, İngiliz-Türk siyasi ilişkileri ekseninde anlamlandırılarak ortaya konmuştur. Bu kapsamda II. Dünya Savaşı dönemlerinde tarihsel süreçte bahsedilen anlaşmalar kapsamında yardım edildiği ve Osmanlı Devleti'nde olduğu gibi deniz kuvvetlerinde çoğunlukta olan İngiliz uzman istihdamı, Cumhuriyet döneminde hava kuvvetlerine evrilmiştir. İngilizler özellikle savunma tertibatları hususunda istihdam edilmişler, hava kuvvetlerinde yerli askerî personel yetiştirilmesi konusundaki katkıları ele alınmıştır. "Diğer Alanlarda İstihdam Edilenler" başlığı altında sağlık alanında istihdam edilen İngiliz uzmanların sağlık kuruluşları ya da üniversitelerin tıp fakültelerinde klinik hizmeti verenler olarak belirlenmiştir. Bu uzmanlar genelde doktorlardan oluşmaktadır. Arkeoloji alanında istihdam edilen İngiliz uzmanlar kazı izni verilen arkeologlardan oluşmaktadır. Bu kişiler

ve kazı alanları özellikle müzelerin içeriğinin genişlemesi Türk ve Anadolu kültürünün inkişaf etmesi gibi Türkiye'nin kültürel hayatına olumlu katkıları incelenmiştir. Denizcilik alanında Osmanlı Devleti'nde deniz kuvvetlerinde görülen istihdamlar Cumhuriyet döneminde Tahlisiye gemisinin işletilmesi ve Devlet Deniz Yolları ve Genel Müdürlükte gemi kurtarma alanındadır. Bu istihdamlar süre ve yerli işbilir insan yetiştirme konusunda hassasiyet ön plana çıkarılarak incelenmiştir. Bakanlık merkez teşkilatları politikaların üretildiği sahadaki hareketliliği tasarlayan ve gelişim hedefleri doğrultusunda hareket kabiliyetine sahip kilit noktalarıdır. Bu pozisyonlardaki istihdamların yeterlilikleri sorgulanarak incelenmiştir. Ziraat alanında zararlı haşeratla mücadele kapsamında istihdam edilmişlerdir. Ziraat ürünlerinin verimliliğinin artmasında katkıları incelenmiştir. Telefon-Telgraf alanında var olan anlaşmalar mucibince kurulacak hatların işleri için istihdam edilmişlerdir. Söz konusu istihdamlar aynı dönemlerde Türkiye'de istihdam edilen diğer milletlerden olan yabancı uzmanların istihdamları ve Türk modernleşmesine katkıları karşılaştırılarak incelenmiştir.

1. BÖLÜM

BATI-DIŞI TOPLUMLARDA MODERNLEŞME SÜRECİNDE YABANCI UZMAN İSTİHDAMI VE TÜRK-İNGİLİZ İLİŞKİLERİ

1.1. BATI-DIŞI TOPLUMLARDA MODERNLEŞME SÜRECİNDE YABANCI UZMAN İSTİHDAMI

Modernleşme Batı dışı toplumlarda Batı'da olduğu gibi süreklilik arzeden ve toplumsal gelişim neticesinde ortaya çıkmamıştır. Batı dışı toplumlarda genelde devleti yöneten bürokrat veya seçkin zümrenin Batılı toplumlardaki gelişmişlik düzeyini ülkelerinin gelişmesi ve çeşitli sorunlarına bir çare olarak görmesi neticesinde ortaya çıkmıştır. Hemen hemen aynı dönemlerde modernleşme hareketleri görülen Osmanlı/Türkiye, Mısır, Japonya, Rusya, İran, Afganistan gibi devletlerde modernleşme zihniyeti ve süreci aynı işletilmemiş ve aynı başarı yakalanamamıştır. Türk modernleşmesine İngiliz uzmanların katkısı incelenirken Batı dışı toplumlarda görülen modernleşme örneklerinde yabancı uzman istihdamına kısa bir bakış, Türk modernleşmesinin idrak edilmesi yönüyle önem arz etmektedir.

Bu kapsamda Osmanlı Devleti'nin 16. yüzyılın son çeyreğinde başlayan, özellikle askeri alanda yenilgilerle kendini hissettiren, sıkıntılar Osmanlı devlet adamlarını devletin artık eski gücünde olmadığı konusunda endişeye sürüklemiş ve bunu düzeltmek adına çeşitli girişimlerde bulunmuşlardır. Devlette yenileşme hareketleri önce ıslahat kavramıyla ifade edilmiş yani aksaklıkları gidermek amacıyla gerekli düzenlemeleri yapıp önlemleri alıp eski güce tekrar kavuşmak hedeflenmiştir. Bu hedef doğrultusunda önce aksaklıklar tespit edilmiş, sonra alınacak önlemler belirlenmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda yapılan ilk ve en göze çarpan çalışmaya Koçi Bey'in hazırladığı risaleyi örnek verebiliriz.⁴⁸ 17. yüzyıl ıslahatları olarak adlandırdığımız bu düzenlemelerin en önemli özelliği Osmanlı Devleti'nin Avrupa'nın gerisinde olduğunu fark etmeden, dünyaya entegre olma çabası gütmeyen alınan önlemlerle tekrar eski güce kavuşma isteğidir. Kısacası Avrupa örnek

---

⁴⁸ Zuhuri Danışman, *Koçi Bey Risalesi*, Türk Kültürü Kaynak Eserleri Dizisi, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1972.

alınmadan yapılmış ıslahatlar dizisidir. Bir başka önemli özelliği ise ıslahatlar bir devlet programı olmaktan ziyade ıslahatçı padişah ya da devlet adamları tarafından önemsenmiş, dolayısıyla da yönetim değişince rafa kaldırılmıştır. Tabii tam da burada bu düzenlemelerden rahatsız olan kesimin engelleme gayretlerini de hatırlamak gerekir.

Osmanlı Devleti'nde özellikle idari ve askeri alanda önü alınamayan bu kötüye gidiş, 17. yüzyılın sonunda, 1699 Karlofça Antlaşması ile açık bir şekilde özellikle askeri ve idari alanda Batı'nın gerisinde olduğunun fark edilmesini sağlamıştır.⁴⁹ 18. yüzyıl ıslahatları dendiğinde ilk akla gelen husus Osmanlı Devleti'nin ilk defa Batı'yı örnek alarak ıslahatlar yapılmış olmasıdır. 1718 Pasarofça Antlaşması ile Osmanlı Devleti bir barış sürecine girmiş, 1730 Kabakçı Mustafa isyanıyla son bulan bu dönem, Osmanlı tarihinde "Lale Devri" olarak sonradan Yahya Kemal Beyatlı tarafından bu şekilde adlandırılmıştır. 17. yüzyıl ıslahatlarının aksine ilk defa askeri alanda ıslahat yapılmamıştır. Bu dönemde ilk kez yabancı bir ülkeye geçici olarak elçi gönderilmiş (Paris) yine Avrupa'dan etkilenerken matbaa kurulmuştur. Matbaanın kuruluşunda da rol oynayan İbrahim Müteferrika, Osmanlı himayesine girmiş ve İslam'ı kabul etmiş aslen Macar asıllı olan bir kişidir. Bu dönemde kâğıt, kumaş fabrikaları, çini atölyesi, itfaiye teşkilatının açılması, çiçek aşısının uygulanması gibi çeşitli yenilikler yapılmıştır. Bu dönemde yabancı uzmanlarda istifade anlamında ilk örnek⁵⁰ olarak başarısız da olsa "Rocheford" isimli Fransız bir subayın orduda yabancı mühendis ve subaylar kıtasının kurulması ile ilgili padişaha sunulan raporu ve Fransız dönmesi olan David'in İstanbul'da itfaiye takımını örgütlemesi örnek gösterilebilir.⁵¹ Fakat İran'a karşı alınan yenilgi ve israf sonucunda artan masraflar dolayısıyla uygulanan ağır vergiler neticesinde III. Ahmet 1730'da tahttan indirilmiş, I. Mahmut tahta çıkmıştır. Lale Devri ıslahatları ya da modernleşme çalışmalarının bir başka yönü de sosyal yaşam ya da kültür de diyebileceğimiz sembolik unsurların da değişip, ev eşyalarında bile bu değişimin kendini göstermiş olmasıdır.⁵² Enver Ziya Karal, Ahmet Vefik Paşa'nın da Lale Devri ile

⁴⁹ Ekmelettin İhsanoğlu, "Osmanlı İmparatorluğunda Bilim Teknoloji ve Sanayide Modernleşme Gayretleri", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, Sayı 2, İstanbul Haziran 1998, ss. 1-22, s.5.

⁵⁰ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Doğu-Batı Yayınları, İstanbul 1978, s. 46-49.

⁵¹ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 8. Baskı, Ankara 2000, s. 47.

⁵² Halil İnalçık, "Osmanlılarda Batı'dan Kültür Aktarılması Üzerine", s.196., <https://journals.manas.edu.kg> 22.03.2022.

beraber Osmanlı Devleti ile Batı toplumu arasında fikri iletişimin başladığını ifade ettiğini belirtmektedir.⁵³ Daha sonraki dönemlerde modernleşme alanında yapılan yeniliklerle Batı ile olan iletişim ve etkileşimin giderek artması sosyokültürel anlamda da değişimlere sebep olmuştur.

Osmanlı modernleşmesinde önce askeri alanda yeniliklere sonra özellikle bu anlamda gelişmelere yardımcı olabilecek eğitim alanında birtakım düzenlemelere gidilmiştir.⁵⁴ I. Mahmut döneminde Fransız Comte De Boneval (Humbaracı Ahmet Paşa) özellikle topçu ve humbaracı ocaklarının yeniden düzenlenmesi, Hendesehanenin açılması konusunda istihdamı göze çarpan bir yabancı uzman olmuştur.⁵⁵

Macarnis Dagleis, Conte Ramsey, Conte La Tour, Marquis Dorney, Dervil gibi isimler de Humbaracı Ahmet Paşa'nın istihdamıyla Osmanlı Devleti'nde çalışmaya gelen isimlerdir.⁵⁶ 1757'de tahta çıkan III. Mustafa dönemine gelindiğinde yine bir yabancı uzman olan Fransız Baron De Tott dikkati çekmektedir. Tott, Sürat Topçuları Ocağını kurdu. Özellikle topçu ocağında birçok düzenlemeler yaptı.⁵⁷ Baron De Tott ve onun görevi bitip ülkeden ayrıldıktan sonra da İskoçyalı Campbell (İngiliz Mustafa) ve Fransız S. Kermovan Hendese Okulunda görev almışlardır.⁵⁸ 1773 de Deniz Mühendishanesi açıldı. Mühendishane-i Bahri Hümayunun birçok hocası Fransız olmakla birlikte Fransa'nın uzmanlarını Rusya'nın baskısıyla 1788'de geri çekildiği bilinmektedir.⁵⁹ Özellikle 18. yüzyılda Avrupalı uzmanlardan ülkede açılan eğitim kurumlarında yararlanılmaya başlanılmıştır.⁶⁰ III. Selim dönemi ve "Nizam-ı Cedid" adı verilen süreçte özellikle yeniden Fransa ve Fransız uzmanlardan yararlanılmıştır. Açılan Mühendishane-i Berri Hümayûnu ve diğer askeri eğitim kurumlarında yabancı dil olarak Fransızcanın seçilmesi Fransa'nın Osmanlı modernleşmesindeki etkinliğinin delili ya da sonucu olarak

⁵³ Enver Ziya Karal, "Tanzimat'tan Evvel Garplılışma Hareketleri", *Tanzimat I*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1999, s. 15.

⁵⁴ İncalçık, agm., s. 199.

⁵⁵ Lewis, *age.*, s. 48; Berkes, *age.*, s. 64.

⁵⁶ Gündüz Akıncı, *Türk- Fransız Kültür İlişkileri (1071-1859) Başlangıç Dönemi*, Sevinç Matbaası, Ankara 1973, s. 47.

⁵⁷ Lewis, *age.*, s. 50.

⁵⁸ Lewis, *age.*, s. 50, Ekmelettin İhsanoğlu, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim", *Osmanlı Uygarlığı Ansiklopedisi*, Yayıncı Hazırlayan: Halil İncalçık, Günsel Renda, Cilt I, Başak Matbaacılık, Ankara 2004, s. 279.

⁵⁹ Ergün, "Türk Eğitiminin Batılılaşmasını ...", s. 439.

⁶⁰ İncalçık, agm., s. 198.

görebiliriz. 1793’de Mühendishane-i Bahri Hümayûnda Fransız uzman Jacques Balthasar le Brun başa getirilmiş ve Brun burada 1821 yılına kadar gemi inşasına dair Avrupa usulüne uygun dersler vermiştir.⁶¹ 1773-1788 yılları arasında gelen Fransız uzman ve subaylar Osmanlı Devleti’nde askeri alanda görevler almışlar, Boğazların Rus tehlikesine karşı korunması konusunda istihkâm mühendisleri görev yapmıştır. Lafidde Clave Monnier istihkâm mühendisliği, Saint Remy top döküm fırınları projesi, Gemi Mühendisi Le Roy ve on kişilik ekibi ise 100’den fazla çeşitli büyüklükte savaş gemisi yapımında Osmanlı Devleti’ne katkı sağlamışlardır.⁶² 1796 yılında Fransız Aubert Dubayet başkanlığında birçok kişiden oluşan Fransız askeri uzman heyetinin ülkeye geldiği ve 1806-1807 yıllarında da General Sebestiani’nin görev almasıyla bu dönemdeki modernleşme hareketinde bir bakıma Fransız etkisi fazlasıyla hissedilmiştir.⁶³ Berkes eserinde Fransız etkisini; özellikle Halil Hamit Paşa’nın sadrazamlığı döneminde, Fransa’nın kendi çıkarına Osmanlı Devleti’ne subay, haritacı, coğrafyacı, top ve mermi uzmanları, mühendisleri kendi çıkarları için gönderdiği, hele coğrafya ve harita uzmanlarının karış karış Osmanlı Devleti’ni haritaladıklarından bahseder.⁶⁴ III. Selim dönemi Fransız uzmanların yanında denizcilik alanında İsveçli uzmanların tecrübelerinden faydalanılmıştır. Tersanede yapılmak istenen havuz inşaatı için getirilen İsveçli uzmanların başında mühendis olan Rode ve beraberindeki Klintberg, Kihlberg, Minthen, Löngren, Hallen, Caristrand, Malmen, Hörling Liljogren, Löngren, Elmström gibi mühendis ve subaylardan oluşan bir ekiple Osmanlı Devleti’nde istihdam edilmişlerdir. Ayrıca 1791 yılında Osmanlı Devleti tarafından satın alınan İngiliz gemileri denizcilik alanında İngiltere’nin tecrübelerinden yararlanma fikri bakımından bir başlangıç sayılabilir.⁶⁵ III. Selim, Kabakçı Mustafa isyanıyla tahttan indirilmiştir. 18. yüzyılda yapılan yenilikler karşısında bilhassa yeniçeri ve ulema tarafından özellikle İstanbul halkının da muhalefetiyle karşılaşmış ve kanlı ihtilaller neticesinde ıslahatçı padişahlar tahttan indirilmiştir.⁶⁶

⁶¹ İhsanoğlu, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Eğitim...”, s. 28.

⁶² İhsanoğlu, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Bilim ...”, s. 29.

⁶³ Lewis, *age.*, s. 60; İhsanoğlu, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Eğitim...”, s. 279.

⁶⁴ Berkes, *age.*, s. 78-79.

⁶⁵ İdris Bostan, “Osmanlı Bahriyesi’nin Modernleşmesi (1785-1819)”, *Tarih Dergisi*, Sayı 35, ss.177-192, s. 183-186.

⁶⁶ Karal, *agm.*, s. 18.

II. Mahmut dönemi modernleşme anlamında hem ivme kazandığımız hem de evrildiğimiz bir dönem olarak tanımlanabilir. Bu dönemde askeri, hukuk, eğitim, yönetim alanında birçok köklü düzenleme yapılarak radikal modernleşme çalışmalarına girişilmiştir.⁶⁷ Modernleşme kanallarından birisi olan yurt dışı eğitimine ilk defa bu dönemde başlanmış ve yurt dışına öğrenci gönderilmiştir. II. Mahmut 1826 yılında Yeniçeri Ocağının kaldırılmasından sonra Osmanlı Devleti'nde başta askeri alan olmak üzere birçok alanlarda reformlara girişmiş, bu yenilikleri yaparken de en çok Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın başarısı dikkatini çekmiştir. Nisan 1827'de Hüsrev Paşa Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyyenin seraskeri olunca orduyu modern usule göre eğitime hedefiyle hareket etmekteydi. Özellikle Mısır Valisi ile olan çatışma neticesinde modern ordu padişah için de artık elzem bir ihtiyaç olmuştur. Hüsrev Paşa'nın da bu konuda gayretleri göz ardı edilmemesi gereken bir unsurdur. II. Mahmut Mısır'dan İstanbul'a 12 uzman öğretmen göndermesi talebinde bulunmuş ancak bu talebi reddedilmiştir. Aynı şekilde Fransa da Mısır meselesi dolayısıyla çekimser kalınca İngiltere ile yakınlaşmış, 1834 yılında İngiltere Osmanlı ordusunu eğitmek için yardımda bulunmasa da daha sonraki yılda 3 subay göndermiştir.⁶⁸ 1839 yılında İngiltere'den Osmanlı Devleti'nde 1914 yılına kadar görev yapacak olan Amiral Walker başta olmak üzere yedi amiral istihdam edilmiştir. Bahriye Okulunda İngiliz kökenli hocaların sayısının artması da bu döneme denk gelmektedir. 1848 yılında İngilizlerin denizcilikteki hâkimiyeti dolayısı ile İngilizce bilmenin önemi vurgulanarak okuldaki dil Fransızcadan İngilizceye çevrilmiştir. 1850-1866 yılları arasında Bahriyeye danışman olarak İngiliz Slade görevlendirilmiş ve tersane bahriye teşkilatı ve Bahriye Okulunun modernleşmesi için çalışmalar yapmıştır ayrıca Osmanlı Devleti İngiltere'ye denizcilik alanında yurt dışı eğitimine öğrenci gönderilmiştir.⁶⁹

Aynı zamanda Alman kökenli uzmanlardan da faydalanılma yoluna gidilmiştir. 1835 yılında İstanbul'a gelip, danışman olan Prusyalı Teğmen Helmuth von Moltke⁷⁰

⁶⁷ Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, AFA Yayınları, İstanbul 1996, s. 33.

⁶⁸ Lewis, *age.*, s. 82.

⁶⁹ Mustafa Gençoğlu, "Batı Bilgi ve Teknolojisinin Osmanlı Bahriyesine Aktarımı" *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt XXXIV, Sayı 58, ss.603-628, s.611-613.

⁷⁰ Naci Yorulmaz, *Arming The Sultan German Arms Trade and Personal Diplomacy in the Ottoman Empire Before World War I*, I.B. Taurus, London, 2014, s.86; Moltke'nin 1835-1839 yılları arasındaki görevi dolayısıyla yazılanların derlendiği "Brifing über Zustände und Begebenheiten der Türkei aus den Jarden 1835 bis 1839" isimli eser döneme ışık tutması açısından önemlidir.

dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin ihtiyacı olan yabancı uzmanlar Prusya ve Avusturya'dan istendi. Beş Prusyalı subay (Köpke, Wagner, Laue, Mülbach, Vincke, Fischer)⁷¹ gönderilmesi tam ihtiyacı karşılamıyor olsa da özellikle askeri alanda Alman etkisinin başlangıcı sayılabilecek bir istihdam olmuştur.⁷² Bu dönemde ABD ile 1830'da "Türk Amerikan Dostluk ve Ticaret ve Seyrû Sefain Muahedesi"nin bir maddesiyle ABD'li bir uzmanın gemi inşası için görevlendirilmesi kararlaştırılmış ve Osmanlı Devleti'nin ilk buharlı gemisi ABD'li Mühendis Gorster Thodes başkanlığında yapılmıştır.⁷³ II. Mahmut dönemi yeni açılan Mekteb-i Tıbbiye başta olmak üzere birçok okulda yabancı öğretmen ve devletin birçok kademesinde yabancı uzmanlardan danışman ve uzman olarak yararlanılmıştır. Mektebi Tıbbiye'nin ve Cerrahhanenin başında Fransız Sade de Galliere, 1838'de ise Viyana'dan gelen Dr. Ambroise Bernard sonrasında ise Avusturyalı Sigmund Spitzer ayrıca Eczacı Hofman sivil uzman olarak görevlendirilmiştir.⁷⁴ Bu dönemde kurulan Mızıka-i Hümayun da ilk olarak Fransız Monsieur Manguel, daha sonra İtalyan Guiseppa Donizetti görevlendirilerek okulun kurumsallaşması sağlanmaya çalışılmıştır.⁷⁵

II. Mahmut döneminde yapılan tüm yenilikler yabancı devletlerin ısrarının etkisiyle de beraber Osmanlı Devleti'ni birtakım siyasi reformlara da itmiştir.⁷⁶ Dolayısıyla Tanzimat Fermanı'nın ilanında II. Mahmut döneminin etkisini inkâr etmek mümkün değildir.⁷⁷ 3 Kasım 1839'da Sultan Abdülmecit döneminde Gülhane Meydanı'nda okunan Tanzimat Fermanı, hiçbir teminat göstermeksizin, bütün vatandaşlara eşit haklar ve mal can emniyeti garantisi veren, mali, askeri ve adli sahalarda bazı reformlar ileri süren bir fermanıdır.⁷⁸ Bir bakıma batılılaşma da daha büyük bir adım atılarak "*Şark medeniyeti dairesinden Garp medeniyeti dairesine bir geçiş*"⁷⁹ olarak değerlendirilmektedir. Aynı

⁷¹ Ergün, "Türk Eğitiminin Batılılaşması ...", s.446.

⁷² Lewis, *age.*, s.83.

⁷³ Ekmelettin İhsanoğlu, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Teknoloji Çağını Yakalama Gayretleri", *Çağını Yakalayan Osmanlı! Osmanlı Devleti'nde Modern Haberleşme ve Ulaştırma Teknikleri*, İrcica, İstanbul 1995, s.X.

⁷⁴ Ergün, *agm.*, s.440, Ekmelettin İhsanoğlu, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim", *Osmanlı Uygarlığı Ansiklopedisi*, Yayına Hazırlayan: Halil İnalcık, Günsel Renda, Cilt I, Başak Matbaacılık, Ankara 2004, s.289.

⁷⁵ Lewis, *age.*, s.85.

⁷⁶ Karpat, *age.*, s.34.

⁷⁷ Karal, *agm.*, s.30.

⁷⁸ Karpat, *age.*, s.34.

⁷⁹ Ongunsu, *agm.*, s.9.

zamanda Tanzimat Karlofça Antlaşması'ndan bu yana Osmanlı Devleti'nin gerilemesine engel olmak için yapılan ıslahatlar silsilesiyle başlayan hareketin sonucu ve umumi reformların başlangıcı olmuştur.⁸⁰ Tanzimat dönemi, özellikle yapılan hukuki çalışmalar, mali düzenlemeler ve eğitim alanında yapılan çalışmalar incelendiğinde Osmanlı modernleşmesinin artık kendiliğinden bir ivme kazandığı izlenmektedir. 18. yüzyıldaki padişahların isteğiyle askeri yönden ilerlemek gayretinden çok Batı düşünceli Osmanlı aydın kesiminin gayretleri ve girişimleriyle hayatın her alanında meşrutiyetle de demokratikleşme adına yenileşmenin talep edildiği bir dönemin başlangıcı olmuştur. Osmanlı Devleti'nin Meşrutiyet yönetimine taşıyan süreçte, Tanzimat döneminin eğitim anlamında yapılan yenilikleri büyük önem arz etmektedir. En başta bir eğitim komisyonundan ve bu komisyonun hazırladığı eğitimde ilk orta ve lise eğitiminin düzenlenmesi, Darülfünun mektebinin açılması gibi konuları içeren bir rapor hazırlanmıştır. Eğitim müesseselerinin modern usullere göre dizayn edilmesi kısa bir sürede yapılan bir işten ziyade süreklilik ve zaman isteyen bir düzenlemeler zinciridir. II. Mahmut dönemi yapılan yeniliklerin üzerine bu dönemde birçok yeni okulla birlikte Maarif Nezareti de kurulmuştur. Ayrıca 9 Mayıs 1840 yılında çıkarılan bir irade ile Avrupa'ya öğrenci göndermek yerine Avrupa'dan öğretmen getirilerek İstanbul'da yeni bir okulun kurulmasının daha çok sayıda donanımlı öğrenci yetiştirmede faydalı olacağı belirtilmiştir.⁸¹ Galatasaray Lisesinin açılması ve bu okulda Paris'ten müdür ve öğretmenler getirilerek görevlendirilmesine dair 15 Ağustos 1868'de yayınlanan padişah iradesi bu düşünceye dayanır.⁸² Çok sayıda Batılı uzman Osmanlı modernleşme sürecinde istihdam edilmiştir. 1876 Fenni Resim ve Mimari Mektebi kuruluşunda Fransız M. Gilne ve yardımcısı, 1878 yılında Mektebi Fünun-u Maliyenin Kuruluşunda Viyana doğumlu Macar Edwards yer almış, aynı yıl Hukuk Mektebinin başına Alman asıllı Emil getirilmiştir.⁸³ Haberleşme alanında 1854 yılında Osmanlı Devleti'nde telgraf şebekesi

---

⁸⁰ Hilmi Ziya Ülken, "Tanzimattan Sonra Fikir Hareketleri" *Tanzimat II*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1999, s.757.

⁸¹ *Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Eğitiminde Modernleşme*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Başkanlığı Yayın No:134, İstanbul 2014, s.39.

⁸² *Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Eğitiminde Modernleşme*, s.92.

⁸³ Ergün, "Türk Eğitiminin Batılılaşmasını ...", s.446, Osman Nuri Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, İstanbul 1977, s.1096-1103.

ihalesini Fransız M. de la Rue ve M. Blacque alıp İstanbul-Edirne hattını tamamlamışlardır.⁸⁴

Tanzimat dönemi Ormancılık alanında Bayındırlık hizmetlerinin altında görev yapmak üzere tamamen Fransızlardan oluşan bir yabancı uzman ekibi 1877 yılına kadar 20 yıldan fazla ormancılığın kuruluşu konusunda büyük hizmetler sunmuşlardır.⁸⁵ İlk istihdam edilen uzmanlar Tasy ve Stheme dir. Aynı zamanda Luis Tasy ilk orman okulunun açılmasını sağlamıştır (1857).⁸⁶ Daha sonraki dönemde yine Fransız Bricogne, Godchaux, Simon, Chervau, sonrasında Montrichard ve Galmiche isimlerinde ormancı uzmanlarla beraber dört orman memuru görev yapmıştır.⁸⁷

Tanzimat sonrası dönemde orduda yapılan düzenlemelerde görevli personelin yetiştirilmesi mevzuunda yabancı uzmanlardan faydalanılmıştır. Bu hususta III. Selim dönemi deniz kuvvetlerinde istihdam edilen İngiliz uzmanlar 1839 yılına gelindiğinde bahriyede önemli bir unsur haline gelmişlerdir.⁸⁸ Hatta jandarma kuvvetlerinde Fransız, kara kuvvetlerinde Alman uzmanların etkinliği söz konusudur. İngiliz Amiral Hobart-Hampton beş yıl Osmanlı Bahriyesinde kumanda meclis üyesi olarak özellikle Girit'te asayişin sağlanması konusunda başarı sağlamıştır. İngiliz Amiral Henry Felix Woods 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Karadeniz harekâtında Tuna savunmasında görev almış bir İngiliz subaydır. 1908'de Amiral Gamble, 1914 yılına kadar, Hugh Pigot Williams ve Arthur H. Limpoos görevlendirilmiştir.⁸⁹ Ocak 1872'de tersanede 200⁹⁰ İngiliz mühendis ve teknisyenin olması denizcilik alanında İngiliz tesirinin önemli bir göstergesidir.

II. Abdülhamit'in tahta çıkması ile beraber 23 Aralık 1876'da ilan edilen Kanuni Esasi ile Meşrutî yönetime geçilmiş ve bu dönemde de yabancı uzmanlar istihdam edilmiştir.

⁸⁴ İhsanoğlu, agm, s.X.

⁸⁵ Metin Özdönmez, Abdi Ekizoğlu, "Tanzimat ve Meşrutîyet Dönemleri Ormancılığında Katkıları Olan Yabancı Uzmanlar", *İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, Cilt 43, Sayı 3-4, ss.57-68, s. 58.

⁸⁶ Ergün, "Türk Eğitiminin Batılılaşmasını ...", s.447.

⁸⁷ Özdönmez, Ekizoğlu, agm, s.58.

⁸⁸ Umut C. Karadoğan, "Birinci Dünya Savaşına Girenken Donanmada Yapılan Islah Çalışmaları ve Yabancı Uzmanlar", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 2008, Cilt XXIV, Sayı 72, ss.757-796, s.757.

⁸⁹ Karadoğan, agm., s.777.

⁹⁰ Gençoğlu, agm., s.616.

Modernleşme olgusu toplumların aynı zamanda gittikçe farklılaşıp merkezileştikleri, sanayileşmenin sağlandığı, bununla beraber siyasi hakların genişlediği, birbirinden ayrı yeni toplumsal gruplar ortaya çıkarmaktadır. Bir çok devlet merkezileşerek bu grupları toparlamayı vatandaşlık ve millî kültür üzerinden gerçekleştirmişlerdir.⁹¹ Osmanlı Devleti bu konuda kargaşaya düşmüş, özellikle Avrupa devletlerinin de müdahaleleri ile birlik beraberliği sağlamak bir yana dağılma sürecine girmiştir. II. Abdülhamit döneminde izlenen modernleşme politikası özellikle askeri başarısızlıklar anlamında devletin içinde bulunduğu kaostan kurtulma çabaları içeren hassas dengeler gözetmektedir. Öncelikle 1877-78 Osmanlı Rus Savaşı'ndan önce Osmanlı Devleti'ne gönderilen Alman askerî heyetlerin Krupp fabrikasından alınan silahlar konusundaki yol göstericiliği yardımdan ziyade ekonomik olarak Almanya'nın fayda sağladığının bir göstergesidir.⁹² 1851 yılında Mühendishane-i Bahri Hümayunda çalışan Alman Bluhm Paşa bu Krupp topları ve cephaneliklerin kurulması işlerinde de görevlendirilmiştir.⁹³ 2 Temmuz 1880 tarihinde hazırlanan ve Hardzeldorf'e verilen mukavele örneğinde Almanya'dan istenen subayların şartnamesi Almanya tarafından da olumlu karşılanmıştır. 1882 yılında Almanya'dan Otto August Johannes Kaehler başkanlığında Kamphoevener, Hobe ve Ristov isimli askerler ile 1883 yılında, Colmar Freiher von der Goltz⁹⁴ ve denizci danışmanlar Türk ordusunda çalışmaya başlamışlardır.⁹⁵ İstihdam edilen Alman subayların aldıkları ücretlerin yüksekliğinin yanında ev kiralarının dahi devlet tarafından ödendiği hatta görevi devam ederken vefat ettiklerinde ailelerine de maaş bağlanmıştır.⁹⁶ Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nde yabancı uzman olarak istihdam edilmek bu uzmanlar ve ailesi için önemli bir artı oluşturmaktadır. Görevlendirilen Alman askerî personel görevlendirilme alanları ile ilgili raporlar hazırlayıp sunmuşlardır.⁹⁷ Osmanlı Devleti'nde istihdam edilen iki ana dönem görevlendirmesinin ardından Alman subayların misyonu ve Osmanlı Devleti'nin bünyesinde edindiği yer gittikçe çok önemli

⁹¹ Şerif Mardin, *Türk Modernleşmesi Makaleler*, İletişim Yayınları, İstanbul 2015, s.27.

⁹² Kemal Beydilli, "II. Abdülhamit Devrinde Gelen İlk Alman Askerî Heyeti", *Tarih Dergisi*, Sayı 32, 1979, ss.481-494, s.484-485.

⁹³ Seyfi Yıldırım, Çiğdem Dumanlı, "XIX. Asırda Osmanlı Devleti'nde İstihdam Edilen Avusturya-Macaristan ve Prus-Alman Kökenli Askerî Heyetler ve Hekimler", *Amme İdaresi Dergisi*, Eylül 2020, Cilt 53, Sayı 3, ss.27-54, s.35.

⁹⁴ Geniş bilgi için bkz, Naci Yorulmaz, *age.*, s.76-96.

⁹⁵ Ergün, "Türk Eğitiminin Batılılaşmasını ...", s.446.

⁹⁶ Yıldırım, Dumanlı, *agm.*, s.38.

⁹⁷ Yorulmaz, *age.*, s.78-80.

ve etkin hale gelmiştir. I. Dünya Savaşı öncesinde Özellikle Liman Von Sanders beraberinde 42 subay ile ülkede görevlendirilmiştir.⁹⁸ I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'ndeki Alman subayların sayısının sekiz yüzü geçtiği belirtilmektedir.⁹⁹

Meşrutiyet döneminde özellikle II. Abdülhamit dönemi askeri sınıflar dışında da Alman uzmanlar istihdam edilmiştir. Hendese-i Mülkiye Mektebi kuruluşundaki öğretim kadrosunda Kos, Forcheimer, Jachmund ve Land isimli Alman uzmanlar görev yapmışlardır. 1909 yılına gelindiğinde Sir Frey, Dr. Wieting, M. Lukaç'ın eğitim konusunda raporları bulunmaktadır. I. Dünya Savaşı'nda ise 19 kişilik Farnz Schmidt başkanlığında Alman öğretim üyesi Darülfünuna gelmiştir.¹⁰⁰ Aynı dönemlerde Alman kimyacı Firtz Arndt ve iki Alman uzman ile beraber ilk defa kimya bölümünün kurulması konusunda hizmetleri mevcuttur.¹⁰¹

Osmanlı Devleti'nde yabancı uzmanların istihdam edildiği bir diğer alan ise demiryollarıdır. Özellikle II. Abdülhamit döneminde demiryolları ayrı bir öneme sahiptir. Ülkenin içinde bulunduğu durumda göz önüne alındığında demiryollarının yaygınlaşması çeşitli açılardan önemli bir hedef olmuştur. Tanzimat döneminde önemsenmeye başlanılan konu II. Abdülhamit döneminde İngiliz elçi Layard'ın raporu, Alman demiryolu mühendisi Wilhelm von Pressel'in demiryolu planları ilgi çekmiştir.¹⁰² Osmanlı Devleti'nde demiryolu yapımı hem devlet için hem de sömürme niyetinde olan teknolojik gelişmişliği olan devletler için çok önemli idi. Hatların güzergâhlarını her devlet kendi çıkarlarına göre belirlenmesi yolunda telkinde bulunarak Anadolu'da ilk hattın yapımını İngilizler üstlenmişlerdir. Osmanlı topraklarında yapılan demiryollarında yabancı uzmanlar istihdam edilmiş, Hicaz demiryolu inşasında Alman mühendis Meissner başkanlığında Türk, Alman, Avusturya, Belçika, İtalya ve Fransa uyruklu 43 mühendis çalıştırılmıştır.¹⁰³

⁹⁸ Yıldırım - Dumanlı, agm., s.40.

⁹⁹ Ergün, "Türk Eğitiminin Batılılaşmasını ...", s.446.

¹⁰⁰ Ergün, "Türk Eğitiminin Batılılaşmasını ...", s.446.

¹⁰¹ Arnold Reisman, *Nazizm'den Kaçanlar ve Atatürk'ün Vizyonu*, Çev. Gül Çağalı Güven, İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2011, s.25.

¹⁰² Yıldırım, "Türkiye Demir Yollarında istihdam Edilen...", s.308-309.

¹⁰³ Yıldırım, "Türkiye Demir Yollarında istihdam Edilen...", s.310-311.

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na girmesi ve bu savaştan mağlup ayrılarak ardından Millî Mücadele'nin başlamasıyla birlikte yabancı uzman istihdamı konusunda bir durma oldu ise de Millî Mücadele'nin kazanılması ve yeni kurulan devletin tüm kurumlarının ıslah ve inşası meselesinde yabancı uzman istihdamına başvurulmuştur.

Mısır, her ne kadar Osmanlı Devleti'ne bağlı olsa da Mehmet Ali Paşa döneminden sonra özerk hale gelmesi dolayısı ile ve Mısır modernleşmesi bahsinde sürekliliğin aksatılması anlaşılmalı zorlaştırılabileceğinden dolayı Mısır'ın Osmanlı vilayeti olduğu dönemlerin Osmanlı Devleti modernleşmesi kapsamı dışında ele alınması uygun olduğu düşünülmüştür. Batı dışı modernleşme örneklerinden olan Mısır'da Mehmet Ali Paşa zamanında (1805-1848) modernleşme gayretlerinin geniş kapsamlı başlaması ve çalışmaların her alanda sürdürülmesi Mısır'ın modernleşmesi bağlamında önemlidir. Mehmet Ali Paşa Mısır'a Fransızların Mısır'ı terk etmeleri sonucunda vali olarak atanmıştır. Mısır'da resmiyette Osmanlı Devleti'nin bir görevlisi olarak bulunmasına rağmen özellikle Tosun Paşa yardımıyla bastırıldığı Vehhabi isyanı neticesinde iktidarını güçlendirmiş ve Mısır'da modernleşme çalışmaları başlatmıştır. Mısır'da modernleşme çalışmalarının ilk etapta askeri alanda olması daha yeni Fransız işgalinden kurtulması açısından bakıldığında oldukça yerinde bir girişim olduğu düşünülebilir. Mısır üzerine yapılan araştırmalarda Mehmet Ali Paşa'nın modernleşme hamlelerinde Fransızlardan esinlendiği ve bu çerçevede de daha çok Fransız uzmanları istihdam ettiği ortaya konulmuştur.

Aynı şekilde yeni ordunun oluşması ve eğitiminde Fransızların etkisi de tartışılmazdır.¹⁰⁴ Mısır Valisi Hüsrev Paşa (1801-1802) zamanında Mısır'ı terk eden Fransız subaylardan 24 kişi orduda görevlendirilmiş, bu subayların orduya bir düzen vermesine izin verilmiştir. Dolayısıyla orduda ilk Batılılaşma çalışmaları da Mehmet Ali Paşa zamanından önce III. Selim'in Fransızlardan örnek aldığı Nizam-ı Cedid'e uygun bir şekilde başlamış ve Mehmet Ali Paşa tarafından da bu süreç devam ettirilmiştir.¹⁰⁵ Mehmet Ali Paşa'nın orduyu dizayn etmesinde Osmanlı Devleti'ndeki modernleşme çalışmaları da büyük bir örnek teşkil etmekle beraber oğlu İbrahim Paşa'nın ifadesiyle

¹⁰⁴ Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1996, s. 59.

¹⁰⁵ Mustafa Ergün, "Mehmet Ali Paşa Zamanında Mısır'da Eğitimin Batılılaşması", *KEFAD*, Cilt XVI, Sayı 3, Aralık 2015, ss. 277-294, s. 279.

Osmanlı Devleti'nden daha çok derin bir modernleşme hamlesi gerçekleştirerek bunun için daha çok uzman getirmiş ve gereken uygulamaları yapmışlardır.¹⁰⁶

Haklı sebeplerden dolayı elzem bir ihtiyaç olan ordunun modernleşmesi hem orduda yapılan düzenlemeler hem de orduya gerekli olan donanımlı asker ihtiyacı için eğitim kurumları açılmıştır. Yabancı uzman desteğiyle Asvan'da 1821 yılında askeri okul açılmıştır.¹⁰⁷ Bu okul, Fransız Albay Seve tarafından yönetilmiş ve orduya 500 subay yetiştirmiştir.¹⁰⁸ Bunun yanında askeri alanda tüm ihtiyaç duyulan yerli uzmanların yetişmesi için; Erkan-ı Harbiye Mektebi, Mızıka Okulu, Topçuluk Okulu, Süvari Okulu, Piyade Okulu, Savaş Mühimmatı Okulu, Denizcilik Okulu gibi askeri okullarda Fransa ve İtalya başta olmak üzere birçok Batılı ülkeden yabancı uzman görevlendirilmiştir. Eğitim alanında askeri okulların yanı sıra sivil okullar da açılmıştır. Mısır'daki sivil okullarda daha çok Fransız öğretmenler istihdam edilmiştir. Bu okullarda İngiliz ve İtalyan öğretmenleri de görmek mümkündür.¹⁰⁹

Askerî örgütlenmede Fransa örnek alınmış başa Baron Boyer getirilmiştir. Askerî eğitim sisteminin modernleşmesinde yabancı askerî ve sivil uzmanların da payı büyüktür. Mısır'da istihdam edilen Fransız, İngiliz, İtalyan, Leh, ABD'li ve Alman askerleri sayıca kalabalıktı. Özellikle Mora savaşından sonra Avrupalı askeri uzmanların büyük bir kısmı kovulduysa da (1825-26) sonrasında İtalyan ve İspanyol, Polonyalı subaylar göreve getirilmiştir.¹¹⁰

Mehmet Ali Paşa tam bağımsızlık ilkesinin gereği olarak özellikle askeri alanda dışa bağımlılığın tehlikeli olması dolayısıyla Kahire ve İskenderiye'de silah fabrikaları kurup ilk önce bu fabrikalarda yabancı uzmanlar istihdam etmiştir.¹¹¹ Yine aynı kaygı ya da

---

¹⁰⁶ Berkes, *age*, s. 190.

¹⁰⁷ Özge Özkoç, "Mısır Modernleşmesinin Tarihsel Kökenleri: Mehmet Ali Paşa Üzerine Bir İnceleme" *Memleket Siyaset Yönetim Dergisi*, Sayı 36, 2021, s. 242. <http://www.msydergi.com>. 14.03.2022.

¹⁰⁸ Sina Akşin, *Türkiye Tarihi III Osmanlı Devleti 1600-1908*, Cem Yayınevi, 1988, s. 110.

¹⁰⁹ Ergün, *agm.*, s. 282-283,285.

¹¹⁰ Ergün, *agm.*, s. 280.

¹¹¹ Özkoç, *agm.*, s. 229., Ergün, *agm.*, s. 280.

hedef doğrultusunda 1820 ve 1830 yıllarında Fransa ve İngiltere'ye öğrenci göndererek özellikle silah sanayisinde yabancı uzman istihdamının önüne geçmeye çalışmıştır.¹¹²

Tarım alanında sulama kanallarının inşasına özen göstererek bu konuda hem Avrupa'ya öğrenci göndermiş, ülkeye Fransız harita uzmanı ve mühendis olan Edme F. Jomard, daha sonra yine Fransa'dan gelen Girard, M.de Chabrol, Le Père ve Martin gibi mühendisleri getirterek onların tecrübelerinden faydalanmıştır. Hatta Jomart, Mısır'ın eğitim yoluyla modernleşmesi planı olarak bilinen "plan pour la civilisation de l'Égypte par l'instruction"ı hazırlamıştır.¹¹³

Eğitim konusunda hem yurt dışı eğitim önemsenmiş aynı zamanda da Mısır'da başta askerî okullar olmak üzere daha çok asker ve orduya hizmet edecek diğer sivil okulların kurulması önemsenmiştir. Askeri okulların kurulması ve yönetimi konusunda yabancı uzmanlardan azami derecede faydalanılmış neredeyse her okulda yabancı uzman istihdam edilmiştir. Süvari Okulu, Topçu Okulu, Denizci Okulu, Mızıka Okulu açılmış ve bu okullarda daha çok Fransız uzman istihdamı göze çarpmakla beraber İspanyol ve Almanların tecrübelerinden de faydalanılmıştır. Ayrıca Jomart'ın himayesinde 44 öğrenci Avrupa'ya tahsil için gönderilmiştir. Tıp, eczacılık, veterinerlik, kimya, hukuk, sanayi, ziraat ve sulama okulu gibi yeni okullar açılmış ve buralarda yine başta Fransızlar olmak üzere Alman, İtalyan, İspanyol ve İngiliz uzmanların istihdam edilmişlerdir.¹¹⁴

Mehmet Ali Paşa zamanından sonra onun kurmaya çalıştığı sistem başta eğitimde pozitif bilimlerden dini ilimde yoğunlaşarak, askerî alanda ve onu besleyen tüm alanlarda modernleşme hamleleri körelmiştir.¹¹⁵ İslam coğrafyasında sık şahit olunan modernleşme hamlelerinin dinden uzaklaşmak anlamında yorumlayan ya da kendi egemenliğinin pekiştirilmesi adına bir öncekinin yaptığı modernleşme hamlelerinin devamını tehlikeli bulan bir grubun gücü eline geçirmesiyle tüm yapılanların sanki dinine saygısızlık olarak addettiği müesseseleri ya kapatmış ya da kaderine terk etmişlerdir. Mısır'da da Mehmet Ali Paşa'dan sonra yapılan modernleşme hamlelerinin benimsenmemesi, öneminin

---

¹¹² Özkoç, agm., s. 229.

¹¹³ Ergün, agm., s. 279.

¹¹⁴ Ergün, agm., s. 281-287.

¹¹⁵ Ergün, agm., s. 289.

kavranmaması ya da İslam'a karşı saygısızlık olarak görülmüş olmasından kaynaklı olarak tüm müesseseler zamanla tasfiye edilerek yerini İslami ilimlerin ön plana alındığı bir sistem almıştır.

Modernleşme sürecini başarı ile yönetmiş olan Japonya, tarihinin ilk bilinen dönemlerinde imparatorluk halindeyken; güçlenen aristokrat aileler ve naipler dolayısı ile 700 yıl süren feodal sistemi andıran Bakuhan dönemine geçmiştir. Sonrasında feodaller arasında yüzyıl sürececek olan mücadeleyi 1600 yılında Tokugawa kazandıktan sonra, Shogun ünvanını alarak Japonya'da Meiji restorasyonuna kadar olan dönemi başlatmıştır.

19. yüzyılda Batı emperyalizminin en çok baskı yaptığı ülkelerden biri de Japonya'dır. Çin ve Japonya toprakları Batılı tüccarların rahatlıkla hammadde aldığı ve mamul mal sattığı topraklar arasındadır. 1838'de Batılı ülkelerle yapılan serbest ticaret antlaşmaları Japonya'yı bir müstemleke ülkesi haline getirmişti. Hindistan'da üretilen afyon, Çin ve Japon limanlarına sevk edilmekte ve bu ülkenin insanların elinde bulunan maddi değerler afyonla takas edilmekteydi. Çin ve Japon milliyetçileri buna karşı çıkmaya çalışmışlar ve bu sebeple limanları Batılı tüccarlara kapatmışlardı. Bu yüzden Batılı güçlerle 1830'lu yıllarda *Afyon Savaşları* yürütülmüştü. Çin ve Japonya, Batı'dan hareket eden 1854 yılında Amerika'nın ve birleşik Avrupa donanmasının zorlamasıyla anlaşma yapmak zorunda kalıp uyguladığı dışa kapalı politikadan ödün vermek durumunda kalmıştı.¹¹⁶ Daha sonra yaşanan dış baskılar ve iç çatışmalar nedeni ile imparator güç kazanmış ve Japonya'nın çağdaşlaşması ve dünyaya entegre olması adına uyguladığı politikalar neticesinde bir nevi Batı zorlaması ile üst üste modernleşme hamlelerinin yapıldığı Meiji dönemi başlamıştır. Japonya Meiji restorasyonlarından uzun süre önce Batı medeniyetinin özünün akılcılık olduğunu anlamış ve bu seviyedeki akılcılığı Batının aksine bizzat imparatorla gerçekleştirebileceğine kanaat getirmiştir.¹¹⁷ Modernleşme politikalarını geliştirerek değişme ve süreklilik esasına dayalı olarak

¹¹⁶ Şeyma Ayhan Nalbant, "XIX. Yüzyıl Japonya'sında Siyasi Düşünce: "Shinron" ve "Bunmiron no Gairyaku" Eserlerinde İdeoloji", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek lisans Tezi, Ankara 2013, s. 3-4.

¹¹⁷ Kaoru Iokibe, "Dini Meşrutiyet ve Enternasyonalizm? Modern Japonya'nın Meydan Okuması", *Meiji Japonya'sına 150. Yıldan Bakışlar: Seçilmiş Makaleler*, Ankara Üniversitesi ve APAM Yayınları, Ankara 2019, s. 11-12.

gerçekleştirmişlerdir.¹¹⁸ Japonya’da yasalar, Batı yasalarının tercüme edilmesiyle; 1872’de Fransa’nın yargı sisteminin örnek alınması¹¹⁹ ve özellikle Alman Anayasası Japon geleneklerine ve toplum yapısına uygun hale getirilmesiyle oluşturulmuştur.¹²⁰ Japonya hukuk alanında Fransız uzmanlardan faydalanmıştır.¹²¹ Hazırlanan anayasada halka refahın geniş ölçüde sağlanacağı taahhüdünden yola çıkarak, devletin ekonomik faaliyetler kapsamındaki sanayileşme ve yatırımlara öncülük edeceği anlaşılmaktadır.¹²² Meiji restorasyonu ilk önce Batı’yı çevirilerle anlama gayreti gösterilmiş, çeviri odaları kurulmuştur.¹²³ Japonya özellikle büyükelçilikler vasıtasıyla İngiltere başta olmak üzere Avrupa ülkelerinde incelemeler yapmıştır. 1862 yılında Avrupa’yı gezen resmi heyet tüm gördüklerini en ince noktasına kadar rapor etmiş hatta heyette bulunan Fukuzawa Yukichi, *Seiyo Jijo (Batıdaki Koşullar)* adlı eserinin birinci cildinde, bankaları, şirketleri, müzeleri ve diğer yabancı kurumları, buharlı trenleri, telgraf hatlarının ve gaz ışıklarını anlatmış, ikinci cildinde ise sosyal hayatı ayrıntılı bir şekilde ele almıştır.¹²⁴ Japon modernleşmesinde bu seyahatlerin ve raporların yol göstericiliği büyük bir önem taşımaktadır. Bu seyahatlerde Japon sanayisi konusunda geniş bir ufuk sahibi olunmuş özellikle İngiltere’nin desteği ile Japon ağır sanayisi kurulup, zamanla dünya rekabetinde iyi bir yer elde etmiştir.¹²⁵ Seyahatler neticesinde Japonya, demiryolları konusunda İngiltere’den 1871 yılından 1911 yılına kadar 1000’den fazla buhar motoru ve bu lokomotiflerin çalışması için ray ithal etmiştir.¹²⁶ Aynı makalede Japonların 1930 yılında bu konuda artık üretime geçtikleri, lokomotiflerin kullanımı için iki İngiliz eğitmenin Japonya’da istihdam edildiği ancak lokomotifleri her daim Japonların kullandığı ve yine

¹¹⁸ Ahmet Cihan, “Japonya’da Kültür ve Modernleşme”, *KHUKA*, Mart 2003, Yıl 6, Sayı 1, s.13.

¹¹⁹ Tom Nicholas, “The Origins of Japanese Technological Modernization”, *Explorations in Economic History*, Cilt XLVIII, Sayı 2, Nisan 2011, s.274. <https://www.sciencedirect.com/13.3.2022>.

¹²⁰ Selçuk Esenbel, “Meiji Restorasyonu Hakkında Düşünceler”, *Meiji Japonya’sına 150. Yıldan Bakışlar: Seçilmiş Makaleler*, Ankara Üniversitesi ve APAM Yayınları, Ankara 2019, s.65.

¹²¹ İsmet Giritli, “Japonya’nın Modernleşmesi ve Atatürkçü Modernleşme”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt II, Sayı 5’den ayırbasım, Mart 1986, ss. 361-377, s. 371.

¹²² Esenbel, agm, s.65.

¹²³ Yıldırım, “Atatürk Modernleşmesinin ...”, s.45.

¹²⁴ Andrew Cobbing, “Life in Victorian London through the Eyes of Kume Kunitake, Chronicler of the Iwakura Mission”, *The Iwakura Mission In Britain, 1872*, Suntory and Toyota International Centres for Economics and Related Disciplines London School of Economics and Political Science, London, 1998, s. 5. <https://sticerd.lse.ac.uk/dps/is/IS349.pdf> 08.03.2022.

¹²⁵ Olive Checkland, “The Iwakura Mission, industries and exports”, *The Iwakura Mission In Britain, 1872*, Suntory and Toyota International Centres for Economics and Related Disciplines London School of Economics and Political Science, London 1998, s. 26. <https://sticerd.lse.ac.uk/dps/is/IS349.pdf> 08.03.2022.

¹²⁶ Checkland, agm., s. 26, 27.

Japonlar tarafından denetlendiğini belirtilmektedir. Modernleşme hamlelerinde teknolojiyi taklit edip yabancıların kontrolünde olan bir yol izlemeyip dışa bağımlılığı en aza indirmeye yolunda politikalar izledikleri açıkça görülmektedir. Demiryollarında kömürün kullanılması neticesinde Almanya ve Amerika bu pazardan faydalanmak için elektrikli lokomotiflerin kullanılması konusunda Japonya ile 12 elektrikli lokomotif ve santral inşası için sözleşmeler imzaladılar.¹²⁷ Bu dönemde Japonya'ya transfer edilen teknoloji kopya olarak kalmayıp özel bir gayretle yerleştirilmeye ve dışa bağımlılıktan kurtulup kendilerinin kontrolünde olması hedefiyle hareket edilmeye gayret gösterilmiştir.¹²⁸ 1869'da İngiltere'nin telgraf sistemini almışlar ayrıca Tokyo şehrinin büyümesinde Amerika; Japonya'nın limanlarına, kanallarına, karayollarına ve demiryollarına yapılan altyapı yatırımlarını teşvik edici rol oynamıştır.¹²⁹ Yabancı uzmanlar, Japonya'daki tekstil, makine aletleri, demiryolları, silah teknolojisinin geliştirilmesi gibi birçok endüstri kolunda teknik ve eğitimci olarak istihdam edilmiştir. Bunların içerisinde mühendisler, tıp alanındaki uzmanlar ve de posta teşkilatı konusunda donanımlı uzmanlar da bulunmaktaydı.¹³⁰ Amerika'dan posta, tarım, eğitim; Almanya'dan doktor ve askeri teknisyen, Fransa'dan tersane uzmanları istihdam edilmiştir.¹³¹

Japon ordusunda da yabancı uzmanlar istihdam edilmekteydi; donanmanın modernleşmesi için İngiltere Krallık Donanmasından, kara ordusunun modernleşmesi için ise Prusya genelkurmayından uzmanlar getirilmiş, Japon subaylar ise bilgi ve becerilerini arttırmak için Batı'ya gönderilmiştir.¹³²

Hedeflenen teknoloji hamleleri sağlam bir finans politikasının varlığını gerektirmektedir. Japonya, finans sisteminin düzenlenmesi konusunda ABD'yi örnek alarak 1885 yılında

---

¹²⁷ Checkland, agm., s. 28,29.

¹²⁸ Nicholas, agm., s. 273.

¹²⁹ Nicholas, agm., s. 274.

¹³⁰ Hasan Aksakal, "Japon ve Türk Modernleşmelerinin Karşılaştırmalı Tarihi Üzerine Bir Değerlendirme Gerçekten "Japon Mucizesi" vs. "Türk Usulü mü?"", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 27, 2012, ss.83-108, s. 99.

¹³¹ Giritli, agm, s. 371.

¹³² Yıldırım, "Cumhuriyet Dönemi...", s. 137.

Tokyo Patent Enstitüsünü kurmuş, finans sistemini düzenlemiş, yabancı sermaye ortaklıkları da kurarak teknoloji alanındaki modernleşme için büyük adımlar atmıştır.¹³³

Teknolojide dışa bağımlılığını azaltmak adına reformların devamlılığı ve modernliğin yerli işbilir ve yetişmiş insanlarla yürütmek adına özellikle teknoloji eğitimleri için birçok öğrenci yurt dışı eğitimine gönderilmiştir. Bu öğrenciler 1860 yılında ülkeye dönmeye başlamıştır. 1872 yılında sadece Londra’da yüzden fazla Japon öğrenci bulunmaktaydı.¹³⁴ Ülkedeki eğitim sisteminin düzenlenmesi için de 1871’de İngiltere ve Amerika’da eğitim konulu çeşitli temaslarda bulunulup, buradan edinilen bilgi ve tecrübeler raporlara aktarılmıştır.¹³⁵

Ülkedeki eğitim kurumlarının modernleşmesi anlamında da yabancı uzmanlardan faydalanılmıştır. Meiji döneminde 170 kadar Batılı bilgin ve eğitici kolejlerde eğitmen olarak görevlendirilmişlerdir.¹³⁶ Yükseköğretim kurumlarında yapılan düzenlemelerde Japonya’da özellikle dünyanın önde gelen üniversitelerinin eğitimlerinin örnek alındığı anlaşılmaktadır. Yükseköğretim alanında da yabancı uzman istihdamı gerçekleştirilmiştir. Bu konuda Japon üniversitelerinde eğitimin örnek alındığı özellikle London School of Economics (LSE) ve Londra Üniversitesinden İngiltere’de eğitim görmüş olan aslen İrlandalı Hearn’ın Tokyo İmparatorluk Üniversitesinde İngiliz Dili Edebiyatı alanında profesörlüğe kadar uzanan istihdamı dikkat çekmektedir (1896-1903).¹³⁷

Japonya özellikle iki savaş arası dönemde İngiltere ve Amerika’dan teknoloji transferlerine ağırlık verip kurduğu ticaret odalarının üyeleri ile bu ülkelerle olan ticari bağını güçlendirmeye yönelik politikalar geliştirmiş ve I. Dünya Savaşı sonrasında

---

¹³³ Nicholas, agm., s. 275.

¹³⁴ Cobbing, agm., s. 6.

¹³⁵ Akiko Ohta, “The Iwakura Mission in Britain: their observations on education and Victorian society”, *The Iwakura Mission In Britain*, 1872, Suntory and Toyota International Centres for Economics and Related Disciplines London School of Economics and Political Science, London 1998, s. 14-15.. <https://sticerd.lse.ac.uk/dps/is/IS349.pdf> 08.03.2022.

¹³⁶ Giritli, agm, s. 371.

¹³⁷ Ian Nish, “Meiji Japan’s Ascent Towards World Power”, *London School of Economics and Political Science Discussion Paper*, July 2011, s. 10. <https://sticerd.lse.ac.uk/dps/is/IS559.pdf>, 12.03.2022.

dünyadaki 5 ekonomiden biri olmayı başarmıştır.¹³⁸ Japonya ekonomisine yön veren başlıca şirketlerin bürokrasi ile olan bağlarının varlığı oluşumlara seçileceklerin tespiti çoğu firmanın siyasi parti sponsorlukları gibi durumlar Japonya ticari ve endüstriyel faaliyetlerinde siyasilerin de çoğu zaman karar mekanizmasının başında olduğunu göstermektedir.¹³⁹ Ayrıca Japonya'nın istihdam etmiş olduğu yabancı uzmanlara ödemiş olduğu ücretlerin toplam maliyetinden yurt dışı eğitimin devlete olan maliyetinin daha fazla olduğu anlaşılmaktadır.¹⁴⁰

Japon modernleşmesi de en dikkat çeken unsur her alanda modernleşme çalışmaları yapılırken modernleşme kanallarının hepsini gereğince kullanmış olduklarıdır. Tüm hamleler, asla hazır buluşçuluğa kaçmadan Japonya'da modern sistemin kurulması, Japon uzmanların yetiştirilip modernleşmenin millileştirilmesi ve ülkenin dışa bağımlılıktan kurtularak dünyada modern ülkeler arasında teknoloji üreten ve örnek olan bir ülke olma hedefinde bir başarı hikayesi ortaya çıkardı.

Batı dışı modernleşme örneklerinden göstereceğimiz Rus modernleşmesinin başladığı tarih konusunda bir fikir birliği olmasa da I. Petro dönemiyle (1682-1725) beraber Rusya'nın Avrupa'ya kendini kabul ettirerek Avrupa içerisinde yer almak için modernleşme politikasının uygulanmış olduğu kabul görmüştür.¹⁴¹ Bunun yanında Rusya'da ilk defa Avrupa ile ilişkiler III. İvan zamanında (1462-1505) başlamış, İtalya'dan teknisyen ve sanatçılar getirilmiş, 16. yüzyıla gelindiğinde ise özellikle İngiltere, Fransa ve Almanya'ya öğrenci gönderilmiş ve yabancı uzman istihdam edilmiş, birçok kitap ve görsel sanat ürünü getirilmiştir.¹⁴² 17. Yüzyılın son çeyreğinde I.Petro

¹³⁸ Masato Kimura, "The Contributions and Limitations of Japanese Business Diplomacy in the Interwar Period: A Case Study of Two Major Economic Missions", *Business And Politics In Early 20th Century Japan*, The Suntory Centre Suntory and Toyota International Centres for Economics and Related Disciplines London School of Economics and Political Science, London March 2002, s. 13-14. <https://sticerd.lse.ac.uk/dps/js/JS429.pdf>, 12.03.2022.

¹³⁹ Peter von Staden, "Business Shaping Political Decision Making? An Examination of the Iron and Steel Promotion Law of 1917", *Business And Politics In Early 20th Century Japan*, The Suntory Centre Suntory and Toyota International Centres for Economics and Related Disciplines London School of Economics and Political Science, London March 2002, s. 22-24. <https://sticerd.lse.ac.uk/dps/js/JS429.pdf>, 12.03.2022.

¹⁴⁰ Yıldırım, "Cumhuriyet Dönemi Modernleşme ...", s. 138, Göle, "Batı-Dışı Modernlik...", s. 138.

¹⁴¹ Kezban Acar, "Osmanlı Rus Modernleşmesine Dair Bazı Görüşler", *Muhafazakâr Düşünce*, Yıl 4, Sayı 16-17, 2008, ss. 59-86, s. 65.

¹⁴² Mustafa Ergün, "Rus Eğitiminde Batılılaşma Çabaları ve Reformlar", *Kurumsal Eğitim Bilim Dergisi*, Yıl 2009, Sayı 2, ss.31-56, s. 33,34.

ordu, maliye genel idare ve eğitim sistemini modernize etmiştir.¹⁴³ I.Petro özellikle Narva'da İsveç'e karşı aldığı yenilginin de etkisiyle özellikle modernleşmeye ordudan başlamıştır. Baltık kıyısına inşa edilen St. Petersburg özellikle Rusya'nın Batıya açılan kapısı konumunda olan bir şehir haline gelmiş, donanma ise özellikle İsveç, Prusya ve Hollanda'dan örnek alınarak modernize edilmiştir.¹⁴⁴ Rusya donanmanın modernleşmesi konusu başta olmak üzere birçok askeri, mühendislik ve bilimsel anlamı okulda ve devlet bürokrasisinin kurulması amacıyla istihdam edilmek üzere çok sayıda yabancı uzmana ülkede görev vermiştir.¹⁴⁵ Petro dönemiyle modernleşme çalışmaları devam etmiş, 1740'lı yıllara kadar edebiyat, sanat ve müzik alanında Harbiye Mektebinde ve Rus Bilimler Akademisinde özellikle Alman uzmanların istihdamı dikkati çekmekle birlikte edebiyat ve sanat alanında Fransız ve İtalyan uzmanlar da yer almıştır.¹⁴⁶ 19. yüzyıla kadar Rusya'da İtalyan mimarlar istihdam edilmiştir. Eğitim sisteminin planlanması ve düzenlenmesi için Avusturya eğitim sistemini reformdan geçirmiş olan Sırp kökenli Jankoviç, Matematikçi Leonard Euler gibi isimler modernleşme çalışmalarında Rusya'da görev almışlardır. Ayrıca 19. yüzyılda özellikle eğitim alanında istihdam edilen yabancı uzmanlar gittikçe sayı olarak azalmakla beraber; Alfred Nobel'in St. Petersburg'da çalışıyor olması, meşhur üçüncü şubenin bir Alman başkanlığında kurulması dikkat çekmektedir.¹⁴⁷

Çarlık rejiminden sonra Bolşevik yönetimi de yabancı uzman istihdam etmiştir. New Economic Plan (NEP) kapsamında istihdam edilen ABD'li uzmanlar ile 1921-1928 yılları arasında devlet eliyle sanayileşmedeki en büyük katkıyı yabancı uzman istihdamından sağlamışlardır.¹⁴⁸ Bu dönemde istihdam edilen ABD'li uzmanlar ve bu uzmanların özellikle büyük fabrikaların kuruluşunda önemli görevler aldığı bilinmektedir.¹⁴⁹ Rus modernleşmesine bakıldığında Osmanlı Devleti'nden daha çok sayıda uzman istihdam ettiklerini ve bu uzmanlara devlet içinde önemli görevler verdikleri görülmektedir.¹⁵⁰

¹⁴³ İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İletişim Yayınları, 16. Baskı, , İstanbul 2003, s. 47.

¹⁴⁴ Acar, agm, s. 65.

¹⁴⁵ Ergün, agm, s. 34,35.

¹⁴⁶ Ergün, agm, s. 36.

¹⁴⁷ Ergün, agm, s. 37, 41.

¹⁴⁸ Yıldırım, "Cumhuriyet Dönemi Modernleşme ...", s. 137.

¹⁴⁹ Yıldırım, "Atatürk Dönemi modernleşme stratejisi...", s. 137.

¹⁵⁰ Göle, "Batı-Dışı Modernlik...", s. 137.

Batı dışı modernleşme kapsamında, çalışmada örnek olarak alınan İran 19. yüzyıl başlarında aldığı yenilgiler ve Rusya'nın Batı dışı model olarak modernleşmesi sonucu ortaya çıkan gücün fark edilmesi sonucunda Osmanlı Devleti'nin modernleşme çalışmalarından da etkilenerek en başta ordusunu geliştirmek ve güvenlik kaygıları sonucunda özellikle Azerbaycan vilayeti valisi ve veliaht olan Abbas Mirza'nın gayretleriyle modernleşme yolunda adımlar atmıştır.¹⁵¹ Özellikle ordunun düzenlenmesi meselesine büyük önem vermiş, bu kapsamda ilk önce Fransa'dan yabancı uzmanlar ülkeye davet edilmiş fakat bir yıl iki ay gibi bir süre sonunda Fransa ile ilişkiler sonlandırılıp yerlerini İngilizler doldurulmuştur.¹⁵²

İran modernleşmesi halktan gelen bir talep ve zorlamayla gerçekleşmemesi hasebiyle yukarıdan aşağıya doğru “*ihtilalci şiddet*” unsurları içeren, “*milliyetçi, halkçı ve inkılapçı, laik*” öğelerle hareket eden bir tarzdadır.¹⁵³ İran modernleşmesi Türk modernleşmesi modelinden hareketle; resmî gazete, çalışmaları sanayinin kuruluşu, özellikle ipekçilikle ilgili yapılan yenilik ve gelişme ile ülkede var olan pazara Avrupa'nın hâkim olmasına karşı koymaya çalışmıştır. Osmanlı Devleti'nde olduğu gibi Resmî Gazete çıkartılmış, Darülfünûn (Kuruluş:1851) ile aynı işlevde üniversite açılmış ve Tahran'daki bu üniversiteye Avusturya, Fransa, İngiltere gibi Avrupa ülkelerinden eğitimciler getirilmiştir.¹⁵⁴ Modernleşmenin diğer kanallarını da kullanmaya çalışmışlardır. Bu bağlamda 19. yüzyılda Mehmet Ali Paşa'nın modernleşme çabalarıyla dikkat çeken Mısır'a 50 öğrenci, teknik anlamda eğitim görmeleri için Avrupa'ya öğrenci göndermeleri modernleşmenin ilk dönemlerinde dikkat çeken çabalarıdır.¹⁵⁵

İran modernleşmesinin temel taşlarından birisi de Rıza Şah'tır (1925-1941). 1925'de Kaçar Hanedanlığına son verip yönetime geçerek 1941 yılında yönetimi oğluna devredene kadar ülkeyi yönetmiştir. Rıza Şah'ın en büyük esin kaynaklarından birisinin

¹⁵¹ Metin, *age*, s. 62.

¹⁵² Hatice Kılıç, *İran'ın Modernleşme Sürecinde Osmanlı Devleti'nin Rolü (1848-1923)*, Marmara Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Enstitüsü Orta Doğu Siyasi Tarihi ve Uluslararası İlişkileri Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2006 s. 15-16.

¹⁵³ Metin, *age.*, s.37.

¹⁵⁴ Yılmaz Karadeniz, “İran Batılılaşma Hareketinde Mirza Mahkûm Han'ın Rolü (1833-1908)”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Mayıs 2011, Sayı 23, ss. 103-111, s. 104.

¹⁵⁵ Kılıç,” *agt.*, s.21,30,31,80.

Atatürk olduğunu Türkiye'ye yaptığı ziyaret esnasında kendisi ifade etmiştir.¹⁵⁶ Ülkesinde yaptığı modernleşme çalışmalarında güvenlik ve ticaret konularında özellikle ulaşım ağının güçlendirilmesi ya da inşa edilmesi konusunda hassasiyetle durmuştur. Hazar Denizi ile Basra Körfezi bağlantısını sağlayan Trans İnan Demiryolu hattında proje aşamasında ABD'li ve Alman uzmanlar, inşaat aşamasını ise İskandinavlar gerçekleştirmiştir. Hazar Limanı yapımında Alman, posta ve haberleşme ağının düzenlenmesi konusunda ise Belçikalı uzmanlardan faydalanmıştır.¹⁵⁷ Mali alanda da birçok düzenlemelere gidilmiş, 1911 yılında ABD'li vergi uzmanı "William Morgan Shuster" tarafından yapılan çalışmalar uygulanmayınca 1922'de ABD'li, Arthur Millspaugh getirildi.¹⁵⁸ Sanayi alanında özellikle teknolojik olarak dışa bağımlılığı mevcut olmakla birlikte demir-çelik sanayisi kurmaya çalışmış ve bu konuda Alman uzmanlardan faydalanmıştır.¹⁵⁹ Ayrıca sağlık alanında da yine Alman uzmanlara rastlanmaktadır.¹⁶⁰

Osmanlı Devleti ile aynı dönemlerde Batılılaşma gayreti gösteren Afganistan özellikle uğradığı işgallerle dikkat çekmektedir. Var olduğu bölgenin özellikle güçlü devletler tarafından ilgi çekici olması ülkeyi bağımsızlığını korumak ve devamlılığını sağlamak adına çeşitli modernleşme girişimlerinde bulunmaya itmiştir.

Modernleşme geçmişine özetle bakıldığında Afganistan'ın, 19. yüzyılın başlarında modernleşme girişimlerine başlamış olduğunu fakat sonuçsuz kaldığını görmekteyiz. Dost Muhammet Han (1826-1838/1842-1863) tarafından başlatılmış¹⁶¹ Emir Şir Ali (1863-1879), Abdurrahman Han (1880-1901) ve Amanullah Han (1926-1929) döneminde ilerlemiş, 1979 Sovyet işgaline kadar, aralıklarla devam etmiştir. Sürdürülen

---

¹⁵⁶ Meliha Anbarcıoğlu, "Gazi Mustafa Kemal Atatürk ve İnan'da Yapılan Reformlar" *Doğu İlleri Dergisi* Cilt III, Sayı 4, Ankara 1983, ss. 5-38, s. 21., Aydın Can "Atatürk Dönemi Türk İnan İlişkileri", Çukurova Üniversitesi Türkoloji araştırmaları Merkezi Yayınları, s. 7. http://turkoloji.cu.edu.tr/ATATURK/arama/arama/aydin_can_ataturk_donemi_turk_inan_iliskileri.pdf.

¹⁵⁷ Mehmet Koca, "XX. Yüzyılın Başında Şah Rıza Pehlevi'nin Reformları Ekseninde İnan'ın Modernleşme Çabası", *Asia Minor Studies*, Cilt VIII, Sayı 1, ss. 355-371, s. 357.

¹⁵⁸ Koca, agm., s. 359.

¹⁵⁹ Koca, agm., s. 360.

¹⁶⁰ Koca, agm., s. 368.

¹⁶¹ Vartan Gregorian, *The Emergence of Modern Afghanistan (Politics of reform and Modernization, 1880-1946)*, Stanford University Press, Stanford California 1969, s. 75.

modernleşme hamleleri daha çok modernleşmeyi önemseyen hanların dönemlerinde gerçekleştiği için süreklilik arz eden bir devlet politikası olamamıştır.

Dost Muhammed Han özellikle askeri teknoloji konusu ile yakından ilgilenmiş, ordusunu modernize etmek için ise Alexander Burnes'ten yardım almıştır.¹⁶² Dost Muhammed Han ABD'li, İngiliz, İranlı ve Fransız olan yabancı uzmanları hizmete almış, bu uzmanlar arasında en çok öne çıkan isim Jasiah Harlan adında bir ABD'li olup Hanın emrine girdikten sonra orduda komutanlığa kadar yükselmiştir.¹⁶³ Sonradan Müslüman olan İngiliz Campbell ise Han'ın askerî danışmanlığını yapmış, Albay Leslie, Fransız olan Argoo, Hanın hizmetinde olan diğer yabancı uzmanlardandı.¹⁶⁴ Dost Muhammed Han döneminde ekonomik durum ülkenin siyasi sosyolojik ve kültürel durumları gibi nedenlerden dolayı modernleşme çalışmalarından istenen sonuç alınamamıştır.¹⁶⁵ Emir Şir Ali döneminin ilk zamanları taht mücadeleleri ile geçse de 1869'dan sonra tahtını güçlendirmiştir.¹⁶⁶ Döneminde eğitim konusuna eğilmiş, ilk devlet okulu açılmış, ordunun modernizasyonuna önem verilmiş, bu konuda faydalı çeşitli eserlerin Peştuca'ya çevirileri yaptırılmış ve ordunun düzenlenmesi için İngiltere'den mali yardım almıştır.¹⁶⁷ Devlet yönetiminde de yenilikler yapıp kabine yönetimini getiren ilk hükümdar olmuştur.¹⁶⁸ Abdurrahman Han döneminde de reformlar devam etmiş, ekonomik ve teknolojik anlamda gelişmeyi hedeflemiş bu konuda Fransız elektrik mühendisi M. Jerome'u hizmetine almış fakat Jerome kurdurulmak istenen fabrika, ekipman ve yardımcı temini için gitmiş ancak Jerome geri gelmemiştir.¹⁶⁹ Han, M. Jerome yerine kurulacak olan fabrika için İngiliz Mühendis Pyne'ı istihdam etmiştir.¹⁷⁰ Abdurrahman Han Pyne ile başarılı bir çalışma yürütmüş ve teknik büyüme için özellikle Hindistan ve İngiltere'den 428 İngiliz uzman istihdamında bulunmuştur.¹⁷¹ İlk defa posta teşkilatı

---

¹⁶² Gregorian, *age.*, s. 75.

¹⁶³ Gregorian, *age.*, s. 75.

¹⁶⁴ Gregorian, *age.*, s. 75.

¹⁶⁵ Gregorian, *age.*, s. 77.

¹⁶⁶ Gregorian, *age.*, s. 85.

¹⁶⁷ Gregorian, *age.*, s. 87.

¹⁶⁸ Gregorian, *age.*, s. 88.

¹⁶⁹ Mir Munshi, "*The Life of Abdur Rahman Amir Of Afghanistan*", Vol: 2, John Murray, Albemerle Street, London 1900, s. 21,22.

¹⁷⁰ Munshi, *age.*, s. 23.

¹⁷¹ Seddiq Rahpore Tarzi, "*We and Modernism*" s. 6. www.goftaman.com/daten/en/articles/Rahpoe1-25-12-2012.pdf 10.12.2022.

kurulmuş¹⁷² sağlık alanında da yabancı uzman istihdamı yapılmıştır.¹⁷³ Abdurrahman Han'ın vefatının ardından Habibullah Han (1901-1919) tahta geçmiştir.

Habibullah Han döneminde gerçekleştirilen modernleşme hamleleri incelendiğinde karşımıza Afganistan'ın ilk çağdaş eğitim kurumlarından sayılan “Habibiye”, “Harbiye” liseleri çıkmaktadır. İncelediğimiz modernleşme stratejisi olan yabancı uzman istihdamı açısından değerlendirdiğimizde bu okullar ve diğer devlet kurumlarının büyük bir kısmının Türk uzmanlardan oluştuğu görülmektedir. 1907’de davet edilen eğitimci Mehmet Fazlı'nın Afganistan’da bulunduğu dönemde açılan ve “Harbiye-i Siraciye” adıyla bilinen Harp Okulunun müdürlüğünü Mahmut Salim Bey adında bir Osmanlı paşası olduğu da bilinmektedir.¹⁷⁴ Ayrıca tıp alanında da Habibullah Han'nın özel doktoru olan iki Türk doktorun idaresinde Afganistan'ın ilk devlet hastanesi 1913’te Kabil’de kurulmuştur.¹⁷⁵ Eğitim almaları amacıyla yurt dışına ilk kez Habibullah Han zamanında öğrenci gönderilmiş, Amanullah Han dönemi Fransa İtalya ve Türkiye gibi ülkelere eğitim için öğrencilerin gönderilmesine devam edilmiştir.¹⁷⁶

Askeri alanda 1920-21 senelerinde Cemal Paşa'nın Afganistan’da faaliyet göstermesiyle ilişkiler ilerlemiştir. 1920’de Afganistan’a giderek Afgan Kralı Amanullah Han tarafından gayet iyi karşılanan Cemal Paşa, Afgan kralının isteğiyle bir “Örnek Alay (Kıt’a-i Numune)” kurma işine girişmiş ve çok kısa bir zamanda Afgan ordusuna modern bir hava getirmiştir.¹⁷⁷ Ayrıca 1926 yılında 8 yüzbaşı 30 subay maaşları Türkiye tarafından ödenerek modernleşmelerine katkı sağlanmaya çalışılmıştır. Bu yardımlar Amanullah Han'ın kaçmasıyla dursa da Türkiye 2001 yılında İSAF barış gücü kapsamında tekrar eğitim malzeme ve teknik desteği vermeye devam etmektedir.¹⁷⁸

---

¹⁷² Munshi, *age.*, s. 78.

¹⁷³ Munshi, *age.*, s. 25.

¹⁷⁴ *Geçmişten Günümüze Afgan İlişkileri*, Genelkurmay ATESE Başkanlığı Yayınları, Ankara 2009, s. 33, Serçin İpekeşen “Batı Dışı Modernleşme Afganistan ve İran Örneği” *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı 34, Ocak-Şubat 2013, ss. 1-15, s. 6.

¹⁷⁵ *Geçmişten Günümüze Afgan İlişkileri*, s. 34.

¹⁷⁶ Mustafa Arslan, “Abdurrahman Han Reformlarından 2015’e Afgan Modernleşmesi”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl VII, Sayı 13, ss. 309-336, s. 319-320.

¹⁷⁷ *Geçmişten Günümüze Afgan İlişkileri*, s. 36.

¹⁷⁸ Abdullah Mohammadi, “Afganistan Modernleşmesinde Türkiye'nin Rolü” *Jurnal Of Turkis Studies*, Volume 9/5 Spring, Ankara 2014, ss. 1599-1611, s. 1607. www.turkishstudies.net 25.03.2022.

Amanullah Han döneminde Türkiye-Afganistan ilişkileri ilk defa Atatürk'ün girişimiyle 1920 yılı sonu ile 1921 yılı başlarında mektupla başlamıştır.¹⁷⁹ 1 Mart 1921'de imzalanan Türk-Afgan Dostluk ve İş Biliği Anlaşmasıyla iki ülke birbirini tanımış ve Türkiye özellikle eğitim anlamında Afganistan'a uzman göndermeyi taahhüt etmiştir.¹⁸⁰ 26 Şubat 1922 yılında talep üzerine 6 öğretmenle birlikte maarif müşaviri olarak İsmail Hikmet Ertaylan, Kabil Muallim Mektebine bir müdür, bir öğretmen; Tıp Fakültesi ve İlk Öğretmen Okuluna dört öğretmen gönderilmiştir.¹⁸¹

Sağlık alanında 1930-1932 yıllarında birçok doktor görevlendirilmiş, bu doktorlar tıp alanında ülkeye katkı sağlamışlardır. Türkiye bu yardımlara 2001 yılı sonrasında da devam edip sağlık alanında Afganistan'da modernleşme çabalarına devam etmiştir.¹⁸²

Afganistan'ın içinde yaşadığı sosyal, dini ve siyasi çekişmeler, yöneticilerin tutumları ve ülkenin jeostratejik öneminden kaynaklı özellikle İngiltere ve Rusya'nın işgal ve siyaset alanı olması dolayısıyla 2001 yılına kadar ülkede birlik sağlanamamıştır. Bu dönemde Rusya'nın Afganistan'ın içinde bulunduğu zor durumdan faydalanarak 1957 yılında 15 milyon dolarlık hibe şeklinde yardım yapacağını açıklayan Kruşçev'in tek şartı yardımın yerinde kullanılmasını sağlamak için Rus danışman ve teknisyenlerin gönderilmesine yönetimin itiraz etmemesiydi. Bu şart kabul edildiği takdirde SSCB yönetimi çok daha büyük bir ekonomik paketi devreye sokacağını vaat etmiş ve danışman sıfatıyla bu uzmanlar ülkeye girmişlerdir.¹⁸³

Bu sayede özellikle Sovyet sınırına yakın yerlerde, karayolları ve hava alanları (Bagram ve Şindad) üzerinde çalışmalar yapılmış. 1979 işgalinde tank geçişine uygun olarak yapılan bu yollar sayesinde Ruslar, iki günde Pakistan sınırına ulaşmışlardı.¹⁸⁴

¹⁷⁹ *Geçmişten Günümüze Afgan İlişkileri*, s. 44.

¹⁸⁰ *Geçmişten Günümüze Afgan İlişkileri*, s. 40; Salim Cönce, "Atatürk Döneminde Türk- Afgan Münasebetleri", *4.Uluslararası Atatürk Kongresi Bildirileri (25-29 Ekim 1999, Türkistan-Kazakistan, Ankara)*, Cilt II, Atatürk Kültür Dil ve Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2000, s. 1135.

¹⁸¹ Mohammadi, agm., s. 1608.

¹⁸² Mohammadi, agm., s. 1607.

¹⁸³ Hüseyin Şeyhanlıoğlu, "18. Yüzyıldan Günümüze Afganistan'ın Jeostratejik Önemi", *Türk İş Birliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı Avrasya Etütleri*, 2008, Cilt XXXIV, Sayı 2, ss. 2-22, s. 69.

¹⁸⁴ Şeyhanlıoğlu, agm., s. 69.

2001 sonrası yapılanma sürecinin üzerinde durduğu hususlardan biri de eğitim olanaklarının iyileştirilmesi ve nitelikli insan gücünün oluşturulmasıdır. Bu bağlamda dışarıdan danışmanlar getirilmiş, kız okulları açılmış, yurt dışına öğrenci gönderilmiştir.¹⁸⁵

Batı dışı toplumlar arasında değerlendirdiğimiz Osmanlı, Japonya, Rusya, İran, Mısır, Afgan devletlerinin modernleşme süreçlerinde Batılı toplumların baskısına maruz kalmaları ve özellikle askeri yönden geri kalmışlıkları, var olan güvenlik sorunlarına bir çare olarak modernleşme ya da “Batılılaşma” çalışmalarına başlamaları ortak tarafları olmuştur. Modernleşmede uygulanan metotlardan biri olan yabancı uzman istihdamı tüm devletler için başvurulmuş önemli bir kaynaktır. Söz konusu devletlerin kalkınma ve gelişmesi, çağın gereklerine göre yerine getirilmeye çalışılır. Bahsi geçen devletlerin yabancı uzman istihdamını tercih etmelerindeki en büyük sebep istihdam edilen yabancı uzmanlar sayesinde gerekli dizaynların yapılması ve bu uzmanların yetiştirdikleri birçok yerli uzmanın hedeflenen modernleşme girişimlerinde hızla yer almaları dolayısıyla kısa zamanda verim alınmasıdır. Yabancı uzman istihdamında devletlerin tercih ettiği uzmanların geldikleri ülkeler genelde istihdam eden ülke ve yabancı uzmanın geldiği ülkenin siyasi ilişkilerine göre şekillenmekle beraber istihdam edilen ülkenin geliştiği alanlar da önem arz etmektedir.

Osmanlı modernleşmesinde Fransız uzmanların istihdamı dikkat çekmekle beraber Mısır meselesi dolayısı ile sayıları azalmıştır. Tanzimat dönemiyle beraber İngiltere'nin denizcilik alanındaki üstünlüğünün de etkisiyle özellikle bu alanda İngiliz uzmanlardan faydalanılmış bunun yanında İsveçli ve ABD'li uzmanlar da Osmanlı modernleşmesinde yer almaya başlasalar da İngiltere'nin alana hakimiyeti karşısında devamlılıkları olamamıştır. 19. yüzyılın sonlarına doğru ise daha çok Alman uzmanların istihdam edildikleri gözlemlenmiştir. Osmanlı Devleti modernleşmeyi varoluşunu devam ettirmek, savaşlarda devamlılık arzeden yenilgileri önlemek için, özellikle “askeri” alanda modernleşmenin gerekliliği kanaatine varmış fakat modernleşme Batı'daki gibi yaşamın parçası, rutini haline gelememiş daha doğru ifade edecek olursak modernleşmenin ruhu kavranamamıştır. Halkın modernleşme hamleleri konusunda ön planda olmayışı meselesi

---

¹⁸⁵ Arslan, agm., s. 331.

neredeysi Cumhuriyet döneminin başları için bile gerçekleştirilememiştir. Dolayısıyla modernleşme devlet yöneticilerinin ve aydınların ihtiyaç duyup uyguladıkları bir süreç olmuş, halkın bu konunun önemini idrak edip modernleşmeyi sahiplenip talep etmesi sağlanamamıştır. Bu tecrübe Cumhuriyet döneminin modernleşme çabalarının büyük bir altyapısını oluşturmuş. Öncelikle yabancı uzman istihdamı ve diğer modernleşme hamleleriyle başarı elde edilmiştir.

Japonya modernleşirken önce laikleşme, buna da anayasal düzenin laik olmasıyla başlayıp, sadece teknolojik alanda değil her alanda başarılı bir modernleşme stratejisi uygulamıştır. Uyguladığı modernleşme stratejisinin ana gayesi modern teknoloji ve bilimi öğrenerek özellikle yerli uzmanların yetişmesi konusunda bir basamak olarak kullanıp kendi gücü ile modernleşmesini devam ettirmek olmuştur.

Rus modernleşmesinde en dikkat çeken nokta hedeflerin net olması, bu hedefler doğrultusunda her alanda yeniliklerin yapıldığıdır. Bu yenilikler yapılırken Rusya'nın aynı zamanda birliğini de pekiştirip kapsamlı bir büyüme ve gelişme hedefinde Osmanlı'dan önce yabancı uzman kullanmaya başlamış ve bugün gelinen noktada Rusya çeşitli açılardan dünyada hatırı sayılabacak bir konuma ulaşmış olması, başarılı etkili ve verimli bir modernleşme aşamasından geçtiğine en büyük delildir.

İran modernleşmesi Osmanlı modernleşmesini örnek almıştır. İran'ın yaptığı modernleşme hamlelerinin bile Osmanlı müesseseleri ile paralellik gösterdiği; özellikle İstanbul'daki gözlemlerin İran'a aktarıldığı ama yabancı uzman istihdamına ya da yurt dışına öğrenci gönderilme meselesine gelindiğinde, başta Mısır ve Avrupa ülkelerinden faydalanma yoluna gittiğini gözlemlemekteyiz. İran modernleşmesi ülkenin geçtiği siyasi süreç neticesinde devamlılık gösterememiştir.

Mısır modernleşmesinde en dikkat çeken taraf Osmanlı Devleti'nin bir toprağı olarak bağımsız bir modernleşme süreci geçirip, Osmanlı'dan daha fazla yabancı uzmana yetki verilerek başarı elde edildiği görülmüştür. Modernleşme gayretleri devlet yöneticileri ile sınırlı kalmış, özellikle Mehmet Ali Paşa döneminden sonra modernleşme gayretlerinin din dışı olarak idrak edilmesi modernleşmeyi süreklilik bakımından imkânsız kılmıştır.

Afgan modernleşmesi, ülkenin jeopolitik yönden stratejik önemde olması hasebiyle, özellikle büyük devletlerin hedefinde olması, modernleşirken gerçekten samimiyetle yabancı uzman istihdamı konusunda yardım aldığı Türkiye dışında elle tutulur bir yardımın olmadığı görülmektedir. Özellikle Rusya gönderdiği uzmanlar neticesinde yaptığı yeniliklerin kendi hedeflerine yönelik bir hizmet olduğu anlaşılmış ve iç ve dış siyasi meseleler dolayısıyla sürekliliği olan bir modernleşme politikası izlenememiştir.

1.2. TARİHSEL SÜREÇTE TÜRK-İNGİLİZ İLİŞKİLERİ

1.2.1. Osmanlı Devleti-İngiltere İlişkileri

Türk - İngiliz diplomatik ilişkileri, Osmanlı sultanı III. Murat zamanında 1583 yılında William Harborne'nin Osmanlı Devleti nezdinde İngiltere'yi temsilen gönderilmesiyle başlamıştır.¹⁸⁶ Diplomatik ilişkiler devletlerarasındaki çıkar ilişkilerinin düzenlenmesi yönüyle büyük bir önem arz etmektedir. Bu sebeple İngiltere'nin çıkarlarını Osmanlı Devleti nezdinde korumak da elçilerin öncelikli görevleri arasındadır. Harborne İstanbul'a gelmesinin ardından çok kısa bir süre zarfında, Osmanlı Devleti'nin İngiltere lehine çeşitli düzenlemeler yapmasını sağlamıştır. Öncelikle İspanya ile Osmanlı Devleti arasında yapılan karada ve denizde geçerli olan mütarekenin yenilenmesini 1587 yılında engellemiştir.¹⁸⁷ İngiliz tüccarlarından alınan gümrük vergisinin %3 oranına çekilmesini sağlamıştır.¹⁸⁸ Ayrıca Harborne'nin elçiliği zamanında hiç İngiliz esir kalmamış ve Osmanlı Devleti'nde İngiltere için önem arz eden yerlerde konsolosluklar açılmasını sağlamıştır.¹⁸⁹ Tam da burada bahsetmemiz gereken başka bir konuda Levant Companydir. Devletler kurulur, kuruluş gerçekleştikten sonraki hedef, içeride sağlam bir sistem oturtmaktır. Devletin içerisindeki ekonomi, bayındırlık siyasi, askeri vs. her alanda refah seviyesi yakalanınca hedef daha genişlemek ve daha zenginleşmeye evrilir. Orta

¹⁸⁶ Susan Skilliter, "William Harborne: İlk İngiliz Elçisi 1583-1588", *Türk-İngiliz İlişkileri 1583-1984 (400. Yıldönümü)*, Başbakanlık Basın-Yayın Genel Müdürlüğü Kurtuluş Ofset Basımevi, Ankara 1985, ss.21-31, s.27.

¹⁸⁷ Susan Skilliter, agm., s.30.

¹⁸⁸ Mübahat Kütükoğlu, "1838 Osmanlı-İngiliz Ticaret Muahedesi" *Türk-İngiliz İlişkileri 1583-1984 (400. Yıldönümü)*, Başbakanlık Basın-yayın Genel Müdürlüğü Kurtuluş Ofset Basımevi, Ankara 1985, ss.53-59, s.53.

¹⁸⁹ Susan Skilliter, agm., s.30, Geoff Berridge, *British Diplomacy in Turkey, 1583 to the Present*, Leiden Boston 2009, s.28.

çağda zenginliğin emaresi olarak geniş topraklar kabul edilirken zamanla değişen dünyada bu anlayış değişim göstermektedir. 16. yüzyıla gelindiğinde devletler zenginleşmenin ve birbirini nüfuzu altına almanın yolunu uluslararası ticarete ve doğal sonucu olarak sömürgecilikte bulmuşlardır. Bu kaygılarla İngiltere de uluslararası ticarete kuvvetlenmek adına girişimlerde bulunmuş, bu amaçla kurulan Türkiye Şirketi, Osmanlı ülkesinde ticaret yapan İngilizlerin oluşturduğu bir grup olmakla beraber, sonrasında diğer şirketlerin birleşmesiyle oluşan Levant Şirketi (Levant Company) artık ticaretin yanında diplomatik kaygıları ve hedefleri olan bir örgüt olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim yazılan tüm eserlerden de ifade edildiği üzere ilk Osmanlı elçisi dâhil bir dönem bu şirketin iştirakçileri olan tüccarlardan seçilmiştir. Hatta elçilerin maaşları ve çeşitli masraflar da hep bu şirket tarafından karşılandığı belgelerde yer almıştır.¹⁹⁰ Levant Şirketi 1825 yılında genel olarak İngiliz politikasında yapılan değişikliklerle dışişlerinin parçası haline getirilip lağv edilene kadar faaliyetlerini sürdürmüştür.¹⁹¹ 15. yüzyıl İngiltere sefaretinde görev yapmış olan William Seaman'nın *Grammatica Linguae Turcica* (Oxford 1670) ile Thomas Vaughan'nın *Turkish Grammar* (Londra 1709)¹⁹² kitapları İngilizlerin Türkçe öğrenmesi konusunda dikkatleri ve ilişkilerin sürdürülmesine verdikleri önemi belirleme noktasında değerlidir. 19. yüzyılda Arthur Lumley Davids'in *A Grammar of the Turkish Language* ve Sir James Redhouse'nin *Turkish-English Lexicon* kitapları da Türkçe konusunda yapılan çalışmalardandır.¹⁹³ E.J.W. Gibb'in *A History of Ottoman Poetry*¹⁹⁴ kitabı da yine aynı dönem Osmanlı tarihi üzerine yazılmış eseri de İngilizlerin ilgisinin göstergesi olmakla birlikte dil ve geçmişe başka bir gözle de bakabilme konusunda önemlidir.

Osmanlı Devleti 16.yüzyıl sonlarında çok büyük topraklara sahip olmuş, dünyanın kadim ticaret yolları olan İpek ve Baharat Yolu'nu kontrolüne almış, fakat dünya değişmeye başlamıştır. Coğrafi Keşiflerle Ümit Burnu keşfedilmiş, Hindistan'a ve dolayısıyla doğunun zenginliklerine giden yol böylece değişmiştir. Osmanlı Devleti ise değişen

¹⁹⁰ Susan Skilliter, agm., s.26.

¹⁹¹ Uygur Kocabaşoğlu, "XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında İngiliz Konsolosluklarının Siyasal Etkinlikleri", *Çağdaş Türk Diplomasisi 200 Yıllık Süreç*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1999, s.179,180.

¹⁹² Geoffrey Lewis, "Dörtüzyıl Boyunca Türkler ve İngilizler", *Türk-İngiliz İlişkileri 1583-1984 (400. Yıldönümü)*, Başbakanlık Basın-Yayın Genel Müdürlüğü Kurtuluş Ofset Basımevi, Ankara 1985, ss.113-123, s.119-121.

¹⁹³ Geoffrey Lewis, agm., s.121.

¹⁹⁴ Geoffrey Lewis, agm., s.121.

ticaret yollarına karşın kendi topraklarında ticareti sağlamak için devletlere çeşitli tavizler vermiş, verilen bu tavizler kendisi güçlüyken zararı olmasa da zamanla güçten düşmesi, verilen ayrıcalıkların kapsamının genişlemesi ve birçok devlete verilmesi sebepleriyle onu bir açık pazar haline getirmiştir. Osmanlı Devleti kendisini bu kadar zor durumda bırakıp bağımsızlığına gölge düşüren Kapitülasyonlardan ancak Lozan Anlaşması'yla kurtulabilmiştir. Osmanlı Devleti 17. yüzyılda artık eski kudretinde olmamakla beraber sınırları bakımından hala büyük bir coğrafyaya hâkim bulunuyordu. Bu yüzyılın sonunda gerçekleşen II. Viyana Kuşatması'nda Viyana'yı alamadığı gibi devletin güçsüzlüğünün fark edilmesinin ardından oluşturulan kutsal ittifakla Osmanlı Devleti Balkanlarda Belgrad hariç tüm Macaristan, Erdel, Podolya, Ukrayna, Mora Yarımadası, Dalmaçya kıyılarını kaybetmiştir. İngiltere tam da bu durum karşısında iki tarafın sulh yolu bulmasında aracılık görevi görmüştür. Bu aracılık faaliyeti uzun süren savaş sırasında çeşitli başarısızlıklarla sonuçlanmıştır. İki devlet arasındaki en büyük sorun İngiltere ve Osmanlı Devleti arasındaki mesafenin hem uzak oluşu hem de elçinin ifadesiyle ülkede posta teşkilatının olmamasından dolayı haberleşmedeki gecikmeler yanında Fransa-İngiltere savaşından dolayı Akdeniz yolunu kullanamamaları, elçilerin maiyetindekilerin yetersizliği, elçilerin güvenlik gerekçesiyle İstanbul'dan uzakta ikamet etmeleri gibi sebeplerdir.¹⁹⁵ 1699 yılında imzalanan Karlofça Anlaşması bundan sonraki Türk-İngiliz ilişkilerinin seyri ve İngiltere'nin kendi çıkarları için izlediği siyasetin Osmanlı Devleti tarafından belki de varlığını koruma gayretiyle İngiltere'yi bir emniyet olarak görmesinden dolayı ilişkileri de bu minvalde gelişme gösterecektir.¹⁹⁶

İngiltere'nin maddi çıkarları, politikasını yönlendiren unsurların başında gelmektedir. Nitekim Osmanlı Devleti ile olan ticaretteki gerilemenin devam etmesi İngiltere'yi önlem almaya itti, hatta 1776 yılında atanan Büyükelçi Sir Robert Ainslie'den Levant Şirketinin ticaretini canlandıracak önlemlerin alınması konusunda talimatlar verilmiştir.¹⁹⁷ 18. yüzyıl sonuna doğru İngiltere bu tutumunda değişikliğe gitmiştir. İngiltere sahip olduğu

¹⁹⁵ C.J. Heywood, "1699-1698 Yılları Arasında İngiliz-Türk Diplomatik ilişkileri", *Türk-İngiliz İlişkileri 1583-1984 (400. Yıldönümü)*, Başbakanlık Basın-Yayın Genel Müdürlüğü Kurtuluş Ofset Basımevi, Ankara 1985, ss.33-42, s.34-40. Geoff Berridge, *age.*, s.99-104.

¹⁹⁶ Rıfat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-1994)*, Filiz kitabevi, 4. Baskı, İstanbul 1994, s.55.

¹⁹⁷ Ali İhsan Bağış, "III. George Döneminde İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğundaki Ekonomi Siyaseti 1760-1815", *Türk-İngiliz İlişkileri 1583-1984 (400. Yıldönümü)*, Başbakanlık Basın-Yayın Genel Müdürlüğü Kurtuluş Ofset Basımevi, Ankara 1985, ss.43-53, s.44.

Hindistan için, Akdeniz'i önemsiyordu. Bu nedenle özellikle Cebelitarık Boğazı'nın kontrolünü eline geçirmiş ve aynı dönemde Sanayi İnkılabı nedeniyle artan hammadde ve pazar ihtiyacı onu Ortadoğu ve Akdeniz kıyılarında da aktif olmaya itmiştir. Osmanlı Devleti'nin de ihtiyacı varken onu destekleme politikasına da bir süre devam edecektir.

18. yüzyıl boyunca Osmanlı Devleti'nin Rus Çarlığı ile bir dizi savaşları mevcuttur. Hatta bu savaşlar Bolşevik İhtilaliyle son bulmuştur. Çar I. Petro'nun genişlemek üzerine koyduğu hedef tam anlamıyla Osmanlı Devleti'ni hedef almaktaydı. O dönemde uluslararası ticaret devletler için elzem bir hedefti. Rusya da bu hedefe sıcak denizlere inerek ulaşmak istiyordu ve bunu birkaç yoldan sağlayabilirdi. Panslavizm politikası ile Slav unsurları kendi etrafında birleştirip dolayısıyla Akdeniz'e inmiş olacak ki Balkanlardaki Slavların önce Osmanlı Devleti egemenliğinden kurtarılması gerekiyordu. Osmanlı Devleti ile ilintili ikinci yolu ise Boğazlardan Akdeniz'e inmek, bunun için de önce Karadeniz'e inmesi ardından da Boğazlara hâkim olması gerekiyordu. Rusya'nın bu hedefi İngiltere'nin Akdeniz politikasına uygun bir davranış değildi. Dolayısıyla İngiltere yukarıda da bahsedildiği gibi kendi çıkarlarına ters olan noktalarda Osmanlı Devleti'nin yanında bir politika izlemiştir. Rusya, sıcak denizlere inme yolunda Kırım'ın mutlaka Osmanlı Devleti'nden alınması hedefini gerçekleştirmek maksadıyla savaşın başlaması gerekmektedir. Rusya'nın Lehistan'ı işgal etmesi ve Lehlerin Osmanlı Devleti'nden yardım istemesi ile hedeflenen savaş için uygun ortam hazırlanmış olduğu açıkça görülmektedir. 1768'de başlayan savaş 1774 Küçük Kaynarca Anlaşmasıyla son bulmuştur. Bu anlaşmayla Kırım bağımsız olarak Osmanlı Devleti'nden ayrılmış, Rusya İstanbul'da elçilik açma hakkına sahip olmuş aynı zamanda Rusya Karadeniz'de donanma bulundurabilecek ve ticaret gemilerini serbestçe boğazlardan geçebilecektir. Rusya'nın ana hedefi Kırım'ın bağımsızlığını sağlamak değil Kırım'ı almak olduğu için, Kırım'a önce kendi istediği Han'ı getirmekte başarı sağlamıştır. Özellikle 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Rus donanmasının Çeşme Limanını yakması olayında İngilizleri mesul tutup Levant Şirketi'nin faaliyetlerine sekteye uğramıştır.¹⁹⁸ İngiltere ve Osmanlı Devleti'nin özellikle ticari ilişkilerini politik sebepler çok değiştirmektedir. İngiltere bu durum karşısında çeşitli önlemler alsa da Osmanlı Devleti'nden koparılan bir imtiyaz olan Mastarya adlı ithal ürünlerden alınan vergiden muafiyet tavizini de yine

---

¹⁹⁸ Bağış, agm., s.44.

politik olarak Kırım'ın Osmanlı Devleti'nden ayrılma sürecindeki arabuluculuğu dolayısıyla almıştır.

Bu savaş sonrasında İngiltere tam manasıyla diplomasisini Akdeniz'e dolayısıyla Osmanlı Devleti'ne yönlendirmiştir. Ayrıca 1774 yılında Amerika'da İngiliz sömürmesine karşı oluşan gelişmeler neticesinde İngiltere, Amerika sömürmesini kaybetmiş ve Hindistan yolu onun için çok daha önemli bir hale gelmiştir. Özellikle Küçük Kaynarca Anlaşması'ndan sonra Osmanlı Devleti'nin güçsüzlüğü ortaya çıkmışken Rusya özellikle Panslavizm politikası hedefine uygun olarak Avusturya'yı kendine müttefik edinmiştir. Avusturya ve Rusya aralarında anlaşıp, Dakya Projesi adı altında Avusturya ve Rusya arasında kalan Osmanlı topraklarını paylaşmak hedefli; Dinyester ve Tuna Nehri arasında kalan, bölgenin adını aldığı, bu proje ile bu bölgede iki devlete bağlı bir devlet kurma hedeflenmiştir. Rusya ayrıca Grek Projesi kapsamında İstanbul merkezli bir devlet kurmayı hedeflemekteydi. II. Katherina bu plan çerçevesinde torununa tahta çıkacağı ve İstanbul'u alacağı hissiyatıyla Konstantin ismini bile vermiştir. Rusya bu gelişme sonrasında artık tek hedef olarak bir savaşın başlamasına gayret etmiş, Osmanlı Devleti Rusya'nın tüm kışkırtıcı tavırlarına rağmen yumuşak bir üslubu benimsese de Rusya her seferinde bir üst perdeden ilişkileri germeye devam etmiştir. Prusya ve İngiltere ise Rusya'nın bu genişlemesini kendi çıkarlarına ters buldukları için Osmanlı Devleti'ni destekleme kararının ardından, savaş kararı alınarak, Osmanlı-Rus Savaşı başlamış oldu. Avusturya'da aralarındaki anlaşmaya uygun olarak savaşa katılmıştır (1787). Nihayetinde aynı zamana denk gelen Fransız İhtilali dolayısıyla Avusturya savaştan çekilmiş 1791 yılında iki devlet arasında son savaş sonlanıp, Zıştovi Antlaşması imzalanmıştır. Rusya ile devam eden savaş İngiltere, Prusya ve İspanya'nın arabuluculuğu ile 1792 yılında Yaş Antlaşması'nın imzalanması ile son bulmuş ve Osmanlı Devleti Kırımın Rusya'nın olduğunu kabul etmiştir. Ayrıca belirtmek gerekir ki bu döneme denk gelen Fransız İhtilali'nin Osmanlı Devleti için ayrıca zorlayıcı olacağı aşikâr olmakla beraber bu savaşla III. Selim tarafından Nizam-ı Cedit yeniliklerinin uygulandığını görmekteyiz.¹⁹⁹

---

¹⁹⁹ Uçarol, *age.*, s.71.

İngiltere'nin yukarıda bahsettiğimiz çıkarları için Osmanlı Devleti'nin yanında ciddi şekilde yer almasına sebep olan olay Fransa'nın 1798'de Mısır'ı işgali ve akabinde yaşanan savaşlardır. Akdeniz güvenliği İngiltere'nin karşıdan seyretemeyeceği kadar önem arz eden bir meseledir. Fransa ile ilişkiler I. Fransuva'nın Şarlken'e esir düşmesi sonucu annesinin Kanuni'den yardım istemesiyle başlayıp Fransız İhtilali'ne değin dostluk çerçevesinde devam etmiştir. Fransa, Osmanlı Devleti nezdinde önemli bir yere ve çeşitli ayrıcalıklara sahip bir devlettir. İhtilalden sonra Osmanlı Devleti yeni kurulmuş olan cumhuriyet elçisini de krallık elçisiyle beraber ülkeye kabul etmiş fakat tanıma konusunda hep çekimser kalmıştır.²⁰⁰ Fransa ise Osmanlı Devleti ile ittifak çalışmalarını önemseyerek münasebetlerini devam ettirmekteydi.

Napolyon'un rejimi yayma ve genişleme politikası sonucunda yapılan savaşlarda Osmanlı Devleti'ne Fransa'nın sınır olup, hedef olarak kendine Mısır ve hatta oradan da Hindistan'a uzanıp İskender İmparatorluğu hayali kurması, Osmanlı Devleti ve Fransa'nın yüzyıllardır barış içerisinde süren politik ilişkilerinin sarsılmasına sebep olmuştur. Fransa'nın İngiltere'ye karşı aldığı yenilgi dolayısıyla rotasını Akdeniz'e çevirmesi, Malta'yı alıp oradan İskenderiye'ye çıkması ve ardından da Kahire'ye ilerlemesi pek de zor olmamıştı. Acı olan durum ise Fransa'da elçi olmasına rağmen meseleden haberdar olunamaması, alınan duyumlara da itibar edilmemesi olmuştur. Osmanlı Devleti, 1 Temmuz 1798'de İskenderiye'ye çıkan Fransız ordusunun harekâtından 17 Temmuz'da haberdar olabilmştir.²⁰¹

Olaylar gelişirken Rusya ve İngiltere, Fransa'ya karşı Osmanlı Devleti'nin yanında olmaya karar verdi. Nitekim iki devlet de Akdeniz'de güçlü bir devletin olmasındansa Osmanlı egemenliğini yeğliyordu. İngiltere üstün deniz gücüyle, Fransa donanmasının Fransa kıyılarından ayrıldığından beri Akdeniz'de bu donanmayı aramış ve Ebulkir'da Napolyon'unun gemilerini neredeyse yok etmesinin üstüne İngiltere ve Rusya'nın desteğini alan Osmanlı Devleti 2 Eylül 1798'de Fransa'ya savaş ilan etmiştir.²⁰² Fransa bu yenilgiden sonra yönünü Suriye'ye çevirmiş, Nizam-ı Cedit çerçevesinde oluşturulan

²⁰⁰ Fahir Armaoğlu, *19. yy. Siyasi Tarihi (1789-1914)*, Timaş Yayınları, 17.baskı, İstanbul Kasım 2017, s.98,99.

²⁰¹ Armaoğlu, *age.*, 100,101.

²⁰² Uçarol, *age.*, s.84.

ordu, Akka'da Fransız ordusunu yenilgiye uğratmıştır. Yenilgi dolayısıyla zor durumda kalan Fransa ile "El Ariş" Antlaşması imzalanarak Mısır'ı boşaltmayı kabul etmiştir. Paris'te imzalanan Anlaşma ile Mısır sorunu şimdilik çözülmüştür (25 Haziran 1802).²⁰³

Fransa'nın Mısır'a girmesiyle beraber Osmanlı Devleti, toprakları üzerindeki hedeflerini bildiği halde, Rusya ile 23 Aralık 1798'de anlaşma yapmak mecburiyetinde kalmıştır.²⁰⁴ Yapılan ittifak neticesinde Fransa'nın işgal ettiği toprakları Rusya tanımamış; birbirlerinin toprak bütünlüklerine saygılı, aynı zamanda bunun gibi durumlarda yardım etmeyi taahhüt etmişlerdir. Rusya, Fransa ile mücadele kapsamında Boğazlardan geçmiştir. Rusya için Boğazlardan geçmek ulaşılmak istenen bir durum olmakla beraber sürdürülebilirlik problemleri ve sürdürme hedefleri dolayısıyla Boğazlar Sorununun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Aynı zamanda Osmanlı Devleti ittifak için dostane ilişkilerin olmasına gerek olmadığı kanısıyla 19. yüzyılda denge politikası izlemeye başlamıştır.²⁰⁵ Rusya Boğazlardan geçerek özellikle kendi çıkarları doğrultusunda Osmanlı Devleti egemenliğindeki Rumlarla iletişime geçmek ve ilerleyen zamanlarda ortaya çıkacak olan azınlık isyanlarının bir nevi oluşumuna zemin hazırlamak, aynı zamanda Akdeniz'de varlığını çıkarlarına uygun sürdürmek gibi kazanımları tasarlamıştır. İngiltere bu süreçte Osmanlı Devleti'nin yanında olmakla birlikte Osmanlı-Rusya ittifakından sonra Osmanlı Devleti ile 5 Ocak 1799 tarihinde ittifak anlaşması yapmıştır. Bu anlaşma ile beraber Osmanlı Devleti, Rusya'dan sonra İngiltere'nin de desteğini almış oldu. Bu durum Osmanlı Devleti'nin izlediği denge politikası çerçevesinde değerlendirildiğinde önemli bir gelişme idi. Aynı zamanda İngiltere ise Akdeniz'de kendi ticari faaliyetlerini geliştirme, Hindistan yolu için Mısır'ın artan önemi dolayısıyla Mısır'a müdahalenin hukuki açıdan yolunu açması gibi önemli kazanımları olmuştur. Fransa'nın Mısır'dan çekilmesinin ardından İngilizlerin Mısır'ı boşaltmayı özellikle oradaki halkı himaye etmeye çalışması bu durumun 9 Ocak 1803'de iki devlet

---

²⁰³ Azmi Süslü. "Osmanlı-Fransız Diplomatik İlişkileri, 1798-1807.[1]", *Bellekten*, 1983, Sayı 47, ss.259-279, s.265.

²⁰⁴ Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1970, s.43-46.

²⁰⁵ Uçarol, *age*, s.86.

arasındaki anlaşmayla nihayete erip İngilizlerin Mısır'dan askerlerini çıkartması, bu niyetinin en açık göstergesi olarak kabul edilebilir.²⁰⁶

Fransa'nın Mısır'ı işgali karşısında Rusya'nın Osmanlı Devleti yanında yer almasıyla elde ettiği avantajları özellikle kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaya devam etmesi amacıyla hem Balkanlarda Osmanlı aleyhine propaganda faaliyetinde bulunması hem Eflak Buğdan'ı almaya çalışması üzerine çıkan gerginlik dolayısıyla İngiltere Rusya'nın yanında yer almış, Osmanlı Devleti geri adım atmak zorunda bırakılmıştı. Rusya, lehine gelişen ortamdaki amacına ulaşmak adına daha da ileriye giderek Eflak-Buğdan'ı işgal etti.²⁰⁷ Fransa'nın Osmanlı Devleti'ni desteklemesiyle Osmanlı Devleti Rusya'ya savaş açmış, bu durumu kendi çıkarlarına ters gören İngiltere ise savaşta Rusya'yı destekleyerek Çanakkale Boğazı'ndan İngiliz donanması ile geçerek Osmanlı Devleti'ni barışa zorlamak istese de baskılar neticesinde geri dönmüştür. Bu durum karşısında İngiltere bir sonraki hamlesi Mısır'daki yarım kalmış hedeflerini tamamlama gayesiyle 17 Mart 1807'de İskenderiye'yi işgal etmiş, Mehmet Ali Paşa'nın mücadelesiyle 14 Eylül 1807'de Mısır'ı ele geçiremeyeceğini anlayıp Mısır'ı terk etmişlerdir.²⁰⁸

Savaş başlarken Osmanlı Devleti-Fransa, İngiltere-Rusya blokları Fransa'nın 1807'de Tilsit Anlaşmasıyla Rusya ile ortak hareket etmeye başlamasından dolayı İngiltere'nin Osmanlı Devleti yanında yer almasına sebep olmuştur. İngiltere çıkarları neticesinde Osmanlı Devleti'nin Rusya'nın yayılcı politikası karşısında Rusya'yı desteklemeyi bırakmıştır. Osmanlı Devleti ve İngiltere arasında 5 Ocak 1809'da Kala-i Sultaniye Antlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma neticesinde iki devlet müttefik olmakla beraber, Boğazlardan savaş gemilerinin geçmesini engelleme konusunda İngiltere Akdeniz'deki çıkarlarını da Rus tehdidinden korumuş oluyordu. Rusya ile yapılan savaş Bükreş Anlaşması (1812) ile nihayete ererken pek fazla bir toprak kaybı yaşanmasa da Sırlara verilen özerklik Osmanlı Devleti'ni azınlıklar kullanılarak müdahaleye açık hale getirecektir.

²⁰⁶ Ahmet Cevat Eren, *Selim III. 'ün Biyografisi*, İstanbul 1964, s.50.

²⁰⁷ İsmail Hâmi Danişmend, *Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Türkiye Yayınevi, Cilt 4, İstanbul 1972, s.84.

²⁰⁸ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Cilt 5 Ankara 1961, s.53.

Avrupa Devletleri Fransız İhtilali neticesinde ortaya çıkan demokrasi taleplerini güçle bastırmaya çalışıp mücadele ederken, konu Osmanlı Devleti olunca, içerideki ulusların kışkırtılarak onların isyan etmesini ve bu ortamda Osmanlı Devleti'ni kendi çıkarları doğrultusunda güçten düşürmek, dizayn etmek ve bağımsızlıklarını sağladıkları azınlıkları kontrol ederek bölgeye hâkim olma politikası gütmüşlerdir. Bu minvalde çıkan olaylarda İngiltere'nin çıkarları neticesinde tavır almakta olduğunu gözlemlemekteyiz. Nitekim 1821 yılında Mora'da çıkan Rum isyanını desteklemekle beraber Osmanlı Devleti'nin isyanı bastırması neticesinde İngiltere'nin de iştirakiyle Londra Konferansı toplanmış ve alınan kararlar Osmanlı Devleti tarafından reddedilince, Rusya Navarin'de (1827) Osmanlı donanmasını yakmış, akabinde Osmanlı Devleti Boğazları kapatmış ve neticesinde savaş başlamıştır. Yapılan savaş sonunda 1829 Edirne Anlaşmasıyla Rumlar Mora'da bağımsız oldu. Fransa da Cezayir'i topraklarına kattı. Bu duruma İngiltere belki de ileride bu modeli kullanıp işgal edeceği Osmanlı toprakları için sessiz kalmış olabilir.

1821 Yunan İsyanını bastırması neticesinde kendisine vaat edilen Mora Valiliği'ni, Mora'nın elden çıkmasıyla alamayan Mehmet Ali Paşa'nın isyanı karşısında, İngiltere Osmanlı Devleti'nin yardım çağrısına karşılık vermedi. Fakat Rusya'nın Osmanlı'nın yanında yer alıp donanmasını Boğazlardan İstanbul'a getirmesi karşısında, İngiltere ve Fransa da Mısır meselesine müdahil olup Mehmet Ali Paşa ile Osmanlı Devleti arasında arabuluculuk yapmıştır. 1833'de yapılan Kütahya Antlaşması neticesinde durumdan pek emin olamayan Osmanlı Devleti, Rusya'nın ittifakını devam ettirmek adına Hünkâr İskelesi Anlaşması'nı (1833) imzalamıştır. Buna göre 8 yıl boyunca Rusya Osmanlı Devleti'ne ihtiyaç duyduğunda yardım da bulunacak, Osmanlı Devleti ise Rusya saldırıya uğradığı takdirde Boğazları kapatacaktı. Aynı şekilde 1838 yılında İngiltere ile de Balta Limanı Anlaşması imzalayarak İngiltere'nin siyasi ve askeri desteği karşısında İngiltere'ye uyguladığı gümrük vergilerini düşürüp, ülkenin açık pazar halini alması konusunda taviz vermiş, zaten Akdeniz ticaretini neredeyse elinde tutan İngiltere'nin daha fazla kazanç sağlaması ve bölgede güçlenmesine sebep olmuştur.²⁰⁹

Yapılan ittifaklar neticesinde Mısır Valisi ile tekrar savaş başladı ve özellikle anlaşma gereği Rusya'nın Boğazlara inmesinden çekinen İngiltere meseleyi çözmek adına

---

²⁰⁹ Kütükoğlu, agm., s.53,58.

Londra'da bir konferans düzenledi. Londra Antlaşması'na (1840) taraflar uymak durumunda kaldı. İngiltere'nin uluslararası ortamda tavrı bu şekildeyken, 1839 yılında Kızıldeniz kontrolü için önem arz eden bir konumda olan Yemen'in güneyinde bulunan Aden'i işgal etmiş ve bu işgali Osmanlı Devleti kabullenmek durumunda kalmıştır. Nitekim zamanlama ve olaya bakılınca İngiltere kendi çıkarları ya da başka devletler söz konusu olmadığı zaman Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma gayretinde olmadığı açık olarak görülmektedir. Boğazları Osmanlı Devleti'nin tek başına açıp kapatmaya karar vermesi tedirginliği üzerine 1841 Londra Boğazlar Sözleşmesi imzalanarak Boğazlar uluslararası bir mesele haline gelmiştir. İngiltere burada Osmanlı egemenliğini destekleyerek hem Akdeniz ticaretinden hem de Hindistan sömürge yolundan özellikle Rusya'yı uzak tutmak istemiştir.

Rusya'nın Osmanlı Devleti'nin topraklarını her fırsatta bölüşülmesi gerektiği yönündeki tavrına rağmen İngiltere bu hususta Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü korumaya yönelik tavrında uzunca bir süre ısrar etmiştir. Nitekim Rusya ile Osmanlı Devleti arasında çıkan Macar mültecileri ve kutsal yerler meselelerinde Osmanlı Devleti'nin yanında yer almıştır. Fakat Rusya yine de saldırı politikasından vazgeçmeyip tüm Ortodoksların koruyuculuğunu almak isteyip reddedilince, Kırım Savaşı başlamıştır. Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunması konusunda kesin kararlılıkları bulunan İngiltere ve Fransa ise Sinop (30 Teşrin-i Sâni 1853) baskınından sonra donanmaları ile Osmanlı Devleti'ne destek verdiler ve Rusya'yı da Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğüne saygı duyması konusunda uyardılar.²¹⁰ Devam eden savaş sebebiyle İngiltere ve Fransa Osmanlı Devleti yanında savaşa katıldı. Savaş alanı Kırım üzerinde yoğunlaşırken müttefiklere Piyomente ve Avusturya da katıldı. İngiltere Baltık'ta da Rusya'yı zora düşürmek istese de diğerlerinin isteğiyle Rusya'ya ateşkes teklif edildi. Her yönden sıkışmış olan Rusya ise ateşkesi kabul etmek zorunda kaldı. Paris'te yapılan konferans neticesinde 1856 yılında anlaşma imzalanarak Kırım Savaşı son bulmuş oldu.

Kırım savaşı sonunda imzalanan antlaşma maddeleri gözden geçirildiğinde en dikkati çeken hususlardan birinin Karadeniz'de savaş gemisi ve tersane bulundurulmaması hükmü ile özellikle Rusya'nın Akdeniz'e inmesi engellenirken Osmanlı Devleti de Rusya

---

²¹⁰ Edouard Driault, *Şark Meselesi*, Berikan Yayınevi, Ankara 2010, s.234.

ile aynı hükümlere mahkûm edilmiştir. Aynı zamanda Eflak-Buğdan ve Sırbistan konusunda da kongre üyelerinin garantisi verildiği için, Rusya'nın sıcak denizlere inme konusunda devletlerin kendi çıkarlarını koruma yoluna gittikleri anlaşılmaktadır. 1856 yılında ilan edilen Islahat Fermanı'nın anlaşma metnine konarak azınlıklara verilen imtiyazların kontrolü bahanesiyle Osmanlı Devleti'nin iç işlerine müdahaleye açık hale gelmiştir. Kırım Savaşı için değinilmesi gereken en önemli hususlardan birisi de Osmanlı Devleti'nin İngiltere'den 1854 savaş borçları için Mısır vergilerinin karşılık olarak gösterildiği ilk dış borçlanmadır. 1855'de ise Rothschild şirketinden İzmir ve Suriye gümrükleriyle Mısır vergisinin geri kalanı teminat gösterilerek borç alınmış, alınan paranın sadece savaş masrafları için harcanması şart koşulmuştur. Bu şarta uyulup uyulmadığı bir komisyon tarafından da kontrol edilecektir.²¹¹

İngiliz-Osmanlı ilişkilerinde önemli noktalardan birisi de Cidde Olaylarıdır. (1858) Nitekim Tanzimat ve Islahat Fermanları neticesinde rahatsız olan Müslüman halkın kışkırtmalar neticesinde Hristiyanlara saldırmasıyla meydana gelen Cidde Olayları'na İngiltere ve Fransa bizzat askeri müdahalede bulunmuşlardır.

Suriye'de de Fransa ve İngiltere'nin kışkırtmaları sonucu Dürzi-Marunî çatışması yaşandı. Bu çatışmanın altında yatan en büyük sebep; Fransa'nın Süveyş Kanalı açma isteği ve İngiltere'nin bunu kendi çıkarlarına ters bulmasıdır.²¹² Bu çatışmaya Osmanlı Devleti müdahale etti ise de Fransa, İngiltere, Piyemonte, Hollanda, Avusturya ve Osmanlı temsilcilerinden oluşan komisyon çalışmaları neticesinde "Lübnan Nizamnamesi" çıkarılmıştır.²¹³ Nizamname ile Osmanlı Devleti'nin iç işlerine müdahale yapılmakla beraber zaten farklı dinamikleri olan bölgede hâkimiyetin zayıflaması büyük devletlerin çıkarları kapsamında yararlarına gelişen bir olay olarak değerlendirilebilir. Tabi bu duruma 1869 yılında açılan Süveyş Kanalı da eklenince bölgenin artan stratejik önemi dolayısıyla sorunlar daha da katlanarak artmıştır.

İngiltere'nin bir taraftan Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü korumaya çalışıyormuş gibi hareket ettiği ancak aynı zamanda Balkanlarda, Suriye'de, Girit'te çıkan isyanlarda

---

²¹¹ Karal, *age.*, s.209-211.

²¹² Armaoğlu, *age.*, s.273-275.

²¹³ Armaoğlu, *age.*, s.276-277.

bu politikasının gerektirdiği desteği vermediği görülmektedir. Bu durum İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü konusunda net bir tavır ortaya koymaması, Osmanlı Devleti'nin bu bölgelerde çeşitli tavizler vermesi sebepleriyle meydana gelmiştir. Osmanlı Devleti 1871 yılında, Rusya yanlısı Mahmut Nedim Paşa'nın sadrazamlığa getirilmesiyle Rusya ile yakınlaşmış, hoşlanılmayan bu yakınlaşma dolayısı ile azledilmişti. Paşa'nın 1875 yılında ikinci kez sadrazamlığa gelmesi sürecinde Rusya'nın yanlış yönlendirmesi sonucunda özellikle devletin mali durumu kötüye gitmişti. Ayrıca Slavların Rusya tarafından kışkırtılması dolayısı ile Hersek'te bir isyan başlamış ve isyan neredeyse tüm Balkanları sarmıştı.²¹⁴ Özellikle Sırbistan ve Karadağ'ın devamlı olarak bölgede huzursuzluk çıkarması ile olaylar ilerlemiş, Sırbistan Bosna'yı Karadağ ise Hersek topraklarını talep etmeleriyle bu bölgedeki çatışmalar savaşa dönmüştür. Bu durumdan faydalanmak isteyen Rusya ve Avusturya aralarında bu büyük isyanda bölgedeki isyancıların galip gelmesi durumunda meydana gelecek yeni durumu değerlendirip toprak paylaşımına bile karar vermişlerdir.²¹⁵ Ancak durum onların umduğunun aksine bir gelişme seyretmişti. Bu süreçte İngiliz kamuoyunda Osmanlı Devleti aleyhine bir gelişme oldu ve İngiltere bu krizde Rusya'dan daha önde olma endişesiyle meselenin çözümü için girişimlerde bulundu.

Bu sırada Sırplar kesin yenilgiye uğrayınca Rusya müdahale ederek meseleyi tek başına çözmek ve kabul ettiremediği paylaşımı kendisi gerçekleştirmek isteyince, Paris Barış Anlaşması'nda imzası bulunan devletler Tersane Konferansı olarak da anılan İstanbul Konferansını topladılar. Tam bu sırada Osmanlı Devleti bir hamle yaparak anayasayı kabul etti ve bu çerçevede Meşrutiyeti ilan etti. Aslında pratikte artık yönetime bile katılan azınlıkların haklarıyla ilgili sorun kalmayıp konferansın sona ermesi beklenirken Rusya ve Avusturya arasında anlaşıp Almanya da buna destek verince Fransa ve İngiltere de ikna olup Londra'da yeniden toplandılar. Osmanlı Devleti'ne Hıristiyan toplumlar için uygulanmasını talep ettikleri ıslahatları bildirdiler. Islahat talepleri reddedilince Rusya'nın beklediği fırsat doğdu ve 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı (93 Harbi) başlamış oldu.

²¹⁴ Ali Akyıldız, "Mahmut Nedim Paşa", *İslam Ansiklopedisi*, Türk Diyanet Vakfı, Cilt 27, Ankara 2003, ss.374-376, s.375.

²¹⁵ Armaoğlu, *age.*, s.496-497.

Balkan Krizi'ne dayalı olarak çıkan bu harp sonunda İngiltere'nin artık Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma politikasını bıraktığı görülmektedir. Bu durumda Osmanlı Devleti Kırım Savaşı sırasındaki ittifak ortamının tam tersi bu savaşta yalnız bırakıldı. Savaş hem Batı hem Doğu olmak üzere iki farklı yönde gerçekleşirken tabii olarak Sırp ve Karadağ kuvvetleri Rusya'ya yardım etmekteydi. Doğu ve Batı'da direnişe rağmen Rusya, Çatalca ve Erzurum'a kadar gelince Osmanlı Devleti Paris Anlaşması tarafı olan devletlerden özellikle de İngiltere'den yardım istediye de başta belirtildiği üzere bu savaşa kimse taraf olmamıştı. Nihayetinde Osmanlı Devleti Rusya'dan ateşkes istemek zorunda kaldı ve 31 Ocak 1878'de Edirne Mütarekesi imza edilerek savaş sonlandırıldı.²¹⁶ İngiltere'nin İstanbul'da Yeşilköy'e kadar gelen Rusya'nın ilerleyişinden İstanbul Boğazına asker çıkartmak istemesinden duyduğu endişe neticesinde Rusya'nın da misliyle karşılık vermek istemesi dolayısıyla iki taraf birbirlerine İstanbul konusunda teminat verince Rusya ve İngiltere arasındaki gergin durum yatıştı. Osmanlı Devleti ise kendi toprakları hakkındaki bu çekişmeyi seyretmekle yetinmek durumunda kaldı. Bu şartlar altında imzalanan barış anlaşmasından bahsetmek, daha sonrasında İngiltere'nin daha doğrusu Rusya dışında kimsenin memnun olmamasının nedenlerini anlama noktasında yol gösterici olacaktır. Savaş sonunda imzalanan Ayastefanos Antlaşması gereğince Rusya Doğu'da Kars, Ardahan, Batum, Doğubayazıt'ı ele geçirmiş, Romanya, Sırbistan, Karadağ bağımsızlık ilan etmiştir. Bosna- Hersek, Arnavutluk, Girit ıslahat şartı ile Osmanlı Devleti'nde kalmıştır. Özerk bir Bulgaristan ve topraklarının Karadeniz, Ege Denizi, Arnavutluk ve Tuna'ya kadar uzanmasını öngörmekteydi. Ayrıca Ermenilerin yaşadığı yerlerde de ıslahat istenerek Balkan azınlıklarının dışında özellikle Doğu Anadolu bölgesinde çıkarlarını muhafaza edebilecekleri ortam ve sebepler oluşturma gayretiyle Ermeni meselesi ısıtılmaya başlandı.

Bu anlaşma şartlarında Rusya sayesinde bağımsız olan Sırbistan ve Karadağ bile umduklarını bulamazken aynı tarafta olduğu Avusturya Balkan sınırlarını kendi aleyhine bulmuştur. Avusturya, özellikle Rusya'nın kendi aleyhine dolaylı da olsa bu kadar genişlemesini tehlikeli gördüğünden; zaten durumdan dolayı hem Akdeniz hem Hindistan

---

²¹⁶ Robert Blake, *Disrael*, St. Martin Press, New York 1967, s.638.

yolunda Rus tehlikesini istemeyen İngiltere'ye anlaşmanın düzeltilmesi konusunda teklifte bulundu.

İngiltere yapılan Antlaşmanın düzeltilmesi hususundaki teklifi kabul etmekle birlikte olası Rus tehlikesine karşı, Rusya'ya karşı caydırıcı olması niyetiyle askeri tedbirler aldı ve nihayetinde Berlin'de yeniden bir kongre düzenlenerek barışın Osmanlı Devleti lehine tekrar dizayn edilmesi girişiminde bulundu. Bunun karşılığı olarak Osmanlı Devleti'nden Kıbrıs'ın üs olarak verilmesini talep etti ve aldı.²¹⁷ Daha sonraki dönemlerde uluslararası sorun hatta savaş sebebi olacak olan Kıbrıs sorunu İngiltere'nin adaya yerleşmesiyle başlamış oldu. İngiltere, adaya, ilerleyen Rus tehdidine karşı; Süveyş Kanalı'nın açılmasıyla Mısır, dolayısıyla Kızıldeniz üstünden Hindistan yolunu korumanın en stratejik yolu olarak gördüğü için bu vesile ile el koymuş oldu. Kıbrıs Osmanlı Devleti'ne bağlı olmakla beraber İngiltere adaya yerleşmiş oldu. Doğu Anadolu'daki azınlıkların olduğu bölgede yapılacak ıslahatlar belirlenerek; bunların karşılığında ise yapılan Ayastefanos Anlaşması'nın feshedilip, yeni bir anlaşma yapılması konusunda Osmanlı Devleti'nin her ne şart altında olursa olsun yanında olacağı konusunda taahhütte bulunmuştur.²¹⁸ Varılan mutabakatlar sonucunda imzalanan Berlin Anlaşması'yla beraber; Bulgaristan üçe ayrılmış, bir bölümü Osmanlı Devleti'ne bağlı özerk bir devlet, Makedonya ıslahat yapılmak kaydıyla Osmanlıya bağlı olacak, Doğu Rumeli Osmanlı'da kalacak, Bosna-Hersek Osmanlı Devleti'ne bağlı olup Avusturya tarafından yönetilecekti. Girit ve Ermenilerin yaşadıkları bölgelerdeki ıslahatlar, Romanya, Sırbistan Karadağ'ın bağımsızlığı aynen geçerli olmakla beraber, Rusya Doğubayazıt'ı verecek Kars Ardahan ve Batum'u alacaktı.²¹⁹ Berlin Anlaşması ile beraber bundan sonra devleti meşgul edecek Ermeni Meselesi, kaybedilen topraklardan gelen göçmenler, Kıbrıs ve ıslahat yapılacak yerlere olan müdahaleler gibi birçok sorun da Osmanlı Devleti'nin gündemine girmiştir. Osmanlı Devleti, Berlin Anlaşması maddeleri uygulama sorunları, Bulgaristan, Yunan sınırı ve Girit'in Yunanistan'a bağlanması gibi meselelerle uğraşırken

---

²¹⁷ Blake, *age.*, s.639-641.

²¹⁸ Mehmet Nabi, Fahrettin Reşat Rumbeyoğlu, *Kıbrıs Meselesi*, Matbaa-ı Âmire, İstanbul 1335, s.4, 6. www.kütüphane.ttk.gov.tr 25.04.222.

²¹⁹ Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları 2. Baskı, İstanbul 1993, s.114-115.

Fransa Cezayir'den sonra 1881 yılında Tunus'u işgal etmiştir.²²⁰ Mısır, Mehmet Ali Paşa zamanından beri onun ailesinden gelenler tarafından Osmanlı Devleti'ne bağlı şekilde yönetilmekteydi. Geçen zaman içerisinde Mısır yöneticileri modernleşme adına iyi işler yapmakla birlikte mali açıdan zor duruma düşmüşlerdi. İngiltere, Mısır maliyesinin alınan borçlar neticesinde yabancıların kontrolüne girmesi ve rahatsızlıkların artması neticesinde Mısır'da çıkan isyanı fırsata çevirmek amacı ile mali çıkarlarını garantiye almak gibi kendisine göre hakkı olduğunu düşündüğü bahanelerle Mısır'ı 1882 yılında işgal etmiştir. İşgal konusunda en büyük rahatlığı kendisine karşı koyacak bir gücün bulunmaması idi. İngiltere bu işgali geçici bir süreç olarak nitelendirip hem Osmanlı Devleti'nin hem de diğer devletlerin tepkisini çekmemeyi hedeflese de durum açıktı. Bu durumun geçici olduğunu temin için Osmanlı Devleti ile bir mukavele imzalayıp iki devletin atadıkları temsilcilerin Mısır'ın güvende olduğu konusunda hem fikir olmaları halinde boşaltacağına dair söz vermiş, fakat görüşmelerde fikir birliğine varılamayıp İngiltere geri çağırdığı temsilcinin yerine yenisini göndermeyerek boşaltma konusunu bir siyasi kurnazlık neticesinde atlatmış ve Mısır'dan çıkmamıştır. 1904 yılında Fransa İngiltere'nin Mısır işgalini tanımış, Osmanlı Devleti ise meselenin üzerine gitmeyerek resmiyette kendisine ama fiiliyatta İngiltere'nin yönettiği Mısır'ı kabullenmiştir.²²¹

Ulaşım mekanizması bir devletin özellikle ekonomisi ve güvenliği açısından önem arz etmektedir. İngiltere sanayi inkılabını gerçekleştirip pazar arayışıyla beraber hâkimiyet kurduğu bölgelerdeki gücünü korumak gayretiyle uyguladığı siyasetin gereği olarak o bölgelere giden yolları da kontrol etme amacı gütmektedir. Nitekim Osmanlı Devleti ile olan ilişkileri bu minvalde süregelmiştir. Kendisi için önem arz eden Hindistan yolunun güvenliği için özellikle Süveyş Kanalı'nın açılmasıyla Mısır'ın ve Kıbrıs'ın kontrolü ne kadar hayati ise aynı zamanda diğer devletleri de kendisi için tehlike yaratacak konuma getirmemek o kadar önemlidir. Rusya'nın Doğuda durdurulması, Basra Körfezi'nden uzak tutulması Fransa'nın Mısır'dan uzak tutulması gibi uyguladığı siyaseti Almanya'nın birliğini tamamladıktan sonra pazar arayışı ve oluşan konjonktür neticesinde baltalanmaya başlanmıştır.

---

²²⁰ William L. Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, Çev. Mehmet Harmancı, Agora Kitaplığı, İstanbul 2008, s.117.

²²¹ Yorulmaz, *age.*, s.138-141.

Berlin Antlaşması'ndan sonra Osmanlı Devleti ile İngiltere arasındaki münasebetler olağan seyri içinde devam etmekle birlikte Sultan Abdülhamit İngiltere'nin politikalarındaki değişimin farkına varmış ve ülkeyi ayakta tutabilmek adına Avrupa'da büyük bir güç olarak ortaya çıkmış olan Almanya ile dirsek temasına girmişti. Sanayi, ekonomi ve ordunun modernizasyonu ve yabancı uzman istihdamında Almanya artık gözle görülür şekilde Osmanlı müttefiki bir ülke haline gelmişti.

Almanya, hem İngiltere ile arasındaki rekabette üstün gelmek hem de Osmanlı Devleti üzerinde çeşitli kazançlar elde etmek hedefiyle özellikle demiryolları mevzusunda İngiltere'den boşalan yeri doldurmak için Bağdat Demiryolu'nun yapımında Osmanlı Devleti ile mutabakata varmıştır. Böylece maddi kazanç sağlayacaktı. Berlin'den Bağdat'a uzanacak bir demiryolu neticesinde bölgeye hâkim olup İngiliz çıkarlarını tehlikeye atarak Alman-İngiliz rekabetinin savaşa sürüklenmesinin şartları da oluşmuştur.²²²

İngiltere Osmanlı Devleti'nden kendisi için hayati önemde olan yerleri almasının akabinde Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma politikasını parçalamaya katılarak değiştirmesi²²³ Osmanlı Devleti'nin bu süreçte hızla saldırıya uğraması ve toprak kaybetmesiyle neticelenmiştir. II. Meşrutiyet'in ilanı sırasındaki çıkan kargaşa durumundan istifade edilerek başta Avusturya Bosna-Hersek'i ilhak etmiş, Rusya ile yapılan anlaşma neticesinde Bulgaristan bağımsız olmuş ve Girit ise Yunanistan'a bağlanmıştır. Ermeniler aynı süreçten istifade yolunda ayaklanma çıkararak dış sorun haline gelme hedefinde başarıya ulaşmışlardır. Özellikle Ermeni meselesinin çıkış aşamasında Rusya'nın rolü olmakla beraber İngiltere bölgedeki hâkimiyetinin önemi dolayısıyla Ermeni Meselesiyle yakından ilgilenip gerekli desteği vermekten çekinmemiştir. Birinci Dünya Savaşı sırasında ise bu sorun uluslararası boyutta geniş yer alarak sonrasında gerçek üstü taleplerle Osmanlı Devleti'nin karşısına çıkacaktır. Fransa'nın başlattığı Osmanlı Devleti topraklarının işgal edilme usulü ile Kuzey Afrika'da kalan son toprağı Trablusgarp'ı İngiltere ve Fransa'nın oluruyla İtalya ilhak etmiş ve savaş neticesinde yapılan Uşi Anlaşması'yla bu ilhakı tanımanın yanında 12

²²² Kemal Beydilli, "Bağdat Demiryolu", *İslam Ansiklopedisi*, Türk Diyanet Vakfı, Cilt 4, İstanbul 1991, s.444.

²²³ Michael Howard, *The First World War*, Oxford University Press, ABD 2002, s.52.

Ada'yı da geçici olarak vermiştir. I. ve II. Balkan Savaşları neticesinde Meriç Nehri sınır olmakla beraber Balkanlardan tamamen çekilerek I. Dünya Savaşı'na sürüklenmiştir.

I. Dünya Savaşı bloklaşması yıllar öncesinden gelen Almanya, Avusturya, İngiltere, Rusya, Fransa devletlerinin yaşadığı sınır ve siyasi çekişmeleri ile emperyalist rekabet neticesinde şekillenmiştir. Osmanlı Devleti varlığını korumak gayesiyle İngiltere'nin dostluğuna büyük önem vermiş, bu ilişkinin zedelenmesi ve politika değişiklikleri neticesinde Almanya ile siyasi ve ticari ilişkiler kurarak alternatif müttefik arayışına girmiştir. Osmanlı Devleti savaşa girme haddine gelene kadar İngiltere ile olan ilişkileri koparmamaya özen göstererek Kuveyt, Katar ve Bahreyn'deki egemenlik haklarından İngiltere lehine vazgeçmiş olması bile yeterli olmayıp devletlerin topraklarını paylaşma gayelerinin önüne geçememiştir. Osmanlı Devleti bu durum karşısında yalnız kalmayı güvenliği için doğru bulmayıp Almanya ile 2 Ağustos 1914'de ittifak anlaşması imzalamıştır.²²⁴ Fakat hemen savaşa girmemiştir. Bu tutumunun devam etmesi yönünde İtilaf Devletlerinden tavsiyeler almak dışında taleplerine karşılık yapıcı hiçbir adım atılmaması neticesinde İttifak Devletleri tarafından, Almanya'dan satın aldığı duyurduğu Yavuz ve Midilli gemilerinin Sivastopol ve Odesa limanlarını bombalaması neticesinde savaşa fiilen girmiş oldu. İngiltere ilk olarak Hindistan yolunu güvene almak ve petrol yönünden zengin olan Irak'ı alarak²²⁵ aynı zamanda Rusya ile de birleşmeyi hedefleyerek 4 Kasım 1914'te Basra Körfezi'ne asker çıkarttı. Kût'ül-Amâre'de uzun süre durdurulmalarına karşı tekrar toparlanarak bu cephede Bağdat'a ilerleseler de²²⁶ Ateşkes imzalandığı sıralarda henüz Musul'u işgal etmemişlerdi.

İngiltere ile açılan diğer cephe ise Kanal Cephesi'dir. Süveyş Kanalı'nın kontrol edilmesi sömürgelerden gelen hayati yardımı kesmek açısından önemliydi. Almanya'nın isteğiyle açılan cephede başarı sağlanamadığı gibi akabinde İtilaf Devletleri'nin Suriye-Filistin yönünde ilerlemelerine Arapların da yardımları neticesinde Osmanlı Devleti engel olamadı ve ateşkes imzalandığında bu cephede Halep'e kadar Kuzeye çekilmek zorunda kalındı. İngiltere'nin İstanbul'u alarak Osmanlı Devleti'ne son verip aynı zamanda iç

²²⁴ Harry N. Howard, *The Partition Of Turkey: A Diplomatic History 1913-1920*, Universty of Oklahama Press, Norman 1931, s.91.

²²⁵ M. Howard, *age.*, s.53.

²²⁶ M. Howard, *age.*, s.111.

karışıklık yaşayan müttefikleri Rusya'ya yardım ulaştırmak amacıyla Fransa ile beraber Çanakkale'den geçip İstanbul'u ele geçirme planları Çanakkale'de büyük bir savaşın yaşanmasına sebep olmuş ve bu cephedeki savaş Osmanlı Devleti'nin zaferi ile sonuçlanmıştır.

I. Dünya Savaşı sırasında en büyük hedeflerden birisi Osmanlı Devleti'nin paylaşılması meselesiydi. Nitekim bu amaç doğrultusunda İtilaf Devletleri aralarında birtakım anlaşmalara giderek söz konusu paylaşımları yapmışlardır. İngiltere'nin dâhil olduğu anlaşmalardan kronolojik sırayla bahsedecek olursak;²²⁷ 4 Mart 1915 İstanbul Antlaşması'nda Boğazlar, Trakya ve Kocaeli Yarımadası'nın Rusya'ya verilmesi İngiltere ve Fransa tarafından kabul edilmişti. 26 Nisan 1915 Londra Antlaşması; Antalya ve çevresinin, 3 Ocak 1917 Sykes-Picot Antlaşması ile Mezopotamya'nın güney kesimi İngiltere'nin, Suriye, Adana-Mersin dolayları Sivas'a kadar olan bölgenin Fransızlara verilmesinin yanında Kerkük ve kuzeyinde Fransız etki alanı planlanmış, Rusya bu antlaşmayı Doğu Anadolu topraklarını alarak onaylamıştır. 19 Nisan 1917 Saint-Jean De Marurienne Antlaşması ile İngiltere ve Fransa İtalya'ya diğer yerlere ek İzmir dolaylarını da vermiştir. İngiltere'nin Mısır Valisi Hicaz Emiri Hüseyin ile 1916 yılında Mac-Mahon Antlaşması'nı yaparak Arapların Osmanlı Devleti'ne isyanı karşılığında Arap bağımsızlığı ve bölgenin yönetimini de şahsına tesis etmeyi vaat etmişlerdir.²²⁸ Bu antlaşmayla aynı zamanda Arap isyanının çıkması sağlanıp İngilizler Irak cephesinde durduruldukları Kut'u 17 Şubat 1917'de alarak 11 Mart'ta da Bağdat'ı alıp, Irak içlerine ilerleme fırsatı bulmuşlardır.²²⁹ Rusya'nın savaştan çekilmesi ve Bolşeviklerin dünya kamuoyuna açıkladığı bu Antlaşmaların içerikleri Osmanlı Devleti üzerinde belki yüzyıldır yapılan hesapların göz önüne serilmesi olarak değerlendirilebilir. Savaş Avrupa'da yeni müttefiklerle beraber çetin bir hal alarak tarafların birbirlerine üstünlük sağlayamadığı bir durumdayken ABD'nin İtilaf Devletleri yanında savaşa girmesiyle İbre İtilaf Devletleri yönüne çevrilmişti. İttifak Devletleri'nden ilk olarak Bulgaristan ateşkes istemiş, ardından Avusturya-Macaristan ve Almanya'nın da savaştan çekilmesiyle savaş

²²⁷ Gizli anlaşmalar özellikle Orta Doğu'nun paylaşımı ile ilgili geniş bilgi için bkz, Jukka Nevakivi, *Britain, Franca and The Arap Middle East 1914-1920*, The Athlone Press, London 1969; Harry N. Howard, *age.*, s. 181-213.

²²⁸ Geoffrey Lewis, *Modern Turkey*, Praeger Publishers, 4.Baskı, Newyork 1974, s.64.

²²⁹ Mim Kemal Öke, *Belgelerle Türk İngiliz İlişkilerinde Musul ve Kürdistan Sorunu 1918-1926*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları:123 Ankara 1992, s.4.

son bulmuştur. Osmanlı Devleti ise 30 Ekim 1918’de Mondros Ateşkes Anlaşması’nı imzalayarak savaştan çekilmiştir.

1.2.2. Millî Mücadele Dönemi Türk- İngiliz İlişkileri

Osmanlı Devleti’nin Mondros Mütarekesi’ni imzalamasındaki ikna edici en büyük faktör, Bulgaristan’ın savaştan çekilerek Almanya ile kara bağlantısının kalmaması ve ABD’nin savaşa girerken İtilaf Devletleri’ne kabul ettirdiği (Fourteen Points) Wilson Prensipleri’ndeki çoğunluğun bağımsızlığının tanınması olmuştur. Mondros Ateşkes Antlaşması hükümleri tamamen işgale yönelik ve işgali kolaylaştırıcı önlemlerin de içinde bulunduğu bir metindir. Anlaşmanın meşhur 7. ve 24. maddeleri ile işgale açık hale gelip Doğu Anadolu’da bir Ermenistan kurulması hedefinin yanında haberleşme, demiryolları hatlarının ve Boğazların kontrolü İtilaf Devletleri’ne geçip, askeri varlığı da sadece iç güvenliği sağlayacak kadar bırakılıp orduların terhisi öngörülerek işgal planlarına direnişi engellemek için önlem aldıkları görülmektedir. İngiltere ile olan ilişkiler beş yıl süren ateşkes döneminde de diplomatik olarak sürdürülemediği gibi sivil olması gereken elçilik yetkililerinin bile daha çok askeri personelden oluştuğu dikkat çekmektedir.²³⁰ İngiltere, Antlaşma’da İtilaf Devletleri’nin güvenliklerini tehlikede gördükleri yerleri işgal edebileceği hükmü çerçevesinde ilk olarak Musul’u işgal etmiş olması, arkasından Urfa, Antep ve Maraş’ı işgal etmeleri hem askeri elçilik yetkililerinin varlığını açıklayıp hem de Mondros Ateşkes Antlaşması’nın 7. Maddesinin ihlalini açıkça gözler önüne sermektedir.

Yapılan ateşkeslerin ardından 32 ülkenin katılımıyla savaşı kaybeden devletlerle imzalanacak olan barış anlaşmalarının hatlarını belirlemek için 18 Ocak 1918’de Paris Barış Konferansı toplanmıştır. İngiltere’nin özellikle belirleyici olduğu Konferans’ta Osmanlı Devleti ile ilgili en önemli mesele savaş sırasında gizli anlaşmalarla İtalya’ya verilen İzmir ve havalisinin Yunanistan’a verilmesi konusuydu. İngiltere özellikle Wilson Prensiplerine uygun olduğunu kanıtlamaya dair uydurma gerekçelerle kabul ettirdi. İngiltere’nin bu isteğinin yeni ve stratejik bir karar olması yanında Osmanlı Devleti’nin toprak bütünlüğünü koruma siyaseti güttüğü dönemlerde bile Yunan isyanı ve

---

²³⁰ Berridge, *age.*, s.129.

bağımsızlığı konusunda destekçi olmayı hiç ihmal etmediğini görmekteyiz. İngiltere'nin Ege konusundaki tasarrufu daha sonraki evre olan Millî Mücadelede küskün bir İtalya'nın Anadolu'da agresif bir işgal sergilememesine sebep olmuştur. ABD dışişleri elemanlarının öne sürülen nüfus bilgilerinin yanlış olduğu aksine Yunanlılara verilmek istenen yerlerde Türklerin çoğunlukta olduğuna dair topladıkları bilgiler olduğu halde Wilson İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesine göz yummuştur.²³¹ Konferans sonrasında kaybeden devletler ile barış anlaşmaları yapılmış, Osmanlı Devleti üzerindeki paylaşımın kendi aralarında bile çözümü gerçekleşmeyip meselelerin çok girift olmasından kaynaklı barış anlaşması diğerlerine nispeten geç imzalanmıştır. İmzalanan barış anlaşmalarını tek tek irdelemeden genel olarak şunu diyebiliriz ki özellikle Almanya'ya imzalatılan anlaşma başta olmak üzere ağır şartlar içerip devletlerin bunu sürdürmelerine imkân olmaması hasebiyle II. Dünya Savaşı'nın çıkmasının en büyük sebeplerinden olacaktır.²³²

İngiltere Millî Mücadele döneminde Anadolu'da silahlı bir çatışmaya direk olarak girmese de Osmanlı Devleti'ne karşı, her daim kendi çıkarlarının sağlanması açısından desteklenmesi gereken tüm unsurların arkasında olmaktan çekinmemiştir. Bu kapsamda daha savaş sırasında paylaşımın gidilen sonrasında ise Paris Barış Konferansı öncesinde Lloyd George, Clemenceau, Wilson arasında gerçekleşen diplomatik görüşmelerle karara varılan paylaşım planları bir nevi uygulamaya konmuş oldu. Öncelikle Arap vilâyetlerinin paylaşımı konusu çetin pazarlıklara sahne olmuş, İngiltere, Mısır yolu, Akdeniz, Filistin bölgesi, Basra Körfezi ve petrol alanları konusunda taviz vermemeye çalışırken, Arap temsilciler kullanılarak o bölgelerde yol gösterici (manda) rol oynayacakları konusunda Amerika da ikna edilmiştir.²³³ Aynı zamanda bu bölgede Kürt halkı bağımsızlık konusunda desteklenip bölgenin koparılması kolaylaşmış olacaktı. Bunun yanı sıra İngiltere'nin Doğu'da kurulması planlanan Ermeni Devleti'ni ABD'nin himaye etmesi konusunda ki ısrarının altında Rus tehdidine karşı Irak topraklarını korumak amacıyla tampon bölge oluşturmak istemesi yatmaktadır.²³⁴ Yunanistan'a Batı

²³¹ Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, Cilt I, Millî Eğitim Basım Evi, İstanbul 1991, s.163.

²³² Patrick O. Cohrs, *The Unfinished Peace after World War I America, Britain and the Stabilisation of Europe, 1919-1932*, Cambridge University Press, New York 2006, s.22.

²³³ Cohrs, *age.*, s. 30-31.

²³⁴ Ömer Kürkçüoğlu, *Mondros'tan Musul'a Türk İngiliz İlişkileri*, İmaj Yayınevi, Ankara 2006, s.65.

Trakya ve İzmir çevresinin verilmesi konusunda dirençli bir istikrarlılıkla izlediği politikaları, silahlı çatışma yaşanmasa da İngiliz-Türk ilişkilerinin eksenini oluşturmaktadır. İngiltere tüm planlarını özellikle kamuoyu oluşturarak meşrulaştırma seçeneğini de çok iyi kullandığı özellikle Millî Mücadele döneminde kamuoyu oluşturmaya yönelik faaliyetlerin önemine binaen artık Türk tarafı da basının gücünü kullanmaya çalışmış, kendisini yasal protestolar düzenleyerek dünya kamuoyunda işgalin haksızlığını anlatmaya çalışmıştır. Paris Barış Konferansı göstermiştir ki Osmanlı Devleti'ni bölme planları uygulanacaktır. Osmanlı Hükümeti'nin bu durum karşısında bir mücadele planı yapmadığı İtilaf Devletleri'nin bilhassa İngiltere'nin iyi niyetine güvenmeyi seçtiği görülmektedir.

Millî sınırlar içinde bağımsız olmak gerektiği hususunda hemfikir olan vatanseverlerin bir araya gelerek işgale karşı direniş göstermesi üst düzey askerlerin ise örgütlenip direnişi koordine etmesi, Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan hemen sonra gerçekleşen işgaller ve Paris Barış Konferansı'nda öngörülen paylaşımların gerçekleşmesinin çok kolay olmayacağını tüm dünyaya göstermiş oldu. 15 Mayıs 1919'da İzmir Yunanlılar tarafından işgal edildiğinde direniş hareketleri ivme kazanıp, düzenli ordunun kurulmasına kadar geçen zamanda işgalin ilerlemesini yavaşlatacak olan Kuva-yı Millîye birliklerinin bir araya getirilip silahlı direnişin başlaması da gerçekleşmiştir. Bu noktada İngiltere var olan direnişi kırmak amacıyla hem işgallere destek vermekte hem de direnişi engellemek için İstanbul Hükümeti'ne de baskı uygulamaktaydı. Nitekim İngiliz Komutan Milne 3 Kasım 1919'da Yunanlıların ilerleyeceği bölgelerde ilerlemelerini sağlamayı İstanbul Hükümeti'nden talep etmiştir.²³⁵ İşgallerin önemli görülen stratejik noktalarda hızla gerçekleştirilmesi böylece desteklenmiş olacaktı. İngilizler tarafından işgal edilen yerlerden birisi de Samsun'du. Özellikle Karadeniz bölgesinde çıkan kargaşalar ve ateşkes gereği ordunun dağılıp silahların toplanmaması gibi durumlar neticesinde İngiltere Osmanlı Devletine bir nota verip Samsun'a bir müfettiş görevlendirilmesini talep etmiştir.²³⁶ Neticede Mustafa Kemal Paşa²³⁷ 9. Ordu müfettişi olarak mıntıka dâhilinde asayişin sağlanması, şikâyete konu olan cephanenin toplanması,

²³⁵ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, Kemer Yayınları, İstanbul 1999, Cilt I, s.441.

²³⁶ *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, Genelkurmay Başkanlığı Basımevi, Ankara Eylül 1952, Sayı 1, vesika no:18a.

²³⁷ *Harp Tarihi vesikaları Dergisi*, vesika no:1.

olası bir direniş örgütlenmesinin önlenmesi görevlerini yerine getirmek için görevlendirilerek Anadolu'ya gönderilmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın emirlerinin uygulanması konusunda tüm ordu ve mülki idareye emir verilmiştir.²³⁸ İngiliz Karadeniz Ordusu komutanı General Milne özellikle Mustafa Kemal Paşa'ya verilen yetkinin ya da kontrol ettiği alanın fazlalığı konusunda şüphe edip sorgulasa da²³⁹ Paşa'nın Samsun'a çıkışı ve göreve başlamasını engeller mahiyette bir girişimi olmamıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın bu görev adı altında ve geniş yetkilerini kullanarak Millî Mücadele'yi örgütlediği Havza Genelgesi'yle (28-29 Mayıs 1919); işgallerin haksızlığının duyurulmasının sağlanmasını, azınlıkların şiddete maruz kalması gibi yapılan çeşitli propagandaların yalan olduğunun dünya kamuoyuna duyurması gerekiyordu. Aynı İngiltere başta olmak üzere İtilaf Devletleri'nin kendi propagandasını ve işgalin haklı olduğunu kanıtlama çabasıyla dünya kamuoyunu basın-yayın yoluyla yönlendirme yaptığı gibi²⁴⁰ Anadolu Harekâtı da içinde bulunduğu durumu, yapılanları ve bunun karşısında yaptığı mücadelenin haklılığının duyurulması gerektiğini belirtmiştir. Bu durum dünyaya duyurmanın yanında ülke içinde de işgalin varlığını duyurmanın hep beraber işgale karşı çıkmanın bir anahtarıdır. Nitekim dönemin edebiyat eserlerinde de rastladığımız; günün şartlarındaki haberleşme ve haberin yayılma hızından dolayı işgalden haberdar bile olmayan kesimlerin varlığı anlatılmıştır.²⁴¹ Aynı zamanda yayın organları da mücadeleye dâhil edilerek basının gücünden faydalanma gayesiyle Sivas Kongresi'nde İrade-i Millîye gazetesi, daha sonra Hâkimiyet-i Millîye gazetesinin çıkarılması ve Anadolu Ajansı'nın kurulması sağlanmıştır. Havza Genelgesi akabinde hedefe ulaşılmış ve İzmir'in işgalinin protesto edilmesi neticesinde olayları araştırmak üzere Amiral Bristol başkanlığında İngiliz, İtalyan ve Fransız generallerin de iştirak ettiği bir heyet bölgede inceleme yaparak İzmir'de Rumlara herhangi bir işkence mevcut olmadığı ve katliamları Rumların yaptığı tespit edilmiştir.²⁴² 6 Haziran 1919'da General

²³⁸ *Harp Tarihi vesikaları Dergisi*, vesika no:3.

²³⁹ *Harp Tarihi vesikaları Dergisi*, vesika no:15.

²⁴⁰ Ergün Aybars, "Millî Mücadele'de İngiliz Basını", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 4, Sayı 12, Ankara Temmuz 1988, ss.603-636, s.603-636., Bu konuda Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun "Vatan Yolunda" isimli eseri de Avrupa'dan Millî Mücadelenin görünüşünü ve basının yönlendirme kabiliyetini açıkça gözler önüne sermektedir.

²⁴¹ Bu konuda Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Yaban isimli eseri savaş alanına çok yakın olmalarına rağmen iletişim araçlarının pek uğramadığı yerlerde yaşayanların savaştan bi haber olduklarına dair etkileyici anlatımları mevcuttur.

²⁴² Mustafa Balcıoğlu, "Batı Anadolu'nun İşgali ve Kuvayı Millîye", *Millî Mücadele Tarihi Makaleler*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2002, s.34.

Milne Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a geri çağrılmasını talep etmiştir.²⁴³ Mustafa Kemal Paşa'nın 11 Haziran'da İngilizlerin isteğiyle İstanbul'a çağrılması²⁴⁴ İngiltere'nin işgallere direnişi engellemekle bizzat ilgilendiğini göstermektedir. Mustafa Kemal Paşa Millî Mücadele'nin hazırlık aşamasında örgütlenme çalışmalarında İngiltere'nin engellemelerine rağmen başarılı olmuştur. Amasya Genelgesi'nin (22 Haziran 1919) yayımlanmasının ardından işgallere karşı direnileceğinin ve bunun İstanbul Hükümeti'ne rağmen yapılacağına açıkça ifade edildiği genelge sonrasında hükümet tarafından görevden alınmış, sonrasında kendisi, görevinden ve askerlikten istifa etmiştir.²⁴⁵ Erzurum ve Sivas Kongreleri ile bağımsızlık şartları açıkça ortaya konup Temsil Heyeti kurularak aslında bir nevi İstanbul Hükümeti'ne karşı başkaldırı başlamış ve gelişen olaylar neticesinde Damat Ferit hükümetten istifa etmiştir.²⁴⁶ Akabinde kurulan Ali Rıza Paşa kabinesi ile Amasya görüşmeleri yapılmış (20-22 Ekim 1919)²⁴⁷, Mebusan Meclisi'nin Anadolu'da tekrar açılması başta olmak üzere vatanın bütünlüğü ve bağımsızlığının korunması Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve Heyet-i Temsiliye'nin ve Sivas Kongresi kararlarının tanınması gibi birçok konuda mutabakata varılmıştır.²⁴⁸ Amasya Görüşmeleri kararları çerçevesinde seçimler yapılmış ve son Osmanlı Mebusa Meclis'i 12 Ocak 1920'de İstanbul'da açılmıştır. 28 Ocak'ta Misak-ı Millî kararları yayımlanarak millî sınırlar çizilmiş ve bağımsızlık şartları belirlenmiş oldu. Olaylar neticesinde İngiltere Yunan ve tüm İtilaf güçlerine karşı gösterilen mukavemetin son bulmasını istemeleri neticesinde sonuç alınamayınca Yunan güçleri ilerlemeye başladı ve Sadrazam Ali Rıza Paşa'nın istifa haberi geldi. Nihayetinde 16 Mart'ta İngilizlerin Şehzadebaşı'ndan çarpışarak İstanbul'u işgal altına almaya başladıkları bilgisi Ankara'ya ulaşmıştı.²⁴⁹ Bu işgal neticesinde Mebusan Meclisi kapatıldığı gibi yakalanabilen vekiller Malta'ya sürgün edildi. Kurtulanların bir kısmının Ankara'ya ulaştıkları görülmektedir.

---

²⁴³ *Harp Tarihi vesikaları Dergisi*, vesika no:17.

²⁴⁴ *Harp Tarihi vesikaları Dergisi*, vesika no:21.

²⁴⁵ *Harp Tarihi vesikaları Dergisi*, Genelkurmay Başkanlığı Basımevi, Ankara Eylül 1952, Sayı 2, vesika no:37.

²⁴⁶ *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, Atatürk Araştırma Merkezi, 12. Baskı, Ankara 2016, s.182.

²⁴⁷ *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, s.183.

²⁴⁸ *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, s.183-184.

²⁴⁹ *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, s.187-189.

Olayların geldiği bu noktada mücadelenin merkezi Ankara olmuş ve Meclis'in bu defa mutlaka yeniden açılması hususundaki düşüncenin etkisiyle Büyük Millet Meclisi 23 Nisan 1920'de Ankara'da açılmıştır. Bu sırada İstanbul Hükümeti'nin başına İngilizler tarafından tekrar Damat Ferit Paşa getirilmiştir.²⁵⁰ Derhal vazifesini yerine getiren, harfiyen emirleri uygulayan bir eda ile Büyük Millet Meclisi'ne karşı halkı örgütlemek ve işgalleri desteklemek amacıyla isyanlar çıkartılmıştır. İtilaf Devletleri'nin desteği alınarak Bolu, Düzce, Adapazarı ve Hendek isyanları ile İngilizler tarafından tampon bölge yaratılmak üzere İstanbul Hükümetine Anzavur ve Kuvayı İnzibatiye birlikleri kurdurulup Millî Mücadele birlikleri ile silahlı çatışmalar yapılmıştır.

Durum karşısında İtilaf Devletleri Osmanlı Devleti ile bir an önce barış anlaşması yapılarak bu anlaşmanın şartlarını aralarında belirlemek amacıyla, 18-26 Nisan 1920'de San Remo Konferansı'nı toplamışlardır. Bu toplantıda Osmanlı toprak paylaşımı konuşulup karara bağlanmıştı. Buna göre Musul İngiltere'ye verildi. Musul petrollerinden²⁵¹ %25'i Fransa'ya bırakılmıştır. Tüm engellemelerin başarıyla atlatılması sonucunda İtilaf Devletleri'nin kendi aralarındaki anlaşmazlıklara artık son verilmiş oldu.²⁵² Osmanlı Devleti ile 10 Ağustos 1920'de Sevr Antlaşması imzalanmıştır. Bu Antlaşma ile İngiltere Irak ve Arabistan topraklarını almış, daha önce yerleştiği Mısır ve Kıbrıs'ı ilhak ettiğini bildirmiş olmakla beraber diğer tüm maddeleri ile değerlendirildiğinde Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığı yok hükmüne sokulmuştur. Büyük Millet Meclisi tarafından asla kabul edilmeyen ve uygulanmasına karşı direnilen Antlaşma akabinde artık mücadelenin sıcak savaş safhası başlamıştır.

Savaş sürecini Paris Barış Konferansı'nda değindiğimiz şekilde İngiltere'nin tutumlarını gruplandırarak Millî Mücadele'ye yansımından bahsetmek Türk- İngiliz ilişkilerinin Lozan Barış Anlaşması'na kadar olan kısmının anlaşılmasını kolaylaştıracağı kanaatindeyiz.

---

²⁵⁰ *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, s.189-190.

²⁵¹ Mim Kemal Öke, *age.*, s.75.

²⁵² Yücel Özkaya, "Güney, Güney-Doğu'da Savunmalar, 1920 Senesindeki Siyasi Olaylar", *Millî Mücadele Tarihi Makaleler*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2002, ss.273-288, s.283.

Daha önce de bahsettiğimiz gibi İngiltere bu safhada daha çok kendi çıkarları için desteklemeyi uygun bulduğu unsurlara yardım edip başarıya ulaşmak gibi bir politika gütmüştür. Bu minvalde; Anadolu'da Vilayet-i Sitte de kurulması planlanan Ermeni Devleti planları için Batum'a çıkarttığı askerleri ABD'nin konudaki isteksiz davranmasından dolayı geri çekmesiyle²⁵³ Erzurum'da bulunan 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Doğu Cephesi komutanı yapılmıştır. Ardından Karabekir Paşa, Eylül 1920'de harekete geçerek kısa sürede Ermenilerin geri çekilmesini sağlamış ve 2 Ocak 1921'de Gümrü Barış Anlaşması imzalanmıştır.²⁵⁴ Ermenistan Misak-ı Millîyi tanımış olmakla beraber kamuoyunda yer bulan Ermeni iddiaları da son bulmuş oldu.

İngilizler tarafından desteklenen Yunanların İzmir'in işgaliyle başlayan bir nevi milletin kaderinin düşmanın ülkeden atılmasına bağlı olduğu Batı Cephesi savaşları başlamış oldu. İngiltere ile sıcak savaş içinde olunmadığı halde Batı Cephesi'ndeki mücadele neticesinde düzenli ordunun aldığı başarılar İtilaf Devletleri'nin alacağı pozisyonu belirlemekteydi. Büyük Taarruz evvelinde bir durum değerlendirmesi yapacak olursak; Rusya'nın desteğini alan, İtalya ve Fransa ile anlaşmalarını yapıp işgallerine son verilen bir Anadolu Harekâtı ile İngiltere mücadelesinde yalnız kalmıştır. Fakat Yunan ordusu tamamen yurttan atılana kadar umut etmeye devam ettiği anlaşmaya yanaşmamasından anlaşılmaktadır. 26 Ağustos 1922'de verilen taarruz emriyle başlayan savaş 30 Ağustos Başkomutan Meydan Savaşı'nda Yunan kuvvetlerinin bozguna uğrayıp çeşitli kollardan geri çekilmesi Türk askerlerinin 9 Eylül'de İzmir'e girmesi ile son bulmuştur. Ordunun bir kısmının Bursa'yı alarak yönünü Trakya'ya çevirmesiyle Mudanya Ateşkes Anlaşması imzalanıp, Trakya'nın da işgalden kurtulması sağlanmıştır.²⁵⁵

Lozan Konferansı 20 Kasım 1922'de toplanmış Konferans'a İsmet İnönü başkanlığında katılan Türk heyeti özellikle Doğu Anadolu'da Ermeni yurdu kurulması ve her türlü kapitülasyonların kaldırılması hususunda asla taviz vermemekle beraber diğer konularda uzlaşma sağlayabilme salahiyetine sahipti. Konferans özellikle kapitülasyonların kaldırılması konusunda kilitlenince 4 Şubat 1923'de görüşmelere ara verildi. 23 Nisan'da görüşmeler tekrar başladı ve 24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan Barış Antlaşması

²⁵³ Kürkçüoğlu, *age*, s.115.

²⁵⁴ *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, s.222-223.

²⁵⁵ *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, s.320-322.

imzalanarak I. Dünya Savaşı tamamen bitmiş oldu. İngiltere kurulmasını istediği Trakya, İzmir ve çevresine kadar genişleyen bir Yunanistan, Doğu'da Ermenistan ve Kürdistan (konferansta asla söz konusu bile olmamıştır) hayalleri tamamen ortadan kalkmakla birlikte tüm çıkarlarını petrole sahip olmak üzere kurduğu Musul topraklarının geleceği hususunda Lozan'da karara varılamamış, bu problemi iki devletin kendi arasında çözmeleri istenmiştir.²⁵⁶

1.2.3. Cumhuriyet Dönemi Türkiye- İngiltere İlişkileri

29 Ekim 1923'de Cumhuriyetin ilan edilmesiyle daha önce işlevini yitirmiş olan Osmanlı yönetimi artık tamamen sona erdi. Yeni Türk devleti verdiği bağımsızlık mücadelesinin ardından tüm alanlarda yapacağı düzenlemelerde çağdaş bir devlet olmayı da hedeflemiştir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti özellikle ilk yıllarında Lozan'dan kalmış olan problemlerle uğraşmış, bu anlamda İngiltere ile gel-git yaşayan diplomatik ilişkiler yaşanmıştır. İngiltere bir müddet Türkiye'de hangi düzeyde temsil edileceği konusunda kararsızlık yaşamakla birlikte özellikle müttefiklerinin Ankara'da büyükelçilikler seviyesinde temsilcilikler açmak istemeleri doğrultusunda 1 Mart 1925'te Türkiye diplomatik misyonunu İstanbul'da büyükelçilik düzeyine çıkarma konusunda ısrarlı olması hasebiyle Ankara ile olan ilişkiler gerilmiştir.²⁵⁷ Cumhuriyetin ilanıyla beraber özellikle yeni rejimin kabul görüp yerleşmesi sırasında eskiye dair olanlar şüpheyle karşılanmış, bundan hareketle başkent İstanbul yerine Ankara olarak belirlenmiştir. Artık başkent Ankara olduğuna göre devletler en üst düzeyde burada temsil edilmeliydi ve bundan taviz verilemezdi. İngiltere bir nevi I. Dünya Savaşı sonrası hedeflerinin direniş gösterilip baltalanmasından dolayı Ankara'ya hem mesafeli hem de kendine bu durumu yakıştıramamaktaydı. Nitekim diğer devletler bu konuda ısrarcı olmaktan vazgeçince İngiltere de yalnızlık duygusuyla büyükelçiliğin Ankara'da olması fikrine alışmaya başladı.²⁵⁸ Musul meselesi görüşmelerinde Lindsay başkanlığındaki heyetin meselenin yakından takibi sayesinde elde ettiği büyük başarı İngiltere'nin büyükelçilik için başkentte olmanın değerini göstermekle beraber elçiler Ankara'nın İstanbul kadar renkli

²⁵⁶ *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, s.373-385.

²⁵⁷ Berridge, *age.*, s.143.

²⁵⁸ Berridge, *age.*, s.145.

ve ihtiyaçların karşılanmasında tatmin edici bulmadıklarından dolayı iki yeri de kullanma isteğindeydiler.²⁵⁹

Lozan'da Türkiye'nin karşısındaki en büyük muhalif güç İngiltere olmuştur. Boğazlar meselesi, Irak sınırı, kapitülasyonlar gibi tüm temel konularda Türk heyeti İngiliz heyeti ve başındaki Lord Curzon ile karşı karşıya kalmıştır. Yapılan tüm oturum ve tartışmalara rağmen Irak sınırı Lozan Anlaşması kapsamında çözülememiştir. Türkiye, Musul'un Mondros Ateşkes Antlaşması sonrasında işgal edilmiş, özellikle Musul ve Süleymaniye'nin nüfus çoğunluğunun Türk olmasından dolayı bu bölgelerin İngiliz mandasında olacak olan Irak topraklarına katılmaması gerektiği şeklindeki tezini ortaya koymuş, İngiltere ise bölgenin Irak sınırları içinde kalması gerektiği konusunda ısrarcı olmuştur. Lozan Antlaşması'nın 3. Maddesi; tarafların 9 ay içerisinde meseleyi kendi aralarında çözmelerini, anlaşma sağlanamadığı takdirde Cemiyet-i Akvamın verdiği karara uyulmasını öngörmekteydi.²⁶⁰ Musul görüşmeleri 19 Mayıs 1924'de Türk heyeti Fethi Okyar, İngiliz heyeti, Irak Yüksek Komiseri olan Sir Percy Cox başkanlığında İstanbul'da başlamıştır.²⁶¹ Konferansta Türk heyeti özellikle bu bölgede yaşayan nüfusun Türk ve Kürtlerden oluştuğu, Millî Mücadelede bu unsurların beraber hareket edip düşmanla mücadele edildiği, dolayısıyla Musul, Kerkük ve Süleymaniye'nin Türkiye sınırlarında kalmasını savunurken, İngiliz heyeti, Hakkâri'nin de Irak tarafında kalması gerektiği konusunda yeni taleplerle gelmiş ve görüşmelerin sona ermesinin akabinde Hakkâri'de Nasturî ayaklanması çıkmıştır.²⁶² Neticede sorun Milletler Cemiyeti kararına kaldı. 1924 yılı Eylül ayında Cemiyet görüşmelere başladı.²⁶³ Tarafların görüşlerini belirtmelerin ardından bir komisyon kurularak nihai rapor hazırlanmış ve Milletler Cemiyeti Hakkâri'nin Türkiye'de kalması ve Musul'un Irak topraklarında bırakılması kararı almıştır. 5 Haziran 1926'da Türkiye, Irak ve İngiltere "Türk-Irak Sınırı ve İyi Komşuluk Anlaşması" imzalayarak görüşmeler başladığında Milletler Cemiyeti'nin belirlediği Brüksel Hattı'nda Türkiye lehine düzenlemelerin olduğu ve bölge petrol

²⁵⁹ Berridge, *age.*, s.152-154.

²⁶⁰ Mehmet Gönlübol, Cem Sar, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, Siyasal Kitabevi 10. Baskı, Ankara 2014, s.70.

²⁶¹ Gönlübol, Sar, *age.*, s.71., Berridge, *age.*, s.146.

²⁶² Baskın Oran (editör), *Türk Dış Politikası (1919-1980)*, İletişim Yayınları, Cilt I, 9. Baskı, İstanbul 2004, s.262-263.

²⁶³ *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, s.386.

gelirlerinin 25 yıl boyunca alacağı paydan 500.000 Sterlin (Londra’da bu miktar kaçırılmayacak fırsat olarak değerlendirilmiştir)²⁶⁴ karşılığında vazgeçtiğini beyan ederek anlaşma imzalandı ve Irak sınırı çizilmiş oldu.²⁶⁵ Berridge bu anlaşma için eserinde; Irak tarafından ödenen küçük bir meblağ karşılığında Musul’un alınmış olduğunu belirtmiş ve The Timesın yazısında özellikle görüşmeyi gerçekleştiren heyet için kişisel zafer olarak haber geçildiğini belirtmeden geçmemek gerekir. Kısaca anlatmaya çalıştığımız Musul sorunu ile ilgili alınan kararda Milletler Cemiyeti Başkanı olarak İngiltere’nin baskınlığı karşısında Türkiye’nin Cemiyete üyeliğinin dahi bulunmaması eşitlik unsurları bakımından bir zafiyettir. Aynı zamanda konumuz akışında olmasa da Şeyh Said isyanı ve Nasturi ayaklanmalarını genişçe bahsetmesek de İngiltere’nin amaçlarına giden yolda yaptığı siyasi hamlelerin sonuçlarını alabilmek için Türkiye içinde bile kendince gerekli tüm tedbirleri alarak, alınan kararın lehinde olmasını sağlamıştır. Aynı zamanda Şeyh Said İsyanı dolayısıyla Türkiye’nin Musul’u almak konusunda askerî harekâta girişmesinin önünü almış bulunmaktadır. Türkiye- İngiltere ilişkileri çatışma ortamında olmamakla beraber, yaptığımız yabancı uzman istihdamı konusundaki arşiv çalışmalarında da nerdeyse 1937 yılına kadar kayda değer bir İngiliz uzman istihdamının olmaması devletlerin iş birliği konusunda hala mesafeli olduğunu düşündürmektedir. Resmi boyutta da temasın 1929 yılına kadar olmayıp, bu tarihte İngiliz filosu komutanının büyükelçi ile beraber Ankara’da Atatürk’ü ziyaret etmiş olduklarını görmekteyiz.²⁶⁶

I. Dünya Savaşı sonrasında yenilen devletlerle orantısız bir şekilde yapılan anlaşmalar, yeniden bir Avrupa sınır dizaynı gibi meseleler yenilen devletlerin anlaşma hükümlerinden kurtulma çabaları vs. yeni oluşumlara sebep olmuştur. Bu ortamda 1930’lar sonrasında Türkiye-İngiltere ilişkileri savaş öncesi ve 1930’lar öncesindeki ilişkilerden tamamen farklı bir seyir izleyecektir.

Atatürk dönemi izlenen dış politikanın temel ilkesi olan, Yurtta Sulh Cihanda Sulh temelinde, Türkiye hiçbir devletin toprağında gözü olmadığı konusunda diğer devletlerin güvenini kazanmış durumdaydı. Nitekim Milletler Cemiyetine girmek için Cemiyet kendisi teklif getirmiş ve Türkiye dünya barışına katkıda bulunma konusundaki

---

²⁶⁴ Berridge, *age.*, s.150.

²⁶⁵ Oran (editör), *age.*, s.267.

²⁶⁶ Gönlübol, Sar, *age.*, s.76-77.

isteğinden dolayı Cemiyete 18 Temmuz 1932 tarihinde katılmıştır. Ancak dünyada tekrar savaş çıkmasını engellemek adına kurulan teşkilatlar yapılan müzakereler bir yerden sonra silahlanma yarışına engel olamamış, özellikle Almanya ve savaştan galip çıktığı halde pek fazla kazanç sağlayamayan İtalya’da kurulan totaliter rejimler giderek dünya barışını tehlikeye atmaktaydı. Aynı zamanda İtalya’nın On iki Ada’yı silahlandırıp Habeşistan’a saldırmaya karşısında Türkiye tehlikeye düşmüştür. Bu şartlar altında Türkiye sınırlarını olası bir tehlikeden korumak için İngiltere ve Fransa önderliğinde Yunanistan ve Yugoslavya ile imzalanan Akdeniz Paktı olarak tanımlanan karşılıklı sınırların garantiye alındığı ve yardımlaşma taahhüdünün olduğu Pakt’a katılmıştır²⁶⁷ (22 Ocak 1936). Bu durum Türkiye’yi İngiltere’ye daha da yaklaştırmıştır. İtalya’nın tutumu karşısında Boğazlar konusunda alınması gereken önlemlerde İngiltere Türkiye’nin yanında tavır sergilemiştir. Şöyle ki Lozan’daki hükümlerin güvenlik sorunu yaratmayacak şekilde değiştirilmesi konusunda Milletler Cemiyeti’ne başvurulmuş ve 20 Temmuz 1936’da Montreux Boğazlar Sözleşmesi imzalanmıştır. Müzâkerelerin başlamasında ve görüşmelerde İngiltere Türkiye’yi desteklemiştir. Esasen Lozan’da da bu konuda İngiltere’nin yaklaşımı kabul edilmişti. İngiltere Boğazlar konusunda Akdeniz’in güvenliği anlamında Türkiye ile ittifak yapmak durumunda kalmıştır. Bu sözleşmeye göre askerden arındırılmış bölgeler ve Boğazlar Komisyonu yönetimi kaldırılmıştır. Neticede Boğazların yönetimi Türkiye’ye devredilmiştir. Sözleşme ile ticaret gemilerinin geçişi serbest hale getirilmiş savaş gemilerinin geçişlerinde ise sınırlamalar getirilmiştir. Türkiye savaşta ya da savaş tehlikesinde olduğunda ise Boğazları açıp kapatma yetkisine sahip olacaktır.

Bu Sözleşme ile İngiltere ile aynı safta olmak ilişkilerimizi daha da yumuşatarak iş birlikleri içine girmek konusunda isteğimizi karşılıklı olarak arttırmıştır. 1936 yılı Eylül ayında İngiliz Kralı VIII. Edward Türkiye’yi ziyaret etmiş,²⁶⁸ 1937 yılında Başbakan İsmet İnönü Kral’ın taç giyme merasimine katılmıştır.²⁶⁹ İki ülke arasındaki bu gelişmeler uzman istihdamı da dâhil olmak üzere ilişkilerin canlanmasına sebep olmuştur. İngiltere’nin özellikle yeniden bir dünya savaşı tehlikesine karşı Türkiye ile olan ilişkileri

---

²⁶⁷ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)*, İş Bakası Yayınları, Ankara 1991, s.478.

²⁶⁸ Berridge, *age.*, s.158.

²⁶⁹ Gönlübol, Sar, *age.*, s.119.

gelişme göstermiş, 27 Mayıs 1938'de İngiltere Türkiye'ye kredi vermiştir.²⁷⁰ Almanya'nın da benzer teşebbüsleri dolayısıyla politika olarak İngiltere Türkiye dostluğuna önem vermekle beraber tehlikelere karşı da 12 Mayıs 1939'da Akdeniz'de savaşın yayılması durumunda fiili bir iş birliği öngören anlaşmaya imza atmışlardır.²⁷¹ 19 Ekim'de ise Fransa'nın da katıldığı üçlü bir ittifak anlaşması yapılmıştır.²⁷²

II. Dünya Savaşı sırasında Türkiye savaştan uzak kalma çabası göstermiştir. I. Dünya Savaşı'nın ağır yükünden sonra hem yeniden bir savaşa girmek için hazır olunup olunmadığı, hem de izlenilen dış politikanın temelinde var olan sınırlara saldırı olmadıkça barışı muhafaza etme konusundaki eğilim nedenleriyle savaşa girmesi konusundaki istekleri, hazırlıksız olduğunu ileri sürerek geri çevirmiştir. Türkiye, Fransa ve İngiltere ile yaptığı 1939 Antlaşmasına ek olarak Almanya ve Rusya ile de saldırmazlık anlaşmaları imzalayarak bu konudaki niyeti ve kararlılığını da ortaya koymuştur. Savaşa girmese de tam anlamıyla tarafsız bir ülke değildi. Müttefiklerin tarafında savaşa girmesini desteklemek üzere İngiltere Türkiye'ye cephane vermek ve ulaşım yollarının yapılmasına yardım etmek,²⁷³ Türk hava kuvvetlerini takviye amacıyla uçak ve havacılık malzemesi temini²⁷⁴ ve eğitim için uzmanların gönderilmesi konularında yardımcı olmuştur. İngiltere savaşın ilk yıllarında Türkiye'nin bu tutumunu, kendisinin de Türkiye'nin savaşa hazır olmadığı konusunda olası bir Alman işgaline uğradığı takdirde daha zararlı olabileceğinden dolayı mazur görmüştür.²⁷⁵ Nitekim aradaki güven, Türkiye'nin Almanya'ya krom madeni satış anlaşması yapması²⁷⁶ ve karşılığında silah almak istemesi konusunda gerilirken mesele ilişkilerin kopması boyutuna gelmemiştir. Krom madeni silah yapımında kullanılan önemli bir maden olmakla beraber Türkiye dünya üretiminin önemli bir kısmını karşılamaktadır. Almanya'ya madenin satışının durdurulması savunmalarına da zarar vereceğinden dolayı Müttefik Devletler için önem

²⁷⁰ BCA,30.10.0.0, 235.582.2, (19.09.1938 tarihli belge)

²⁷¹ Gönlübol, Sar, *age*, s.120.

²⁷² Ahmet Şükrü Esmer, Oral Sander, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, Siyasal Kitabevi, 10. Baskı, Ankara, 2014, s.143.

²⁷³ BCA, 30.18.1.2, 94.34.1, 2/15646, 241-95; BCA,30.18.1.2., 91.53.13, 2/13633, 243-531. ve çeşitli diğer belgelerde de rastlanmaktadır.

²⁷⁴ Devlet Arşivleri Başkanlığı, Millî Savunma Bakanlığı Askerî Tarih Arşivi, ATASE, İkinci Dünya Harbi Katologu (IDH), Kutu:3, Gömlek:0, Sıra:23.

²⁷⁵ Berridge, *age*, s.177-178.

²⁷⁶ Berridge, *age*, s.176.

arz ediyordu.²⁷⁷ 1943 yılına gelindiğinde Churchill, Casablanca Konferansı ve sonrasında Türk yetkililerle görüşmek için geldiği Adana’da da Türkiye’nin savaşa girmesi gündeme gelmiş fakat Türkiye’nin hazır olmadığı kararına saygı duyulup yardımların devam edeceği konusunda beyanat vermiştir.²⁷⁸ Daha sonra yapılan Kahire Konferansı’nda savaşın seyirinden dolayı Türkiye’nin havaalanlarına duyulan ihtiyacın artmasıyla İngiltere Türkiye’nin savaşa girmesi konusundaki baskılarını, yapılan yardımların kesilmesi²⁷⁹ tehdidine kadar götürmüş, nihayetinde Alman gemilerinin Boğazlardan Karadeniz’e geçmesi gibi olayların da etkisi ile Almanya ile olan krom ihracı dâhil tüm ilişkiler kesilmiş,²⁸⁰ Yalta Konferansı sonrasında Almanya’ya savaş açılmıştır (23 Şubat 1945).²⁸¹ Aslında Türkiye Yalta Konferansı’nda alınan kararlardan birisi olan Birleşmiş Milletler teşkilatına girme konusundaki kararlılığını da savaşa girerek göstermiş oldu.

II. Dünya Savaşı Müttefik Devletlerin galibiyetiyle sonuçlanırken dünya artık başka gündemlere eviriliyordu. Savaş sonrasında ABD ve Rusya merkezli iki kutup meydana gelmiş, Rusya rejimi dolayısıyla etki altına aldığı kesimleri genişletme politikası güderken ABD başkanlığındaki Batı bloğu ise Komünist rejimin özellikle Avrupa içlerine girmemesi için tedbirler almıştır. Bu durumda da ABD ile olan ilişkiler İngiltere’nin kendi aldığı karar doğrultusunda ön plana çıkmış, Türkiye’nin de içinde bulunduğu Rusya’nın tehdidinde olan devletlere de yardımlar yapılarak SSCB eksenine girmeleri engellenmeye çalışılmıştır. Bu düzlemde SSCB de doğal olarak Milli Mücadele’den bu tarafa olan dostluk ve saldırmazlık konusunda yeni kararlar alarak Boğazlardan hak talebinde bulunmuştur. Savaş sonrası yapılan Postdam Konferansı’nda da bu konu gündeme gelmiş, İngiltere Rusya’nın üs isteğine karşı çıkmış ve Montrö Boğazlar Sözleşmesi hükümlerinin herkes için gayet yeterli olduğu konusunda Türkiye’yi yalnız bırakmamıştır.²⁸² 1949 yılında NATO’nun kurulmasından sonra Türkiye’nin bu oluşumda yer almak istemesi sonucunda duruma ılımlı bakan ABD karşısında İngiltere, Türkiye’nin Orta Doğu’da aynı işlevde kurulması istenen bir oluşumda yer alıp bu şekilde

²⁷⁷ William Hale, “1923 Yılında Sonraki Türk-İngiliz Ticaret İlişkileri: Tecrübeler ve Sorunlar”, *Türk-İngiliz İlişkileri 1583-1984 (400. Yıldönümü)*, Başbakanlık Basım-Yayın Genel Müdürlüğü Kurtuluş Ofset Basımevi, Ankara 1985, s.104.

²⁷⁸ BCA, 3.10.0.0, 235.588.3, 422-252.

²⁷⁹ BCA, 3.10.0.0, 235.588.3, 422-252.

²⁸⁰ Berridge, *age.*, s.211.

²⁸¹ Esmer, Sander, *age.*, s.177-184.

²⁸² Esmer, Sander, *age.*, s.195-199.

bir nevi aynı tarafta yer alabilecekleri konusunda ısrarcı olması, iki ülke arası münasebetler için önemli bir gelişmedir. Türkiye bu istek üzerine Ortadoğu ya da Doğu Akdeniz'in birlik içinde ve Batı ekseninde olması planlarını Mısır'ın istememesi dolayısıyla gerçekleşmemiş ve en nihayetinde yapılan girişimler neticesinde 18 Şubat 1952'de Türkiye NATO'ya üye olmuştur.²⁸³ ABD'nin özellikle Sovyet tehdidi altındaki Arap olmayan Ortadoğu devletlerinin birleşip bir güvenlik hattı oluşturulması durumunda her türlü yardım yapacağını taahhüt etmesiyle Türkiye- Pakistan, Türkiye-Irak görüşmeleri yapılmış Arap Devletlerinin özellikle Mısır, Suudi Arabistan ve Suriye'nin karşı çıkmasıyla zora girse de Irak-Türkiye arasında Bağdat Paktı imzalanmış, daha sonra Pakistan ve İran da Pakt'a katılmıştır.²⁸⁴ Pakt'a İngiltere'nin katılması, bir güvence oluşturması ve de Ortadoğu'nun önemli olması hasebiyle dikkate değerdir fakat Arap devletlerinin tepkisi Mısır ve İngiltere'nin Süveyş Kanalı çekişmesi gibi meselelerin de etkisiyle, sonuca baktığımızda Mısır ve Suriye'nin Doğu bloğuna yaklaşımları bu girişimin hedeflediği yararın tam tersine bir etkisi olduğunu göstermektedir.²⁸⁵

Kıbrıs meselesi Türkiye-İngiltere ilişkileri bakımından uzun bir dönemi kapsadığı için tarihsel bir akış içerisinde verilmesi yerine müstakil olarak değerlendirilmesi gereken bir konudur. Türkiye ve Türkler için çok hassas ve mühim bir mesele olan Kıbrıs sorunu burada sadece İngiltere ve Türkiye ilişkileri bakımından kısaca ele alınmıştır. Kıbrıs, akış içinde verildiği üzere 93 Harbi sonrasında İngiltere'nin üs olarak kullandığı, Türkiye'nin I. Dünya Savaşı'na girmesi ile ilhak ettiğini açıkladığı ve Lozan Anlaşması ile bu ilhakı Türkiye'nin tanınması ile İngiltere'ye verilmiş olan Osmanlı toprağıdır. II. Dünya Savaşı sonrasında İngiltere birçok sömürgeye bağımsızlık vermişti. Özellikle 1954 yılında İngiltere'nin bu politikası neticesinde Türk ve Yunan taraflarının 1959 yılına kadar süren adadaki egemenlik mücadeleleri sonucunda İngiltere Kıbrıs'tan çekilme şartlarının görüşülmesi için Zürih Görüşmeleri yapıldı ve sonuçta Londra ve Zürih anlaşmaları ile tek meclisli bağımsız iki toplumunda temsil edileceği bir Kıbrıs yönetimi kabul edildi.²⁸⁶

²⁸³Berridge, *age.*, s.212, Ömer Kürçüoğlu, "Türk İngiliz İlişkileri, (1920'lerden 1950'lere)", *Türk-İngiliz İlişkileri 1583-1984 (400. Yıldönümü)*, Başbakanlık Basın-Yayın Genel Müdürlüğü Kurtuluş Ofset Basımevi, Ankara 1985, s.87.

²⁸⁴William Hale, *Türk Dış Politikası (1774-2000)*, Mart Matbaası, İstanbul 2003, s.126-127.

²⁸⁵Ömer Kürçüoğlu, *Türkiye'nin Arap Ortadoğu'suna Karşı Politikası (1945-1970)*, Sevinç Matbaası, Ankara 1972, s.64-68.

²⁸⁶Süleyman Tüzün (Fatma Acun editör), *Atatürk ve Türk İnkılap Tarihi*, Siyasal Kitap Evi 12. Baskı, Ankara 2013, s.380.

Kıbrıslı Rumların Anlaşmayı ve anayasayı hiçe sayma eylemleri sonucu gerçekleşen 1963 yılında ki kanlı olaylar üzerine, garantör devlet olarak İngiltere Londra'da bir konferans topladı. Netice itibarıyla Kıbrıs Sorunu Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi nezdinde 4 Mart 1964 tarihli kararlar kabul edilip adaya tarafsız devletlerin askerlerinden oluşan Barış Gücü'nün Kıbrıs'ta 27 Mart'ta göreve başladığı görülmektedir.²⁸⁷ 1964-1967 yıllarında Kıbrıs yönetimi Rumların elinde neredeyse tek başlarına bir yönetim sergileyerek anayasayı tadil etme girişimleri ve çatışmalarla geçmiştir. Gelgitler ve yer yer çatışmalarla düzen kurulmaya çalışılan Kıbrıs'ta 15 Temmuz 1974 darbesiyle Yunanlı subayların Makarios'un devirmesinin ardından 20 Temmuz'da Türkiye Kıbrıs Harekâtını başlatmıştır.²⁸⁸ Harekât sonrasında adanın kuzeyi Türklerin, güneyi ise Rumların olmak üzere iki bölgede iki ayrı yönetimde olmak üzere ada bölünmüştür. Kıbrıs meselesi çözüme kavuşmuş olsa da çeşitli sebepler dolayısıyla zaman zaman tekrar gündeme gelmektedir.

Tarihsel süreç içinde İngiltere-Türkiye ilişkilerini değerlendirdiğimiz bu bölümde; ticari kaygılarla ve Hindistan yolunu güvene alma gayesiyle karşılıklı ilişkiye geçilen İngiltere'nin Osmanlı Devleti ve akabinde Türkiye Cumhuriyeti ile ilişkilerini ekonomik, askeri ve politik çıkarları gereklerine göre yönetmiştir. Osmanlı Devleti modernleşme kanallarından birisi olan yabancı uzman istihdamı meselesinde de açıkça görüldüğü gibi devletlerin siyasi olarak yakın politika izledikleri dönemlerde yabancı uzmanların çoğunlukla o devlet tabiyetinde olanlardan tercih edildiğini Fransa ile ilişkilerin bozulması ile beraber İngiliz uzmanlar da özellikle askeri alanda etkin bir şekilde istihdam edilmişlerdir. Cumhuriyet döneminde ise özellikle Türkiye'nin Milletler Cemiyetine girişinden sonra ilişkilerin temkinli ve dostane ilerletilmeye çalışıldığı dikkate değerdir. Çalışmanın ana konusunu oluşturan 1924-1975 yılları arasında Türkiye'de istihdam edilen İngiliz uzmanların istihdamları da özellikle bu tarihlerden sonra görülmesi ve özellikle II. Dünya Savaşı sırasında askeri alanda istihdam edilen

---

²⁸⁷ Uçarol, *age.*, s.754.

²⁸⁸ Zuhâl Altunbaş, *Tarih Çalışmalarında Kaynak Olarak Vatan Gazetesi'nde Kıbrıs Sorunu*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van, 2010, s.890-891.

İngiliz uzmanların sayıca üstünlüğü tarihsel süreçte ortak izlenen politikaların bir yansıması olduğu düşünülmektedir.

2. BÖLÜM

İNGİLİZ UZMANLARIN İSTİHDAMLARININ GENEL DEĞERLENDİRMESİ, EĞİTİM VE SANAT ALANINDA İSTİHDAM EDİLEN UZMANLAR

2.1. İNGİLİZ UZMANLARIN İSTİHDAMLARININ GENEL DEĞERLENDİRMESİ

1924-1975 yılları arasında Türkiye’de görev yapan İngiliz uzmanların istihdamları yapılırken bazı yollar izlenmiştir. İstihdam edilecek uzmanların güvenlik soruşturmaları yaşadıkları yerdeki Türk Dışişleri temsilcileri tarafından yapılıp, Türkiye’de görevlendirilmesine uygun olup olmadığı şeklinde rapor düzenlenmiştir.²⁸⁹ Hakkında uygun görüş alınan yabancı uzman adayları genel olarak 2007 Sayılı Türkiye’deki Türk Vatandaşlarına Tahsis Edilen Sanat ve Hizmetler Hakkında Kanun’un ‘*İcra Vekilleri Heyeti kararıyla ruhsatı mahsusa ita kılınmadıkça aşağıda sayılan sanatlar ecnebiler tarafından icra edilmez*’ başlıklı 2. maddesinin B fıkrasında²⁹⁰ belirtilen ‘*Devlete veya vilayetlere merbut müessesat veya belediyeler ile bunlara merbut tesisat hizmetleri.*’ hususlarına uygun olarak görevlendirilmiş oldukları görülmektedir. 29.05.1929 tarihinde Başvekil tarafından Lozan’da imzalanan mukavelenin 4. maddesinde belirtilen; Türkiye’de olan İtilaf devletleri vatandaşların Türk vatandaşlarına ait sanat, ticaret, meslek gruplarını icra etmelerine izin verilmesi konusunda on iki ay içerisinde tarafların anlaşmaya varmaları gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca bu anlaşmanın yapılmaması dolayısıyla Türkiye’de ecnebilerin icra edecekleri mesleklere dair bir kanuna ihtiyaç duyulduğu gerekçesiyle kanun teklifi yapılmıştır.²⁹¹ Hazırlanan kanun taslağına İktisat, Hariciye ve Adliye encümenleri mazbata sunmuş; genel olarak kaygının Türk vatandaşlarının işsizlikle karşı karşıya kalma endişesi ve güvenlik gerekçeleri ile ecnebilerin istihdamı, Bakanlar Kurulu Kararı’na bırakılmıştır. Eğitim öğretim ile ilgili

²⁸⁹ Ek:4.

²⁹⁰ Resmî Gazete, tarih:16.6.1932, Sayı.2126, Düstür, Cilt 13, 3.Tertip, s. 512.

²⁹¹ Türkiye’de ecnebi tebaası tarafından yapılması memnu olan sanatlar hakkında 1/70 numaralı kanun layihası ve İktisat, Hariciye ve Adliye Encümenleri mazbataları, Esbabı Mucibe Sureti 29.05. 1929.

alanlarda yapılmış istihdamlar ise; 788 Sayılı Memurin Kanunu'nun, *müstahdem olabilmek için; Türk olmak, hukuku ammeden memnuiyet cezası ile mahkûm olmamak, hüsnü ahlâk ashabından olmak ve muhilli haysiyet ve namus cürüm ve alelîtlak ağır hapis veya o derecede cezayı müstelzim bir fiil ile mahkûm bulunmamak, sarî hastalıklara müptelâ olmamak veya vazifesini muntazaman ifaya mâni olabilecek bedenî ve akli arıza ve hastalıklarla malûl bulunmamak (Devletçe görülecek lüzum üzerine hizmete alınacak ecnebi müstahdemler şeraiti hususiyeye tabi oldukları), şartlarına haiz olunması gerektiğinin belirtildiği 5. Maddesine²⁹² göre istihdam edilmişlerdir. Kanunun kabulü sırasında 5. madde ile ilgili olarak özellikle hukuki siyasiye konusunda Antalya vekili Rasih Bey; casusluk faaliyeti namına ecnebilerin devlet teşkilatına girmelerinin önüne geçmek gerekçesiyle Kanuna en azından süre konulmasına dair teklifte bulunmuş ancak encümene sunulan bu teklif yasalaşmamıştır.²⁹³*

07.09.1964 tarihinde devlet personel reformunun başlangıcını oluşturmak ve temelini atmak özellikle eşit sınıflar oluşturmak ve zamanın maddi yapısına uygun düzenlemeler yapılması için 657 sayılı Devlet Memurlar Kanun tasarısı Meclis'e sunulmuştur.²⁹⁴ Meclis'in 133. Birleşiminde 23.06.1965'te kanunlaşarak 23.07.1965 tarih 12056 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmış ve yürürlüğe girmiştir.²⁹⁵ 1970 yılından sonraki dönemlerde ise 657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu İle Bu Kanunun 1327 Sayılı Kanunla Değişik Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine ve Bazı Maddelerinin Kaldırılmasına Dair Kanun Hükmünde Kararnameyle değiştirilen 657 Sayılı Devlet Memurları Kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesi ve bu Kanuna bazı maddeler eklenmesine ve bu Kanunun kapsamı dışında kalan kamu personelinin aylık ve ücretlerine dair 1327 Sayılı Kanun'un değişik 4. Maddesinin B fıkrasında²⁹⁶ belirtilen '*Ulaştığı derece 31.5.1973 tarihinde işgal etmekte olduğu kadro derecesine eşit olduğu takdirde bu derece ve bulunacak kademedden, aylık ödenir*' hükmüne göre yapılmıştır. 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun Ankara Üniversitesi'nin öğretim üyeleri ve yardımcılarını da kapsayacağı hükmüne açılan dava kazanılmış olduğu için tadilat lüzum

²⁹²Resmî Gazete, 31.3.1926, 336; Düstûr, Cilt VII, 3. Tertip, s.667-682.

²⁹³ Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2. Dönem, Cilt XXIII, 72. Birleşim, s.181.

²⁹⁴ Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar tetkik Dairesi Sayı:71-2200/3844 Millet Meclisi, s.977.

²⁹⁵ https://www.5.tbmm.gov.tr/owa/kanunlar_erisim 23.03.2023.

²⁹⁶ Resmî Gazete, 30.12.1972, 14407, Düstûr, Cilt XII, V. Tertip, (TBMM Kütüphanesi) s. 273.

gerekmiş aynı zamanda yeni durumları değerlendirmek, personel reformu kapsamında ekonomik ve sosyal koşulların gözden geçirmek, 657 kapsamı dışındaki kamu personelinin ücret sistemlerini eşitlemek gerekçeleri ile değişikliğe gidilmiştir.²⁹⁷ Ülkede yaptırılan liman ve havaalanı, İstanbul Sular İdaresi fabrikalarının yapımında görevlendirilenlerin daha çok kendi nam ya da şirketler adına gelen İngiliz uzmanların görev aldıkları ve bu görevlerin de 1110 Sayılı Askerî Memnu Mintıklar Kanununun 1. Maddesi ve (B) fıkrasında²⁹⁸ belirtilen “...*Bu mıntıka dâhiline hiçbir ecnebi müsaadesiz giremez. Şimendifer İnşaatı ve sair mühim esbabı fenniyeden dolayı mütehasıs ecnebilerin muvakkaten girmeleri lâzım gelirse işbu müsaade valiliklerce verilir. Bu mıntıkaya yabancı turistlerin girmesine de valiler müsaade edebilirler.*” ..., hükümleri kapsamında birinci memnu mıntıkanın hariç hududundan itibaren arazinin haline göre, azami on beş kilometre mesafeye kadar tespit edilecek noktalardan geçirilen hat dâhilinde kalan İkinci memnu mıntıka namına dair giriş izinleri verilerek işlerinin yapılması sağlanmıştır. Sayıları az olmakla beraber bakanlık merkez teşkilatında görevlendirilen İngiliz uzmanları; 657 sayılı Kanunun 23.12.1972 gün 2 sayılı KHK ile değişik 4. Maddesi (B) fıkrasında²⁹⁹ belirtilen ve özel bir meslek bilgisine ve ihtisasına ihtiyaç gösteren geçici işlerde ve zarurî hallerde münhasır olmak üzere özel kanunlarla verilen yetkiye ve Maliye Bakanlığı ile Devlet Personel Dairesi görüşlerine dayanılarak Bakanlar Kurulunca sözleşmeli olarak çalıştırılmalarına karar verilen kimseler olarak tanımlanan Sözleşmeli Personel statüsünde, hizmetin geçici olması ve özel kanunlar ile yetki verilme şartı aranmaksızın görevlendirilmişlerdir. Böylece Teknik Hizmetler Sınıfında belirtilen görevlerde de yukarıdaki fıkra uyarınca çalıştırılanlar için de işin geçici şartı aranmamış, sözleşme ve ücretlere ilişkin esasların Devlet Personel Dairesi ve Maliye Bakanlığının görüşlerine dayanılarak Bakanlar Kurulunca tespit edileceği de hükme bağlanmıştır.

Türkiye Demir Çelik Fabrikalarında görevlendirilen, görevleri anlamında bir birlik olmadığı tespit edilen bazı uzmanların görev uzatmaları ise 3659 Sayılı Bankalar ve Devlet Müesseseleri Memurları Aylıklarının Tevhid ve Teadülü Hakkında Kanunun 9. Maddesine³⁰⁰ göre yapıldığı tespit edilmiştir. 3659 sayılı Kanun’un söz konusu bu 9.

²⁹⁷ https://www.5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/Tutanak/MM_/d03//c007/mm_03007115ss0200.pdf 23.03.2023.

²⁹⁸ Resmî Gazete, 21.7.1927, 639.

²⁹⁹ Resmî Gazete, 30.12.1972, 14407.

³⁰⁰ Resmî Gazete, 11.7.1939, 4255.

Maddesi kapsamında; bu müesseseler için ihtisas mevkileri olduğu 1938 yılında çıkarılan 3460 Sayılı Sermayesinin Tamamı Devlet Tarafından Verilmek Suretiyle Kurulan İktisadi Devlet Teşekküllerinin Teşkilatıyla İdare ve Murakabeleri Hakkında Kanunun³⁰¹ 7., 8., 9., 10., 11., 12. ve 13. maddeleri mucibince teşkil edilen umumî murakabe heyetinin mütalaası alındıktan sonra önceden icra Vekilleri Heyetince tasdik edilecek olan yerlere bu müesseseler memurlarından veya hariçten bu kanunun koyduğu takyidata tâbi olmaksızın, 3659 Sayılı Kanunun 2. maddesi ile tespit edilen ve 1. maddesi hükmüne giren bilumum; a) 3460 Sayılı Kanun hükümlerine tâbi teşekküller ve müesseseler, b) Hususî kanunlarla kurulan bankalar ve teşekküllerle hususî surette teşekkül eden ve tediye edilmiş sermayesi iki milyon lira veya daha ziyade olan millî bankalar, c) Devletçe veya mülhak veya hususî bütçeli idarelerce veya belediyelerce veya (a) ve (b) bentlerin de yazılı teşekkül ve bankalar tarafından sermayesinin yarısından fazlasına iştirak suretiyle kurulan teşekküller ve bunların aynı nispette iştirakleriyle vücut bulan kurumlar ve ticaret ve sanayi odaları ve borsalar veya satın alınıp belediyelere bağlanan müesseselerin memurları için 14 derece tayin edilmiş, bu dereceler dahilinde aylıklı memur tayininin caiz olduğu belirtilmiştir. Şu kadar ki bu suretle mütehassıs olarak istihdam keyfiyeti o ihtisas mevkii haricinde müktesep bir hak teşkil etmeyeceği ve bu müesseselerin kadroları dışında muvakkat hizmetlerin ifası için mukaveleli mütehassıslar istihdamına lüzum hâsıl olduğu takdirde bunların ücretlerinin İcra Vekilleri Heyetince tespit olunacağı da düzenlenmiştir.

Çalışmanın bölümlerinde yer alan uzmanların istihdamları konusunda alınan ücretleri de arşiv belgeleri doğrultusunda karşılaştırılmıştır. Bu kapsamda aynı yerde aynı istihdam türünde istihdam edilen yabancı uzmanların bile ücretlerinin farklı olduğu görülmüş olup alınan ücretler konusunda herhangi bir birlik olmadığı kanaatine varılmıştır. Burada yabancı uzmanlarla yerli uzmanların aldıkları ücretin karşılaştırılması konusunda izlenim edinmek için bazı bilgilerin paylaşılması gerekmektedir. 1959 yılında Ankara Hastanesinde görevli Dr. D. A. Barran 5.000 lira maaşla istihdam edilmişti.³⁰² Aynı yıl bağlı oldukları bütçeye göre ücretleri değişmekte olan yerli hekimler 1959 yılında en

³⁰¹ Resmî Gazete, 04.07.1938, 3950.

³⁰² BCA, 30.18.1.2, 152.32.5, 4/11780, 27-228.

yüksek 4.093, en düşük 593 lira maaş almaktadırlar.³⁰³ Yabancı uzmanlara ait ücretlerin kararnemelerde genelde telaffuz edilmemesi edilen kısma ait bütçe kanunlarında maaşların tek verilmemesinden dolayı örneklendirmemiz kısıtlı kalmıştır. Kıbrıslı İngiliz vatandaşı olan ve Karayolları Genel müdürlüğünde tercüman olarak istihdam edilen Avni Vural'a ait olan 1973 yılında 3.000 lira olan sözleşme ücretinin kendisinin devlet memurlarından farklı bir iş yapmadığı ve bu kadar farklı bir ücret almasının yanlış olmasından dolayı 1972 yılında 2.500 lira olan istihdam ücreti üzerinden ödemelerin devam edeceği bilgisi bize yabancı uzmanların devlet memurlarından fazla maaş aldıklarını açıkça göstermektedir.

İngiliz uzmanlar 11 farklı alanda istihdam edilmişlerdir. İstihdam edilen İngiliz uzmanların istihdam alanlarına baktığımızda; sayı bakımından en fazla istihdamın Demir Çelik Fabrikasına yapım aşaması da dâhil olmak üzere 293 uzmanın (%31,07) oranla yapılmıştır. Eğitim alanında 311 kişinin (%32,98) oranında olduğunu askeri alanlarda 152 kişinin (%16,12) oranında, madencilik alanında 61 kişinin (%6,47) oranında, sağlık alanında 43 kişinin (%4,56) oranında, arkeoloji alanında 16 kişi (%1,70) oranında, denizcilik alanında 9 kişinin (%0,95) oranında, Bakanlıkların merkez teşkilatlarında 17 kişi (%1,80) oranında, ziraat alanında 6 kişi (%0,64), Telefon-Telgraf alanında 7 kişinin (%0,74) oranında görevlendirilmişlerdir.

Tablo 1. İngiliz Uzmanların İstihdam Alanları ve Oranları

Uzmanların İstihdam Alanları	Uzman Sayıları	İstihdam Oranları %
Ziraat	6	0,64
Telefon	7	0,74
Denizcilik	9	0,95
Arkeoloji	16	1,70
Merkez Teşkilatlar	17	1,80
Sanayi Kuruluşları ve Fabrikalar	28	2,97
Sağlık	43	4,56
Madencilik	61	6,47

³⁰³ https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MM_/d01/c025/b031/mm__010250310032.pdf
15.5.2023.

Demir-Çelik Fabrika İnşaatı	85	9,01
Askeri	152	16,12
Demir-Çelik Fabrikası	208	22,06
Eğitim	311	32,98
Toplam	943	100

İngiliz uzmanların görev aldıkları 11 alandaki görevlendirilme sürelerine bakıldığında en uzun İngiliz uzman istihdam edilen alan eğitim alanıdır. Ayrıca 1927 yılında ilk görevlendirmeye rastlanılmış, bu alan için en erken görevlendirme alanı da denilebilir. Eğitim alanındaki istihdamların aslında öncesinin ve sonrasının olabileceğini bazı kararnamelerde kişilerin eski çalıştığı yeri yazmasından ya da kişiler hakkında yapılan literatür taramasında belgelerde tespit edilenden önce ya da sonra Türkiye’de çalışmış oldukları anlaşılmaktadır.³⁰⁴ Arşivdeki kayıtlara göre askeri alanda görevlendirme 1939 yılında başlamış olup 17 yıl süren bir görevlendirme söz konusudur. Madencilik alanında 1937-1967 yılları arasında aralıklarla gerçekleşen 29 yıllık bir görevlendirme söz konusudur. Sağlık alanında 1959 yılında başladığını kabul etmekle birlikte üniversitelerin tıp fakültelerindeki görevlendirilmeleri eğitim alanına alındığını da burada belirtmek gerekmektedir. Sağlık alanında çalışmanın zaman sınırları içerisinde 14 yıllık bir görevlendirilme söz konusudur. Ziraat alanında 1931 ve 1967 yılları arasında istihdamlar gerçekleşmiştir. Sanayi alanında 1936 yılı ile 1973 yılları arasında istihdamlar mevcuttur. Demir-Çelik Fabrikası, İngiltere ile yapılan bir anlaşma sonucu İngilizler tarafından yapımı gerçekleştirilmiş ve bir müddet burada çeşitli alanlarda çalışmışlardır, bu alanda en son görevlendirme 1951 yılında gerçekleşmiştir. Denizcilik alanındaki ilk görevlendirme 1930, rastlanılan son görevlendirme ise 1943 olmak üzere 13 yıllık bir süreçte cereyan etmiştir. Merkez teşkilatlarda 1939, 1975 arası dönemde istihdamlar görülmektedir. Telefon ve telgraf işleri için İngiliz uzmanlara 1947’de Türk mühendis eşliğinde yasak bölgelerde çalışma izni verilmiştir. Arkeolojik kazılara en erken 1924 yılında, en geç 1961 yılında izin verilmiştir. Görevlendirme süreleri incelenirken çalışmanın mevcut tarih aralığı esas alındığı ve bu tarihlerin görevlendirildikleri tarih

³⁰⁴ BCA 30.18.1.2, 145.122.7, 4/8877, 27-167.

olduğu çoğu kararnamede görev süresi ile ilgi herhangi bir bilgiye rastlanmadığını belirtmek gerekir. Konu ile ilgili değerlendirmelerde bu hususu dikkate almak gerekir.

Tablo 2. Türkiye’de İstihdam Edilen Uzmanların 1924-1975 Yılları Arasındaki İstihdam Süreleri

Uzmanların İstihdam Alanları	Yıllar	Süre (Yıl)
Telefon	1947-1948	2
Demir-Çelik Fabrika İnşaatı	1937-1939	3
Demir-Çelik Fabrikası	1938-1951	13
Denizcilik	1930-1943	13
Sağlık	1959-1973	14
Askeri	1939-1956	17
Madencilik	1937-1966	29
Ziraat	1931-1967	36
Merkez Teşkilatlar	1939-1975	36
Arkeoloji	1924-1961	37
Sanayi Kuruluşları ve Fabrikalar	1936-1973	37
Eğitim ve Sanat	1927-1974	47

Aşağıdaki tabloda İngiliz uzmanların istihdamları hem alanlarına göre hem de senelerine göre kişi sayıları vererek ayrıntılı bir şekilde verilmektedir. Bu verilere göre İngiliz uzmanların istihdam edildiği en yoğun yıl olarak 142 kişi ile 1940 yılı dikkat çekmektedir. 1939 yılında 128, 1942 yılında ise 94 kişi istihdam edilmiştir. II. Dünya Savaşı ve bu savaşın hemen öncesinde tezin Türk-İngiliz ilişkileri bahsinde de belirtildiği üzere iki ülke arasında yapılan iş birliği anlaşması ve bu antlaşma çerçevesinde İngiltere’nin askeri alanda Türkiye’ye yardımları söz konusudur. Bu yıllar da savaştan dolayı askerî alan önem arz etmesine karşın eğitim madencilik ve özellikle demir-çelik sanayisindeki istihdamlar yoğun olarak devam etmiştir.

1934 ve 1935 yıllarında arşiv belgelerinde yeni görevlendirme kaydı görülmemiştir. Kurumsal bazda 1939 yılında 114 kişinin görevlendirildiği Türkiye (Karabük) Demir Çelik Fabrikalarında tek başına en yüksek istihdam sayısına ulaşılmıştır. Bunun en önemli sebebi Fabrikanın İngiltere’den alınan kredi ve bu kredi çerçevesinde kurulmasıdır. Fabrikada 1942 yılında yerli işbilir insanların yeterli sayıda olmaması dolayısı ile İngiliz uzmanların sayısının azaltılmaması yönündeki rapor ayrıca İngilizlerin demir-çelik sanayisinde yerli işbilir insan yetişmesi konusunda vaatlerinin olduğunu da göstermektedir.³⁰⁵

³⁰⁵ BCA, 30.10.0.0, 171.189.17.

Eğitim alanındaki istihdamlar süreklilik arz etmektedir. Sadece 1930-1939 yılları arasında istihdam görülmemiştir. Bu dönemde daha önce istihdam edilmiş kişilerin kurumlardaki görevlerini sürdürdükleri bilinmektedir. Dolayısı ile bu alanda İngiliz uzmanlar istihdam edildikleri yıl aralığı bakımından en uzun süre görevlendirilmişlerdir.

Tablo 3. Türkiye’de İstihdam Edilen İngiliz Uzmanların Alanları ve İstihdam Yıllarına Göre Sayıları

Yıl	Kişi Sayısı	Eğitim	Sanayi Kuruluşları ve Fabrikalar	Demir-Çelik Fabrikası +İnşaat	Ziraat	Madencilik	Sağlık	Askeri	Merkez Teşkilatlar	Telefon	Denizcilik	Arkeoloji
1924	1											1
1925												
1926												
1927	1	1										
1928	1	1										
1929	1	1										
1930	6										6	
1931	2				1			1				
1932	1							1				
1933	1							1				
1934												
1935												
1936	2		1									1
1937	58		4	52		1						1
1938	67			64		1						2
1939	128		1	114		8		3	1		1	
1940	142	2	4	80		13		42			1	
1941	93			73		8		11			1	
1942	94	5	1	52		8		27			1	
1943	47	3		30		6		5			3	
1944	77	3	3	35		6	1	28			1	
1945	59	11		32		7	1	7			1	
1946	39	6		14		6	1	9	2		1	
1947	34	7		10		7		3		6	1	
1948	31	8		5		11	1	3	1	1	1	
1949	40	5	4	5		21	1		3		1	
1950	34	7		5		18	1		2		1	
1951	29	8	4	3		5		8			1	
1952	8	8										
1953	13	9							1			3
1954	16	14	1				1					
1955	14	13							1			
1956	16	12						4				
1957	16	15					1					
1958	26	24	1			1						
1959	24	15	1			1	5					2
1960	16	14	1			1						

1961	15	5	1			1	1				7
1962	22	15	1			4	1		1		
1963	40	23	1		4	1	11				
1964	21	19	1				1				
1965	22	15	1				6				
1966	18	15	1			2					
1967	27	23	1		1		1		1		
1968	24	22	1				1				
1969	38	32	1				4		1		
1970	19	18	1								
1971	27	25	1				1				
1972	37	33	1				1		2		
1973	26	23	1						2		
1974	13	11					1		1		
1975	1								1		

Tablo 3’den anlaşıldığı üzere Türkiye’de istihdam edilen İngiliz uzmanlar 11 alanda 77 ayrı kurumda görevlendirilmişlerdir. Ayrıca sadece bazı özel alanlar işler için kısıtlı sayıda görevlendirilen uzmanlar da mevcuttur. Arkeolojik kazı yapan uzmanları ayırarak İngiliz uzmanların görevlendirildikleri kurumlar Aşağıdaki tabloda ayrıntılı olarak belirtilmiştir.

Tablo 4. İngiliz Uzmanların Ayrıntılı İstihdam Yerleri

Eğitim ve Sanat Alanında İstihdam Yerleri	Ankara Üniversitesi
	Dil Tarih Coğrafya Fakültesi
	Fen Fakültesi
	Hukuk Fakültesi
	Siyasal Bilgiler Fakültesi
	Temel Bilimler Yüksek Okulu
	Tıp Fakültesi
	Atatürk Üniversitesi
	Fen Edebiyat Fakültesi
	Boğaziçi Üniversitesi
	Ege Üniversitesi
	Tıp Fakültesi
	Yabancı Diller Okulu
	Hacettepe Üniversitesi
	Basın Yayın Merkezi
	Eczacılık Yüksek Okulu
	Fen Fakültesi
	Fen ve Sosyal Bilimler Fakültesi
	Hemşirelik Yüksek Okulu
	Modern Diller Okulu
Mühendislik Fakültesi	

Sosyal ve İdari Bilimler Fakültesi
Temel BilimlerYüksek Okulu
Tıp ve Sağlık Bilimleri Fakültesi
İstanbul Teknik Üniversitesi
İnşaat Fakültesi
Maden Fakültesi
Makina Fakültesi
Nükleer Enerji Enstitüsü
Yabancı Diller Okulu
İstanbul Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
Fen Fakültesi
İktisat Fakültesi
İşletme Fakültesi
Tıp Fakültesi
Yabancı Dil Okulu
Karadeniz Teknik Üniversitesi
İnşaat-Mimarlık Fakültesi
Orta-Doğu Teknik Üniversitesi
Eğitim Enstitüleri
Buca Eğitim Enstitüsü
Çapa Eğitim Enstitüsü
Gazi Eğitim Enstitüsü
İstanbul Eğitim Enstitüsü
Kolejler ve Çeşitli Okullar
Yabancı Diller Eğitim Enstitüsü
Adana Erkek Lisesi
Ankara Devlet Lisan Okulu
Ankara Erkek Teknik Öğretmen Okulu
Ankara Polis Koleji
Deniz Lisesi
Eskişehir Koleji
Galatasaray Lisesi
Hıfzıssıha Okulu
İzmir Koleji
Kadıköy Koleji
Kayseri Lisesi
Sanat Alanında İstihdam Yerleri
Ankara Devlet Konservatuarı
Devlet Tiyatrosu Genel Müdürlüğü
İstanbul Devlet Konservatuarı
İstanbul Devlet Opera ve Balesi
İstanbulGüzel Sanatlar Akademisi

	İzmir Devlet Konservatuvarı
Sanayi Alanında İstihdam Yerleri	Birleşik Yün İpliği ve Dokuma Fabrikası
	Bursa Merinos Fabrikası
	Fabrika ve Havuzlar İdaresi
	Hereke Mensucat Fabrikası
	İstanbul Belediyesi Elektrik, Tramvay, Tünel İşleri Genel Müdürlüğü
	İstanbul Sular İdaresi Terkos Fabrikası
	Kayseri Teyyare Fabrikası
	Nazilli ve İzmir Basma Müesseseleri
	Taşköprü Kendir Sanayi Müessesesi
	Karabük Demir-Çelik Fabrikası
	Türkiye Demir-Çelik Fabrikaları Kurumu
Madencilik Alanında İstihdam Yerleri	Divriği Madeni
	Eti Maden İşletmeleri
	Etibank
	Etibank Kuarshan Madeni İşletmesi
	Maadin Umum Müdürlüğü
	Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü
	Murgul Bakır Madeni
Askeri Alanda İstihdam Yerleri	2. Teyyare Alayı
	27.Teyyare Defi Taburu
	Ankara Muharebe Parkı
	Askeri Fabrikalar Umum Müdürlüğü
	Askeri İnşaatlar
	Çanakkale Mevzileri Top Yerleştirilmesi
	Çanakkale Müstahkem Mevki Top İnşası
	Çanakkale Top mevzii İnşaatı
	Çanakkale ve Karadeniz Boğazları İzmit Körfezi Ağ Mania
	Çorlu 5. Tayyare Alayı
	Deniz Harp Akademisi
	Dinleme ve İhbar İstasyonları
	Eskişehir Hava Okulu
	Harp Akademisi
	Hava Birlikleri
	Hava Harp Akademisi
	Hava Kuvvetleri
	İngiltere'den alınan motorların montajı
	İngiltere'den Gelen Top, ışıldak, dinleme ve motorlu vasıtaların tasnif depo bakım ve tevzi işleri
	İzmir Tayyare Tugayı
Kütahya 4. Tayyare Alayı	

Sağlık Alanında İstihdam Yerleri	Ankara Hastanesi
	Ankara Üniv. Hacettepe Tıp Fak
	Ankara Üniv. Sağlık Bilimleri Y.O. Hacettepe Çocuk Hastanesi
	Ankara üniversitesi Tıp Fakültesi
	Hacettepe Üniv. Hemşirelik Y.O.
	Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi
	Hıfzıssıhha Okulu
	İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakakültesi
	İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi
Denizcili Alanında İstihdam Yerleri	Deniz ve Limanları İşletme Genel Müdürlüğü
	Devlet Deniz Yolları
	Tahlisiye Gemisinin İşletilmesi
Merkezi Teşkilatlarda İstihdam Yerleri	Basın Yayın Genel Müdürlüğü
	Çalışma Bakanlığı
	Devlet Hava Yolları
	İşçi Sigortaları Kurumu
	Karayolları Genel Müdürlüğü
	Maarif Vekâleti
	Maliye Vekâleti
	Millî Eğitim Bakanlığı (Ticaret Öğretim Genel Müdürlüğü.)
	PTT Umum Müdürlüğü
	Tarım Bakanlığı Bakteriyoloji ve Seroloji Kurumları
	Tekel Genel Müdürlüğü
	Turizm Bakanlığı
Telefon-Telgraf Alanında İstihdam Yerleri	Telgraf telefon kuranportör cihazı işleri
	PTT umum Müdürlüğü
Ziraat İşleri Alanında İstihdam Yerleri	Adana Helikopterle Zirai Mücadele işleri
	İzmir ve Bölgesinde Çekirgeler Üzerine Fenni Tetkikat İşleri
	Ziraat İşleri Genel Müdürlüğü

İstihdam edilen İngiliz uzmanların akademik ünvanlarına baktığımızda eğitim alanında 66 okutman,21 profesör, 1 ordinaryüs profesör olduğunu görmekteyiz. Sağlık alanında 2 Kişi, Arkeoloji, MTA ve Sanayi alanında da birer kişi profesör ünvanına sahiptir. Eğitim alanında 1 kişi doçent, 15 kişi doktor (tıp fakülteleri de dâhil) 2 doktor ünvanlı kişi ise

hastanelerde çalışmışlardır. Konservatuvar ve Güzel sanatlar alanında ise 1 kişinin okutman olduğunu görmekteyiz. Kararnemelerde akademik ünvanlara çok fazla dikkat edilmediği kanaatine özellikle hastanelerde görevlendirilen kişilerin sadece mütehassıs ya da uzman şeklinde yazımından anlaşılmaktadır. Üniversite kadrolarındaki kişilerin de büyük kısmının ünvanları isimlerinde geçmekte olduğu tespit edilmiştir. Bazı profesör ünvanına sahip kişilerden ise lektör olarak bahsedildiği tespit edilmiştir. Dolayısı ile uzmanların akademik kimliklerine dair çok sağlıklı bir istatistiki bilgi verilememektedir.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi Kararlar Daire Başkanlığı fonundaki arşiv belgelerinde yer alan bilgiler doğrultusunda İngiliz uzmanların varlığının ve etkinliğinin 1937 yılından sonra arttığını dolayısıyla bu artışta savaşa giden süreçte bilhassa 1936'dan itibaren gelişen Türk-İngiliz ilişkileri gerçekleşen üst düzey ziyaretlerle pekişmiştir. İki ülke arasındaki bu gelişmeler uzman istihdamı da dâhil olmak üzere ilişkilerin canlanmasına sebep olmuştur. Ayrıca savaş döneminde İngiltere'nin Türkiye'ye cephane vermek ve ulaşım yollarının yapılmasına yardım etmek,³⁰⁶ Türk hava kuvvetlerini takviye amacıyla uçak ve havacılık malzemesi temini³⁰⁷ ve eğitim için uzmanların gönderilmesi konularında yardımları istihdamlara açık bir şekilde yansımıştır.

II. Dünya Savaşı neticesinde İngiltere yerine ABD ile daha yakın bir politika izlenmesi dolayısı ile Demokrat Partinin iktidar döneminde istihdamlarla ilgili ivmenin biraz düşüp 1961 yılında darbeyle beraber sayının iyice azaldığını sonraki yıllarda yeniden ya da ilk defa istihdam edilenlerin sayılarının stabil kaldığı görülmektedir. Eğitim alanında ise 1961 yılındaki düşüş sayılmazsa katlanan bir ivme söz konusudur. Bu da eğitim alanında İngiliz uzmanların etkinliğini göstermektedir.

---

³⁰⁶ BCA, 30.18.1.2, 94.34.1, 2/15646, 241-95; BCA,30.18.1.2., 91.53.13, 2/13633, 243-531. ve çeşitli diğer belgelerde de rastlanmaktadır.

³⁰⁷ IDH, Kutu:3, Gömlek:0, Sıra:23.

2.2. EĞİTİM VE SANAT ALANINDA İSTİHDAM EDİLEN İNGİLİZ UZMANLAR

Meşrutiyetten Cumhuriyete süreklilik arz eden modernleşmenin gerçekleştiği en önemli alanlardan biri de eğitimidir. Hatta denilebilir ki modernitenin itici gücü olarak eğitim en dikkat çeken alan olmuştur. Bu sebeple yurt dışına öğrenci gönderilmesi, yurt içinde Batı modelli okulların kurulmuş olması, bu okullarda Batılı öğretmenlerin teorik ve pratik eğitim verilmiş olması önemli gelişmelerdir. Nitelikli insan gücü yetiştirmenin ve bu öğrenciler vasıtasıyla modernleşmenin sağlanması en önemli hedefler arasında yer almıştır. İşte eğitimin modernleşmesinde ve nitelikli insan gücü yetişmesinde en önemli etken buralarda ders verecek ve bu alanla ilgili raporlar verecek nitelikli öğretmenlerin mevcudiyetidir. Bunların yerli kaynaktan temin edilmesi her zaman mümkün olamamıştır. Bundan dolayı bu eksikliğin yurt dışından temini cihetine gidilmiştir. XIX. yüzyıldan XX. yüzyıla bu çerçevede İngiliz, Alman ve Fransız, birçok uzman istihdam edilmiştir.

Osmanlı Devleti'nde modernleşme hamleleri askeri yenilgiler dolayısıyla eksikliği kapatmak mahiyetinde başlamıştır. Eğitim alanında yapılan yenilikler askeri alandaki gereksinimleri karşılamak hedefiyle yapılmıştır. Dolayısıyla XVIII. yüzyıldan itibaren askeri eğitim alanında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Kara ve Deniz Mühendishaneleri (1796-1776) Askeri Tıbbiye (1827) ve Harbiye Mektebi (1834) açılmıştır. Eğitim işlerini yürütmek, gerekli ıslahatları yapmak ve intizamlı bir şekilde devam ettirmek için 1845 yılında "Meclis-i Maarif-i Muvakkat" kurulmuştur. Özellikle Tanzimat (1839) ve Islahat (1856) Fermanları ile sivil eğitim kurumlarının açılması hızlanarak devam etmiştir. 9 Mayıs 1840 tarihli irade ile Paris, Viyana ve Berlin'e gönderilen öğrencilerin bilgili ve yetenekli bir şekilde eğitildiklerini fakat bunlara harcanan masrafın çok yüksek olduğunu bunun yerine İstanbul'da okul açılarak yurt dışından eğitim için uzmanlar getirilmesinin daha uygun olduğu bildirilmiş,³⁰⁸ eğitim alanında yabancı uzman istihdamı bir nevi teşvik edilmiştir. İstihdam edilen yabancı öğretmenlerin dersleri, hedef kitlenin yabancı dil eksikliğinden dolayı tercümanlar vasıtasıyla işlenmiş olduğundan söz konusu dersler

---

³⁰⁸ Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Eğitiminde Modernleşme*, Ankara, 2014, s.39. <https://www.devletarivleri.gov.tr> 22.04.2022.

yeterince verimli olamıyordu.³⁰⁹ Dolayısı ile eğitim alanında bir an önce yerli işbilir kişilerin yetiştirilmesi ve de öğretilmesi hedeflenen bilgilerin doğru kaynaklardan tercüme yoluyla derlenip ders kitabı haline getirilmesi de elzem bir husustu. Bu dönemde askeri maksatlı açılan yükseköğretim kurumlarının yanında rüştiye ve sultani seviyesindeki okulların açıldığı da görülmektedir. Özellikle Galatasaray Mektebi Sultânîsi (1868) Batı eğitim tarzı ile yurt dışı eğitiminden daha az maliyetli olacak şekilde bürokraside ihtiyaç duyulan eğitilmiş insan gücünü yetiştirmek için açılan önemli bir okuldur. Bu gelişmeler karşısında Osmanlı Devleti eğitimin bir standardının olması gerektiği hasebiyle Maarif-i Umumiye Nizamnamesini (1869) çıkararak eğitim sistemi düzenlenmeye çalışılmıştır. II. Abdülhamid Dönemi devletin ihtiyacı olan çeşitli alanlarda okulların açılmasına devam edilmiş, askeri alanda yapılan yabancı uzman istihdamlarının yeni kurulan okulların kuruculuğunun yapılması ve teşkilatlanması alanlarında başta olmak üzere birçok yabancı uzman eğitim alanında istihdam edilmiştir. Osmanlı modernleşme süreci aynı zamanda devlet ve eğitim arasındaki münasebetlerin arttığı, devletin modern hizmet alanlarından biri olarak eğitime yer verdiği, bunun için devlet yapısında buna göre teşkilat oluşturduğunu göz önünde bulundurmak gerekir.

Cumhuriyet dönemine bakıldığında; eğitim konusunun çok önemsendiğini Millî Mücadele'nin devam ettiği 16 Temmuz 1921 tarihinde Ankara'da Maarif Kongresi'nin toplanması göstermektedir. Atatürk yapılan modernleşme hamlelerinde özellikle millîleşme hedefi güderken eğitim işlerinde bu konuda daha da hassas davranıp önce eğitimde mektep medrese ikiliğini ortadan kaldırmak ve eğitimde devlet kontrolünü tam sağlamak amacıyla 3 Mart 1924'de Tevhid-i Tedrisat Kanunu çıkarılarak eğitim-öğretim Millî Eğitim Bakanlığı çatısı altında toplanmıştır. Atatürk eğitimin yaygınlaşması ve modernleşmesi konusunda özellikle toplumdaki millet oluşturmak ve ideallerindeki toplumsal düzeni oluşturabilmek için eğitim alanında gerekli düzenlemeleri yapmakta gecikmemiştir. Modern devletin inşası ve sürekliliği için çok önemli olan insan unsurunun yetiştirilmesi kapsamında yapacağı icraatlarını etüt çalışmaları yaparak gerçekleştirdiği dikkati çekmektedir. Bu bağlamda eğitimin çeşitli basamaklarına dair yabancı uzmanların hazırladığı raporlar eğitimin modernleşmesi hedefi doğrultusunda yapılması planlanan yenilik ve değişimlere ışık tutmuştur. Cumhuriyet

---

³⁰⁹ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s86.

dönemi yabancı uzman raporları 1924 yılında; en bilindik olarak John Dewey'in Türkiye Maarifi hakkındaki raporu olmak üzere İnönü döneminde görülmesi de Demokrat Parti dönemine denk gelen 1951 yılında tekrar başladığı ve dönemin siyasi ilişkilerine paralel olarak daha çok ABD menşeli uzmanlar, Türk eğitim sistemi hakkında çeşitli konularda rapor sunmuşlardır.³¹⁰ Yükseköğretim kurumları ülkenin aynı zamanda hem teknolojiyi üretmek hem de teknolojiyi kullanabilecek yetişmiş iş gücünün oluşturulmasında önemli rolü olan kaynaklardan olması hasebiyle özellikle titizlik gösterilerek reforma girilmiştir. Reformdan on yıl sonra Harvard Üniversitesine ve çeşitli ABD kuruluşlarına İstanbul ve İstanbul Teknik Üniversitesi mezunlarının kabul edilmeleri ya da Türkiye'nin en saygın doktorları olarak bilinen Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesinin ilk mezunlarının yetişmelerinde istihdam edilen yabancı uzmanların emeklerini tasdik etmeleri yapılan yeniliklerin faydalı olduğunun göstergesi sayılabilir.³¹¹ 1933 üniversite reformuyla beraber Albert Malche'nin hazırladığı rapor doğrultusunda Nazi baskısı dolayısıyla ülkelerinden ayrılan öğretim elemanlarından faydalandığı ve 1933-1945 arasında İstanbul'da 120, Ankara'da 50, Alman öğretim elemanı olduğu ifade edilmektedir.³¹² 1924-1975 arası eğitim alanında Türkiye'de 468 Fransız uzman³¹³, 311 İngiliz uzman istihdam edilmiştir. Aynı zamanda Almanya, Avusturya başta olmak üzere Avrupa ülkelerinden Nazizm'den kaçıp Türkiye'de istihdam edilen 188 profesör çalışma alanları ile birlikte tespit edilmiştir.³¹⁴ Eğitim alanında istihdam edilen İngiliz uzmanlarla ilgili çeşitli istatistiksel bilgiler şu şekildedir:

---

³¹⁰ Mustafa Ergün, *Türkiye'de Öğretmen Yetiştirme Uygulamalarında Yabancı Uzmanların Rolü (1923-1960)*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir 1996, s.77.

³¹¹ Raisman, *age.*, s.30,31.

³¹² Ergün, "Türk Eğitiminin Batılılaşması...", s.447.

³¹³ Gülnaz Gezer Baylı, *Türkiye'de İstihdam Edilen Fransız Uzmanlar ve Türk Modernleşmesine Katkıları*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2014, s.49.

³¹⁴ Raisman, *age.*, s.541-546.

Tablo 5. Eğitim ve Sanat Alanında İstihdam Edilen Uzmanların Kurumlarına Göre Sayıları, İstihdam Oranları ve İstihdam Edildikleri Yıllar.

Uzmanların Görev Yerleri	Uzman Sayıları	Oranları %	İstihdam yılları
Ege Üniv. Tıp Fak.	1	0,32	1970
İstanbul Teknik Üniv. Nükleer Enerji Enstitüsü	1	0,32	1966
İstanbul Teknik Üniv. İnşaat Fak.	1	0,32	1965
Boğaziçi Üniv. (Kütüphane)	1	0,32	1972-1974
Boğaziçi Üniv.	1	0,32	1973
Karadeniz Teknik Üniv. (İng. Okutman)	1	0,32	1972
Karadeniz Teknik Üniv. İnşaat-Mimarlık Fak.	1	0,32	1969
Hacettepe Üniv. (Basın Yayın Merk.)	1	0,32	1971
Buca Eğitim Enstitüsü	1	0,32	1972
Hacettepe Hemşirelik Yüksek Okulu	1	0,32	1971-1974
Ankara Üniv. Fen Fak.	1	0,32	1945-1955
İstanbul Üniv. Tıp Fak.	2	0,64	1945
İstanbul Teknik Üniv. Yabancı Diller Okulu	2	0,64	1963-1966
İstanbul Teknik Üniv. Maden Fak.	2	0,64	1969-1972
İstanbul Üniv. Fen Fak.	2	0,64	1969-1971
İstanbul Üniv. İşletme Fak.	2	0,64	1971-1974
İstanbul Üniv. Yabancı Dil Okulu	2	0,64	1966-1973
Hacettepe Üniv. Modern Diller Okulu	2	0,64	1971-1973
Ege Üniv. Yabancı Diller okulu	2	0,64	1969-1971
Ankara Üniv. Temel Bilimler Yüksek Okulu	2	0,64	1967
İstanbul Üniv. İktisat Fak.	2	0,64	1962-1969
İstanbul Teknik Üniv. Makina Fak.	3	0,96	1946-1953
Yabancı Diller Eğitim Enstitüsü	3	0,96	1974
Hacettepe Üniv. Sosyal ve İdari Bilimler Fak.	4	1,29	1969-1972
Hacettepe Üniv. Fen Fak.	4	1,29	1968-1973
Hacettepe Üniv. Fen ve Sosyal Bilimler Fak.	4	1,29	1968
Hacettepe Üniv. Mühendislik Fak.	5	1,61	1972
Çapa Eğitim Enstitüsü	6	1,93	1961-1965
Ankara Üniv. Tıp Fak.	6	1,93	1954-1969
Ankara Üniv. Hukuk Fak.	7	2,25	1945-1970
Atatürk Üniv. Fen Edebiyat Fak.	7	2,25	1963-1972
Orta-Doğu Teknik Üniv.	8	2,57	1958-1959
İstanbul Eğitim Enstitüsü	12	3,86	1948-1974
İstanbul Üniv. Edebiyat Fak.	14	4,50	1942-1973
Hacettepe Tıp ve Sağlık Bilimleri Fakültesi ve Eczacılık Yüksek Okulu	15	4,82	1963-1973
Hacettepe Üniv. Temel Bilimler Yüksek Okulu	18	5,79	1968-1974
Gazi Eğitim Enstitüsü	19	6,11	1945-1970
Ankara Üniv. Dil Tarih Coğrafya Fak.	20	6,43	1943-1974
Kolejler ve çeşitli okullar	32	10,29	1927-1972
Güzel Sanatlar- Devlet Tiyatroları Konservatuar ve Opera Bale	44	14,15	1947-1975
Ankara Üniv. Siyasal Bilgiler Fak.	49	15,76	1952-1973
Toplam	311	100,00	

*Arşiv belgelerinde bazı istihdamlar Fen ve Mühendislik Fakültesi olarak kaydedilmiştir. Ancak alanları kimya olduğundan dolayı Fen Fakültesi sayısına dâhil edilmiştir.

Tablo 6. Eğitim ve Sanat Alanında İstihdam Edilen Uzmanların Görev Aldıkları Yükseköğretim Kurumlarına Göre Genel Dağılımları

Uzmanların Görev Yerleri	Uzman Sayıları	Oranlar %	İstihdam yılları
Boğaziçi Üniversitesi	2	0,64	1972-1974
Karadeniz Teknik Üniversitesi	2	0,64	1969-1972
Ege Üniversitesi	3	0,96	1969-1971
Atatürk Üniversitesi	7	2,25	1963-1972
Orta-Doğu Teknik Üniversitesi	8	2,57	1958-1959
İstanbul Teknik Üniversitesi	9	2,89	1946-1972
İstanbul Üniversitesi	23	7,40	1942-1974
Kolejler ve Çeşitli Okullar	32	10,29	1928-1972
Eğitim Enstitüsü	41	13,18	1945-1974
Güzel Sanatlar- Devlet Tiyatroları Konservatuar ve Opera Bale	44	14,15	1947-1975
Hacettepe Üniversitesi	57	18,33	1968-1974
Ankara Üniversitesi	83	26,69	1943-1974
Toplam	311		

Arşiv belgelerinde eğitim alanında 311 İngiliz uzmanın istihdam edildiğini; 236 kişinin üniversite ve enstitülerde, 44 kişinin güzel sanatlar alanında, 25 kişinin ortaöğretim kademesinde istihdam edildiği, 7 kişinin de diğer kurs ve çeşitli türdeki okullarda istihdam edilmişlerdir. Eğitim alanındaki istihdam belgelerinde yer alan yıl bilgisi istihdamın yapıldığı yılı göstermektedir. Uzmanın kaç yıl için istihdam edildiği bilgisi belgelerde genellikle yer almamaktadır. Bu durum istihdam süresini değerlendirme konusunda özellikle dikkat edilmesi gereken bir husustur. 1927-1974 yılları arasında en uzun süreli istihdam yapılan alan eğitim alanı olmuştur. Eğitim Alanında özellikle üniversitelerde istihdam edilen bazılarının öncesinde ortaöğretim kademesinde de çalıştığı bilgileri yer almaktadır.³¹⁵ Bazı uzmanların ise ülkede çeşitli eğitim kurumlarında görev aldıkları tespiti yapılmıştır.³¹⁶ Dolayısı ile bu kişilerin Türkiye’de ilk ne zaman istihdam edildikleri konusu çok açık değildir.

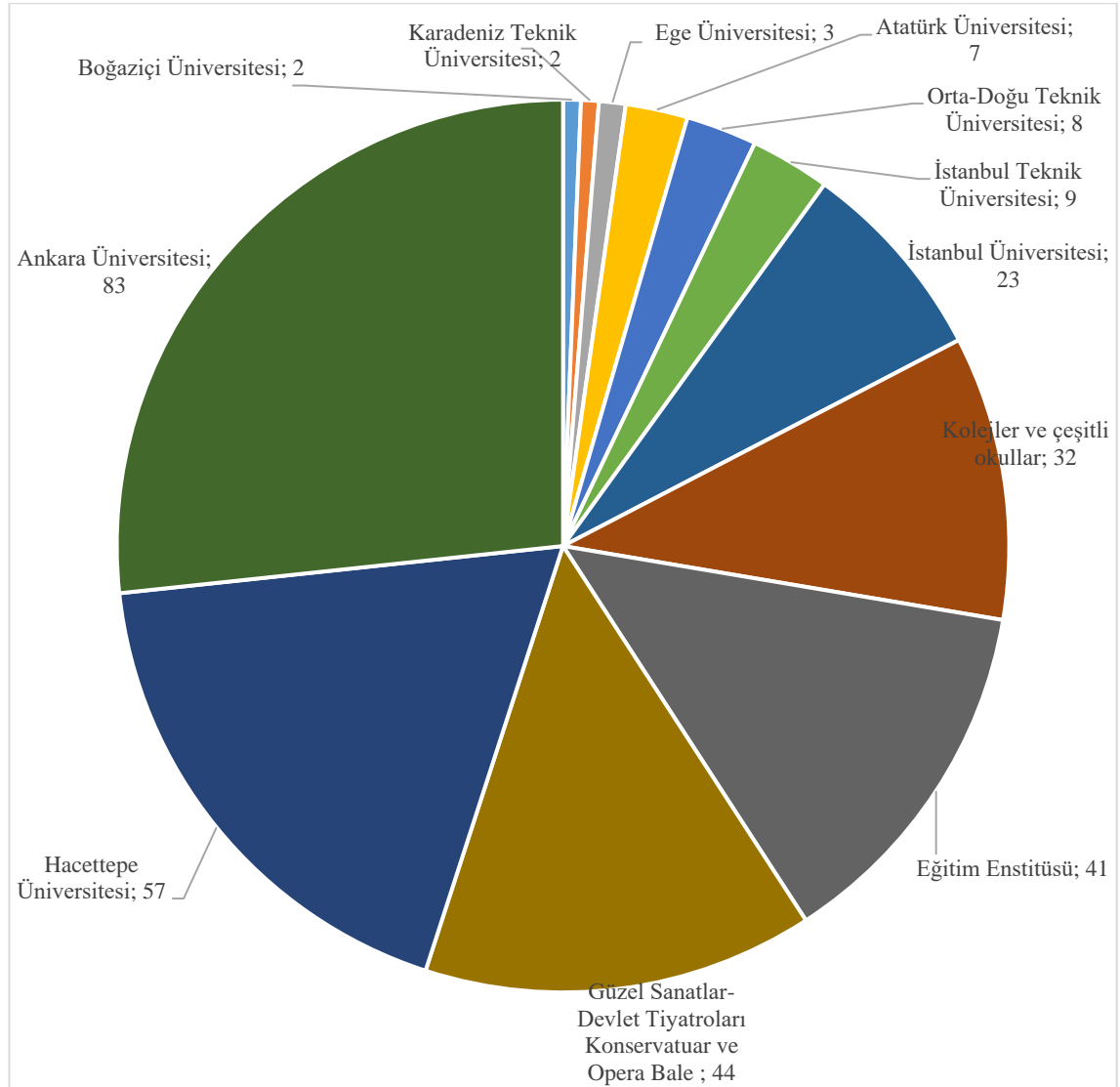
Osmanlı Devleti modernleşmesinde ağırlıklı olarak Fransa’nın model olarak alınması, Fransızcanın da yabancı dil olarak tercihine sebep olurken 1950’den sonra Türkiye’de İngilizcenin eğitimde yabancı dil olarak en çok tercih edilen dil olmuştur.³¹⁷ Tercih edilen yabancı dillerin zamanla farklılık göstermesi dünya genelindeki kullanım çokluğuna ve dönemin kendine haiz özelliklerine göre değişmekte olan bir husustur. Nitekim aynı

³¹⁵ BCA, 30.18.1.2, 192.4.4, 6/5828, 27/3.

³¹⁶ BCA, 30.18.1.2, 118.90.5, 3/8584, 27/4390.

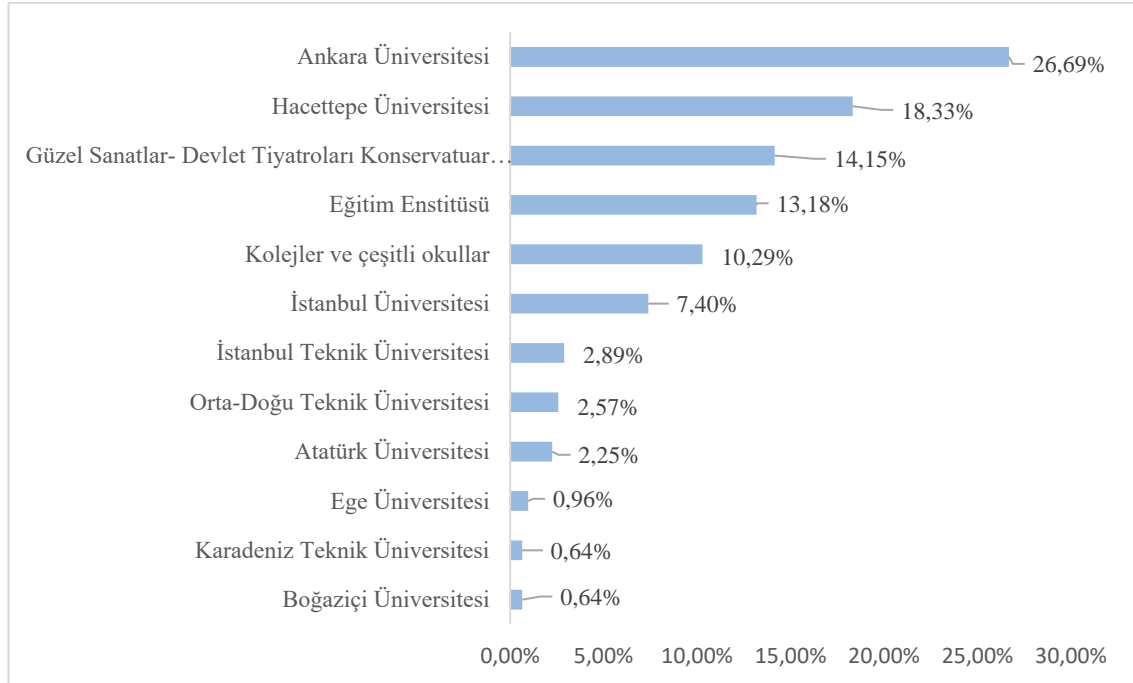
³¹⁷ Ömer Demircan, *Dünden Bugüne Türkiye’de Yabancı Dil*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1988 s.116.

kaynakta Osmanlı Devleti'nde önceliğin Arapça ve Farsça dillerinin öğrenilmesine verildiği görülmektedir. Üniversitelerde istihdam edilen kadronun büyük bir bölümünün dil eğitimi için yapılmış olması eğitim politikasının yabancı dil öğrenimine verdiği önemi açıkça göstermektedir. Eğitim alanında İngiliz uzmanların istihdamlarını değerlendirmekte öncü olacak bazı istatistiki bilgilerin grafiklerle daha net okunur olacağı düşüncesi ile burada çeşitli grafikleri paylaşmaktadır.

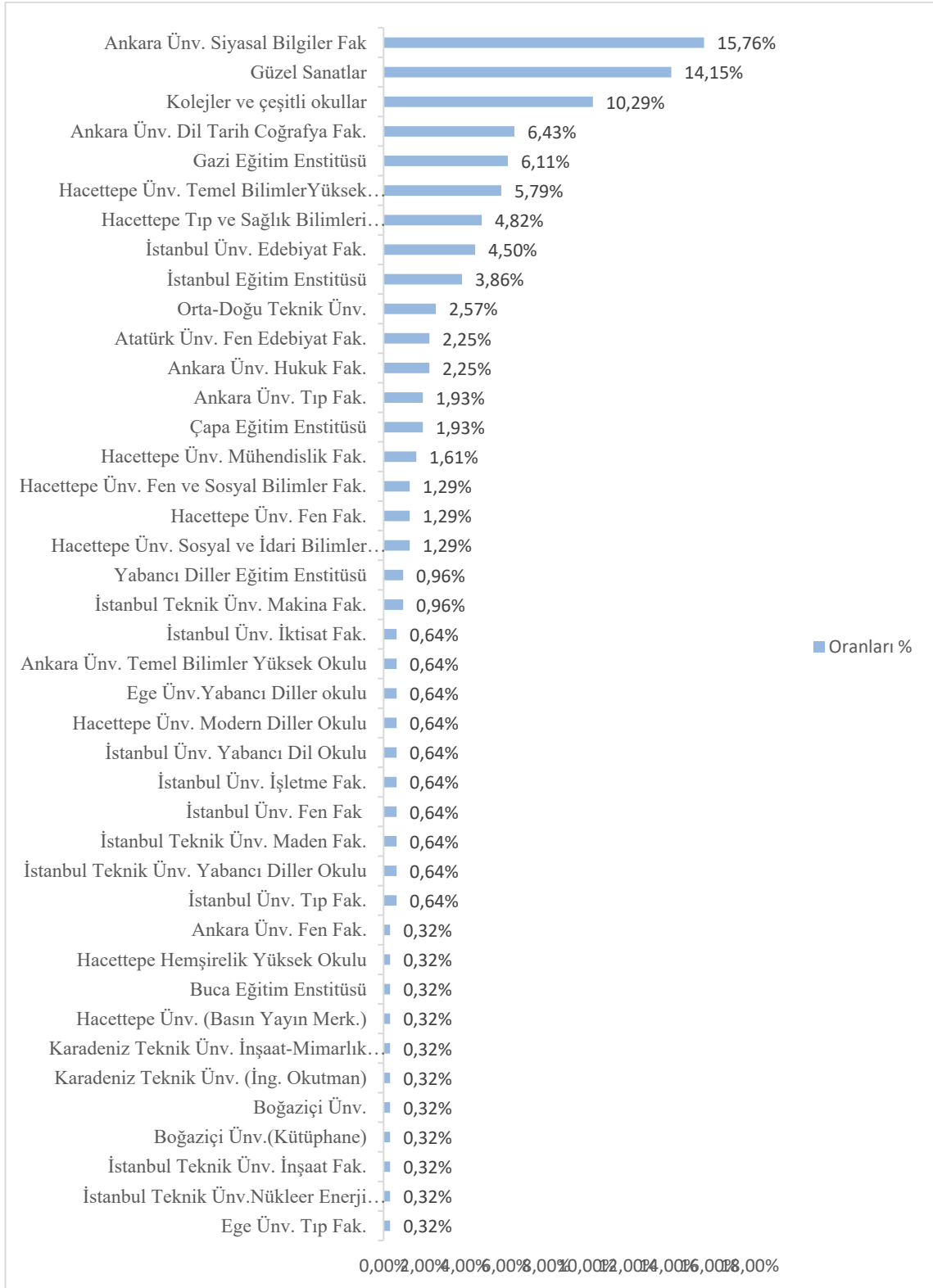
Şekil 1. Eğitim ve Sanat Alanında İstihdam Edilen İngiliz Uzmanların İstihdam Edildikleri Yükseköğretim Kurumlarına Göre Genel Dağılımları

Şekil 2. Eğitim ve Sanat Alanında İstihdam Edilen İngiliz Uzmanların Tüm Eğitim ve Öğretim Alanlarındaki Genel Oranları

Yükseköğretim kurumları içerisinde 1924-1975 yılları arasında eğitim alanında istihdam edilen İngiliz uzmanların en yüksek istihdamı 83 kişi ve oran olarak da %26,69'si Ankara Üniversitesindedir. Hacettepe Üniversitesi 57 kişi ile %18,33 oranında eğitim enstitüleri 41 kişi ile %13,18 İngiliz uzmanın istihdam edildiği yükseköğretim kurumu olarak ilk üç sırada yer almaktadırlar. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Boğaziçi Üniversitesi 2'şer kişi, %0,64 oran ile 1924-1975 yılları arasında eğitim alanında istihdam edilen İngiliz uzmanlar bakımından en düşük orana sahip yükseköğretim kurumlarıdır. İngiliz uzmanlar ayrıca İstanbul Üniversitesinde 23 kişi ile %7,40 oranında, İstanbul Teknik Üniversitesinde 9 kişi ile %2,89 oranında, Orta Doğu Teknik Üniversitesinde 8 kişi ile %2,57 oranında, Atatürk Üniversitesinde 7 kişi ile %2,25 oranında istihdam edilmişlerdir.

Şekil 3. Eğitim ve Sanat Alanında İstihdam Edilen İngiliz Uzmanların İstihdam Edildikleri Tüm Kurumlardaki Oranları

Eğitim kurumlarında istihdam edilen İngiliz uzmanlar ayrıntılı olarak incelendiğinde 49 kişi, %15,76 istihdam oranı ile Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesinin ilk sırada yer almıştır. Sonrasında istihdamlar sırasıyla; Güzel Sanatlar alanını bütün değerlendirecek olursak 44 kişi %14,15 oranında, Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi, 20 kişi %6,43 oranında, Gazi Eğitim Enstitüsü, 19 kişi %6,11 oranında, Hacettepe Temel Bilimler Yüksek Okulunda 18 kişi %5,79 oranında olmuştur. Eğitim alanındaki istihdamlardaki önemli unsurlardan birisi de kişilerin akademik ünvanlarıdır. Aşağıdaki tabloda bu bilgiler derlenmiştir.

Tablo 7. Eğitim ve Sanat Alanında İstihdam Edilen İngiliz Uzmanların Kadroları ve Sayıları

Kurum Adı	Öğretmen	Okutman	Öğr.Üyesi	Profesör	Uzman	Belli olmayan	Toplam
Boğaziçi Üniversitesi					2		2
Kardeniz Teknik Üniversitesi		2					2
Ege Üniversitesi					2	1	3
Atatürk Üniversitesi	1				3	3	7
ODTÜ			3		3	2	8
İstanbul Teknik Üniversitesi				2	7		9
İstanbul Üniversitesi		7		9	4	3	23
Kolej ve Çeşitli Okullar	29				2	1	32
Eğitim Enstitüleri	34				6	1	41
Güzel Sanatlar	19	1			19	5	44
Hacettepe Üniversitesi	1				48	8	57
Ankara Üniversitesi	4	55		8	11	5	83
TOPLAM	88	65	3	19	107	29	311

Tablo'da güzel sanatlar alanında istihdam edilen uzmanların öğretmen, okutman ve alanı belirtilmeyenler dışında hepsi uzman olarak alınmıştır. Eğitim alanında istihdam edilen İngiliz uzmanlardan 19 kişinin profesör, 3 kişinin öğretim üyesi, 88 kişinin öğretmen, 65 kişinin okutman, 107 kişinin uzman olarak istihdam edildiği ve 24 kişinin istihdam sınıflarının belirtilmediği tespit edilmiştir. Kararnelerde akademik ünvanların önde olmadığı daha çok uzman ya da okutman olarak nitelendirilmiştir.³¹⁸

³¹⁸ BCA 30.18.1.2, 230.13.12, 6/11405, 27-3.

Okutman olarak istihdam edilenlerin İngilizce eğitimi vermek için görevlendirilenlerdir. Enstitüler ve ortaöğretim kademesine dâhil okullarda ve bazı üniversitelerin yabancı dil kurslarında öğretmenler istihdam edilmiştir. Ortaöğretim kademesinde 25 kişi öğretmen olarak istihdam edilmiştir. Ayrıca uzman olarak istihdam edilenlerin bir kısmının dil eğitimi fakat önemli bir bölümünün ise üniversitelerde akademik uzmanlıkları olduğu anlaşılmaktadır. Kararnamelerde istihdam sınıfı belirtilmeyen 24 kişi ise üniversitelerde istihdam edilmiştir. Eğitim kademelerine göre bölümlere ayrılıp onları da kendi aralarında gruplayıp istihdam edilen kişileri ayrıntılı bir şekilde incelemek Türk modernleşmesine katkılarının ortaya konması bakımından daha verimli olacağı kanaatindeyiz.

2.2.1. Yükseköğretim Kurumlarında İstihdam Edilen Uzmanlar

Türkiye’de devlet yapılanmasında ve eğitim alanında yenilik ve modernleştirmelerin dikkat çekici bir şekilde III. Selim ve II. Mahmut döneminde yapıldığı ve Tanzimat döneminden sonra yeniliklerin dönemin padişahlarının ufku ile sınırlandırılmadığı, ülke geneline yayılan yenileşme hareketlerine paralel olarak eğitim alanında da birçok yeniliğin yapılmaya başlandığı bilinmektedir. Devletin demokratik temellere oturmasında gayret sarf edecek olan ve esasen yurt dışında eğitim almış olan aydın kitlenin oluşumu da yine bahsedilmeden geçemeyeceğimiz modernleşme hamlelerinin sonucudur. Osmanlı Devleti zamanında başlayan modernleşme çabalarında sık sık başvurulan yöntemlerin başında olan yabancı uzman istihdamının yükseköğretimde de gerçekleştiği bilinmektedir. Radikal bir modernleşme hamlesinin gerçekleştirilmeye çalışıldığı Cumhuriyet’in ilk dönemlerinden itibaren yabancı uzman istihdamının kaçınılmaz bir şekilde yeniden başladığı söylenebileceği gibi önceki yönetim zamanında gönderilen öğrenciler de TBMM hükümeti tarafından desteklenmiş, 1921 yılından itibaren zor durumda olanların bursları da ödenmiştir. Bilhassa batı normları çerçevesinde Türk yükseköğretim sisteminin yeniden ele alınmasında da yabancı uzmanların itici bir güç olduğu görülmektedir. Atatürk’ün üniversite reformu olarak bilinen Darülfünunun kapatılıp İstanbul Üniversitesinin kurulması aşamaları yabancı uzman raporu ile başlayıp sonrasında eğitimde ciddi anlamda yabancı uzmanlardan özellikle Alman kökenli uzmanlardan istifade edilmiştir. Alman uzmanların bu çerçevede istihdamı 1930

öncesinde de gerçekleşmişti. Bilhassa Ankara Ziraat Mektebinin bir enstitüye dönüştürülmesine Alman bilim insanlarının katkısı açıktır.³¹⁹

Çalışmanın bu bölümünde yükseköğretim kurumlarında istihdam edilen İngiliz uzmanları ve Türk modernleşmesine katkılarını aydınlatmaya çalışılacaktır.

2.2.1.1. Ankara Üniversitesi

Cumhuriyet'in ilanı ile resmileşen rejim hedeflerinde; modernleşirken Osmanlı Devleti ile olan bağlarını çözmek ve rejimin kabul görüp, devamlılığının sağlanması için de yeni bir düzen oluşturmak hedefiyle yeni bir devlet yapılanmasına gidilmiştir. Bu kapsamda yeni rejimin yeni başkentinin Ankara olması kararlaştırılmıştır. Hali hazırdaki devlet kurumları faaliyetlerini Ankara merkezli devam ettirmekle beraber Atatürk haklı sebeplerle Ankara'yı da başkent konumuna yakışır şekilde imar etmek ve bütün kurumları modernleştirerek yeni devletin yeni çağdaş kurumları ile donatmayı hedefleyen faaliyetlere girişmişti. Ankara'nın imarı ile ilgili istihdam edilen yabancı uzmanların şehre katkılarını da burada bahsetmeden geçmemek gerekir.³²⁰ Ankara'nın başkent sıfatıyla çehresinde yapılan değişiklikler tüm kurumlar itibari ile şümüllü bir şekilde yapılmıştır.

Yükseköğretim kurumları başlığında ilk hukuk fakültesinin 1925 yılında Ankara'da açıldığını görmekteyiz. Dil-Tarih- Coğrafya Fakültesi (22.06.1935), Fen Fakültesi ve Tıp Fakültesi (27.06.1945) açılmış, dolayısı ile 1946 yılında 4936 sayılı Üniversiteler Kanunu ile Ankara Üniversitesi; İstanbul Üniversitesi ve İstanbul Teknik Üniversitesinin ardından Türkiye'nin üçüncü üniversitesi olarak resmen kurulmuştur.³²¹ Ankara Üniversitesinde 1924-1975 yılları arasında istihdam edilen toplam 86 İngiliz uzmanın büyük kısmı dil eğitimi alanında istihdam edilmişlerdir. İngiliz uzmanlar bu Üniversitede Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Fen Fakültesi, Tıp Fakültesi, Temel

³¹⁹ Selman Yaşar, "Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün Kuruluşu ve Alman Bilim Adamlarının Çalışmaları", *Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, 2015, Cilt 10, Sayı 19 ss.135-148.

³²⁰ <https://www.goethe.de/ins/tr/ank/prj/urs/geb/trindex.htm> 10.09.2023.

³²¹ Resmî Gazete, 18.06.1946, 6336.

Bilimler Yüksek Okulu ve üniversite bünyesindeki Yaşayan Diller Kursunda istihdam edilmişlerdir.

2.2.1.1.1. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi

Atatürk tam bağımsız ve millî iradenin hâkim olduğu toplumun refah içinde memleketin bayındır halde olmasını sağlama ana gayesi etrafında politikalar üretip icraatlar yaparken aynı zamanda tarih, dil ve kültür işleri ile de yakından ilgilenmiştir. Dil, tarih ve kültür birliği milleti oluşturan temel unsurların başında gelmektedir. Var olan tarih anlayışının Türk tarihinin derin köklerine inmemesi dolayısı ile milletin birlik içinde beraber yaşama azmi konusunda çok önemli bir unsurun tam olarak idrak edilememesinin yanısıra, Türk ırkı ile ilgili sarı ırk yani 2. sınıf olduğu ile ilgili ithamlar Atatürk'ü bu konu üzerinde daha ısrarla durmasını sağlamıştır. Türk Dil Kurumu ve Türk Tarih Kurumunun açılması ve tarih/dil/kültür çalışmaları Atatürk'ün bu konuda gösterdiği hassasiyetin en büyük sebebidir. Afet İnan'ın da belirttiği üzere Atatürk Türk Dil ve Tarih kurumlarını akademiye dönüştürme düşüncesine sahip olduğu, bunun için fakülte açmak ya da yurt dışına öğrenci göndermek gibi alternatifleri değerlendirdiği, sonuçta fakülte açılmasına karar kılınp, adının da özellikle öneminin vurgulanması için Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi (DTCF) olması konusunda kesin kararlı olduğunu ve fakültenin Ankara'da açılmasını uygun bulmuştu.³²² DTCF 14.06.1935 yılında 2795 numaralı Kanun ile açılmıştır.³²³ Fakültenin ilk kuruluşunda tedrisat ile görevlendirilenlerin Avrupa'da ihtisaslarını tamamlamış olan kişilerden seçildiği ve kurulacak enstitüler için de “*yabancı ve şöhretli*” akademisyenlerin mukavele ile getirilmiştir.³²⁴ Modern Türkiye'nin insan unsurunun kaynağı sayılabilecek yükseköğretim kurumlarının eğitim kadroları oluşturulurken büyük bir hassasiyet gösterilmiş ve bu konuda yabancı uzmanlardan faydalanılmıştır. Bilhassa DTCFnin kuruluşundan itibaren çok sayıda Alman vatandaşı bilim insanının burada istihdam edilmişlerdir. DTCFde istihdam edilen ve adları ile diğer

³²² Afet İnan, “Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinin Kuruluş Hazırlıkları Üzerine” *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Mayıs 1957, ss.1-16, s.5-6.

³²³ Resmî Gazete, 22.06.193, 3035.

³²⁴ İnan, agm., s.11.

bilgileri aşağıdaki tabloda görülen İngiliz uzmanların daha çok Ankara Üniversitesi kurulduğu tarihten sonra istihdam edilmişlerdir.

Tablo 8. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesine İstihdam Edilen İngiliz Uzmanlar

Sıra No	Adı Soyadı	İstihdam Yeri	Görevi	İstihdam Yılı
1	Thoms Saich Lake	Ankara Ün. Dil Tarih Coğrafya Fak.	Öğretmen (Yaşayan Diller Kursu)	1943
2	H. Risley Tucker	Ankara Ün. Dil Tarih Coğrafya Fak.	Öğretmen (Yaşayan Diller Kursu)	1943-1945
3	Ambrose Newsom	Ankara Ün. Dil Tarih Coğrafya Fak.	Öğretmen (Yaşayan Diller Kursu)	1944
4	B.C. Davis	Ankara Ün. Dil Tarih Coğrafya Fak.	Profesör (İngiliz Dili ve Ed.)	1945
5	Mc.Callien	Ankara Ün. Dil Tarih Coğrafya Fak.	Profesör (Jeoloji)	1945
6	John Bell	Ankara Ün. Dil Tarih Coğrafya Fak.	Öğretmen (Dışişleri mensuplarına yaşayan diller kursunda İngilizce öğretmek)	1946
7	Gatenby	Ankara Ün. Dil Tarih Coğrafya Fak.	Ord. Profesör	1952-1954
8	Gordon	Ankara Ün. Dil Tarih Coğrafya Fak.	Okutman	1952-1958
9	Bernad Lott	Ankara Ün. Dil Tarih Coğrafya Fak.	Uzman (İngiliz Dili ve Ed.)	1954
10	William Arthur Sewel	Ankara Ün. Dil Tarih Coğrafya Fak.	Profesör (İngiliz Dili ve Ed.)	1954-1958
11	Violet Gordon	Ankara Ün. Dil Tarih Coğrafya Fak.	Okutman	1954-56-57
12	John Alexander Roemmels	Ankara Ün. Dil Tarih Coğrafya Fak.	Uzman	1955-1958
13	Bernard Spencer	Ankara Ün. Dil Tarih Coğrafya Fak.	Uzman (İngiliz Dili ve Ed.)	1958
14	Harold Edwards	Ankara Ün. Dil Tarih Coğrafya Fak.	Profesör (İngiliz Dili ve Edebiyatı Kürsüsü)	1959
15	Paul Turner	Ankara Ün. Dil Tarih Coğrafya Fak.	Profesör (İngiliz Dili ve Edebiyatı Kürsüsü)	1961
16	M.A. Rathbone	Ankara Ün. Dil Tarih Coğrafya Fak.	Uzman (İngiliz Dili ve Ed.)	1961
17	Bruce Rabson	Ankara Ün. Dil Tarih Coğrafya Fak.	Uzman (İngiliz Dili ve Edebiyatı kürsüsü)	1963
18	James Michael Leech	Ankara Ün. Dil Tarih Coğrafya Fak.	Uzman (İngiliz Dili ve Ed.)	1964-1974
19	Roger Douglas Watkins	Ankara Ün. Dil Tarih Coğrafya Fak.	İngiliz Dili ve Edebiyatı Kürsüsü	1967
20	Neil S. Hoper	Ankara Ün. Dil Tarih Coğrafya Fak.	Uzman	1972-1973

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesinde 20 İngiliz uzman istihdam edilmiştir. Bunlardan birisi olan H. Risley Tucker ilk defa 1943'te görevlendirilmiş, 1944

yılında öğretmen olarak üniversite bünyesindeki Yaşayan Diller Kursunda istihdam edilmiştir.³²⁵ 1943 yılında Thoms Saich Lake³²⁶ 1944 yılında ise Ambrose Newsom³²⁷ de yine aynı kursta istihdam edilmişlerdir. John Bell ise 1946 yılında aynı kursta dışişleri mensuplarına İngilizce öğretmek için istihdam edilmiştir.³²⁸ İngiliz uzmanların dil kurslarında öğretmen olarak istihdam edilmelerinin yanında uzman olarak yabancı dil bölümlerinde ya da dil alanında okutman olarak istihdam edilmişlerdir. Bruce Rabson³²⁹ 18.02.1963'te, M. A. Rahtbone'nin³³⁰, Roger Douglas Watkins'in³³¹ 14.04.1967, 03.02.1961'de James Michael Leech'in³³² ise 1964 yılında (Leech 7/6508 sayılı Kararla 1973'de de istihdam edilmiştir.) istihdam edilmişlerdir. Bernard Spencer³³³ 1958 yılında 700 lira aylık ile istihdam edilmiştir. 1909 yılına doğmuş olan uzman yükseköğrenim gördüğü Oxforddan ikinci sınıf diploma ile ayrılıp çeşitli işlerle birlikte öğretmen olarak çalışıp, şiir ve yazılarını gazete ve dergilerde yayınlamış fakat meslek hayatının sabit kalamamış olduğu görülmektedir. II. Dünya Savaşı'nda Mısır'da bulunması onun İngiliz edebiyat simalarıyla tanışmasına vesile olmuştu. British Council'in Citadel ve Personal Landscape dergilerinde yazıp BBC'de çalışmıştır. 1946 yılında İtalya'da ilk şiir kitabı olan "Aegean Island" ve diğer şiirleri yayınlanmıştır. Kaynakta kişisel olarak naif, düzgün giyimli iyi bir öğretmen imajının dışında yönetme kabiliyetinin olmadığından bahsedilmiştir.³³⁴

Uzmanlardan bir diğeri olan Bernard Lott, Oxford Üniversitesini 1948 yılında bitirmiştir. Kariyerinde Ankara'da 1949-1955 yılları arasında bulunduğu yazılmakla birlikte Ankara Üniversitesinde 540 lira aylık ücret ile 25.06.1954'te istihdam edilmiştir. 1960 yılında felsefe doktoru olmuştur. New Swan Shakespeare serisi yayınlamış (Julius Caesar, Macbeth, King Lear, Richard, Hamlet, Twelfth Night, The Merchand Of Venice) Language And Litterature kitabının yanında ikinci dil olarak İngilizce öğrenimi yazısını

³²⁵ BCA, 30.18.1.2, 107.84.11, 3/1887, 27.

³²⁶ BCA, 30.18.1.2, 104.3.39, 3/139.

³²⁷ BCA, 30.18.1.2, 108.49.6, 3/866, 27-100.

³²⁸ BCA, 30.18.1.2, 110.26.17, 3/4028.

³²⁹ BCA, 30.18.1.2, 68.11.5, 6/1146.

³³⁰ BCA, 30.18.1.2, 158.42.1, 5/814.

³³¹ BCA, 30.18.1.2, 205.28.1, 6/8038.

³³² BCA, 30.18.1.2, 179.43.4, 6/4080.

³³³ BCA, 30.18.1.2, 149.28.15, 4/1037.

³³⁴ [https://www-reading-ac-uk.13.11.2022.](https://www-reading-ac-uk.13.11.2022)

1959 yılında yayınlamıştır.³³⁵ ELT Journal de birçok makalesi bulunmaktadır. Yayınlarının tarihlerine bakıldığında Ankara Üniversitesi istihdamından sonraya denk geldiği gözlemlenmiş olup Türkiye'deki istihdamının özellikle dil öğretimi konusunda kendisine tecrübe kattığını söyleyebiliriz. Okutman olarak istihdam edilen Gordon (ayrı ayrı üç kararnamede ismi Violet Gordon olarak yazılmıştır.) ilk kez 1952 yılında görevlendirilmiş olup 1953-1954-1956 ve 1957 yıllarında aynı Fakülte ve 1954 yılında görevini İlahiyat Fakülte'sinde³³⁶ sürdürmüştür.³³⁷ Neil S. Hoper³³⁸ (1972-1974) 2.500 lira ücretle ve John Alexander Roemmels (1955-1958) 600 lira ücretle³³⁹ uzman olarak Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesinde istihdam edilmişlerdir. İngiliz Dili ve Edebiyatı Kürsüsüne profesör kadrosunda da istihdam yapılmıştır. Prof. Paul Turner 1961 yılında 4 ay istihdam edilmiştir.³⁴⁰ Roman Hariç İngiliz Edebiyatı Tarihi yazmıştır. Prof. Harold Edwards 1959 yılında 1.500 lira ücret ile istihdam edilmiştir.³⁴¹

Bir dil bilimci olan Prof. B.C. Davis 1945 yılında istihdam edilmiştir.³⁴² Aynı yıl Fakültenin dergisinde, B.E.C. Davis adıyla “Bugünkü İngiliz Romanı” adlı makalesi yayımlanmıştır. Davis'in 1945 yılında yayınladığı “The Study Of English İn Turkey” raporunda İngilizcenin özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra tercih edilmeye başladığı belirterek, istihdam edilen İngilizlerin yetişkinlerin dil eğitiminde görevlendirildiklerini ve çocukların dil öğrenimini yerli öğretmenlerin üstlendiği bilgisini vererek yerli öğretmenlerin bazıları dışında çocuklara yabancı dil öğretme konusunda yetersiz olduklarını kaydetmiştir. Ayrıca ortaokulda başlayan dil eğitiminin ders kitaplarının uygun materyal olmaktan uzak olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca yükseköğretimde İngiliz Dili ve Edebiyatı'nın önemszenmesi ve açığı kapatacak dilbilimcilerin yetiştirilmesi aynı zamanda devletin bu bölümlere destek vermemesinin de eleştirildiğini görmekteyiz. Tercüme çalışmalarında “Gülüverin Maceraları”nın tercümesinin ve diğer eserlerden

³³⁵ <https://doi.org/10.1093/elt/XIV.1.3> 13.11.2022.

³³⁶ BCA, 30.18.1.2, 135.29.13, 4/2640.

³³⁷ BCA, 30.18.1.2, 128.26.20, 3/14749.

³³⁸ BCA, 30.18.1.2, 287.69.11, 7/5011.

³³⁹ BCA, 30.18.1.2, 141.93.20, 4/6081.

³⁴⁰ BCA, 30.18.1.2, 163.64.1, 6/61, 27-167/2.

³⁴¹ BCA, 30.18.1.2, 151.74.9, 4/11284.

³⁴² BCA, 30.18.1.2, 108.39.7, 3/2754.

bahsedilirken Gazi Eğitim Enstitüsünde Gatanby başkanlığında kaliteli İngilizce öğretmenlerinin yetiştirildiğinden bahsetmektedir.³⁴³

Bir diğer dil bilimci olan Prof. William Arthur Sewell ilk olarak 1954 yılında istihdam edilmiş³⁴⁴daha sonra görevi iki kez uzatılmıştır.³⁴⁵ Sewell ilk kitabını 1931 yılında çıkarmış (The Physiology of Beauty) Yeni Zelanda'nın kuruluşunun yüzüncü yılı vesilesi ile yazılmış denemeleri vardır. Milton ve Shakespeare konularında saygı duyulan bir bilim insanı olup özellikle Yeni Zelanda akademik ve edebi hayatında etkili olduğu görülmüştür.³⁴⁶ Türkiye'de İngilizce öğretimi konusunda hizmet etmiş, emek sarfetmiş olan önemli dil bilimcilerden olan ve arşiv belgelerinde Dil Tarih Coğrafya Fakültesinde Prof. Gatenby olarak 1952³⁴⁷ yılında ve 1953 yılında 700 lira ücretle istihdam edilen ayrıca Gazi Terbiye Enstitüsünde ise öğretmen olarak 1945 yılında istihdam edilen E.V.Gatenby³⁴⁸ hakkında yapılan araştırma neticesinde yukarıda bahsettiğimiz ayrı kurumlarda ayrı isimlerle kararnameleri çıkan kişinin aynı kişi olduğu kanaatine varılmıştır. Gatenby için İngilizce öğrenimi özellikle İngiliz olmayanlara İngilizce öğretimi konusunda çok sayıda çalışmaları bulunan hatta Türkiye'de orta düzey okullarda onun tarzı uzunca bir süre benimsenmiş olan, istihdam edilmiş İngiliz dil bilimciler içinde ülke içinde metodu en çok kabul gören dilbilimci demenin yanlış olmayacağı düşünülmektedir. Gatenby British Council dil danışmanı olarak Türkiye'ye gelmiştir. Gatenby'nin yukarıda bahsettiğimiz dil öğretim metodunun uzun zaman örnek alındığı kitapları; A Direct Method English Course "A New Course Specially Designed For Turkish Students" bu kitap sınıflara ayrılmış ve yardımcı öğretmen kitaplarının da olduğu ciltlerden oluşmaktadır. "The Advancet Learner" "Dictionary Of Current English" kitapları da ayrıca halen satışı yapılan kitaplar olması hasebiyle Türkiye'nin yabancı dil eğitimi tarihinde önemli bir yere sahiptir. Ayrıca İngilizcenin Türkiye Cumhuriyeti'nde

³⁴³ B.E.C. Davis, "The Study of English In Turkey" *English: Journal of English Association*, Vol. 5 iss30, 1945, ss.200-202, <https://libgen.li/edition.php?id=45058333> 13.11.2022.

³⁴⁴ BCA, 30.18.1.2, 137.105.8, 4/4156, 27-840.

³⁴⁵ BCA, 30.18.1.2, 145.122.6, 4/8876; BCA, 30.18.1.2, 143.48.14, 4/7403, 27-185.

³⁴⁶ <https://teara.govt.nz/en/biographies/4s20/sewell-william-arthur> .13.11.2022.

³⁴⁷ BCA, 30.18.1.2, 128.26.20, 3/14749.

³⁴⁸ BCA, 30.18.1.2, 108.26.11, 3/2498.

okul düzeyleri ders kitapları, öğretmenler, dil kursları ve yayınlar gibi çeşitli başlıklarda değerlendirmeleri ve görüşlerinin olduğu bir yazısı mevcuttur.³⁴⁹

Ankara Üniversitesinin kuruluşundan önce 1936 yılında Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi kurulduğunda Coğrafya Enstitüsü de kurulmuştur. Üniversitenin kurulması ile beraber bölüm anabilim dallarına ayrılmış ve İngiliz jeolog Mac Callien Fiziki Coğrafya ve Jeoloji kürsüsünü kurmuş ve istihdam süresince başında bulunmuştur (1944-1950).³⁵⁰ Arşivde 28.06.1945 tarihli sadece bir kararnamesi mevcuttur.³⁵¹ Callien 1924 yılında Clagow Üniversitesinde öğretim üyesi olarak akademik çalışma hayatına başlamış olan Callien, Türkiye’deki istihdam sürecinde sadece üniversitede ders vermemiş aynı zamanda öğrencileri ile birlikte saha çalışmalarında da bulunmuştur.³⁵²

Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi dergisi başta olmak üzere diğer üniversite ve coğrafya-jeoloji dergilerinde çeşitli makaleleri yayımlanmıştır. “Modern Dünyada Jeolojinin Yeri”, “Ankara Kuzeyinde Köserelik’te Ters Dönmüş Tedrici İncelikte Yataklanmış Tabakalar”, “İstanbul Boğazının Silisli Şistleri Hakkında”, “The Structure of Çamlıca, Western Asia Minor, Near Istanbul”, “Türkiye ile İskoçya Arasında Bir Mukayese (Scotland and Turkey a Comparison)”, “The Origin of the Earth (Arzın Menşei)”, “The Evolution of the Map of the Earth (Dünya Haritasının Evrimi)”, “Türkiye’de Pilov Lavlar (Some Turkish Pillow Laves)”, “Balta Limanında Trakya Grovakları (The Thracian Greywackes of Baltaliman Valley Near Rumeli Hisar on the Bosphores)”, Bailey ile beraber; “The Ankara Melange and the Anatolian Thrust”, “Ankara Melanji ve Anadolu Şaryajı”, makaleleri yayımlanmıştır. Türkiye’de coğrafyanın bilim olarak gelişmesinde katkıları olduğu gibi yerli bilim insanı yetiştirilmesinde de önemli katkılar yapmıştır. Doktora öğrencisi olan Oğuz Erol’un yetişmesinde katkı sağlamıştır. Celâl Şengör Oğuz Erol’un hikayesini paylaştığı makalesinde Erol’un büyük emekleri olmasına rağmen Callien; “Pilov Lavlar” ve Bailey ile beraber yazdığı “Ankara Melanji” konularındaki

³⁴⁹ Gateby, “English Language Studies Turkey” *ELT Journal*, Vol II iss 1, 1947, ss.8-15, <https://libgen.li/edition.php?id=47725460> 13.11.2022.

³⁵⁰ <http://www.dtcf.ankara.edu.tr/ogrenci-isleri/akademik-birimler/cografya-2>, 13.11.2022.

³⁵¹ *BCA*, 30.18.1.2, 108.39.7, 3/2754, 27-166.

³⁵² Karal, “1945-1946 Ders Yılı Açılış Nutku”, *Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt IV, s.4, <https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12575/43605/14191.pdf?sequence=1&isAllowed=y> 13.11.2022.

makalelerinde Erol'un isminin zikredilmediğini dolayısıyla bu durumu Erol'a yapılmış haksızlık olarak görmektedir.³⁵³

Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesinde istihdam edilen İngiliz uzmanlar hakkında derleyebildiğimiz bilgiler ışığında yabancı dil olarak Türkiye'de İngilizcenin Almanca ve Fransızca dillerinin yerini alması konusunda gayret sarfettikleri özellikle British Consul'un de bu anlamda etkin rol aldığı dil anlamında istihdam edilen her uzmanın akademik kariyerinin olmadığı ve hepsinin özellikle Türkiye'de İngilizce eğitiminin daha iyi seviyelere gelmesi konusunda çalışmalarının olmadığını görmekteyiz. Devletin üniversiteye yaptığı yabancı uzman istihdamında yeterlilik kriterinin akademik ünvan olmadığı anlaşılmaktadır. Bunun yanında Gatenby ve Davis gibi isimlerin Türkiye'de İngilizce eğitiminin planlanması konusunda verdikleri eser ya da raporlarla devlete yol göstermişler ve hatta bu konuda etkili olmuşlardır. Yayımlanan raporda yabancı uzmanların üniversitede çeviri konusunda da çaba sarfettikleri görülmüştür. Dil eğitiminin dışında Fakültede jeolog olarak istihdam edilen Mac Callien'in öğrencisi ile olan çalışmasında öğrenciyi yok sayması durumunu tek başına genelleme yapmak için yeterli bir veri sağlamasa da burada yer vermediğimiz ama okumalarımızda karşımıza çıkan yabancı uzmanların tüm aktarımları yapmaması ya da öğrenci yetiştirirken müşfik aktarıcı olmadıkları eleştirisine uygun bir örnek teşkil ettiğini görmekteyiz. Diğer gözlemlenen unsur ise görev süreleri sonucunda Türkiye ile pek bağlarının kalmamasıdır. Bu durumun sebebi belki de raporlarda da sık sık bahsettikleri özellikle dil eğitimcilerine verilen ücret ya da teşviklerin yetersiz görülmesi olabilir.

2.2.1.1.2. Siyasal Bilgiler Fakültesi

Mektebi Mülkiye Osmanlı modernleşme hamlelerinin ortaya çıkardığı ve Batı tipi yönetici ihtiyacı dolayısıyla kurulmuş bir okuldur. Osmanlı Devleti 19. yüzyılda özellikle yönetim konusunda yaptığı yeniliklerle sivil bürokrasinin oluştuğu görülmektedir.

---

³⁵³ Celâl ŞENGÖR, "Zümrütten Akisler Oğuz Erol'un Hikâyesi" *Cumhuriyet Bilim Teknik Dergisi*, 2001 Sayı 761, s.6.

Devletin her kademesinde ihtiyaç duyulan bürokratların yetişmesi için açılan bir okul olarak karşımıza çıkmaktadır.

Cumhuriyetin ilanı ile beraber var olan vazifesini ifa etmeye devam etmekle birlikte Atatürk'ün ülkenin yöneticilerinin yetiştirildiği bir okulun ülkenin başkentinde olması gerektiği düşüncesi ile aynı zamanda Üniversite Reformu ile gidilen köklü değişim hamleleri kapsamında 4 Aralık 1934'te adı Siyasal Bilgiler Okulu olarak değiştirilmiştir.³⁵⁴ 15 Haziran 1935 tarihinde çıkan 2777 sayılı Kânunla Siyasal Bilgiler Okulu Hakkındaki Kanunla Ankara'ya taşınma kararı alınmıştır.³⁵⁵ 5627 sayılı Kanun ile Ankara Üniversitesi bünyesine Siyasal Bilgiler Fakültesi adı ile katılmıştır.³⁵⁶ Siyasal Bilgiler Fakültesi kuruluşundaki misyonunu Ankara'ya taşındıktan sonra da devam ettirmiş, devletin maliye işleri ve dışişleri başta olmak üzere üst kademe bürokrat ihtiyacını karşılayan seçkin bir eğitim kurumu olarak faaliyetlerini sürdürmüştür. Bu başarıyı sağlamasındaki etkenlerin başında verdiği eğitim ve isimleri günümüzde de duyulduğunda alanında saygı duyulan ve takdir gören öğretim elemanlarının varlığı gelmektedir. İstihdam edilen yabancı uzmanlar yönünden baktığımızda Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi olduktan sonra istihdam söz konusu olduğunu söylemek çok yanlış olmayacaktır. 16 Fransız istihdam edilmiştir.³⁵⁷ Siyasal Bilgiler Fakültesinde istihdam edilen İngiliz uzmanların ise toplamda 49 kişi olduğu ve istihdamların Ankara Üniversitesine bağlandıktan sonra gerçekleştiği ve genelde dil eğitimi için okutman olarak istihdam edilmişlerdir. Çeşitli tarihlerde istihdam edilen 36 kişinin İngilizce okutman olduğu belirtilmektedir. Bu uzmanlarla ilgili olarak aşağıda verilen tablo hazırlanırken bir adet istihdam belgesi olan uzmanların istihdam tarihleri belirtilmiş, görev uzatma kararnamelerine rastlanan uzmanların ise görev süreleri belirtilmemiştir.

---

³⁵⁴ Zafer Toprak, "Mülkiye Mektebi ve Türkiye'de Sosyal ve Beşerî Bilimlerin Gelişimi", *Türkiye'nin Modernleşme Süreci ve Mektebi Mülkiye (Sempozyum Bildirileri)*, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No:626, Ankara 2021, ss.5-44, s.36.

³⁵⁵ Resmî Gazete,15.06.1935, 3029.

³⁵⁶ Resmî Gazete, 03.04.1950, 7473.

³⁵⁷ Baylı, agt. s.131.

Tablo 9. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesinde İstihdam Edilen İngiliz Uzmanlar

Sıra	Adı Soyadı	İstihdam Türü	İstihdam Yılı
1	L.Lynch	Okutman (İngilizce)	1966-1973
2	R. Houille (Rene)	Okutman	1952-1954
3	Wesver	Okutman	1956-1958
4	Maurice Vincent Piddock	Okutman (İngilizce)	1955-1958
5	Joyce Adam	Okutman (İngilizce)	5.04.1956
6	Whitaker Parkhouse	Okutman (İngilizce)	5.04.1956
7	Anthony K. Anderson	Okutman (İngilizce)	10.04.1957
8	Joan E. Maskel	Okutman (İngilizce)	15.04.1958
9	G.S. Peacocke	Okutman	28.04.1958
10	Norman Andre Wright	Okutman (İngilizce)	28.04.1958
11	Olive Kathleen Jefferies	Okutman (İngilizce)	24.05.1958
12	J.K. Eastham	Uzman (Umum İktisat Kürsüsü)	12.10.1959
13	John Dunster	Okutman (İngilizce)	13.04.1960
14	Bettina Maria Horiabin	Okutman	3.08.1960
15	Julian Rathbone	Okutman	3.08.1960
16	John Algwin Browaing	Okutman (İngilizce)	4.05.1961
17	Derek Harold st. John Griffth	Okutman (İngilizce)	10.05.1961
18	Davit Richart Thomas	Okutman	9.05.1962
19	Josephine Aventhis Turner	Okutman (İngilizce)	29.05.1962
20	Jacaqueline Dunster		1.06.1963
21	Agnes Evehyn Bird		1.06.1963
22	Margaret İrving	Okutman (İngilizce)	5.06.1963
23	Angela Roome	Okutman	17.06.1963
24	David Cowan	Okutman	17.06.1963
25	Peter Mercer	Okutman	17.06.1963
26	Julia Mary Swift	Okutman (İngilizce)	9.05.1964
27	Molie Emre	Okutman (İngilizce)	9.05.1964
28	Robin Seeley	Okutman (İngilizce)	20.06.1964
29	Douglas Rex Barlow	Okutman (İngilizce)	16.02.1965
30	John Whybrow	Okutman (İngilizce)	3.03.1965
31	M.Flectcher	Okutman (İngilizce)	15.03.1965
32	William Tribe	Okutman (İngilizce)	29.01.1966
33	John Desmont Murphy	Okutman (İngilizce)	25.04.1966
34	M.G. Allison	Okutman (İngilizce)	22.05.1966
35	Williams Nicholas	Okutman (İngilizce)	22.05.1966
36	A.J. Moundford	Okutman (İngilizce)	5.12.1966
37	Peter Rice	Okutman (İngilizce)	28.04.1967
38	Davit John Lord	Okutman (İngilizce)	30.05.1967
39	İmelda Joan Koray (Tedeschi)	Okutman	10.06.1967
40	Richardson Vivienne	Okutman (İngilizce)	15.07.1967
41	David Fagge	Okutman (İngilizce)	30.03.1968
42	İrene Grace Errington	Okutman (İngilizce)	30.03.1968
43	Grennway Ian Peter	Okutman (İngilizce)	19.07.1968
44	David Arfa	Okutman (İngilizce)	14.02.1969
45	Cemlyn Jonse Carolya Persia	Okutman	12.02.1970
46	John Stuart Taylor	Okutman (İngilizce)	26.07.1971
47	Philippa Jane Taylor	Okutman (İngilizce)	26.07.1971
48	A. Wright	Okutman (İngilizce)	1.03.1973
49	J.A. Browning	Okutman (İngilizce)	1.03.1973

Çalışmanın dönemi içerisindeki tarihlerde arşiv belgelerinde Siyasal Bilgiler Fakültesine ilk İngiliz uzman istihdamının R. (Rene) Houle'nin okutman olarak 1952 yılında yapıldığı,³⁵⁸ 1953 yılında ise 300 lira aylık ile bir yıl görevinin uzatıldığını görmekteyiz.³⁵⁹ Maurice Vincent Piddock'a ait 1955 yılında okutman olarak istihdam edilmiş³⁶⁰ ayrıca 1956³⁶¹ ve 1957³⁶² yıllarında görevi iki defa uzatılmıştır. 1956 yılında Joyca Adam ve Whitaker Parkhouse'un İngilizce okutman olarak istihdam edilmiştir.³⁶³ Wesver'e ait 1956 yılında okutman olarak görev uzatılmıştır.³⁶⁴ 10.04.1957 tarihinde bir kez daha görevi uzatılmakla birlikte ilk istihdamı ile ilgili kayıt yoktur. Bir başka İngilizce okutmanı olan Antony K. Anderson'un 1957 yılındaki istihdam kararnamesinde Ankara Koleji'nde öğretmen olarak çalıştığı bilgisi yer almaktadır.³⁶⁵ 1958 yılında Joan E. Maskel 500 lira ile³⁶⁶, Norman Andre Wright 400 lira ile³⁶⁷, Olive Katleen Jeffries, 400 lira ile³⁶⁸ G.S. Peacocke 400 lira ile³⁶⁹ okutman olarak istihdam edilmişlerdir. Aynı yıl için ve birbirlerine yakın zamanlarda gerçekleşen bu istihdamların ücretlerinin farkları hakkında açıklayıcı bilgiye ulaşılamamıştır. J.K. Eastham Fakültenin İktisat Kürsüsüne uzman olarak 1959 tarihinde istihdam edilmiştir.³⁷⁰ İktisat alanında çeşitli eserler ve makaleleri mevcuttur. Bunlardan bazıları şöyledir: "Bir Kâr teorisinin Temelleri" "The Turkish Development Plan: The First Five Years" "Price Theory", "Compensation Terms for Nationalised Industry", "Commodity Stocks and Prices", "Graphical Economics", "An Introduction to Economic Analysis", "Economic essays in Commemoration of the Dundee School of Economics 1931-1955". 1960 yılında Fakültede John Dunster³⁷¹ Betina Maria Horiabin ve Julian Rathbone okutman olarak 03.08.1960 tarihinde istihdam edilmişlerdir.³⁷² Julian Rathbone'un arşiv belgelerinde kaç yıl istihdam edildiği açık olmasa da hayatı ile ilgili yapılan araştırmada 3 yıl Türkiye'de kaldığı anlaşılmaktadır.

³⁵⁸ BCA, 30.18.1.2, 128.26.20, 3/14749, 27.

³⁵⁹ BCA, 30.18.1.2, 128.26.20, 4/613, 27-515.

³⁶⁰ BCA, 30.18.1.2, 140.71.20, 4/5641, 27-83.

³⁶¹ BCA, 30.18.1.2, 143.48.14, 4/7403, 27-185.

³⁶² BCA, 30.18.1.2, 145.122.6, 4/8876, 27-167.

³⁶³ BCA, 30.18.1.2, 142.30.12, 4/7037, 27-172.

³⁶⁴ BCA, 30.18.1.2, 143.48.14, 4/7403, 27-185.

³⁶⁵ BCA, 30.18.1.2, 145.122.7, 4/8877, 27-167.

³⁶⁶ BCA, 30.18.1.2, 148.21.2, 4/10220, 27-167.

³⁶⁷ BCA, 30.18.1.2, 148.23.16, 4/10274, 27-167.

³⁶⁸ BCA, 30.18.1.2, 149.28.15, 4/10374, 27-167.

³⁶⁹ BCA, 30.18.1.2, 148.23.15, 4/10273, 27-167.

³⁷⁰ BCA, 30.18.1.2, 153.58.10, 4/12308, 27-167.

³⁷¹ BCA, 30.18.1.2, 154.88.20, 4/12928, 27-167.

³⁷² BCA, 30.18.1.2, 156.1.15, 5/198, 27-167-2.

Arşiv vesikasında istihdam türü okutman olarak geçmektedir, eserlerine bakıldığında Fakültede İngilizce öğretmek için görevlendirildiği anlaşılmaktadır. Türkçeye çevrilmiş romanları şöyledir:

Bangladeş'teki hasta çocuklara ilaç temin etmek isteyen çeşitli sosyal ve kültürel çevrelerden bir araya gelmiş kişilerin ilacı ulaştırmak için Türkiye'den geçmeleri ve suç lideri ile bağlantıları ve çeşitli aksiyon ve suç içeren olayların konu edildiği bir roman olan "Ölüm İlacı" (Kill Cure), dünyadaki güç unsurlarının ikizi yüzünden peşine düştüğü Azeri Aziz'in kaçış öyküsü romanda yine bol aksiyon mevcut ve diğer ülke şehirlerinin yanında Türkiye'nin çeşitli kentlerinin de tasvir edildiği "Bıçak Atmada Üstüme Yoktur" (With My Knives I know I'm Got), İzmir'de geçen afyon kaçakçılık ve polis kovalamacasını konu edinen "Tuzak" (Trip Trap) adlı romanları Türkçe 'ye çevrilmiştir. Bunların yanı sıra Elmas Pazarı (Diamonds Bid) adlı romanı ve "Sonuncu El" romanları da Türkçeye çevrilmiştir.

Türkiye'deki şehirleri romanlarında tasvir edebilecek kadar tanımış olması yönünden takdir edilesi konularındaki mafya, suç, kaçakçılık tarzında olup Türkiye'de geçmesi ise ilham kaynağının ana merkezini merak ettirecek kadar enteresandır. 4 Mart 2008 tarihinde The Guardian da Rathbone'nin Türkiye tecrübesi için, üçüncü dünya yoksulluğuna ilişkin ani ve rahatsız edici bir yüzleşmenin onu siyasallaştırdığı³⁷³ yorumu belki de bu ilham kaynağını açıklamaktadır. İspanya'da yaşadığı dönemde de İspanya merkezli romanları mevcut olup ödüllü ve başarılı bir yazar olarak birçok eser vermiştir.

Siyasal Bilgiler Fakültesinde okutman olarak 1961'de John Algwin Browning³⁷⁴ ve Derek Harold St. John Griffith³⁷⁵ 1962'de Josephine Avenhis Turner,³⁷⁶ Davit Richart Thomas³⁷⁷ 1963 yılında da David Cowan,³⁷⁸ Marggaret Irving,³⁷⁹ istihdam edilmişlerdir.

³⁷³ <https://www.theguardian.com/books/2008/mar/04/culture.obituaries> 13.11.2022.

³⁷⁴ BCA, 30.18.1.2, 160.23.16, 5/1168, 27-167-2.

³⁷⁵ BCA, 30.18.1.2,160.26.4, 5/1216, 27-167-2.

³⁷⁶ BCA, 30.18.1.2, 164.21.18, 6/515, 27-167-B.

³⁷⁷ BCA, 30.18.1.2, 164.19.5, 6/462, 27-167-2.

³⁷⁸ BCA, 30.18.1.2, 170.33.20, 6/1901, 27-309.

³⁷⁹ BCA, 30.18.1.2, 179.43.40, 6/2577, 27-309.

Sınıfı belirtilmeden istihdam edilenler de mevcuttur. Jacaqueline Dunster, Anges Evehyn Bird bunlardandır.³⁸⁰ Yine istihdam sınıfı belirtilmemiş olan Angela Roome, 17.06.1963 tarihinde Siyasal Bilgiler Fakültesinde istihdam edilmiştir.³⁸¹ Roome hakkında yapılan eser ve biyografi araştırmasında Durham Üniversitesi ve MA ED’i Bristol Üniversitelerinde lisansını tamamlayıp İngilizce öğretmeni olarak Ankara Lisesi ve Robert Koleji’nde öğretmenlik yaptığı gibi sonradan İstanbul’a yerleşip editörlük ve çevirmenlik yapmıştır.³⁸² Ulaşabildiğimiz eserlerinin çeviri türünde olduğu ve genelde devlet destekli olduğu dikkati çekmektedir. İş Bankası yayınlarından Halil İnalçık’a ait “Studies in the History of Textiles in Turkey”, Kültür ve Turizm Bakanlığı yayınlarından “Nasreddin Hodja”, yine Kültür Bakanlığı yayını olan “Geçmişten Günümüze Şile ve Şilebezi” kitaplarının çevirilerini yapmıştır. Roome aynı zamanda İstanbul Üniversitesinde de istihdam edilmiş olup bu istihdamı ile ilgili olarak ilgili bölümde ayrıca bahsedilmiştir.

Peter Mercer İngilizce okutmanı olarak 17.06.1963’te istihdam edilmiştir.³⁸³ “The Languages of Literature: Linguistic contributions to criticism” isimli eseri Ankara Üniversitesi Kütüphanesi’nde yer almaktadır. 1964 yılında Julia Mary³⁸⁴ Swift, Robin Seeley³⁸⁵, Molie Emre³⁸⁶ 1965 yılında Douglas Rex Barlow³⁸⁷, M. Flether³⁸⁸ ve John Whybrow³⁸⁹ İngilizce okutmanı olarak istihdam edilmişlerdir. John Whybrow ve Molie Emre Ekrem Akurgal’a ait “Ancient Civilizations and Ruins of Turkey: From Prehistoric Times Until the End of Roman Empire” ait kitapta katkıları mevcuttur.³⁹⁰ 1966 yılında John Desmont Murphy,³⁹¹ William Tribe,³⁹² M.G.Allison,³⁹³ Williams Nicholas,

³⁸⁰ BCA, 30.18.1.2, 170.28.20, 6/1801, 27.

³⁸¹ BCA, 30.18.1.2, 170.33.20, 6/1901, 27.

³⁸² <https://tecca-boun-edu-tr>. 13.11.2022.

³⁸³ BCA, 30.18.1.2, 170.33.20, 6/1901, 27.

³⁸⁴ BCA, 30.18.1.2, 179.43.4, 6/3025, 27-309.

³⁸⁵ BCA, 30.18.1.2, 178.34.20, 6/3216, 27-309.

³⁸⁶ BCA, 30.18.1.2, 179.43.4, 6/3025, 27-309.

³⁸⁷ BCA, 30.18.1.2, 184.13.3, 6/4391, 27-3.

³⁸⁸ BCA, 30.18.1.2, 184.15.9, 6/4437, 27-3.

³⁸⁹ BCA, 30.18.1.2, 184.15.1, 6/4428, 27.

³⁹⁰ http://katalog.ankara.edu.tr/client/tr_TR/defaulttr/search 13.11.2022.

³⁹¹ BCA, 30.18.1.2, 195.30.4, 6/6348, 27-3.

³⁹² BCA, 30.18.1.2, 192.9.6, 6/5930, 27-3.

³⁹³ BCA, 30.18.1.2, 196.41.5, 6/6569, 27-3.

A.J.Moundford³⁹⁴ 1967 yılında Peter Rice,³⁹⁵ Richardson Vivienne,³⁹⁶ Imelda Joan Koray (tedechi) ,³⁹⁷ David John Lord³⁹⁸, 1968 yılında ise aynı kararname ile David Fagge ve İrene Grace Errington,³⁹⁹ Grennway Ian Peter⁴⁰⁰ 1969 yılında David Arfa,⁴⁰¹ 1970 yılında Cemlyn Jonse Carolya Persia,⁴⁰² istihdam edilmişlerdir. İstihdam kararnamelerinde bazen ücret de telaffuz edilmiştir. 1973 yılında A. Wright, J. A Browning, L. Lynch İngilizce okutman olarak 1.500 lira ücretle istihdam edilmişlerdir.⁴⁰³

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi istihdamları incelendiğinde; J.K. Eastham dışında istihdam edilenlerin okutman kadrosunda istihdam edildikleri, bazılarının kararnamesinde özellikle İngilizce olarak belirtilse de belirtilmeyen çoğunluğunda yabancı dil eğitimi için istihdam edildiğini aldıkları, ücretlerin nadir olarak belirtildiğini ve de akademik ünvanlarının belirtilmediği ve birçoğunun ünvanlarının olmadığı kanaatine varılmıştır. İstihdam edilen uzmanlardan pek azı alanlarında eser bırakmıştır. Bunlardan Angela Roomee hala Türkiye’de yaşamakta olup halen çeviri ile meşgul olmaktadır.

2.2.1.1.3. Hukuk Fakültesi

Tanzimat dönemi ile beraber mevcut alanlardaki gelişmelerin sonucunda eğitim sisteminde modernleşme hamleleri gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda gelişen yükseköğretim sistemi yeni düzenin ihtiyacı olan alanlarda özellikle devlet kadrolarında istihdam edilmek için yeterliliği bulunan zevatın yetiştirilmesi konusunda ihtiyaçları karşılamak için gerekli bölümlerde eğitime başlanmıştır.⁴⁰⁴ İlk olarak Mekteb-i Sultanî çatısı altında kurulan Hukuk Mektebi⁴⁰⁵ daha sonra Adliye Nezaretine bağlı bir şekilde

³⁹⁴ BCA, 30.18.1.2, 201.83.13, 6/7417, 27-3.

³⁹⁵ BCA, 30.18.1.2, 205.32.12, 6/8129.

³⁹⁶ BCA, 30.18.1.2, 209.55.19, 6/8596, 27-3.

³⁹⁷ BCA, 30.18.1.2, 207.42.8, 6/8325, 27-3.

³⁹⁸ BCA, 30.18.1.2, 207.38.8, 6/8245, 27-3.

³⁹⁹ BCA, 30.18.1.2, 217.23.20, 6/9785, 27-3/460.

⁴⁰⁰ BCA, 30.18.1.2, 223.58.2, 6/10468, 27-3.

⁴⁰¹ BCA, 30.18.1.2, 230.13.12, 6/11405, 27-3.

⁴⁰² BCA, 30.18.1.2, 246.12.20, 7/240, 27-2/230.

⁴⁰³ BCA, 30.18.1.2, 299.45.1, 7/6508, 27-3/1005.

⁴⁰⁴ Düstür, Cilt IV, I. Tertip, s.444,445.

⁴⁰⁵ Düstür. Cilt III, I. Tertip, S 439-440.

ihtiyaç duyulan eğitim verilmiştir.⁴⁰⁶ Modernleşme hedefleri kapsamında en köklü değişikliklerin yapıldığı ve yeniden bir hukuk düzeninin oluşturulduğu Cumhuriyet döneminde hukuk, yeni devlet düzeninin temelini oluşturan unsurların en önemlisidir. Dolayısıyla Ankara’da ilk açılan yükseköğretim kurumu olan Leyli Hukuk Mektebi 1925 yılında Ankara’da açılmıştır.⁴⁰⁷ 1934 yılında fakülte olarak adlandırılan⁴⁰⁸ ve Adliye Vekâletine bağlı olan Ankara Hukuk Fakültesi 31.05.1940 tarihinden itibaren 3848 numaralı Kanun ile Maarif Vekâletine devrolmuştur.⁴⁰⁹ Ankara Üniversitesinin kurulmasından sonra ise fakülte olarak üniversite bünyesinde yer almıştır. Aşağıda bu Fakülte’de istihdam edilen İngiliz uzmanların istihdam edildikleri yıllara göre tanzim edilen tablo yer almaktadır.

Tablo 10. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesinde İstihdam Edilen İngiliz Uzmanlar.

Sıra	Adı Soyadı	İstihdam Türü	İstihdam Yılı
1	Clive Perry	Profesör (Amme Hukuku)	10.01.1945
2	Beale	Okutman (İngilizce)	06.12.1945
3	Robert Compball Cole	Okutman (İngilizce)	24.06.1959
4	William J.S. Carlos	Okutman	07.11.1960
5	Anthony Vernon Horrocks	Okutman (İngilizce)	21.02.1963
6	Alexander Lyon Macfie	Okutman	28.04.1967
7	V.Elizabeth Evecan	Okutman (İngilizce)	26.06.1970

Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesinde yedi İngiliz uzman istihdam edilmiştir. İlk uzman 1945 yılında istihdam edilmiş ve bu uzmandan daha çok dil eğitimi konusunda istifade edilmiştir. Bu noktada İngilizce özellikle İkinci Dünya Savaşı ve sonrası İngiltere-Türkiye ilişkileri yanı sıra ABD ile ilişkilerinin gelişmesi ve ABD’nin izlediği politikalar neticesinde dünyada olduğu gibi Türkiye’de de etkin bir dil haline gelmiştir. 1945 yılında İngiliz kültür heyeti müşaviri olan Clive Perry (kararnamedeki soyadı) Amme hukuku profesörü olarak Hukuk Fakültesinde istihdam edilmiştir.⁴¹⁰ Hakkında Oxford Referance sayfasında 1944 yılında Ankara’da görevli olduğu belirtilmiş, arşivdeki görevlendirme kararnamesi 1945 yılının Ocak ayı olması hasebiyle bunun

⁴⁰⁶ Düstür, Cilt IV, I. Tertip, s.444,445.

⁴⁰⁷ Afet İnan, “M. Kemal Atatürk Ankara Hukuk Mektebi’nin Öğretim Kurulu Fahri Başkanı”, *Bellekten*, Ocak 1974, Cilt XXXVIII, Sayı 149, ss.117-121, s.117.

⁴⁰⁸ İnan, agm., s.119.

⁴⁰⁹ Resmî Gazete, 03.06.1940, 4525.

⁴¹⁰ BCA, 30.18.1.2, 197.93.9, 3/2055, 27-143.

mümkün olabileceği düşünülmektedir. 1945 yılında London School of Economics de öğretim görevlisi, 1969 yılında profesör olduğu belirtilmiş fakat 1945 yılındaki kararnamesinde de profesör olduğu yazmaktadır. Genel çalışma alanı vatandaşlık ve vatandaşlık hakları uluslararası hukuku üzerine olup⁴¹¹ bu minvalde istihdam edilmiştir. Clive Parry'nin (kütüphanedeki kayıtlarda soyadı) “Amme Hukuku” isimli kitabı 1944 yılında yayınlanmış, kitap Mukbil Özyörük tarafından tercüme edilmiş olup üniversite kütüphanesinden halen erişilebilir durumdadır. Yine çevirisi yapılmış olan “İngiliz Hukuk Sistemi” kitabı ayrıca “Encyclopedic Dictionary of International Law” “British Nationality”, “The Sources and Evidences of International” ve benzeri kitapları mevcuttur. Kararnamesinde İzmir Yüksek Ticaret Okulu'nda öğretmen olduğu belirtilen Beale ise 1945 yılında Hukuk Fakültesinde İngilizce okutman olarak istihdam edilmiştir.⁴¹² Kararnamede sadece bu isim zikredilmiş olduğu için hakkında araştırma yapmamızı kısıtlayıcı bir durum oluşturmuştur.

Bu Fakülte'de ayrıca 1959 yılında Robert Compball Cole,⁴¹³ 1960 yılında William J.S.Carlos,⁴¹⁴ 1963 yılında Anthony Vernon Horrocks⁴¹⁵, 1970 yılında V.Elizabeth Evecan⁴¹⁶ İngilizce okutmanı olarak istihdam edilmişlerdir. 1967 yılında okutman olarak istihdam edilen Alexander Lyon Macfie⁴¹⁷ Manchester Üniversitesinden 1950 yılında mezun olup doktorasını burada tamamlamış Londra Üniversitesi ki Institute of Historical Research (Tarih Araştırmaları Enstitüsü) bünyesinde çalışmalar yapmıştır. Macfie genellikle tarih yazımı, oryantalizm, Türkiye, Ortadoğu ve Osmanlı Devleti'nin son dönemleri konularında çalışmalar yapmıştır. Türkiye'de halen satılmakta olan kitapları mevcuttur. “Atatürk-Profiles İn Powder”, “Hint Efsaneleri”, “Osmanlı'nın Son Yılları 1908-1923”, “The End of Ottoman Empire, 1908-1923” Ankara üniversitesi Kütüphane kayıtlarında Alec Lawrence Macfie ismiyle “Osmanlı'nın son yılları”, “Orientalism”, “The Eastern Question 1774-1923”, “An Essay on Economy and Value” isimli kitapları mevcuttur. Çalışma alanına bakıldığında özellikle Türkiye ve çevresi konusunda

---

⁴¹¹ www.Oxfordreference.com/display/10.1093/oi/authority.2011080307837 27.11.2022.

⁴¹² BCA, 30.18.1.2, 109,71.18, 3/3405, 27-228.

⁴¹³ BCA, 30.18.1.2, 152.33.13, 4/11808, 27-167.

⁴¹⁴ BCA, 30.18.1.2, 157.25.5, 5/489, 27/167-2.

⁴¹⁵ BCA, 30.18.1.2, 179.43.4, 6/1450, 27-309.

⁴¹⁶ BCA, 30.18.1.2, 252.44.18, 7/877, 27-3/985.

⁴¹⁷ BCA, 30.18.1.2, 205.32.12, 6/8129.

donanımlı olduğu görülmekte olan Macfie'nin kararnamesinde ya da diğer başka kaynaklarda Fakülte de hangi derslere gireceği ya da hangi konuda faydalandığı, kaç yıl istihdam edildiği konusunda bilgi edinilememiştir. İstihdam kararnamesinde sadece göreve başladığı tarihten itibaren istihdam edildikleri hakkında bilgi olup istihdam tarihinin sınırı belirtilmemiştir. İstihdam edilen kişilerin dil eğitimi dışında iki kişinin alanlarında eser sahibi aynı zamanda yurt dışı üniversitelerde de bu konularda görev almış donanımlı kişiler olduğu gözlemlenmiştir.

2.2.1.1.4. Tıp ve Fen Fakülteleri

Türkiye'de tıp eğitimi İstanbul üniversitesi Tıp Fakültesinde verilmekteydi. Başkent Ankara'da da Tıp Fakültesi açılması önemsenerek fakülte kurulması, 3228 sayılı Kanun 09.06.1937 tarihinde kabul edilse de Ankara Tıp Fakültesi 4761 Sayılı Karar ile 1945'te kurulabilmiştir.⁴¹⁸ Fakülte ilk açıldığında görev alan öğretim üyelerinden üç kişi yabancı uzmandır.⁴¹⁹ Fen Fakültesi 4492 sayılı Kanunla 17.09.1943'te kabul edilerek açılmıştır.⁴²⁰ Cumhuriyet dönemi fen ve mühendislik alanlarında gerekli işgücünün sağlanması ve sanayide gerekli atılımların yapılabilmesi için açılması önemsenmiştir. Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi ve Fen Fakültesi yabancı uzman istihdamları yıllara göre aşağıdaki tabloda verilmiştir. Ayrıca her ne kadar Çocuk Sağlığı Kliniği sonradan açılacak olan Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesinin nüvesini oluşturmuş olsa da Ankara Üniversitesine bağlı şekilde belirtildiğinden dolayı çalışmamızda bu kısma alınmıştır. Buna göre Fen Fakültesi 1 uzman, Tıp Fakültesi ise 6 uzman istihdam edilmiştir. Aşağıda bu Fakülte 'de istihdam edilen İngiliz uzmanların istihdam edildikleri yıllara göre tanzim edilen tablo görülmektedir:

---

⁴¹⁸ Resmî Gazete, 27.06.1945, 6042.

⁴¹⁹<http://ankaratipmuzemiz.medicine.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/254/2022/02/Baslangic-Hikayesi.pdf> 27.11.2022.

⁴²⁰ Resmî Gazete, 22.09.1943, 5514.

Tablo 11. Ankara Tıp ve Fen Fakültelerinde İstihdam Edilen İngiliz Uzmanlar.

Sıra	İsim-Soyisim	İstihdam Yeri	İstihdam Alanı	İstihdam Yılı
1	J.A. Strang	Ankara Üniv. Fen Fak.	Metematik Bölümü	1945-1954
2	Malpress	Ankara Üniv. Tıp Fak.	Profesör (Bio-Kimya Enstitüsü)	15.10.1954
3	Herbert Eckstein	Ankara Üniv. Tıp Fak.	Uzman	17.12.1957
4	Syls Livinia Word	Ankara Üniv. Tıp Fak.	Uzman (Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Kliniği)	09.06.1959
5	Mary Grosse	Ankara Üniv. Tıp Fak.	Uzman (Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Kliniği)	3.06.1961
6	Remzi Doğan	Ankara Üniv. Tıp Fak.	Uzman (Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Kliniği)	21.08.1962
7	Elizabeth Ann Marsh	Ankara Üniv. Tıp Fak.	Diyet Uzmanlığı	21.10.1969

Ankara Tıp Fakültesi bünyesinde 1946 yılında açılan Biyokimya Enstitüsü olarak açılmış sonrasında Biyokimya Anabilim dalı olarak faaliyette bulunmuştur. İlk anabilim dalı başkanı olan Prof. Dr. Stay'dan sonra Malpress (kararnamede sadece ismi bu şekilde verilmiştir) başkanlık etmiştir.⁴²¹ Malpress'in 1954 yılında Biyokimya Enstitüsünde görevlendirildiğine bir adet istihdam kararnamesi mevcuttur.⁴²² Görevinin uzatıldığına dair herhangi başka bir kararname olmamasının yanında anabilim dalının sayfasında emekli öğretim üyeleri isimlerinin arasında tarih belirtilmeden ismi geçmektedir. Nature Dergisinde 1941-1981 yılları arasında çeşitli konularda yayınlanan 14 adet makalesi bulunmakta ve ismi F.H. Malpress olarak geçmektedir.⁴²³

Pediatric alanında Türkiye'de özverili çalışmalarda bulunan Alman pediatri profesörü Albert Eckstein'in oğlu olan Herbert Eckstein⁴²⁴ 1957 yılında Tıp Fakültesinde İngiliz uzman olarak istihdam edilmiştir. Hakkında yapılan literatür araştırmasında Alman asıllı olduğu fark edilmiştir. Herbert 1926 yılında Düsseldorf da doğmuş babası ile beraber Türkiye'ye gelmişlerdir. 1939 yılına kadar Türkiye'de eğitim görmüş, ardından 1944 yılına kadar Leys School Cambridge, 1944-1947 arası Clare College ve Middlesex Hospital ve çeşitli sınavlardan başarı sağlamıştır. 1957 yılında Türkiye'de iki yıl istihdam edilmiştir. Kararnamesinde Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesinde istihdam edildiği

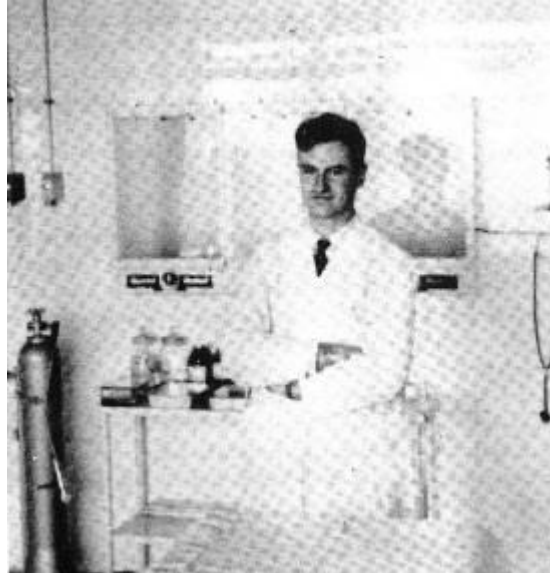
⁴²¹ <http://biyokimya.medicine.ankara.edu.tr> 18.01.2023.

⁴²² BCA, 30.18.1.2, 137.84.2, 4/3730, 27-818.

⁴²³ <https://www.nature.com/search?author=F.%20H.%20MALPRESS> 12.06.2023.

⁴²⁴ BCA, 30.18.1.2, 147.62.8, 4/9771, 27-167.

görülmele beraber Royal College of Surgeons of England sayfasındaki öz geçmişinde Hacettepe Çocuk Hastanesinde 2 yıl görev yaptığı bilgisi de paylaşılmaktadır. Rockefeller bursu ile İngiltere'ye dönmüş kariyerine başarılı şekilde devam etmiştir. Hidrosefali ve Spinabifida konusunda çalışmış hidrosefali ve pediatrik üroloji konusuna yönelik iki yüze varan cerrahi makalesi mevcuttur.⁴²⁵ Türkiye'de görev yaptığı yıllarda üriner sistem taşları konusunda çalışmaları ve ameliyatlarının dikkat çekici olduğu aynı zamanda Çocuk Cerrahisi Dergisinin 1995 yılında adına ithaf edilen sayısında Akgün Hiçsönmez, Eckstein için 30 yataklı bir ünite kurduğunu, Türkiye'deki çocuk cerrahisi alanındaki tüm çalışmalara itici güç olarak ilham verdiğini belirtmiştir.⁴²⁶ Herbert Eckstein'in babası ve annesinin izinde kısa süre için de olsa kendi alanında ülkedeki gelişmelere rol model olarak katkıda bulunmuştur.

Fotoğraf 1. Eckstein'in Muayenehanesinden Bir Görüntü⁴²⁷

Yine Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Kliniğinde 1959 yılında Syls Livinia Word⁴²⁸ 750 lira ücretle, Mary Victoria Grosse ise 1961 yılında 4.600 lira maaşla Tıp Fakültesi Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Kliniğinde istihdam edilmiştir.⁴²⁹ Arşiv belgesinde Victoria adı geçmemekle birlikte gerçekleştirilen literatür taramasında rastladığımız The Premature

⁴²⁵<https://livesonline.rcseng.ac.uk> 17.01.2023.

⁴²⁶ Cenk S.N. Büyükanal, "Ülkemizde Çocuk Ürolojisinin Gelişim Sürecine Bir Bakış", *Çocuk Cerrahisi Dergisi*, Cilt XXIX, Sayı 1, ss.1-13, s.7.

⁴²⁷ <https://wikipedia.org>.

⁴²⁸ BCA, 30.18.1.2, 152.29.4, 4/11719, 27-167.

⁴²⁹ BCA, 30.18.1.2, 160.29.20, 5/1281, 27-167/2.

Baby⁴³⁰ kitabında tam ismi bu şekildedir. Fakat scholar.google.com sayfasında soyadı Crosse olarak geçmektedir. Literatürde araştırma bu şekilde yapılabilmektedir. 1931 yılında Sorrento prematüre bebek ünitesini (Sorrento Premature Baby Unit) geliştirerek İngiltere’de erken doğan bebeklerin modern bakımına öncülük etmiştir.⁴³¹

Fotoğraf 2. Dr. Marry Grosse’ye Ait Fotoğraf⁴³²

Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları kliniğinde 1962 yılında İngiliz tebaasından Remzi Doğan⁴³³ uzman olarak Tıp Fakültesinde 1969 yılında Elizabeth Ann Marsh da diyet uzmanı olarak istihdam edilmişlerdir.⁴³⁴

Ankara Üniversitesi Fen Fakültesinde 1945 yılında J.A. Starng Profesör olarak istihdam edilmiştir.⁴³⁵ 3/6129, 3/6962 sayılı kararlarla 1948’e kadar görevlendirilmiş olup daha sonra 1952⁴³⁶ ve 1.500 lira maaşla 1953 yılında bir kere daha görevlendirilmiştir.⁴³⁷ Yükseköğrenimini Edinburg’da tamamlamış olmasına rağmen Türkiye’de bulunduğu dönemde doktora derecesinin olmadığı ifade edilmektedir. Buna rağmen Türkiye’de Prof.

---

⁴³⁰ http://katalog.ankara.edu.tr/client/tr_TR/defaulttr/search/results?qu=mary+grosse&te=ILS
30.11.2022.

⁴³¹ <https://fn-bmj-com> 30.11.2022.

⁴³² <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov> 30.11.2022.

⁴³³ BCA, 30.18.1.2, 166.38.15, 6/852, 27-167/B.

⁴³⁴ BCA, 30.18.1.2, 241.71.9, 6/12563, 27-3/1514.

⁴³⁵ BCA, 30.18.1.2, 107.107.19, 3/2346, 27-169.

⁴³⁶ BCA, 30.18.1.2, 128.26.20, 3/14749, 27.

⁴³⁷ BCA, 30.18.1.2, 128.26.20, 4/613, 27-515.

ünvanıyla çalışmış ve bazı lisansüstü tezleri yönetmiştir.⁴³⁸ Daha sonra Hindistan'da Lucknov Üniversitesinde Matematik ve Astronomi bölüm başkanlığı yaptığı ve bölümü daha üst bir standarta getirdiği belirtilirken aynı zamanda Prof. olarak bahsedilmektedir.⁴³⁹ Hacettepe Üniversitesi kütüphanesinde 1960 yılında yayınlanan “Adi Diferensiyel Denklemlere Giriş” eseri bulunmaktadır.

1954-1969 yılları arasında tıp ve fen fakültelerinde istihdam edilen İngilizlerin istihdam alanlarının tıp, beslenme ve matematik olduğu bazılarının alanlarında eserler vermişler ve bünyesinde bulunduğu birimlerin yönetiminde bulunmuşlardır. Ayrıca istihdam sürelerinin hepsinin mevcut olmadığı ya da kararlarının bulunmadığı belirtilmelidir. Ayrıca daha önce de rastladığımız üzere profesör olduğu kararlarında belirtilen bazı uzmanların aslında daha sonraki dönemlerde profesör olduklarına rastlandığını da belirtmeden geçmemek gerektiği kanaatindeyiz.

2.2.1.2. İstanbul Üniversitesi

Darülfünun kuruluşundan itibaren çeşitli merhalelerden geçmiş, okulda yapılan düzenlemeler ve okulun dünya standartlarında bir eğitim kurumu haline getirilmesi gayretiyle birçok girişimlerde bulunulmuştur. Osmanlı Devleti'nin eğitim kurumlarında ihtiyaç olan düzenlemelerin yapıldığı 1869 Maarifi Umumiye Nizamnamesi Darülfünun hakkındaki maddelerinde yer alması hasebiyle önem arz etmektedir. 79-128. Maddeler arası Darülfünun Nizamnamesi olarak geçmektedir. Buna göre; Darülfünunun hikmet ve edebiyat, ilm-i hukuk, ulûm-ı tabîyye ve riyâziye olarak üç bölümden oluşacağı, derslerin Türkçe okutulacağı fakat bu yeterlilikte öğretim elemanlarının yetişmesine kadar Fransızca olarak devam edileceğine ve öğrenci seçimi, eğitimin mahiyeti, mezuniyet, ücretler vb. konularda geniş bir düzenleme yapılmıştır.⁴⁴⁰ Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu siyasi çalkantıların da etkisi ile bir süre sonra kapanan Darülfünun II. Meşrutiyet sonrası 21 Ağustos 1909 tarihinde yayınlanan talimatname ile daha önce

⁴³⁸ Alp Eden, Misafir Matematikçilerin izinde (1924-1960), Matematik Dünyası, 2020 s. 6.
https://www.academia.edu/63179311/MD_Misafir_Matematik%C3%A7ilerin_izinde_1924_1960
 18.01.2023.

⁴³⁹ <https://udrc-lkouniv-ac-20.01.2023>.

⁴⁴⁰ Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *age.*, s.113-116.

birleştirilmiş olan askeri ve mülki tıbbiye mekteplerini de içine alarak beş bölümde açılmıştır.⁴⁴¹ Özellikle I. Dünya Savaşı dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin yakın ilişkilerde bulunduğu Almanya, Türkiye'de açtığı, başkanlığını da Franz Schmidt'in yaptığı Alman Eğitim ve Kültür Enstitüsü aracılığı ile Darülfünunda çeşitli alanlarda 20 Alman ve Avusturyalı bilim insanının istihdam edilmiştir.⁴⁴² Darülfünunun doğasında var olan Fransızca eğitim anlayışının yanında siyasi ilişkilerin de etkisi ile Alman uzman istihdamı sonrasında değişikliğe uğramıştır. Dünya Savaşı'nın kaybedilmesi ile Alman uzmanların ülkeden ayrılmaları savaştan dönen öğrenciler gibi konular kurumu sarsmış, 11 Ekim 1919 tarihinde çıkarılan Darülfünun Nizamnamesi ile yeniden düzenlenip özerkliğe kavuşmuş olduğu görülmektedir.⁴⁴³ Darülfünun Cumhuriyet'in ilk dönemlerindeki tek yükseköğretim kurumu olması hasebiyle de Atatürk tarafından önemsenmiş, 1924 yılında çıkarılan kanunla İlahiyat Fakültesi kurulması öngörülerek özerkliği de tasdik olunmuştur.⁴⁴⁴ 1930'lu yıllara gelindiğinde artık kurumda gerekli yeniliğin yapılması elzem görülerek İsviçre Genf Üniversitesinde pedagoji profesörü olan Albert Malche davet edilerek çeşitli incelemelerde bulunup bir rapor sunmuştur. Raporunda ayrıntılı olarak tüm fakültelerin yapısı, yayınları, uygulanacak olan eğitimin mahiyeti ve yapılması gerekenler sıralanmış özellikle Maarif Vekâletine bağlı olması gerektiği konusunda tavsiyede bulunmuştur.⁴⁴⁵ Rapor incelenerek gerekli olan hazırlıklar yapıp, İstanbul Darülfünunu ve ona bağlı müesseseler 31 Mayıs 1933 tarih, 2252 sayılı Kanun ile kadro ve teşkilatları ile beraber 31 Temmuz 1933 tarihinden itibaren lağvedilmiş ve Maarif Vekâleti 1 Ağustos'tan itibaren İstanbul Üniversitesini kurmaya memur edilmiştir.⁴⁴⁶ Malche ve dönemin Maarif Vekili arasında İstanbul Üniversitesinde istihdam edilecek Alman bilim adamları konusunda anlaşmaya varılıp Sağlık Bakanı Refik Bey'in Ankara Numune Hastanesi ve Hıfzıssıhha Enstitüsüne de yabancı uzman talebi üzerine, Alman, İsviçreli, Fransız ve İtalyanlardan oluşan yabancı uzman kadrosu ile ortalama 5 yıllık mukaveleler imzalanarak aileleri ile beraber 150 kişinin Türkiye'ye geldikleri

⁴⁴¹ Musa Çadircı, "Azmi Süslü, Ankara Üniversitesi Gelişim Tarihi", Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, Ankara 1982, s.6.

⁴⁴² <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/1933-universite-reformu> 11.11.2022.

⁴⁴³ Musa Çadircı, Azmi Süslü, *age.*, s.7.

⁴⁴⁴ Musa Çadircı, Azmi Süslü, *age.*, s.7.

⁴⁴⁵ Albert Malche, İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor, 1939 İstanbul.

<https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/930/197000578.pdf?sequence=1&isAllo> wed=y 11.11.2011.

⁴⁴⁶ Resmî Gazete, 06.06.1933, 2420.

belirlenmektedir.⁴⁴⁷ Modernleşme hedefleri kapsamında önemsenen yükseköğretim kurumlarının kaliteli hale gelmesi dolayısıyla eğitimin dünya standartlarına getirilmesi hedefiyle başlanan yabancı uzman istihdamında İstanbul Üniversitesinde İngiliz uzmanlar neredeyse tüm istihdam alanlarında rastladığımız üzere İngiltere ile olan ilişkilerin düzelmesine müteakip gerçekleşmiştir. Arşiv belgelerinde bu dalda ilk İngiliz t 1942 yılında istihdam edildiğini görsek de bunların bazılarının daha önce Türkiye’de çalıştıklarını görmekteyiz. Çalışmanın kapsadığı dönem aralığında 23 İngiliz uzman İstanbul Üniversitesinde istihdam edilmiştir. 14 kişi Edebiyat Fakültesinde, 2 kişi Fen Fakültesi, 2 kişi İktisat, 2 kişi İşletme Fakültesinde 2 kişinin ise Yabancı Dil Okulunda 2 kişi Tıp Fakültesinde görevlendirilmişlerdir. İstanbul Üniversitesine ait istihdam yıllarına göre hazırlanan tablo aşağıda belirtilmiştir.

Tablo 12. İstanbul Üniversitesinde İstihdam Edilen İngiliz Uzmanlar

Sıra	İsim Soyisim	İstihdam Yeri	Kadrosu	İstihdam Yılı
1	Gvendoten Jole Patwick	İstanbul Üniv. Edebiyat Fak.	Okutman (İngiliz Dili ve Edebiyatı Kürsüsü)	1953-1957
2	Adair Mill	İstanbul Üniv. Edebiyat Fak./İşletme Fakültesi	Uzman/Okutman	1954-1973
3	Patrick Duval	İstanbul Üniv. Fen Fak.	Profesör (Matematik-Geometri Kürsüsü)	1942-1971
4	W.C. Nixon	İstanbul Üniv. Tıp Fakültesi		1944-1947
5	Andrew Miller	İstanbul Üniv. Cerrahpaşa Tıp Fak.	Uzman (Doktor, Fizyoloji ve Bio Fizik Kürsüsü)	18.03.1969
6	B.W Downs	İstanbul Üniv. Edebiyat Fak.	Profesör (İngiliz Filolojisi K.)	27.10.1940
7	A.K. Mcilwraith	İstanbul Üniv. Edebiyat Fak.	Profesör (İngiliz Filolojisi Kürsüsü)	13.01.1942
8	Steven Runciman	İstanbul Üniv. Edebiyat Fak.	Profesör (Bizans Sanat Tarihi Kürsüsü)	24.04.1942
9	G.R.Bean	İstanbul Üniv. Edebiyat Fak.	Okutman (Latince)	12.11.1945

⁴⁴⁷ <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/1933-universite-reformu> 11.11.2022.

Tablo 12. (devam) İstanbul Üniversitesinde İstihdam Edilen İngiliz Uzmanlar

10	Bernhard Blackstone	İstanbul Ün. Edebiyat Fak.	Profesör (İngiliz Filolojisi Hars ve Fikir Profösörü)	27.05.1949
11	A.R. Humphreys	İstanbul Ün. Edebiyat Fak.	Profesör (Tecrübi Psikoloji Kürsüsü)	7.02.1958
12	David G. William	İstanbul Ün. Edebiyat Fak.	Profesör (İngiliz Filolojisi Kürsüsü)	8.09.1961
13	Richard Handcombe	İstanbul Ün. Edebiyat Fak.	Okutman (İngiliz Filolojisi Kürsüsü)	15.03.1962
14	James Mellart	İstanbul Ün. Edebiyat Fak.	Profesör (Arkeoloji)	20.03.1962
15	Albert Anderson Gruickshank	İstanbul Ün. İktisat Fak.		23.06.1962
16	Ernestb Shenton	İstanbul Ün. Edebiyat fak.	Okutman (İngiliz Filolojisi Kürsüsü)	29.11.1963
17	Allen R.Prest	İstanbul Ün. İktisat Fak.	Profesör (Maliye Kürsüsü)	28.05.1965
18	David Campbell Hogg	İstanbul Ün. Edebiyat Fak.	Okutman (İngilizce)	31.12.1965
19	Mauren B.Jeffries	İstanbul Ün. Yabancı Dil Okulu	Okutman (İngilizce)	28.02.1966
20	Berry Forster Unsworth	İstanbul Ün. Edebiyat Fak.	İngiliz Dili ve Edebiyatı Kürsüsü	28.04.1967
21	Brian Clissold	İstanbul Ün. İktisat Fak./İşletme Fak.	Uzman (Siyaset İlmi Kürsüsü)	3.05.1969//1971- 1974
22	Philip Dendy	İstanbul Ün. Fen Fak	Uzman (Doktor, Radyoloji Kürsüsü)	18.12.1969
23	John Joseph Higgins	İstanbul Ün. Yabancı Dil Y. O		12.06.1973

İngiliz Dili ve Edebiyatı profesörü olan B.W Downs; Cambridge Christ Kolejinde profesör olarak çalışmaktayken, 1940 yılında Edebiyat Fakültesi İngiliz Filolojisi kürsüsünde olarak istihdam edilmiştir.⁴⁴⁸ Tam adı Brian Westerdale Downs (1893-1984) İngiliz edebiyatçı ve dil bilimci 1918’de İngilizce ve modern dillerde bir üniversite öğretim görevlisi olarak atandı ve 1944’e kadar burada görevine devam etti. 1947’de aynı okulda tekrar görev alan Downs, 1963 yılında Cambridge Üniversitesinden emekli olmuştur.⁴⁴⁹ Filoloji kürsüsüne 1942 yılında Liverpool Üniversitesinde lektör olarak çalışan A. K. Mcilwraith 13.01.1942 tarihli Bakanlar kurulu kararı ile profesör olarak istihdam edilmiştir.⁴⁵⁰ Mcilwraith’in “Five Stuard Tragedies”, Five Elizabethan

⁴⁴⁸ BCA,30.18.1.2, 93.101.20, 2/14600, 242-266.

⁴⁴⁹ https://en.wikipedia.org/wiki/Brian_Downs#Academic_career 20.01.2023.

⁴⁵⁰ BCA, 30.18.1.2, 97.107.18, 2/17130, 270-105.

Comedies”, Five Elizabethan Tragedies” isimli kitapları mevcuttur. İstanbul Üniversitesi kütüphanesinde Arnold Devenport tarafından yazılan “Archibald Kennedy McIlwraith: 1902-1955” isimli bir kitabı bulunmaktadır.

Yine 1942 yılında istihdam edilmiş olan Bizans tarihçisi Steven Runciman; 7 Temmuz 1903 tarihinde Northumberland’da doğdu. 1921’de Cambridge Üniversitesi bünyesindeki Trinity Collegee girdi ve buradan mezun oldu. 24.04.1942 tarihinde Edebiyat Fakültesinde Bizans Tarihi ve Sanatı hocası olarak diğer istihdamlardan farklı olarak Muvazenei Umum Kanunu ile 300 lira ücret karşılığında istihdam edilmiştir.⁴⁵¹ Hatıratında da bahsettiği üzere sene ortası istihdamı yapıldığı için diğer istihdamlardan farklı olarak Bütçe Kanununa göre istihdamı yapılmıştır. Diğer kararnamelerdeki istihdamlar 788 sayılı Kanunun 5. Maddesi 2007 sayılı Kanunun 4. Maddesi gereğince yapıldığı belirtilmekte ya da bu konuya değinilmemektedir. Runciman’ın “Kostantiniye Düştü” ve 3 cilt “Haçlı Seferleri Tarihi” adlı eserleri Türkçeye çevrilmiş kitaplarıdır. Haçlı Seferleri kitabını İstanbul Üniversitesinde istihdam edildiği süre içinde telif etmeye başlamıştır.⁴⁵²

Hayatı boyunca gezdiği yaşadığı yerlerdeki anılarını sonradan yazdığı “Bir Gezginin Alfabetesi Bölük Pörçük Anılar”⁴⁵³ kitabı dönem hakkında özellikle de bir İngiliz bilim insanının gözünden bilgiler edindiğimiz bir kaynak olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu minvalde kitapta bahsi geçen konulardan bazıları şöyledir: Öncelikle ilk İstanbul’a gelişi (1924) sırasındaki yabancı uyruklu tüccarların imtiyazlarının Lozan Anlaşması ile beraber kaldırıldığı halde ülkede varlıklarını devam ettirdikleri ve kendi yerleşim yerlerini muhafaza ettiklerini belirterek Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin dünyadaki pek çok emsaline göre yabancılara karşı yaptırımlarının olmadığını vurgulamaktadır.⁴⁵⁴ 1928 yılındaki ikinci gelişinde enteresan bir şekilde Şapka Kanunu’ndaki sosyolojik durumu

⁴⁵¹ BCA, 30.18.1.2, 98.33.16, 2/17769, 242-284.

⁴⁵² <https://tarih-edebiyat.istanbul.edu.tr/tr/content/tarihce/bolumumuzde-gorev-yapmis-ogretim-uyeleri> 02.02.2023.

⁴⁵³ Steven Runciman, Bir Gezginin Alfabetesi Bölük Pörçük Anılar, Çev. Bahar Tırnakçı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2012.

⁴⁵⁴ Runciman, *age.*, s.73.

irdelemiş, bir Türk kadını ile bu konudaki görüşmesinden örnek vererek,⁴⁵⁵ rejimin getirdiği yenilikler hakkında toplumda farklı görüşlerin olduğunu izah etmiştir.

Runciman 1937 yılındaki Türkiye ziyaretinden bahsederken Michael Grant ile beraber Trabzon'a gidip araçla Zigana Geçidi'ne çıkıp burada piknik yaparken Dersim İsyanını bastırmaya yönelik harekete geçen askerlerin geçişinden bahsetmiştir. Açıkçası 1937 yılı şartlarında Türkiye'ye gezmeye gelen bir kişinin Yalova'yı ziyaret edip Trabzon'a geçip piknik için de Zigana Geçidinin en doruğuna çıkması⁴⁵⁶ zamanın şartları ile değerlendirildiğinde çok da inanılası bir durum arz etmemektedir. Özellikle de bu sırada Dersim İsyanının olması ve askerlerin kokusunu duyacak kadar yanlarından geçiyor olması bundan bahsederken de sanki orada hiçbir şey olmadan devlet tarafından oraya harekât düzenlenmiş gibi anlatımda bulunması gezinin turistik amacının dışında anlam ifade ettiği izlenimi vermektedir. Tarih Kongresi'nin de yapıldığı bir dönem de Trabzon'dan döndüğü ve Percy Lorraine'nin ısrarı ile verilen davete katılıp Atatürk'le tanıştığından bahsederken satır arasında Hititlerin Türk olduğunu savunan Atatürk'e karşı aslında Ermenilerin Hititlere benzediğini belirtmekle⁴⁵⁷ Türkiye'de oluşturulmaya çalışılan millî bilinç, birlik beraberlik gibi tutumlara karşı reaksiyonu açığa çıkarmaktadır.

1942 yılında artık İngiliz Kültür Derneği Başkanı olan Trabzon'a beraber gittikleri Grant tarafından İsmet İnönü'ye tavsiye edilip İstanbul Üniversitesindeki görevine başlar. Bizans Sanatı ve Tarihi dersleri için Orta Çağ tarihçisi olarak İstanbul Üniversitesindeki görevinin üç buçuk yıl sürdüğünden bahseden Runciman'ın bu yıllarını akademik olarak verimsiz addetmesi⁴⁵⁸ kaynağın başında durup susuz kalmaktan bahsedilmesi kadar enteresandır. Anılarında tarih öğrencilerinin Türk olduğundan, çeviri için bir asistanı olduğundan ve öğrencilerin kelimesi kelimesine ezber yaptıklarından bahsetmiş, ayrıca çevirinin kolay olması açısından sabit bir metin üzerinden ders işlediğini, kızların azınlıkta olup daha başarılı olduklarını ayrıca Bizans sanatı ve arkeolojisi dersinde azınlık öğrencilerinin de olduğundan dil problemi yaşanmadığı için birebir çeviriye gerek

---

⁴⁵⁵ Runciman, *age.*, s.74.

⁴⁵⁶ Runciman, *age.*, s.75.

⁴⁵⁷ Runciman, *age.*, s.76-77.

⁴⁵⁸ Runciman, *age.*, s.78, 82.

kalmadan seminer gibi dersler işlediğinden bahsetmiştir.⁴⁵⁹ Duruma bakıldığında uzmanların kısa zamanda Türkçe öğrenmeleri ya da bir ders kitabı hazırlamaları konusunda dönemin uygulamasından bahsedilmemiştir.

Üniversitede istihdam edildiği dönemde burada birkaç İngiliz'in olduğundan, bir kısmının kendisinden önce göreve başladığından bahsetmiş, arşiv belgelerinde de bu söyleme paralellik mevcuttur. Ayrıca yabancı hocaların çoğunluğunun Alman kökenli Yahudi olduğundan ve Türk akademik yaşantısına çok büyük katkılarda bulduklarından bahsetmiştir.

Maaş ödemeleri ile ilgili ilginç bir anekdotu vardır. Şöyle ki yabancı kökenli hocaların kendisine mesafeli hatta tavırlı olduğundan bahsetmiş nedenini ise akademik yılın ortasında görevlendirildiği için bütçeden kendisi için para ayrılmadığı, maaşının diğer yabancı uzmanların maaşından kesilerek ödendiğinden bahsetmiştir. Buna göre yabancı uzmanlara havuzda ödenek ayrılıyor ve havuzdan paylaşıyorlar gibi bir izlenim edinilmektedir. Ayrıca yabancı öğretim elemanlarının kıt bir bütçede zorla geçindiklerini İngiliz Kültür Derneğinin o İngilizlere yardım ettiğini fakat herkesin bu şansa sahip olmadığını altını çizmektedir.⁴⁶⁰ Burada alınan ücretlerle ilgili değerlendirmede yabancı uzmanların daha fazla ücretle çalıştıklarını hatırlamak gerekir.

Türk profesörlerin kendisine hep iyi davrandığını söylemesi bazı okumalarda karşımıza çıkan yerli ve yabancı uzman çekişmesinin genelleme yapılacak düzeyde olmaması gerektiğini düşündürmektedir. Robert Koleji hakkında her ne kadar yönetim kurulu başkanı Türk olsa da ABD tarafından yönetildiğini belirtmiştir. Kolej bünyesinde ABD'li kadar İngiliz profesörlerin de bulunduğundan bahsetmiş fakat arşiv belgelerinde bu şekilde bir istihdam kaydına rastlanmamıştır. İstanbul'un belki de Türkiye'nin en iyi kütüphanesi olarak Alman Enstitüsünden bahsederken buradan faydalanamadığına, burada kütüphanelerden bahsederken aynı zamanda bazı önemli kitapların kendilerinden önce Türkçeye çevrilmesini engellemek için kaldırıldığından bahsederek akademik

---

⁴⁵⁹ Runciman, *age.*, s.79.

⁴⁶⁰ Runciman, *age.*, s.80.

araştırma açısından boşa giden yıllar olduğundan bahsederken⁴⁶¹ yaşanan savaşın taraflarının her yer ve ortamda birbirlerine hasım oldukları kanaati uyanmıştır.

Runciman'ın asistanlığını yapan ismini zikretmediği bayan dolayısı ile edindiği malûmat ve çevre de enteresandır. Asistan hanım Makedonya kökenli Türkiye'ye göçeden varlıklı bir ailenin kızı. Asistan hanımın Makedonya'daki ailesine Kavalalı Mehmet Ali Paşa ile akraba hikâyesi ile beraber belirtmiştir. Asistan hanımın aile hikâyesi burada bitmiyor elbet; eşi de Mevlâna Celaleddin-i Rumî'nin soyundan gelen Mevlevî şeyhi Çelebi Efendi. Mevleviler Cumhuriyetin ilanı ile beraber ayrıcalıklarını Türkiye'de kaybetmiş olmalarına rağmen Suriye, Lübnan ve Kıbrıs'ta geniş ayrıcalıkları devam ederken Hatay'ın anavatana katılması ile Çelebi Efendi Suriye'den sürülmüştür. Eşi kendisi ile Türkiye'ye gelmeyi reddedince İstanbul'a yerleşip asistan hanımla evlenmiştir. Birçok kez misafirleri olduğunun altını çizen Runciman'ın şeyhle ilgili tek hatırası; Şeyhin, kendisinin nargile içmesine vesile olmasıdır. Şeyh aynı zamanda bir amanname niteliğindeki mührünü de kendisine verip Runciman'a dünyadaki tüm Mevlevilerin ve Mevlevihanelerin kapısının ardına kadar açılmasını sağlamıştır. Şeyhin 1944 yılında ölmesi ile beraber oğlunun tüm tekkeleri gezmesi icap edince Suriye'ye giriş iznini kendisinin bağlantıları dolayısı ile halledilmiş, onun seyahatine kendisi de icabet edip birçok yerde ağırlandığından bahsetmiştir. Zamanla Suriye ve Lübnan'da da yasaklanan Mevleviliğin sema gösterileri ile yer edinmesini Sema'nın bale gösterisine indirgenmesi olarak değerlendirip eleştirmiştir.⁴⁶² Bu ve kitabında geçen çeşitli sosyal ilişkilerinde Runciman'ın edindiği kilit noktadaki sosyal çevresinin rastlantısal olup olmadığı sorusu merak uyandırmaktadır.

Runciman kitabında; Türk istihbaratının devlete, Cumhurbaşkanının şahsına ve İstanbul Valisi'ne bağlı olarak üç grup olduğunu ve birbirleri ile rekabet içinde olduklarını anlatırken Yalova'da kaplıcada ağzı çok da sıkı olmadığı anlaşılan bir istihbaratçı ile sohbetlerinden bahsedince⁴⁶³ 1937 yılındaki Yalova gezisi ve o bölgede günümüzde var

---

⁴⁶¹ Runciman, *age.*, s.82.

⁴⁶² Runciman, *age.*, s.83-86.

⁴⁶³ Runciman, *age.*, s.86.

olmayan bir istihbarat kampının varlığının o yıllarda olup olmadığı ve Tunceli'ye yapılan harekâtın haberini almış olabilecekleri fikri akıllara gelmektedir.

II. Dünya Savaşı sırasında Türklerin hiçbir zaman ülkelerinde yaşayan iki tarafın vatandaşları arasında ayırım yapmadığı konusundaki tespiti politik olarak da savaştan uzak durmaya gayret eden bir ülkenin atmosferini yansıtır mahiyettedir. Savaş dönemi Türkiye'ye gelen Bulgar ve Rumen eski dönemin üst düzey diplomatları ile yakın ilişkisi ve aynı zamanda Osman Okyar, Süreyya Ağaoğlu gibi ailesi bilinen kişilerle ve Ürdün Mısır gibi ülkelerin hanedan üyeleri ile dostluğu⁴⁶⁴ üniversitede istihdam edilmiş olan bir yabancı profesör için olağanüstü ilginç düzeyde bir albüm niteliğindedir.

Anılarında, Türkiye'deki görevine son verme kararı almasındaki sebepleri şu şekilde anlatmıştır: Tarih bölümü sınavlarına iki Türk Profesör ile beraber girdiğinden ve bunların birinin İslamcı diğerinin ise Türkçü olduğundan bahsetmiştir. Kitabında verdiği bilgilerden Türkçü olan hocanın Zeki Velidi Togan olduğuna işaret ederek kendi düşüncelerinden olan öğrencilere haksız yüksek not verdiklerinden bahsederek, en son sınavda da akademik olarak zayıf bir öğrencinin babasının kudretli olmasından dolayı öğrencinin yüksek notla geçirildiğini görmesi ile İstanbul'daki görevinin ve şartların ona göre olmadığı kararını aldığından bahseder. Zaten iklim şartları da sağlığına iyi gelmediği için istifasını verdiğini bildirmiştir.⁴⁶⁵

Runciman'ın eserleri özellikle kendisinin Türkiye'de akademik verimsiz geçirdiğini söylediği halde, geneli Bizans dönemi ile ilgili olduğu için isimleri yayım tarihleri ile beraber aşağıda zikredilmiştir.

- The Emperor Romanus Lecapenus and His Reign (1929)
- The First Bulgarian Empire (1930)
- Byzantine Civilization (1933)
- The Medieval Manichee: A Study of the Christian Dualist Heresy (1947)

---

⁴⁶⁴ Runciman, *age.*, s.86-91.

⁴⁶⁵ Runciman, *age.*, s.92-93.

- The Eastern Schism: A Study of the Papacy and the Eastern Churches during the XIth and XIIth Centuries (1955)
- The Sicilian Vespers: A History of the Mediterranean World in the Later Thirteenth Century (1958)
- The White Rajahs (1960)
- The Fall of Constantinople 1453 (1965)
- The Great Church in Captivity (1968)
- The Last Byzantine Renaissance (1970)
- The Orthodox Churches and the Secular State (1972)
- Byzantine Style and Civilization (1975)
- Sir Steven Runciman. "Balkan Cities—Yesterday and Today." *Conspectus of History* 1.4 (1977): 1–12.
- The Byzantine Theocracy (1977)
- Mistra: Byzantine Capital of the Peloponnese (1980) (2009 reprint: *The Lost Capital of Byzantium: The History of Mistra and the Peloponnese*; New foreword by John Freely.)
- A Traveller's Alphabet. *Partial Memoirs*. (1991)

Bir diğ er İngiliz uzman olan Patrick Duval; Manchester Üniversitesinde lektör olarak görev yapmakta iken ilk defa 1942 yılında Matematik bölümünde istihdam edilmiştir.⁴⁶⁶ Ayrıca Duval'e ait 25.07.1970 tarihinde Geometri Kürsüsünde başka bir istihdam kararı daha vardır. Fakat 1942 yılından 1971 tarihine kadar kesintisiz üniversitede ya da Türkiye'de olduğ una dair herhangi bir kayda rastlanmamıştır. Eğitim alanında istihdamlara ait kararnamelerde istihdam süresi belirtilmediğ inden dolayı bu iki tarih arasında Türkiye'de olabileceğ i kuvvetle muhtemeldir. Duval matematik bilimine katkıda bulunmuştur. Şöyleki Yüzey Tekillikleri konusu aynı zamanda Duval Tekillikleri adı ile de anılarak bu konuda matematik literatürüne katkısı bir nevi kanıtlanmıştır. Ayrıca Patrick Duval, Türkiye'de bulunduğ u sırada Arf Halkaları konusunda da yayımlar yapmış,

---

⁴⁶⁶ BCA, 30.18.1.2, 97.107.18, 2/17131, 270-105.

aynı zamanda bir de İstanbul Üniversitesi yayınları arasından çıkmış olan Analitik Geometri başlıklı Türkçe bir kitabı da kaleme almıştır.

Bir diğer İngiliz uzman bir filolog olan A.R. Humphreys; Cambridge Üniversitesi mezunudur. Cambridge ve Liverpool Üniversitesinde çalışmış olan Humphreys 1943 yılında İstanbul Üniv. Edebiyat Fakültesi İngiliz filolojisi lektörlüğünde çalıştırılmak üzere istihdam edilmiştir.⁴⁶⁷ 1979/1982 yıllarında Boğaziçi Üniversitesinde misafir profesör olarak çalışmıştır.⁴⁶⁸

Fotoğraf 3. A.R. Humphreys⁴⁶⁹

Türk Tarih Kurumu kütüphanesinde “Bugünkü İngiliz Dramı” isimli kitabı bulunmaktadır. Özellikle Shakespeare’in sevilen kitaplarının tercümesini yapmış ve IV. ve V. Henry kitabının sonu kendisi tarafından düzenlenmiştir.⁴⁷⁰

Bir başka filolog Barry Forster Unsworth ise Edebiyat Fakültesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Kürsüsünde 1967 yılında istihdam edilmiştir.⁴⁷¹ Stockton-on-Tees Dilbilgisi Okulunda eğitim almış, ardından Manchester Üniversitesinde İngilizce okumuştur. 1966 yılında “the Partnership” sonrasında “The Hide” isimli romanları yayınlanmıştır. Atina

⁴⁶⁷ BCA, 30.18.1.2, 104.15.13, 2/19472, 27-51.

⁴⁶⁸ <https://leicesterlitandphil.org.uk> 03.02.2023.

⁴⁶⁹ <https://leicesterlitandphil.org.uk> 03.02.2023.

⁴⁷⁰ <http://worldcat.org/identities/lccn-n78080645/> 03.02.2023.

⁴⁷¹ BCA,30.18.1.2, 205.32.12, 6/8129.

Üniversitesi ve İstanbul Üniversitesinde görev aldı. Bu sırada tarih merakı geçmişin gelenekleri sosyal koşulları ona ilham oldu. Genelde hikâyelerinde Türkiye, Yunanistan ve İtalya’da geçmesi, gezdiği yerleri ilham aldığıının en büyük kanıtıdır. Kısa hikâyelerin ardından tarihi roman yazmaya başladı. Romanlarını Truva savaşı, Orta çağ Avrupası, Napolyon çağı gibi tarihin çalkantılı dönemlerine ait konularda ustaca işleyen bir tarihi romancıdır. 17 romanı mevcuttur. 1967 yılında Atina’daki deneyiminden kaynaklanan Yunan içsavaşı sonrasını konu alan “The Greeks Have a Word For It” ve İstanbul’da geçen “Mooncranker’s Giff” romanı ile ön plana çıkıp Heineman ödülünü almıştır. Rönesans Venedik’inde geçen “Stone Virgin” isimli romanını 1986 yılında yazmıştır. 1996 yılında “After Hannibal”, 1999 yılında “Losing Nelson” 2003 yılında Truva Savaşı’nı ustaca tekrar anlatan “The Song of Kings” isimli romanı yayımlanmıştır. 2006 yılında “The Ruby in Her Navel” romanı 2009 yılında ise “Land of Marvels” isimli romanı yine I. Dünya Savaşı öncesi Mezopotamya’da geçmektedir. Liverpool Üniversitesi ve İsveç’te Lund Üniversitesinde misafir yazar “Royal Sosciety of Literature” üyesidir. 1992 yılında aynı zamanda en ünlü romanı da olan “Sacred Hunger” ile en döneminin en önemli edebiyat ödülü olan Booker ödülünü kazanmıştır.⁴⁷² En son Walter Scott ödülü için “The Quality of Mercy” ile listeye girdi. “Pascali’s Island” ve “Morality Play” romanları ile Booker ödülü listesine 1980 ve 1995 yılında bir daha girmiştir.⁴⁷³

Bu uzmanlardan bir diğeri olan Gvendoten Jole Patwick; Edebiyat Fakültesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Kürsüsü’nde okutman olarak görevlendirilmiştir.⁴⁷⁴ 1954’te üç yıl 1957 yılında ise süresi belirtilmemiş olarak görevine devam etmiştir.⁴⁷⁵

Okutman olarak istihdam edilen İngiliz uzmanlardan bazıları şu şekildedir: G.R. Bean Edebiyat Fakültesinde Latince okutman olarak 1945’de,⁴⁷⁶ Richard Handcombe, Edebiyat Fakültesi İngiliz Filoloji Kürsüsünde 1962’de,⁴⁷⁷ David Campbell Hogg

⁴⁷² <https://www.independent.co.uk/news/obituaries/barry-unsworth-historical-novelist-who-won-the-booker-prize-7831802.html> 12.11.2022.

⁴⁷³ <https://www.independent.co.uk/news/obituaries/barry-unsworth-historical-novelist-who-won-the-booker-prize-7831802.html> 12.11.2022.

⁴⁷⁴ BCA, 30.18.1.2, 134.96.15, 3/10733, 27-509.

⁴⁷⁵ BCA, 30.18.1.2, 134.96.15, 4/1916; BCA, 30.18.1.2, 144.86.10, 4/8162, 27-218.

⁴⁷⁶ BCA, 30.18.1.2,109.67.6, 3/3313 27-198.

⁴⁷⁷ BCA, 30.18.1.2, 164.11.20, 6/317, 27-9.

Edebiyat Fakültesinde 1965’de,⁴⁷⁸ Ernest Shenton 1963 yılında üniversitenin İngiliz Floloji Kürsüsünde,⁴⁷⁹ Mauren B. Jeffries ise 1966 yılında İstanbul Üniversitesi Yabancı Dil Okulunda⁴⁸⁰ istihdam edilmişlerdir.

Adair Mill Edebiyat Fakültesinde uzman olarak 1953 yılında 250 liraya görevlendirilmiştir.⁴⁸¹ 1973 yılına kadar görevlendirilmiştir. 1972-1973 yılında aldığı maaş brüt 2.750 liradır.⁴⁸² İstihdam edilen diğer uzmanların ortalama sürelerinden daha uzun süre çalışmıştır. Mina Urgan, Bir Dinazorun Anıları isimli kitabında 27 Mayıs Darbesi sonrası sokağa çıkma yasağı bittiğinde evine gelenler arasında İskoçyalı meslektaşım olarak belirttiği Adair Mill’in de varlığından bahsetmektedir. Yerli öğretim elemanları ile de sosyal bağlar kurmasında çalışma süresinin uzunluğu da etkili olduğu düşünülmektedir. Yayınları genelde çeviri üzerinedir. Arşiv belgelerinde rastlanan çalışma süresinin dışında ülke ile bağlarının uzun süre devam ettiği görülmektedir. Ayrıca eserlerinin yayın evlerine bakıldığında resmî kurumlarla bağı da dikkat çekmektedir. Yayınlarından ulaşabildiklerimiz şu şekildedir.

- “Abdurrahman Hancı Buildings /projects 1945/2000”, Literatür Yayınları, 2008 (çevirmen)
- “Sultanahmet Historical Area Research The Proposed Method for the Preliminary Design of Sultanahmed Historical Area”, Yay Yayıncılık, 2007, (çevirmen)
- “Ottoman’s İstanbul 112 Monuments Symbolising The Ottoman Capital İstanbul”, Yem Yayınları, 2013, (çevirmen)
- “Photography in Turkey”, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, Angela Rome ile 1999 yılında çevirisini yapmışlar.
- “İsa Bey Mosque” Troya Yayınları, 1995, (çevirmen)
- “Sabancı Heykeli ve Porselen Koleksiyonu” Akbank Kültür Yayınları, 1986, (çevirmen)

---

⁴⁷⁸ BCA, 30.18.1.2, 191.81.13, 6/5761, 27-3.

⁴⁷⁹ BCA, 30.18.1.2, 179.43.4, 6/2448, 27-309.

⁴⁸⁰ BCA, 30.18.1.2, 193.15.6, 6/6050, 27-3.

⁴⁸¹ BCA, 30.18.1.2, 134.96.15, 4/1916, 509.

⁴⁸² BCA, 30.18.1.2, 299.44.15, 7/6502, 27-3/9860.

- “The Turkish Contribution to İslamic Arts”, Binbir Direk Matbaacılık Sanayii A.Ş. ,1977 (çevirmen)
- “Turkish Art”, (çevirmen)
- “Kaftanlar”, Yapı ve Kredi Bankası Kültür ve Sanat Hizmetleri, 1979,
- “National Palaces”, TBMM Yayınları, 1993.
- “Yeşil Ev (a Home)”, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayını, 1999
- “The morel bankruptcy of western policy towards the east”. Kültür Turizm Bakanlığı Yayınları,1988
- “Aletler ve Adetler” Akbank Yayınları, 1987
- “Aiolis” Ak Yayınları (Akbank), 1980.
- “İşlemeler”, Yapı ve Kredi Bankası Kültür ve Sanat Hizmetleri, 1981
- “Köşkler”, Yapı ve Kredi Bankası Kültür ve Sanat Hizmetleri, 1978

Adair Mill’in Türkiye’deki istihdamının özellikle yayın olarak kendisine avantaj sağladığı, ülkedeki çeviri anlamında eksikliğinde bir şekilde doldurulmaya çalışıldığı da görülmektedir.

İktisat Fakültesinde istihdam edilen Brian Clissold 1969 yılında uzman olarak,⁴⁸³ İktisat Fakültesi 75. yıl albümünde ise 1968 yılında göreve başlamış, okutman olarak görevlendirildiği belirtilerek görevden ayrılış tarihi verilmemiştir.⁴⁸⁴ 1971-1974 yılları arasında ise Clissold okutman olarak İşletme Fakültesinde 2.750 lira brüt maaşla istihdam edilmiştir.⁴⁸⁵ İktisat Fakültesinde 1962 yılında Albert Anderson istihdam edilmiştir.⁴⁸⁶ Allen R.Prest 28.05.1965 tarihinde profesör olarak Maliye Kürsüsünde görevlendirilmiştir.⁴⁸⁷ Özellikle kamu ekonomisi (vergi, bütçe politikaları vb..) ile ilgili makaleleri bulunmaktadır. Dil eğitimci olan John Joseph Higgins, Yabancı Dil Okulunda 1.000 lira ücretle 1973 yılında istihdam edilmiştir.⁴⁸⁸ Higgins, British Counsilde İngilizce dil sorumlusu olarak Mısır, Yugoslavya, Tayland ve Türkiye’de bulunmuş. Bristol

⁴⁸³ BCA, 30.18.1.2, 233.30.15, 6/11748, 27-3/653.

⁴⁸⁴ Seyhun Doğan, Çiğdem Börke Tunalı (editör), “T.C. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi 75. Yıl Albümü”, İstanbul 2011, s.74, <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/KITAP/ekt0000014.pdf> 11.11.2022.

⁴⁸⁵ BCA, 30.18.1.2, 298.32.8, 7/6253, 27-3/678; BCA, 30.18.1.2, 294.10.14, 7/5817, 27-3/185.

⁴⁸⁶ BCA, 30.18.1.2, 164.11.20, 6/662, 27.

⁴⁸⁷ BCA, 30.18.1.2, 186.30.9, 6/4737, 27-3.

⁴⁸⁸ BCA, 30.18.1.2, 301.51.3, 7/6630, 27-3/1111.

Üniversitesinde çalışmış, bilgisayar destekli dil kullanımı (CALL) konusu ile ilgilenmiştir. Yayınları arasında; 1969 yılında, “A Guide to Language Laboratory Material Writing”, 1984 yılında “*Computers and Language Learning*”, 1988 yılında “*Language Learners and Computers*” ve 1992 yılında “*Computers in English Language Learning*” İngilizce öğrenimi ve öğretimi konusunda birçok makalesi mevcuttur.⁴⁸⁹ Dil öğretimi alanında literatüre katkıda bulunmuştur. Fen Fakültesi Radyoloji kürsüsünde ise Philip Dendy 18.12.1969 tarihinde uzman olarak istihdam edilmiştir.⁴⁹⁰ Dr. Nixon İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Kadın Doğum Kliniğinde öğretim yardımcısı olarak 2 yıl çalıştırılmak üzere 1944 yılında istihdam edilmiştir.⁴⁹¹ Bir başka Doktor Andrew Miller⁴⁹² Cerrahpaşa Tıp Fakültesinde Fizyoloji ve Biyofizik Kürsüsünde uzman olarak 1969 yılında istihdam edilmiştir. İngiliz Filoloji Kürsüsünde David G. William⁴⁹³ 08.09.1961 tarihinde profesör olarak, Bernhard Blackstone⁴⁹⁴ ise İngiliz Fikir ve Hars Profesörü olarak 27.05.1949 tarihli Bakanlar Kurulu karnamesi ile istihdam edilmiştir. Ulaşılabilen bazı eserleri şunlardır. İlk baskısı 1949’da yapılmış olan “Virginia Wolf”, Byron”, “Consecrated Urn”, “The Ferrar Papers”, “English Blake”, “Virginia Wolf; a Commentary” kitabı altı dilde yayınlanmış ve “The Lost Travellers” Atina Üniversitesinde halka açık dersler olarak verilmiştir.⁴⁹⁵

Bir arkeolog olan James Mellaart (1925-2012) İngiliz Arkeoloji Enstitüsünün⁴⁹⁶ Ankara merkezde idareciliğini yapmıştır (1957-1961). Bu dönemde Çatalhöyük’teki kazılara katılmıştır. İstanbul Üniversitesinde 1962 yılından itibaren ders vermiş,⁴⁹⁷ Türkiye’de Çatalhöyük’ün Neolitik yerleşiminin keşfi ile ünlenmiş, eser kaçakçılığından şüphelenilince sınır dışı edilmiştir.⁴⁹⁸ Türkiye’de istihdam edilen yabancı uzmanların

⁴⁸⁹ <https://www.litencyc.com/php/members/showprofile.php?contribid=38860> 02.02.2023.

⁴⁹⁰ BCA, 30.18.1.2, 243.84.16, 6/128-30, 27-3.

⁴⁹¹ BCA, 30.18.1.2, 107.81.15, 3/1831, 27-130.

⁴⁹² BCA, 30.18.1.2, 234.37.9, 6/11882, 27-30.

⁴⁹³ BCA, 30.18.1.2, 162.47.1, 5/1633, 27-9/2.

⁴⁹⁴ BCA, 30.18.1.2, 119.44.1, 3/9380, 27-464.

⁴⁹⁵ <http://worldcat.org/identities/lccn-n83044288/> 12.11.2022.

⁴⁹⁶ The British Institute at Archaeology of Ankara (BIAA), 22.11.1947 tarihli 3/6616 sayılı Kararla kurulması kabul edilen Türkiye ve Karadeniz Bölgesinin beşeri ve sosyal bilimlerle ilgili araştırmaları destekleyip yayınlayan araştırma enstitüsü 1956 yılında iki devletin kültür anlaşmasına girince tüzel kişilik kazanmıştır. Arkeoloji ve Türkiye tarihi ile ilgili yayınların desteklenmesi yanında “Anatolian Studies” ve “Herita.g. e Turkey” isimli dergileri yayınlamaktadırlar. <https://biaa-ac-uk> 12.11.2022.

⁴⁹⁷ BCA, 30.18.1.2, 164.12.11, 6/328, 27-9.

⁴⁹⁸ <https://www.cornucopia.net/magazine/articles/james-mellaart-the-man-who-changed-history/> 12.11.2022.

erişebildiğimiz anıları ya da onlarla ilgili dokümanların birçoğunda rastladığımız bilgiler doğrultusunda eser kaçakçılığı⁴⁹⁹ ya da casusluk gibi durumlarla sık sık karşılaştığı ve hatta bazen takibe bile alındıkları bilgilerine rastlandığından dolayı Mellart hakkındaki bu bilgi hiç de şaşkınlık yaratmamaktadır. Eser kaçakçılığının yanı sıra asıl şaşkınlık yaratan bilgi literatürün yanlış yönlendirilmesi olmuştur. Şöyle ki; Eberhard Zangger, James Mellart'ın ölümünden sonra oğlu aracılığı ile evinde yaptığı gözlemleri anlattığı makale yayınlamıştır.⁵⁰⁰ Makalede Mellart'ın “Beyköy Metni” olarak derlediği 500 sayfayı bulan belgelerin gerçekliği konusunda yapılan araştırmada çevirilerin olduğu ama orijinal metinlere ulaşamadıklarını belirtmiştir. Çatalhöyük'teki duvar resimlerinin Mellart'ın kendisinin çizdiğine şahit olan kişilerin diplomatik nedenlerle susmak durumunda kaldığı ve kazılardan men edilmesine sebep olan İzmir'de bir evde gördüğünü iddia edip bulunamayan Dorak Hazinesi olayının da onun hayal gücünün örneği olduğu kanaatine varmışlardır. Bu durum özellikle akademik olarak da tecrübe olarak da donanımlı olduğu düşünülen ve hep bu konularda yazıp çizen araştıran bir kişinin düştüğü vahameti gözler önüne sermiştir. Doğruyu söylemek gerekirse bunun altındaki zihin hedefini anlamakta güçlük çekmekteyiz.

Hakkındaki bu bilgilerin yanısıra Mellart; literatüre Çatalhöyük ve Anadolu Medeniyetleri kapsamında birçok eserle katkıda bulunmuştur. Eserlerinden ulaşabildiklerimiz şunlardır: “Çatalhöyük Anadolu'da bir Neolitik Kent”, “Yakındoğu'nun En Eski Uygarlıkları”, “Earliest Civilizations of the Near East”, “Anatolia Before c.4000 B.C. and c.2300-1750 B.C.”, “The Journey to Çatalhöyük”, “Excavations at Hacilar”, “Neolithic Chronology at Çatalhöyük”, “Beycesultan. Volume III Part II, Late Bronze Age and Phrygian Pottery and Middle and Late Bronze Age small objects”, “The present state of "Hittite Geography”

Anatolian Studies'te yayınlanan ulaşabildiğimiz makaleleri şu şekildedir.

- “Excavations at Çatal Hüyük: First Preliminary Report, 1961”

⁴⁹⁹ Geniş bilgi için: İdris Yücel, İngiliz ve Fransız Arşivleri Işığında Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Tarihi Eser Kaçakçılığı, Gazi Kitabevi, Ankara, 2017, Ayrıca Kazılardaki tarihi eser kaçakçılığından ile Denis Hill “My Travel in Turkey” isimli hatıratında bahsetmiştir.

⁵⁰⁰ <https://www.arkeolojikhaber.com/haber-james-mellaart-oncu-ve-sahteci-22910/> 12.11.2022.

- “Excavations at Çatal Hüyük, 1963, Third Preliminary Report”
- “Excavations at Çatal Hüyük, 1962: Second Preliminary Report”
- “Excavations at Catal Hüyük, 1965: Fourth Preliminary Report”
- “Anatolian Trade with Europe and Anatolian Geography and Culture Provinces in the Late Bronze Age”
- “Anatolian Chronology in the Early and Middle Bronze Age”
- “Excavations at Hacılar: Fourth Preliminary Report, 1960”
- “Beycesultan Excavations: Second Preliminary Report, 1955”
- “Early Cultures of the South Anatolian Plateau”
- “Notes on the Architectural Remains of Troy I and II”
- “Anatolian Kilims; New Insights and Problems”
- “Turkish Kilims”
- “The Second Millennium Chronology of Beycesultan”
- “Beycesultan Excavations: Fourth Preliminary Report, 1957”
- “Excavations at Hacılar: Third Preliminary Report, 1959”
- “Çatal Hüyük West”
- “An Early Bronze Age Shrine at Beycesultan”

Archaeology dergisinde ise; “The Beginnings of Mural Painting”, “Deities and Shrines of Neolithic Anatolia: Excavations at Catal Huyuk, 1962” başlıklı makalelerine ulaşılmıştır.⁵⁰¹

İngiliz uzmanlar İstanbul Üniversitesi istihdamında sayı olarak ağırlıklı yabancı dil bölümünde istihdam edilmişlerdir. Bu kişilerin bazılarının eser sahibi oldukları ve yabancı dil olarak İngilizce öğretimi konusunda eserler verdiği görülmektedir. Çeviri konusunda Türkiye’ye hizmet etmiş, resmî kurumlarla çalışmış ve uzun yıllar ülkede kalan İngiliz uzmanlar mevcuttur. Dil eğitimi dışında kalan bilim dallarında istihdam edilmiş olan çoğu uzman alanlarında yeterlilik ve eser sahibidir. Öğrencilerin de bu derinlikteki hocalardan eğitim almış olmaları onların gelişmesi ve ufuklarına çok büyük katkı olduğu düşünülmektedir. Her ne kadar Runciman’a ait şartların belirtildiği istihdam sözleşmesine rastlanmasa da anılarında hasta iken ders notlarından asistanının dersleri

---

⁵⁰¹ <https://www.jstor.org/action/doBasicSearch?si=1&Query=au:%22James+Mellaart%22> 13.06.2023.

idare ettiğinden bahsedilmiş olduğundan yola çıkılarak, yabancı uzmanlardan beklenen ders anlatırken kısa ders notlarından fazlası ders kitabı niteliğinde eser bırakmış olmalarının gerektiği düşünülmektedir. Diğer bir konu ise yine aynı hatıratan edinilen izlenimde yabancı uzmanların Türkçe öğrenmemeleri dört yıl gibi bir süre de Türkiye’de kalıp tercümanla ders işlemeleri kendi dağarcığındaki bilgilerin ne kadarının karşı tarafa aktarıldığı konusunda şüpheye sevk etmiştir. Buna rağmen İngiltere ve diğer ülkelerden istihdam edilen yabancı uzmanlar öğrencilerin gerek bilim adamı gerek çeşitli meslek erbabı olarak yetişmeleri konusunda katkıları yadsınamazdır.

2.2.1.3. Hacettepe Üniversitesi

Hacettepe Üniversitesi çekirdeğini Ankara Üniversitesinde Ankara Tıp Fakültesi bünyesinde 1954 yılında kurulan “Çocuk Dağlığı Kürsüsü” oluşturduğu kabul edilmekle birlikte 8 Temmuz 1967 tarihinde 892 sayılı Kanun ile kurulmuştur.⁵⁰² Üniversite’nin açılışından evvel 8 Temmuz 1958’de Çocuk Sağlığı Enstitüsü kurulmuş ve Hacettepe Çocuk Hastanesinde eğitim öğretim araştırma çalışmalarına başlamıştır. 1961 yılında Sağlık Bilimleri Yüksek Okulu açılmış ve 1963 yılında Tıp ve Sağlık Bilimleri Fakültesine Temel Bilimler Hemşirelik Fizyoterapi-Rehabilitasyon, Tıbbi Teknoloji Yüksek Okulları⁵⁰³ ile beraber bağlanmışlardır. Daha sonra ise Diş Hekimliği Yüksek Okulu Fakülteye bağlı olarak kurulmuştur.⁵⁰⁴ Hacettepe Üniversitesinin açılmasından sonra Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi adını almıştır.

Hacettepe Üniversitesi öğretim kadrosunun özünü yurt dışı eğitimini başarıyla tamamlayıp yurda dönen gençler oluşturmaktadır.⁵⁰⁵ Hacettepe Üniversitesi özellikle sağlık bilimlerinde Türkiye’de teknoloji ve bilimsel anlamda ilklere⁵⁰⁶ imza atarak modern teknolojiyi takip eden, kullanan, bilimsel gelişmeleri yakından takip eden kadrosu ile modern yükseköğretim kurumları kapsamında özel bir yere sahiptir.

⁵⁰² Resmî Gazete, 08.07.1967, 12642.

⁵⁰³ Resmî Gazete, 24.10.1963, 11539.

⁵⁰⁴ Resmî Gazete, 27.09.1963, 11516.

⁵⁰⁵ <http://tip.hacettepe.edu.tr/tr/tarihce-6> 03.02.2023.

⁵⁰⁶ https://universitem.hacettepe.edu.tr/ilklerin_universitesi/ 03.02.2023.

Üniversitede istihdam edilen yerli uzmanların yanında sayısı azımsanmayacak yabancı uzmanın da istihdam edildiğini görmekteyiz. Üniversitede 16 Fransız uzman istihdam edilmiş, istihdam edilen uzmanlardan ağırlıklı olarak dil eğitimi alanında faydalanılmıştır.⁵⁰⁷ Kendi fakültelerinden ya da ülkedeki diğer fakültelerden mezun öğrencilerin yurt dışı eğitiminden dönmesi ve gerekli kariyere ulaşma sürecinde var olan boşluğun doldurulması ve yerli uzmanlara belli konularda rehberlik etmeleri bakımından Türk modernleşme tarihinde önemli bir yere sahip olan yabancı uzmanlar istihdam edilmişlerdir.

Türkiye’de istihdam edilen İngiliz uzmanlar tezimiz tarih sınırlandırması içerisinde 57 kişidir. Tıp Fakültesi istihdamlarında Ankara Üniversitesi Hacettepe Tıp ve Sağlık Bilimleri Fakültelerindeki istihdamlar üniversitenin açılış tarihinden önce de olsa bütünlük sağlanması açısından bu bölüme alınmıştır. Aynı zamanda hastanelerde istihdam edildiği açıkça yazan İngiliz uzmanlar bu listeye kaydedilmeyip ileride sağlık alanında istihdam edilen İngiliz uzmanlar listesine alınmıştır. Hacettepe Üniversitesinin fakülte yapılanmasına bakılarak uzmanların istihdam yerleri düzenlenmek yerine kararnamelerdeki istihdam yerlerinde yazan yerler aynen alınmıştır. Belirtilen durumlara göre hazırlanan tablo aşağıda belirtilmiştir.

Tablo 13. Hacettepe Üniversitesinde İstihdam Edilen İngiliz Uzmanlar

Sıra	Adı Soyadı	İstihdam Yeri	İstihdam Türü	İstihdam Yılı
1	Dorothy Wright	Ankara Ün. Hacettepe Tıp ve Sağlık Bilimleri Fak.	Uzman	1963
2	Paoline Elizabeth Hewlett	Hacettepe Ün. Tıp ve Sağlık Bilimleri Fakültesi	Mütehassıs	1964
3	Sheila Walker Alagas	Ankara Ün. Hacettepe Tıp ve Sağlık Bil. Fak.	Uzman	1964
4	Norma P.Bennet	Ankara Ün. Hacettepe Tıp ve Sağlık Bilimleri Fak.	Uzman	1965
5	John Carrol Potts	Ankara Ün. Hacettepe Tıp Fak.	Uzman (Sağlık Bilimleri)	1965
6	Maurice William hill	Ankara Ün. Hacettepe Tıp Fak.	Uzman (Sağlık Bilimleri)	1965
7	Leo Lynch	Ankara Ün. Hacettepe Tıp Fak	Uzman	1965
8	Brian Emerson Nehra	Ankara Ün. Hacettepe Tıp Fak.	Uzman	1965
9	Cliff Winlof	Ankara Ün. Hacettepe Tıp ve Sağlık Bil. Fak.	Uzman	1965

⁵⁰⁷ Baylı, agt., s.147-152.

10	Joseph Bruce Robean	Hacettepe Ünv. Tıp ve Sağlık Bilimleri Fak.		1967
11	Anne Cooksey	Ankara Ünv. Hacettepe Tıpve Sağlık Bil.Fak.	Uzman (Klinik Bilimleri Kürsüsü)	1967
12	Nancy Ewell	Hacettepe Ünv. Fen ve Sosyal Bilimler Fak.	Uzman (Yabancı Diller Okulu)	1968
13	Patricia Anne Fort	Hacettepe Ünv. Temel Bilimler Yüksek Okulu	Uzman	1968
14	Dr.John Trevor Wright	Hacettepe Ünv. Temel Bilimler Yüksek Okulu	Uzman	1968
15	Elizabeth Doran	Hacettepe Ünv. Fen ve Sosyal Bilimler Fak.	Uzman (Yabancı Diller Okulu)	1968
16	Flora Callaby	Hacettepe Ünv. Fen ve Sosyal Bilimler Fak.	Uzman (Yabancı Diller Okulu)	1968
17	Philip Lovel	Hacettepe Ünv. Fen ve Sosyal Bilimler Fak.	Uzman (Yabancı Diller Okulu)	1968
18	Alison Brown	Hacettepe Ünv. Temel Bilimler Yüksek Okulu	Uzman (Yabancı Diller Okulu)	1968
19	Patricia Duncan Özel	Hacettepe Ünv. Temel Bilimler Yüksek Okulu	Uzman	1968
20	Lawrence Brown	Hacettepe Ünv. Fen Fakültesi	Uzman (Matematik Bölümü)	1968-1974
21	Alexandre Frederick Gaines	Hacettepe Ünv. Fen ve Mühendislik Fak	Uzman (Kimya Bölümü)	1968-1974
22	Christine Collins	Hacettepe Ünv. Temel Bilimler Yüksek Okulu	Uzman (Yabancı Diller Bölümü)	1969
23	Ian David Maclachlan	Hacettepe Ünv. Temel Bilimler Yüksek Okulu	Öğretmen (İngilizce böl. İng. Öğr.)	1969
24	L.S. Garner	Hacettepe Ünv. Temel Bilimler Yüksek Okulu	Yabancı Diller Bölümü	1969
25	Kathryn Hinton	Hacettepe Ünv. Temel Bilimler Yüksek Okulu	Yabancı Diller Bölümü	1969
26	Philippa Rothwell	Hacettepe Ünv. Temel Bilimler Yüksek Okulu	Yabancı Diller Bölümü	1969
27	Mary İddon	Hacettepe Ünv. Temel Bilimler Yüksek Okulu	Yabancı Diller Bölümü	1969
28	David Henry Gartside	Hacettepe Ünv. Temel Bilimler Yüksek Okulu	Yabancı Diller Bölümü	1969
29	J.R.Pinnells	Hacettepe Ünv. Sosyal ve İdari Bilimler Fak.	Uzman (İngiliz Edebiyatı)	1969
30	J.Richard Finnells	Hacettepe Ünv. Sosyal ve İdari Bilimler Fak.	Uzman (İngiliz Edebiyatı)	1969
31	Paule Leca Hass	Hacettepe Ünv. Sosyal ve İdari Bilimler Fak.	Uzman	1969
32	Elizabeth Keminn	Hacettepe Ünv. Tıp Fak	Uzman (Biyokimya)	1969
33	Robin Ledger	Hacettepe Ünv. Fen ve Mühendislik Fak.	Uzman (Kimya Bölümü)	1969-1972

34	Maureen Mcelfatrick	Hacettepe Ünv. Temel Bilimler Yüksek Okulu	Uzman (Yabancı Diller Bölümü)	1969-1972
35	Guy Edmond Weeler	Hacettepe Ünv. Temel Bilimler Yüksek Okulu	Yabancı Diller Bölümü	1969-1974
36	Arthur Ernest Wilder Smith	Hacettepe Ünv. Tıp Fak. Eczacılık Y.O.	Uzman (Farmakoloji Bölümü)	1970-1971
37	Carole Karataş	Hacettepe Ünv. Tıp Fak.	Uzman (Hematoloji Bölümü)	1971
38	Doğan Taner	Hacettepe Ünv. Tıp Fak.	Uzman (Anatomi)	1971
39	Christine Ann Saltuklaroğlu	Hacettepe Ünv.	Uzman (Basın-Yayın Merkezi)	1971
40	Rosemary Barham	Hacettepe Ünv. Temel Bilimler Yüksek Okulu	Uzman (İngilizce Bölümü)	1971
41	Thomas David Gledhill	Hacettepe Ünv. Temel Bilimler Yüksek Okulu	Uzman (İngilizce Bölümü)	1971
42	Derek NarryTharpe	Hacettepe Ünv. Fen ve Müh fak.	Uzman Kimya Bölümü	1971
43	Rosemary Barham	Hacettepe Ünv. Modern Diller Okulu	Uzman (İngilizce Bölümü)	1971
44	Anne Erdem	Hacettepe Ünv. Modern Diller Okulu	Uzman (İngilizce Bölümü)	1971-1973
45	Christine Arda	Hacettepe Ünv. Temel Bilimler Yüksek Okulu	Uzman (İngilizce Bölümü)	1971-1973
46	Gudrun Taner	Hacettepe Ünv. Hemşirelik Y.O.	Uzman	1971-1974
47	Cynthia Cheetham	Hacettepe Ünv. Sosyal ve İdari Bilimler Fak.	Uzman (İngiliz Dili ve Edebiyatı)	1972
48	Phyllis Rosemary Hilton	Hacettepe Ünv. Temel Bilimler Yüksek Okulu	Uzman (İngilizce Bölümü)	1972
49	Rosalind Mary Drury	Hacettepe Ünv. Temel Bilimler Yüksek Okulu	Uzman (İngilizce Bölümü)	1972
50	Michael J.Hall	Hacettepe Ünv. Fen Fakültesi	Uzman (Biyoloji Bölümü)	1972
51	Andrew B.Dempster	Hacettepe Ünv. Mühendislik Fak.	Uzman (Fizik Enstitüsü)	1972
52	Roginald R.Hilton	Hacettepe Ünv. Mühendislik Fak.	Uzman (Fizik Enstitüsü)	1972
53	John Frankland Rigby	Hacettepe Ünv. Fen ve Müh fak.	Matematik Enstitüsü	1972
54	Kemal Mehmet	Hacettepe Ünv. Mühendislik Fak.	Uzman (Fizik Enstitüsü)	1972
55	Dr. Andrew B.Dempster	Hacettepe Ünv. Fen Fak.	Uzman (Fizik ve Biyofizik Bölümü)	1973
56	Dr. Roginald R.Hilton	Hacettepe Ünv. Fen Fak.	Uzman (Fizik ve Biyofizik Bölümü)	1973
57	Denis R. Alexander	Hacettepe Ünv. Tıp Fak.	Uzman (Biyokimya)	1973

Hacettepe Üniversitesi istihdamları eğitim alanındaki diğer üniversitelerdeki istihdamlarda olduğu gibi kadar yoğun olmasa da ağırlıklı dil eğitimi amacıyla yapılmış olduğunu görmekteyiz. Bu kapsamda yabancı dil eğitimi için istihdam edilen olan Ian David Maclachlan, 1963 yılında İngilizce eğitim veren kolejlerde de öğretmen olarak istihdam edilmiştir.⁵⁰⁸ 1969 yılında Temel Bilimler Yüksek Okulunda İngilizce bölümünde öğretmen olarak istihdam edilmiştir.⁵⁰⁹ Dorothy Wright⁵¹⁰ ise 1963 Sheila Walker Alagas⁵¹¹, 1964 yılında Tıp ve Sağlık Bilimleri Fakültesinde uzman olarak istihdam edilmişlerdir. Ayrıca Alagas'ın Ankara Kolejinde çalışmıştır.

Sheila Walker Alagas - İngilizce

Fotoğraf 4. Sheila Walker Alagas'ın Bir Sureti⁵¹²

Paoline Elizabeth Hewlett, 1964 yılında Tıp ve Sağlık Bilimleri Fakültesinde mütehasıs olarak istihdam edilmiştir.⁵¹³ 1965 yılında ise John Carrol Potts, Maurice William Hill⁵¹⁴

⁵⁰⁸ BCA,30.18.1.2,169.16.17, 6/2043, 27-4B.

⁵⁰⁹ BCA,30.18.1.2, 231.21.1, 6/11554, 27-3/436.

⁵¹⁰ BCA,30.18.1.2, 174.56.10, 6/2351, 27.

⁵¹¹ BCA,30.18.1.2, 179.50.18.

⁵¹² <http://www.ak-59.org/hocalar55.html> 03.02.2023.

⁵¹³ BCA,30.18.1.2, 175.7.10, 6/2666, 27-109.

⁵¹⁴ BCA,30.18.1.2, 186.25.20, 6/4648, 27-3.

Norma P.Bennet,⁵¹⁵ Leo Lynch, Brian Emerson Nehra⁵¹⁶, Cliff Winlof⁵¹⁷, Tıp ve Sağlık Bilimleri Fakültesinde uzman olarak istihdam edilmişlerdir. Bir başka İngiliz uzman olan Gudrun Taner ise kararnamesinde 1966 yılından beri Türkiye’de istihdam edildiği anlaşılmalı birlikte 1971⁵¹⁸ 1972⁵¹⁹ ve 1973⁵²⁰ yıllarında 1.750 lira ücret ile hemşirelik Yüksek Okulunda istihdam edilmiştir. 1967 yılında Anne Cooksey, Tıp Fakültesi Klinik Bilimleri Kürsüsünde⁵²¹, Joseph Bruce Robean, Tıp ve Sağlık Bilimleri Fakültesinde istihdam edilmişlerdir.⁵²² Alexandre Frederick Gaines ilk defa 1968 yılında Hacettepe Üniversitesi Fen ve Mühendislik Fakültesinde görevlendirilmiştir. Daha sonra 7.500 lira maaş karşılığında üç kez görevi uzatılmıştır. (1971-1973)⁵²³

1968 yılında istihdam edilen yabancı dil uzmanlarının dağılımı şu şekildedir; Patricia Anne Fort Temel Bilimler Yüksek Okulu⁵²⁴, Dr. John Trevor Wright, Temel Bilimler Yüksek Okulu Yabancı Diller Bölümü⁵²⁵, Patricia Duncan Özel, Temel Bilimler Yüksek Okulunda⁵²⁶ uzman olarak istihdam edilmişlerdir. İstihdam sınıfı belirtilmeyen Alison Brown ise 1968 yılında Temel Bilimler Yüksek Okulu ve Yabancı Diller Okulunda istihdam edilmiştir.⁵²⁷ Yine 1968 yılında Elizabeth Doran, Flora Callaby, Nancy Ewell, Philip Lovel, Hacettepe Üniversitesi Fen ve Sosyal Bilimler Fakültesi Yabancı Diller Okulunda istihdam edilmişlerdir.⁵²⁸ Matematikçi Lawrence Brown, 1938 İngiltere doğumlu lisans ve yüksek lisansını Hull Üniversitesinde 1963 yılında, doktorasını Glasgow Üniversitesinde 1968 yılında tamamlamıştır. 1962-1967 yılları arasında aynı üniversitede görev yapmıştır. İlk olarak 1968 yılında Fen ve Mühendislik Fakültesi Matematik Enstitüsüne⁵²⁹ uzman olarak sonrasında ise 1971 yılında Matematik bölümüne

⁵¹⁵ BCA,30.18.1.2, 179.43.4, 6/4192, 27-309.

⁵¹⁶ BCA,30.18.1.2, 186.31.9, 6/4757, 27-3.

⁵¹⁷ BCA,30.18.1.2, 186.33.15, 6/4803, 27-3.

⁵¹⁸ BCA,30.18.1.2, 267.37.18, 7/2528, 27-3/830.

⁵¹⁹ BCA,30.18.1.2, 280.31.7, 7/4247, 27-3/697.

⁵²⁰ BCA,30.18.1.2, 295.19.20, 7/6003, 27-3/412.

⁵²¹ BCA,30.18.1.2, 205.32.12, 6/8129.

⁵²² BCA,30.18.1.2,209.55.9, 6/8596, 27-3.

⁵²³ BCA,30.18.1.2,267.37.18, 7/2528, 27-3; BCA,30.18.1.2, 295.19.20, 7/6003, 27-3/412; BCA, 30.18.1.2, 280.31.7, 7/4247, 27-3/697.

⁵²⁴ BCA,30.18.1.2, 223.58.2, 6/10468, 27-3.

⁵²⁵ BCA,30.18.1.2, 225.71.18, 6/10745, 27-3.

⁵²⁶ BCA,30.18.1.2, 226.78.16, 10883, 27-3.

⁵²⁷ BCA,30.18.1.2, 226.76.4, 6/10831, 27-3.

⁵²⁸ BCA,30.18.1.2, 226.76.4, 6/10831, 27-3.

⁵²⁹ BCA,30.18.1.2,226.78.18, 6/10885, 27-3

5.400 lira ücretle⁵³⁰, 1972 yılında Fen Fakültesinin Matematik bölümünde aynı ücretle⁵³¹ 1973 yılında ise 6.200 lira ücret karşılığında aynı bölümde görev yaptı.⁵³² Türk Matematik Derneği üyesi olan Brown, Hacettepe Üniversitesinde 1994-2002 yılları arasında doçent, sonrasında ise profesör olarak uzun yıllar çalışmış olmasına rağmen arşiv belgelerindeki kayıtlar kısıtlıdır.⁵³³ Özellikle ditopolojik doku uzayı konusunda matematik bölümü makale koleksiyonunda makaleleri mevcuttur.⁵³⁴

Kimyacı olan Robin Ledger, 1969 yılında Hacettepe Üniversitesi Fen ve Mühendislik Fakültesinde uzman olarak istihdam edilmiştir.⁵³⁵ 1971 yılında 7.500 lira ücret karşılığı kimya bölümünde istihdam edilmiştir.⁵³⁶ Paule Leca Hass⁵³⁷, 1969 yılında aynı üniversitenin Sosyal ve İdari Bilimler Fakültesinde, J.R. Pinnells⁵³⁸, aynı yıl İngiliz Edebiyatı Kürsüsünde uzman olarak istihdam edilmişlerdir. Gazi Eğitim Enstitüsünde istihdam edilen Ann Christine Colins olduğu düşünülen Christine Collins, 1969 yılında Hacettepe Üniversitesi Fen ve Mühendislik Fakültesinde uzman olarak istihdam edilmiştir.⁵³⁹

Temel Bilimler Yüksek Okulunda istihdam edilen Maureen Mcelfatrick'in ilk istihdam kararnamesi 1969⁵⁴⁰ yılına ait olan Mcelfatrick daha sonra 1971⁵⁴¹ ve 1972⁵⁴² yıllarında da Yabancı Diller Bölümünde 4.000 lira ücret karşılığında istihdam edilmiştir. Aynı yıl aynı bölümde Kathryn Hinton⁵⁴³, David Henry Gartside⁵⁴⁴, L.S. Garner⁵⁴⁵, Philippa Rothwell⁵⁴⁶, Guy Edmond Weeler⁵⁴⁷ istihdam edilmişlerdir. Mary İddon Temel Bilimler

⁵³⁰ BCA,30.18.1.2, 267.37.18, 7/2528, 27-3/830.

⁵³¹ BCA,30.18.1.2, 280.31.7, 7/4247, 27-3/697.

⁵³² BCA,30.18.1.2, 295.19.20, 7/6003, 27-3/412.

⁵³³ https://prabook.com/web/lawrence_michael.brown/1434146 15.02.2023.

⁵³⁴ <https://openaces.hacettepe.edu.tr> 15.02.2023.

⁵³⁵ BCA,30.18.1.2, 230.11.10, 6/11363, 27-3/179.

⁵³⁶ BCA,30.18.1.2, 267.37.18, 7/2528, 27-3/830.

⁵³⁷ BCA,30.18.1.2,235.41.9, 6/11962, 27-3.

⁵³⁸ BCA,30.18.1.2,234.37.4, 6/11877, 27-3.

⁵³⁹ BCA,30.18.1.2, 230.11.10, 6/11363, 27-3/179.

⁵⁴⁰ BCA,30.18.1.2, 230.13.12, 6/11405, 27-3.

⁵⁴¹ BCA,30.18.1.2, 267.37.18, 7/2528, 27-3/830.

⁵⁴² BCA,30.18.1.2, 280.31.7, 7/4247, 27-3/697.

⁵⁴³ BCA,30.18.1.2,233.30.15, 6/11748, 27-3/653.

⁵⁴⁴ BCA,30.18.1.2, 233.31.3, 6/11756, 27-3.

⁵⁴⁵ BCA,30.18.1.2, 231.21.1, 6/11554, 27-3/436.

⁵⁴⁶ BCA,30.18.1.2,233.30.15, 6/11748, 27-3/653.

⁵⁴⁷ BCA,30.18.1.2, 231.21.1, 6/11554, 27-3/436.

Fakültesinde 1969 yılında Yabancı Diller bölümünde,⁵⁴⁸ Elizabeth Keminn, 1969 yılında Tıp Fakültesi Biyokimya Bölümünde uzman olarak istihdam edilmişlerdir.⁵⁴⁹ Farmakoloji alanında uzman olan Arthur Ernest Wilder Smith, 1941 yılında Reading Üniversitesi Fiziksel Organik Kimya alanında ikincisi 1964 yılında Cenevre Üniversitesi Farmakoloji alanında üçüncüsü ise Zürih-Eidgenössische Technische Hochschule olmak üzere üç doktora sahibidir.⁵⁵⁰ Londra, Cenevre ve Illinois üniversitelerinde çalıştı ve arka arkaya üç kez “Golden Apple” ödülü, New York Academy of Science tarafından dört kez “Best Teacher” seçilmiştir.⁵⁵¹ Smith, Türkiye’de Tıp Fakültesi Eczacılık Yüksek Okulu, Farmakoloji Bölümünde ilki 1970 ikincisi 1971 yılında 6.200 lira ücretle istihdam edilmiştir.⁵⁵² Kendisi hakkında birçok yerde evrim teorisini temel düzeyde bütüncül çürütme cesaretinden bahsedilmektedir. 70 üzeri bilimsel yayını ve 19 dile çevrilen 30 kitap (bazıları komisyon) müellifidir. Carole Karataş, Tıp Fakültesi Hematoloji Bölümünde 1.470 lira ücretle 1971⁵⁵³ ve 1972⁵⁵⁴ yıllarında istihdam edilmiştir. Yine Tıp Fakültesinde Doğan Taner, 1971 yılında Anatomi bölümünde 6.200 lira ücretle istihdam edilmiş ve kararnamede 1965 yılından beri Türkiye’de istihdam edildiği anlaşılmaktadır.⁵⁵⁵ Fonksiyonel Anatomi Ekstremiteler ve Sırt Bölgesi, Fonksiyonel Nöro Anatomi kitapları ders kitabı olarak tıp öğrencilerinin faydalandığı eserlerdir.⁵⁵⁶ İngilizce Tıp Fakültesinin kurucusu da sayılan Taner 1981-1991 yılları arasında Tıp Fakültesi Dekanı olarak görev yapmış, 1997 yılında Fakülteden emekli olmuştur.⁵⁵⁷

---

⁵⁴⁸ BCA,30.18.1.2, 233.30.15, 6/11748, 27-3/653.

⁵⁴⁹ BCA,30.18.1.2, 240.65.15, 6/12449, 27-3/1406.

⁵⁵⁰ https://en.wikipedia.org/wiki/A._E._Wilder-Smith 15.02.2023.

⁵⁵¹ <http://theevolutioncrisis.org.uk/testimony3.php> 15.02.2023.

⁵⁵² BCA,30.18.1.2, 267.37.18, 7/2528, 27-3/830.

⁵⁵³ BCA,30.18.1.2, 262.12.15, 7/2025, 27-3/294.

⁵⁵⁴ BCA,30.18.1.2, 272.72.12, 7/3222, 27-3/1661.

⁵⁵⁵ BCA,30.18.1.2, 267.37.18, 7/2528, 27-3/830.

⁵⁵⁶ <https://hacettepe.web.tr> 15.02.2023.

⁵⁵⁷ <https://tip.hacettepe.edu.tr> 15.02.2023.

Fotoğraf 5. Doğan TANER⁵⁵⁸

1971 yılında Rosemary Barham, 4.000 lira ücretle Hacettepe Üniversitesi Temel Bilimler Yüksek Okulu, İngilizce Bölümünde uzman olarak istihdam edilmiş⁵⁵⁹ olup 1972 yılında aynı ücretle Modern Diller Okulunda bir yıl süre ile istihdam edilmiştir.⁵⁶⁰ Anne Erdem, 1971 yılında 1.700 lira ücret karşılığında Hacettepe Üniversitesi Temel Bilimler Yüksek Okulu İngilizce bölümünde,⁵⁶¹ 1972 yılında aynı ücretle Modern Diller Okulunda istihdam edilmiştir.⁵⁶² Andrew B. Dempster 1971⁵⁶³ve 1972⁵⁶⁴ yılında Hacettepe Üniversitesinde Fizik Enstitüsünde 7.500 lira ücret ile bir yıl sonra ise Fen Fakültesi Fizik Biyofizik bölümünde aynı ücretle uzman olarak istihdam edilmiştir.⁵⁶⁵ Bir başka fizikçi Roginald R.Hilton 1971⁵⁶⁶, 1972 yılında Hacettepe Üniversitesi Fizik Enstitüsünde 7.500 lira ücret ile istihdam edilmiş⁵⁶⁷ bir yıl sonra Fen Fakültesi Fizik Biyofizik Bölümünde aynı ücretle istihdam edilmiştir.⁵⁶⁸ Christine Arda, 1971⁵⁶⁹ yılı ve 1972 yılında Temel Bilimler Yüksek Okulu İngilizce bölümünde 4.000 lira ücretle uzman olarak istihdam edilmiştir.⁵⁷⁰ Thomas David Gledhill, 1971 yılında Temel Bilimler Yüksek Okulu,

⁵⁵⁸ https://tip.hacettepe.edu.tr/tr/emekli_ogretim_uyelerimiz-19 15.02.2023.

⁵⁵⁹ BCA, 30.18.1.2, 262.12.15, 7/2025, 27-3/294.

⁵⁶⁰ BCA, 30.18.1.2, 272.72.12, 7/3222, 27-3/1661.

⁵⁶¹ BCA, 30.18.1.2, 262.12.15, 7/2025, 27-3.

⁵⁶² BCA, 30.18.1.2, 290.84.13, 7/5313, 27-3/1965.

⁵⁶³ BCA, 30.18.1.2, 263.20.7, 7/2177, 27-3.

⁵⁶⁴ BCA, 30.18.1.2, 280.31.7, 7/4247, 27-3/697.

⁵⁶⁵ BCA, 30.18.1.2, 295.19.20, 7/6003, 27-3/412.

⁵⁶⁶ BCA, 30.18.1.2, 263.20.7, 7/2177, 27-3.

⁵⁶⁷ BCA, 30.18.1.2, 280.31.7, 7/4247, 27-3/697.

⁵⁶⁸ BCA, 30.18.1.2, 295.19.20, 7/6003, 27-3/412.

⁵⁶⁹ BCA, 30.18.1.2, 262.12.15, 7/2025, 27-3/294.

⁵⁷⁰ BCA, 30.18.1.2, 290.84.13, 7/5313, 27-3/1865.

Yabancı Diller Bölümünde 7.500 lira ücretle istihdam edilmiştir.⁵⁷¹ Michael J.Hall, Fen Fakültesi Biyoloji Bölümünde 1971⁵⁷², 1972 yılında 7.500 lira ücretle istihdam edilmiştir.⁵⁷³ 1971 yılında Christine Ann Saltuklaroğlu, Hacettepe Üniversitesi Basın-Yayın Merkezinde uzman olarak 1.470 lira maaşla istihdam edilmiştir.⁵⁷⁴ Dr. Andrew B.Dempster ve Dr. Roginald R.Hilton, 1972 yılında Hacettepe Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Fizik Enstitüsüne 7.500 lira ücretle ikinci kez ise aynı ücretle Fen Fakültesinde birer yıllık istihdam edilmişlerdir.⁵⁷⁵ Kemal Mehmet 1972 yılında 6.300 lira ücretle Hacettepe Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Fizik Enstitüsünde istihdam edilmiştir.⁵⁷⁶ Cyntia Cheetham, Hacettepe Üniversitesi Sosyal ve İdari Bilimler Fakültesinde 3.050 lira ücret ile 06.04⁵⁷⁷ ve 28.10 1972⁵⁷⁸ tarihlerinde istihdam edilmiştir. Aynı tarihlerde Phyllis Rosemary Hilton, Hacettepe Üniversitesi Temel Bilimler Yüksek Okulu, Yabancı Diller Bölümünde 4.000 lira ücret ile 06.04⁵⁷⁹ ve 28.10 1972⁵⁸⁰ tarihlerinde istihdam edilmiştir. Rosalind Mary Drury, Hacettepe Üniversitesi Temel Bilimler Yüksek Okulu, Yabancı Diller Bölümünde 4.000 lira ücret ile 1972 yılında istihdam edilmiştir.⁵⁸¹ Derek Narry Tharpe 1971 yılında Fen ve Mühendislik Fakültesi Kimya Bölümünde 7.500 lira ücretle istihdam edilmiştir.⁵⁸²

Matematikçi John Frankland Rigby, 1972 yılında 7.500 lira ücretle Fen ve Mühendislik Fakültesi Matematik Enstitüsünde istihdam edilmiştir.⁵⁸³ Rigby Trinity College ve Cabridgede eğitim alıp, Wales ve Cardiff üniversitelerinde akademisyenlik yapmış, matematik özellikle geometri alanında otorite haline gelmiş bir bilim insanıdır. 1989-1996 yılları arasında Matematik Derneği ulusal sekreterliğini yapmış olup özgeçmişinde Türkiye’de bulunduğu yıl grup teorisi ve projektif geometri konusunda İngilizce dersler

---

⁵⁷¹ BCA, 30.18.1.2, 262.12.15, 7/2025, 27-3/294.

⁵⁷² BCA, 30.18.1.2, 263.20.7, 7/2177, 27-3.

⁵⁷³ BCA, 30.18.1.2, 280.31.7, 7/4247, 27-3/697.

⁵⁷⁴ BCA, 30.18.1.2, 262.12.15, 7/2025, 27-3.

⁵⁷⁵ BCA, 30.18.1.2, 280.31.7, 7/4247, 27-3/697, BCA, 30.18.1.2, 295.19.20, 7/6003, 27-3/412.

⁵⁷⁶ BCA, 30.18.1.2, 290.86.18, 7/5358, 27-3/1919.

⁵⁷⁷ BCA, 30.18.1.2, 280.28.20, 7/4200, 27-3.

⁵⁷⁸ BCA, 30.18.1.2, 290.84.13, 7/5313, 27-3/1865.

⁵⁷⁹ BCA, 30.18.1.2, 280.28.20, 7/4200, 27-3.

⁵⁸⁰ BCA, 30.18.1.2, 290.84.13, 7/5313, 27-3/1865.

⁵⁸¹ BCA, 30.18.1.2, 280.28.20, 7/4200, 27-3.

⁵⁸² BCA, 30.18.1.2, 263.20.7, 7/2177, 27-3.

⁵⁸³ BCA, 30.18.1.2, 286.61.16, 7/486, 27-3.

vermiş ve Hacettepe Üniversitesinde birçok matematiksel bağlantı bulup bunları gazetede yazmıştır.⁵⁸⁴

Biyografide bahsedilen gazete yazılarına bakıldığında “A Turkish Interlacing Pattern and the Olden Ratio, Mathematics in Scholl” makalesinde matematiği, geometriyi her yerde hissettiği Konya Karatay’daki çinilerin desenlerinin dahi ona ilham verdiği ve bu anlamda Türkiye’nin onun için hayatının ve matematiğin iç içe geçtiği bir dönem olarak ifade etmiştir. Arkadaşım olarak bahsettiği Seyfettin Aydın hocadan kendisine Frere Gabrielin –Maria’nın “Exercices Geometrie” isimli büyüleyici kitabını verdiğini ve bunun hakkında yazı yazdığından ayrıca beraber Konya gezisine çıktıklarından bahsetmiştir. Makalede 1973 yılında Öğretmen Okulunda konferans verdiklerini ve sema gösterisi izlediklerinden bahsederek ikinci defa gittiğinde tüm akademik personel ve iki yüz matematik ve fen bilgisi öğretmeni olacak öğrenciye konferans verdiğinden bahsetmiştir. Verdiği konferansı sessizce hiç soru sormadan dinleyen öğrenci kitlesinin dersin sonunda tahtaya yazdığı birkaç Türkçe kelimeyi alkışladıkları ve kendisinin sunumundan sadece yazılan Türkçe kelimeleri anladıklarını söylemesi; o dönemde kalabalık öğrenci gruplarına bu tarz eğitimlerin verildiği anlamında başarılı gelse de hitap edilen kesimin dil probleminden dolayı faydalanamaması, ünlü bir geometricinin bu topraklardaki yüzyıllar önce yapılan sanat eserlerinden üst düzey beslendiği itirafını göz önünde bulundurursak zamanın bizim için ileri akmadığını söylemek çok yanlış olmasa gerek.

Biyokimya alanında uzman olan Denis R. Alexander, Oxfordda biyokimya eğitimi, Londra Psikiyatri Enstitüsünde nöro kimya doktorası mevcut olan Alexander, Faraday Bilim ve Din Enstitüsünün fahri direktörü ve St Edmund’s College fahri üyesi olup özellikle bilim ve din alanında yazıları dikkat çekmektedir.⁵⁸⁵ Biyografisinde 15 yıl İngiltere dışında üniversite bölümlerinde çalıştığından bahsedilmiştir. Aralarında Türkçe baskısı olan “Matrix’i Yeniden İnşa Etmek” kitabı dâhil olmak üzere genlerimiz, bilim, din gibi konularda birçok eseri mevcuttur. Türkiye’de satışta olduğu görülen fakat literatürde isimleri olmayan “bilim yalan diyor: tanrıların arabaları, Şeytandan kaçışım-MR: SMITH isimli 1975 ve 1980 basım tarihli kitapları olduğu tespit edilmiştir. Denis R.

⁵⁸⁴ <https://mathshistory.st-andrews.ac.uk/Biographies/Rigby/> 15.02.2023.

⁵⁸⁵ www.faraday.cam.uk 15.02.2023.

Alexander 1973 yılında Tıp Fakültesi Biyokimya Bölümünde 5.720 lira ücret ile uzman olarak istihdam edilmiştir.⁵⁸⁶

Hacettepe Üniversitesinde istihdam edilen İngilizlerin dil eğitimi dışında da hatırı sayılır çoğunlukta istihdam edildiklerini görmekteyiz. Ayrıca buradaki kararnemelerde açık olarak gördüğümüz ücret tayininin işleyişinin algoritması tam olarak anlaşılamamıştır. Şöyle ki açık bir örnek olarak aynı yıl aynı yerde istihdam edilmiş olan Thomas David Gledhill'in 7.500 lira iken Rosemary Barham ve Christine Arda'nın 4.000 lira ücretle istihdam edilip Anne Erdemin ise 1.700 lira ücretle ise istihdamının sebepleri konusunda bize ipucu olabilecek bir bilgiye rastlanamamıştır.

2.2.1.4. Diğer Üniversiteler

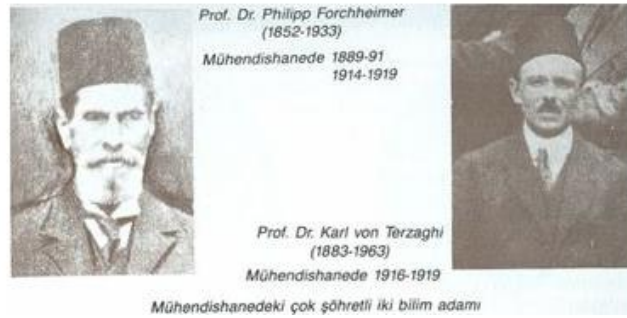
Türkiye'de 1924-1975 yılları arasında İstanbul Teknik Üniversitesi, Ege Üniversitesi, Orta-doğu teknik Üniversitesi, Atatürk Üniversitesi, Karadeni Teknik Üniversitesi, Boğaziçi Üniversitesinde çeşitli dönemlerde İngiliz uzmanlar istihdam edilmişlerdir.

İstanbul Teknik Üniversitesi, III. Mustafa döneminde 1773 yılında Mühendishane-i Bahri Hümayunun gemi ve denizci subay yetiştirme amacıyla modern anlamda kurulan ilk eğitim müessesesidir. 1775 yılında topçu ve istihkâm subayı yetiştirme hedefli Mühendishane-i Berri Hümayuna 1883 yılında İTÜye dönüşecek olan, sivil öğrencilerin mühendislik eğitimi için Hendese-i Mülkiye eklenmiştir. Okul Ecol des Ponts et Chaussees modeli eğitime başlayıp Avrupa'dan alanında uzman birçok hoca getirilmiştir. Devrinin en önemli hidrolikçilerinden olan Avusturyalı Philipp Forchheimer'i ve köprü yapı işletmesi alanında öğrencilere yaptığı katkılardan dolayı Kos'u zikretmek önemlidir. Okul daha sonra Alman ekolüne çevrilmiştir.⁵⁸⁷ 1909 yılında Hendese-i Mülkiye, Nafia Nezaretine bağlanarak askeri okuldan tamamen ayrılıp Mühendis Mekteb-i Ali'si adıyla kurulmuş oldu. Forchheimer beraberinde getirdiği Prof. Kari Von Terzaghi zemin mekaniği bilim dalını kurdu. İstanbul Teknik Üniversitesinin şeref doktorası verdiği ilk bilim adamı olan Tergazhi sonrasında Robert Kolejine geçmiş, 1929 yılında Viyana Teknik Okuluna sonrasında Harvard Üniversitesine geçse de zemin mekaniği biliminin

⁵⁸⁶ BCA, 30.18.1.2, 299.45.17, 7/6524, 27-3/1042.

⁵⁸⁷ www.arşiv.itu.edu.tr/tarihçe/3335.htm 17.02.2023.

ortaya çıkışı burada olduğu için her daim İstanbul Teknik Üniversitesi onun için özel bir yerde olmuştur.⁵⁸⁸

Fotoğraf 6. Prof. Dr. Philipp Forcheimer⁵⁸⁹

1928 yılında Yüksek Mühendis Okulu kurularak okul bu isimle aynı üniversiteymiş gibi faaliyet göstermiş nihayetinde 1944 yılında 4619 sayılı Kanun'la İstanbul Teknik Üniversitesinin kuruluşu tamamlanmıştır.⁵⁹⁰

İstanbul Teknik Üniversitesinde çalışma kapsamında dokuz İngiliz uzman istihdam edilmiştir. İstihdamlar tarih sıralamasına göre aşağıda tabloda verilmiştir.

Tablo 14. İstanbul Teknik Üniversitesinde İstihdam Edilen İngiliz Uzmanlar

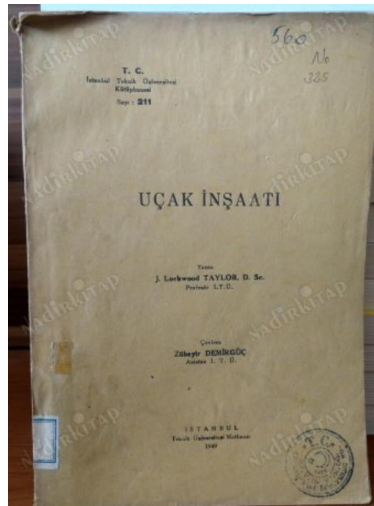
Sıra	Adı Soyadı	İstihdam Yeri	İstihdam Türü	İstihdam Yılı
1	J.Lock Wood	İTÜ Makine Fakültesi Teyyare İnşaat Kürsüsü		1947
2	Edmond Telfer	İstanbul Teknik Üniv. (Makine Fakültesi)	Profesör (Gemi İnşaatı Kürsüsü)	1950-1952
3	Edwin Elliot	İstanbul Teknik Üniv. (İnşaat ve Makine Fak.)	Uzman (İngilizce)	1950-1953
4	Albert A. Grivckshank	İstanbul Teknik Üniv. Yabancı Diller Okulu	Uzman (İngilizce)	1963
5	Anthony Philip Millman	İstanbul Teknik Üniv. İnşaat Fak.	Uzman (Tatbiki Jeoloji Kürsüsü)	1965
6	Basil Brown	İstanbul Teknik Üniv. Nükleer Enerji Enstitüsü	Uzman	1966
7	Jonh Robert Lancaster	İstanbul Teknik Üniv. Yabancı Diller Okulu	Uzman Yardımcısı	1966
8	Frank F.Roxborsung	İstanbul Teknik Üniv. Maden Fak.	Uzman (Maden İşletmesi ve Makinaları Kürsüsü)	1969
9	M. Philcox	İstanbul Teknik Üniv. Maden Fak.	Uzman (Sözleşmeli) (Jeoloji Kürsüsü)	1972

⁵⁸⁸ www.arsiv.itu.edu.tr/tarihce/3637.htm 17.02.2023.

⁵⁸⁹ www.arsiv.itu.edu.tr/tarihce/3637.htm 17.02.2023.

⁵⁹⁰ Resmî Gazete, 20.07.1944, 5761.

Üniversitede 19 Fransız uzman istihdam edilmiş ve dokuz kişi akademik ünvan sahibidir.⁵⁹¹ İstanbul Teknik Üniversitesindeki çalışmamızın zaman aralığında yoğun bir İngiliz uzman istihdamına rastlanamasa da özellikle teknik alandaki uzmanlıklarıyla üniversiteye katkı sağladıkları düşünülmektedir. Bu kapsamda Edmond Telfer, 1946-1951 yılları arasında üniversitede istihdam edilmiştir. Makine Fakültesi Gemi İnşaatı Kürsüsü kurucu başkanı ve Türkiye’deki gemi inşaatı profesörü olan ilk kişidir.⁵⁹² Arşiv belgelerinde 1946 yılına ait kaydı istihdam kararnamesi değil yurt dışına döviz çıkarma ile ilgilidir fakat Türkiye’de çalıştığına dair belge olduğu için alınmıştır.⁵⁹³ 1950 ve 1951 yıllarına ait kararnameleri mevcut olup diğerleri tespit edilememiştir.⁵⁹⁴ Aynı Fakültenin Teyyare İnşaatı Kürsüsünde J.Lock Wood, 1947 yılında istihdam edilmiştir.⁵⁹⁵ 1949 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi Yayınlarından çıkan “Uçak İnşaatı” isimli kitap Zübeyir Demirgüç tarafından çevrilmiş ve Kitapta isminin J. Lockwood Taylor olduğu aynı zamanda Üniversitede Profesör olduğu görülmüştür. Belgede kurulan cümlede akademik ünvanı konusunda tereddüt oluşmakta idi. Özellikle belgede yazanın aynısını alarak yazımlardaki farklılığa dikkat çekmek istenmiştir. Bu tarz hatalar kişiler hakkında yapılan araştırmaların eksik kalmasına sebep olmaktadır.

Fotoğraf 7. Uçak İnşaatı⁵⁹⁶

⁵⁹¹ Baylı, agt., s.116-120.

⁵⁹² www.turkloydu.org 17.02.2023.

⁵⁹³ BCA,30.18.1.2, 110.18.14, 3/3865.

⁵⁹⁴ BCA,30.18.1.2, 122.25.17, 3/12312 (3/10898), 27-514-516.

⁵⁹⁵ BCA,30.18.1.2, 112.86.18, 3/5215, 27-304.

⁵⁹⁶ https://nadirkitap.com.tr 17.02.2023.

Adını birçok kararnamede gördüğümüz Edwin Elliot 1950 yılından 1958 yılına kadar Galatasaray Lisesi ve İstanbul Teknik Üniversitesi İnşaat ve Makine Fakültesinde öğretmen, okutman, uzman ünvanlarıyla istihdam edilmiştir.⁵⁹⁷ 1958-1973 yılları arası ile ilgili bir kayda rastlanmamıştır. 1973 yılında İstanbul Ticari İlimler Akademisinde sözleşmeli olarak istihdam edilmiştir.⁵⁹⁸ Bir başka dilci Albert A. Grivckshank, 1963 yılında Yabancı Diller Okulunda uzman olarak istihdam edilmiştir.⁵⁹⁹ Diğer bir dilci Jonh Robert Lancaster, 1965 yılında Kadıköy Kolejinde öğretmen,⁶⁰⁰ 1966 yılında Üniversite'nin Yabancı Diller Okulunda uzman yardımcısı olarak istihdam edilmiştir.⁶⁰¹ Yine aynı yıl Dr. Basil Brown, 1966 yılında Nükleer Enerji Enstitüsünde istihdam edilmiştir.⁶⁰² Anthony Philip Millman, 1965 yılında İnşaat Fakültesi, Tatbiki Jeoloji Kürsüsünde istihdam edilmiştir.⁶⁰³ Maden Fakültesinde Doçent Dr. Frank F. Roxborough, 1969 yılında, Maden İşletmeleri ve Makineleri Kürsüsünde istihdam edilmiştir.⁶⁰⁴ Dr. M. Philcox, 1972 yılında bir yıllığına özellikle sözleşmeli olarak belirtilerek Maden Fakültesi Jeoloji Kürsüsünde 5.000 lira ücretle istihdam edilmiştir.⁶⁰⁵

İngiliz uzmanların istihdam edildiği diğer bir yükseköğretim kurumu olan Atatürk Üniversitesinin kurulması yükseköğretimin yaygınlaşması dolayısıyla önem arz etmektedir. Atatürk 1937 yılı meclis açılış konuşmasında en uygar en refaha kavuşmuş ülke olmak ve varlığı daha da ileri taşıma ülküsünü gelecek nesillere aktarmak, kalkınma yapısı için gereken teknik elemanları yetiştirmek, okuma yazma bilmeyen tek bir vatandaş kalmaması gibi hedeflere yönelik Batı'da İstanbul Üniversitesinin varlığı ve reformlarla ülkenin hedeflerine uygun hale getirildiği, Ankara Üniversitesinin kurulmasının acil olduğu ve de Doğu'da da bir üniversitenin kurulması gerektiğini (yerini Van Gölü çevresi olarak tarif etmiştir) ifade etmiştir.⁶⁰⁶ 1950 yılında Celal Bayar'ın Meclis açılış konuşmasında 1937 Atatürk'ün konuşmasına atıf yaparak, tekrar gündeme

⁵⁹⁷ BCA, 30.18.1.2, 122.25.17, 3/10898(4/373, 3/11371), 27-516. BCA,30.18.1.2, 124.93.7, 3/12250, 27-514-516.

⁵⁹⁸ BCA, 30.18.1.2, 303.63.20.

⁵⁹⁹ BCA, 30.18.1.2, 179.43.4, 6/2351, 27-309.

⁶⁰⁰ BCA, 30.18.1.2, 169.16.17, 6/4019, 27-4/B.

⁶⁰¹ BCA, 30.18.1.2,192.4.4, 6/5828, 27-3.

⁶⁰² BCA, 30.18.1.2, 199.68.5, 6/7109, 27.

⁶⁰³ BCA, 30.18.1.2, 179.43.4, 6/4192, 27-309.

⁶⁰⁴ BCA, 30.18.1.2, 237.49.12, 6/12126, 27-3.

⁶⁰⁵ BCA, 30.18.1.2, 279.22.12, 7/4072, 27-3/493.

⁶⁰⁶ https://www5.tbmm.gov.tr/tarihce/ataturk_konusma/5d3yy.htm 01.03.2023.

getirmesiyle elzem bir çalışma gerektiğini vurgulamıştır.⁶⁰⁷ Buradan hareketle mevcut üç üniversiteden katılımcıların olduğu heyet, üniversitenin hangi ilde olacağı kararı için Van, Diyarbakır, Elazığ'da incelemelerde bulunmak için çıkınca dönemin Erzurum valisinin davetiyle heyet Erzurum'a gitti. Burada yapılan etkili sunumun da etkisiyle olacak ki üniversitenin Erzurum'da açılması kararı alındı. Amerikan İktisadi Kalkınma teşkilatı ile yapılan protokolle üniversite yapımı konusunda iş birliği sağlandı. Nebraska Üniversitesinden gelen heyetin teklifiyle kaynak temin edilerek proje başladı ve Türk-Amerikan karma heyeti kurularak üç yıl süre ile varlığını sürdürdü. 1957'de 6990 sayılı Kanun'la üniversite kurulmuş oldu.⁶⁰⁸ Üniversitede yabancı uzman istihdamı yapılmış olup 7 Fransız uzman okutman ve dil uzmanı olarak istihdam edilmiştir.⁶⁰⁹ Üniversitede İngiliz uzmanlar da istihdam edilmiştir. Tespit edilen yedi İngiliz uzman Üniversitede yabancı dil eğitimi konusunda istihdam edilmişlerdir. Atatürk Üniversitesinde istihdam edilen İngiliz uzmanlara ait bilgiler istihdam tarihlerine göre aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 15. Atatürk Üniversitesinde İstihdam Edilen İngiliz Uzmanlar

Sıra	Adı Soyadı	İstihdam Yeri	İstihdam Türü	İstihdam Yılı
1	Christine Waller	Atatürk Ün. Fen Edebiyat Fak.	İngiliz Dili ve Edebiyatı Kürsüsü	17.02.1963
2	John Peter Davis	Atatürk Ün. Fen Edebiyat Fak.	Öğretmen (İngiliz Dili ve Edebiyatı Kürsüsü)	22.01.1965
3	Kenneth Charles Burrows	Atatürk Ün. Fen Edebiyat Fak.	İngiliz Dili ve Edebiyatı Kürsüsü	4.10.1966
4	Cyril Stenhouse Mundy	Atatürk Ün. Fen Edebiyat Fak.	Uzman (İngiliz Dili ve Edebiyatı Kürsüsü)	8.12.1966
5	Michael Annesley Haynes	Atatürk Ün. Fen Edebiyat Fak.	Uzman (İngiliz Dili ve Edebiyatı Kürsüsü)	9.12.1967
6	Elizabeth Patricia Berk	Atatürk Ün. Fen Edebiyat Fak.	İngiliz Dili ve Edebiyatı Kürsüsü	9.12.1969
7	M.Alain Spencer Hindle	Atatürk Ün.	Uzman (Yabancı Dil)	1.11.1972

Atatürk Üniversitesinde istihdam edilen uzmanların tamamının dildir. Bu kapsamda istihdam edilen Christine Waller, 1963 yılında İngiliz Dili ve Edebiyatı Kürsüsünde

⁶⁰⁷ Hasan Yılmaz (editör), *Tarihe Düşülen Notlar-1 Yasama Yılı Açılışlarında Cumhurbaşkanlarının Konuşmaları-1*, TBMM Basımevi, Aralık 2011, s.153.

⁶⁰⁸ www.atauni.edu.tr/ata-tarihçe/kurumsal 01.03.2023.

⁶⁰⁹ Baylı, agt., s.146-148.

istihdam edilmiştir.⁶¹⁰ Aynı Kürsüde John Peter Davis, 1965 yılında⁶¹¹, Kenneth Charles Burrows 1966 yılında⁶¹² istihdam edilmişlerdir. 1966 yılında Cyril Stenhouse Mundy, İngiliz Dili ve Edebiyatı ve Türkoloji bölümünde uzman olarak istihdam edilmiştir.⁶¹³ Michael Annesley Haynes, 1967 yılında İngiliz Dili ve Edebiyatı Kürsüsünde uzman olarak ⁶¹⁴, Elizabeth Patricia Berk, 1969 yılında ⁶¹⁵ aynı kürsüde istihdam edilmişlerdir. M.Alain Spencer Hindle, 1969 yılında Ege Üniversitesinde istihdam edilmiş olup 1973 yılında 4.500 lira brüt ücret ile yabancı dil alanında uzman olarak istihdam edilmiştir.⁶¹⁶ İki üniversitedeki istihdam kararnamelerinde isim olarak farklı olsa yapılan taramalarda Millî Kütüphanede Alan Spencer Hindle'nin 1950 yılında ilk yayımını yapmış olan Hisar Dergisi'nde 1964, 1965, 1977 de 4 makalesi mevcuttur. Edinilen bilgi ışığında arşiv belgelerinde 1969 yılındaki ilk istihdamından önce de Türkiye'de görev yaptığı düşünülmektedir. Hisar Dergisi'nde tespit edilen makaleleri şunlardır: Modern İngiliz Şiiri Üzerine Düşünceler (1964 ,5, (12), ss.10-11), İngiliz Edebiyatında Türkiye ve Türkler (1965,5 (18) ss.18-20), 20. Yüzyılda İngiliz Romanı (1965,5, (16), ss.14-15) Bir Oyun Yazarı: Joe Orton, (1977, 5, (163), ss.30-31).

Çalışmanın dönemi içerisinde İngiliz uzmanların istihdam edildikleri yükseköğretim kurumlarından olan Ege üniversitesi, Tıp ve Ziraat Fakültesi ile 1955 yılında yayınlanan 6595 sayılı Kanun'la kurulmuş⁶¹⁷, 1963 yılında Yabancı Diller Okulu açılmıştır.⁶¹⁸ Ege Üniversitesinde 8 Fransız uzman⁶¹⁹, 3 İngiliz uzmanın istihdam kararnamesine rastlanmıştır. İstihdam tarihlerine göre sıralanmış tablo aşağıda verilmiştir.

Tablo 16. Ege Üniversitesinde İstihdam Edilen İngiliz Uzmanlar

Sıra	Adı-Soyadı	İstihdam Yeri	İstihdam Türü	İstihdam Yılı
1	Spencer Hindle	Ege Ün. Yabancı Diller Okulu	Uzman	29.01.1969
2	Carol James	Ege Ün. Tıp Fak	Nöroloji Kürsüsü	25.07.1970
3	Stephen Redwood	Ege Ün. Yabancı Diller Okulu	Uzman	15.03.1971

⁶¹⁰ BCA, 30.18.1.2, 191.76.15, 6/5663, 27-3.

⁶¹¹ BCA, 30.18.1.2, 183.5.1, 6/4229, 27.

⁶¹² BCA, 30.18.1.2, 199.68.5, 6/7109, 27.

⁶¹³ BCA, 30.18.1.2, 201.83.1, 6/7405, 27.

⁶¹⁴ BCA, 30.18.1.2, 213.85.19, 6/9200, 27-3/1779.

⁶¹⁵ BCA, 30.18.1.2, 242.81.17, 6/12771, 27-3.

⁶¹⁶ BCA, 30.18.1.2, 299.44.15, 7/6502, 27-3/9860.

⁶¹⁷ Resmî Gazete, 20.05.1955, 9010.

⁶¹⁸ <https://ydy.ege.edu.tr/tr-1063/tarihce.html> 01.03.2023.

⁶¹⁹ Baylı, agt., s.144-145.

Çalışmanın zaman aralığında sayıca istihdam edilen İngiliz uzmanların az olduğu görülmüş ve yine dil eğitimi alanında istihdamlar göze çarpmaktadır. Bu kapsamda Spencer Hindle, 1969 yılında Yabancı Diller Okulunda uzman olarak istihdam edilmiştir.⁶²⁰ Hindle, Atatürk Üniversitesinde de istihdam edilmiştir. Yabancı Diller Okulunda istihdam edilen diğer uzman olan Stephen Redwood, 1971 yılında 2.000 lira ücretle istihdam edilmiştir.⁶²¹ Kararnamesinde terapist olduğu anlaşılan Carol James, 1970 yılında Nöroloji Kürsüsünde istihdam edilmiştir.⁶²²

İngiliz uzmanların istihdam edildiği yükseköğretim kurumlarından bir diğeri de Orta-Doğu Teknik Üniversitesidir. Türk Hükümeti Birleşmiş Milletlerden ülkenin malzeme ve barınma ihtiyacını karşılamak üzere bir teknik okulun kurulması talebinde bulunmuştur.⁶²³ Bu talep doğrultusunda yapılan araştırma ve raporlar neticesinde 15 Kasım 1956 tarihinde açılan Orta-Doğu Yüksek Teknoloji Enstitüsü Orta Doğu Teknik Üniversitesinin (ODTÜ) çekirdeğini oluşturmuş⁶²⁴ ve Üniversite, 7307 sayılı Kanun'la 27 Mayıs 1959 yılında resmen kurulmuştur.⁶²⁵ Üniversite'de sekiz İngiliz uzmanın kararnamelerine rastlanmıştır. Üniversitede istihdam edilen İngiliz uzmanlara ait bilgiler tarih sıralamasına göre aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 17. Orta Doğu Teknik Üniversitesinde İstihdam Edilen İngiliz Uzmanlar

Sıra	Adı-Soyadı	İstihdam Yeri	İstihdam Türü	İstihdam Yılı
1	Enis Nazım Oskay	Orta Doğu Teknik Ün.v. (Kimya Bölümü)	Öğr. Üyesi	30.08.1958
2	Hugh Dominic Purcell	Orta Doğu Teknik Ün.v.	Öğr. Üyesi (İngilizce)	30.08.1958
3	A.N.Hunter	Orta Doğu Teknik Ün.v. (Elektrik Bölümü)	Öğr. Üyesi	30.08.1958
4	C.H.Dadd	Orta Doğu Teknik Ün.v.	Uzman	1.03.1959
5	Emine Selçuk	Orta Doğu Teknik Ün.v.	Uzman	1.03.1959
6	Grant Henry Farquher	Orta Doğu Teknik Ün.v.	Uzman	1.03.1959
7	Douglas Rex Barlow	Orta Doğu Teknik Ün.v.		10.03.1959
8	Denis Cecil Hills	Orta Doğu Teknik Ün.v.		1.10.1959

⁶²⁰ BCA, 30.18.1.2, 229.7.19, 6/11292, 27-3.

⁶²¹ BCA,30.18.1.2, 262.15.13, 7/2083, 27-3/319.

⁶²² BCA,30.18.1.2,254.53.8, 7/1047, 27-3.

⁶²³ Kemal Karpaz, Orta Doğu Teknik Üniversitesi ve Zaruri bir Müdafaa, *Forum Dergisi*, Cilt XII, Sayı 136, 15 Kasım 1959, ss7-10, s.7,8.

⁶²⁴ <https://www.metu.edu.tr/tr/tarihce> 01.03.2023.

⁶²⁵ Resmî Gazete, 27.05.1959, 10222.

Üniversitede istihdam edilen İngiliz uzmanlar sayıca fazla olmasa da diğer istihdamlarda rastlamadığımız öğretim üyesi sıfatıyla istihdamlar yapılmıştır. Üniversitenin kuruluşunda mevcut olan yapısından özellikle Forum Dergisi'ndeki Mümtaz Soysal⁶²⁶ ve William Bluett'in⁶²⁷ yazılarında belirttikleri; Üniversitenin kuruluşunda İngiltere'nin katkıları ve Üniversitede etkin olma çabası dolayısıyla Üniversitede arşiv belgelerinde rastlanandan daha fazla sayıda İngiliz uzmanın istihdam edilmiş olabileceği düşünülmektedir. Arşiv belgelerinin ışığında tespit edilen, Enis Nazım Oskay Kimya, Dr. A.N. Hunter elektrik bölümünde, Hugh Dominic Purcell ise İngilizce bölümünde 1958 yılında öğretim üyesi olarak istihdam edilmişlerdir.⁶²⁸ Enis Oskay Kıbrıs doğumludur. Almanya'da üniversite eğitimini tamamlayıp 1962 yılında Londra Üniversitesinde doktora derecesi almıştır. 1958-1959 yılında ODTÜ'de çalışmış olmasına karşın kararnamelerde rastlayamadığımız 1971 yılından itibaren Hacettepe Üniversitesinde 1982 yılına kadar istihdam edildiği ve Farmasötik Araştırma Enstitüsü başkanı ve Eczacılık Fakültesi dekanı olduğu anlaşılmaktadır.⁶²⁹ Enis Oskay ismi ile 1979 yılında Hacettepe Fen Fakültesi yayınlarından “Denel Organik Kimya” ve “Organik Kimya” kitapları ile “Değiştirilmiş Kortikoid Hormonları”, “Studies on Analgetic and Antiinflammatory Benzanilides”, “Total Synthetic Estrogens and Progestogens” makaleleri mevcuttur. Hakkında başka yıllara ait kararname bulunmayan Oskay'ın uzun yıllar Türkiye'de kaldığı düşünülmektedir. C.H.Dadd, Emine Selçuk, Grant Henry Farquher 1959 yılında uzman olarak istihdam edilmiştir.⁶³⁰ Douglas Rex Barlow⁶³¹ ve Denis Cecil Hills⁶³² 1959 yılında istihdam edilmiş olan diğer İngilizlerdir. Yazar ve öğretmen olan Hills, 1932 yılında Lincoln Collegede felsefe eğitimi aldı. Çeşitli gezi editörlük ve öğretmenlik mesleklerini Polonya Romanya'ya gitti. Ordu emrinde II. Dünya Savaşında görev aldı. 1955 yılında İngilizce Öğretmenliği için Ankara'ya taşınıp ODTÜde çalışmıştır. 1964 yılında Türkiye'deki seyahatlerini anlatan My Travels in

⁶²⁶ Mümtaz Soysal, Bir Eğitim Teşebbüsü O.T.Ü, *Forum Dergisi*, Sayı 130, 15 Ağustos 1959, s.9.

⁶²⁷ William Blueet, İngiltere ve Orta-Doğu Teknik Üniversitesi, *Forum Dergisi*, Sayı 130, 15 Ağustos 1959, s.8.

⁶²⁸ BCA,30.18.1.2, 151.74.5, 4/11280, 27-248.

⁶²⁹ <https://prabook.com/web/enis.oskay/684767>. 01.03.2023.

⁶³⁰ BCA, 30.18.1.2, 152.35.11, 4/11846, 27-248.

⁶³¹ BCA, 30.18.1.2, 154.65.7, 4/12445, 27-248.

⁶³² BCA, 30.18.1.2, 154.69.3, 4/12523, 27-248.

Turkey⁶³³ kitabını yayınlamıştır. Türkiye sonrası Afrika'da da görev yapmıştır.⁶³⁴ Hakkında yapılan literatür taramasında 1963 yılına kadar Türkiye'de kaldığı anlaşılrsa da⁶³⁵ herhangi bir resmi kayda rastlanmamıştır.

Boğaziçi Üniversitesi İngiliz uzmanların istihdam edildiği yükseköğretim kurumlarından. 1863 yılında Dr. Cyrus Hamlin ve Christopher Rheinlander Robert tarafından Amerika Birleşik Devletleri'nin de finansal desteğini alarak kurulan Amerikan Lisesi ve Robert Koleji Boğaziçi Üniversitesinin temelini oluşturmuştur. 26 Ocak 1971 tarihinde arsası ile beraber binalarını üniversite açılması hususunda Türk devletine devreden yönetim bugün Güney Kampüs olarak bilinen yerleşkenin 10.09.1971 tarihinde tamamen Türkiye Cumhuriyeti devletine geçmesi ile üniversite de kurulmuş oldu.⁶³⁶ Arşiv taraması neticesinde iki İngiliz uzman istihdam edilmiştir. İstihdam edilen uzmanlara ait bilgiler aşağıda belirtilmiştir.

Tablo 18. Boğaziçi Üniversitesinde İstihdam Edilen İngiliz Uzmanlar

Sıra	Adı-Soyadı	İstihdam Yeri	İstihdam Türü	İstihdam Yılı
1	Paul Stirling	Boğaziçi Üniv.	Uzman	1.07.1973
2	Mary Hoffman	Boğaziçi Üniv.	Uzman (Üniversite Kütüphanesi)	1972-1974

Yapısı gereği özellikle Amerikalı uzmanların istihdam edildiğini bildiğimiz Üniversitede İngiliz uzmanlardan dil eğitimi amacı ile de yararlanılmadığı kanaatine varmaktayız. Mary Hoffman 1972 yılında üniversite kütüphanesinde 5.400 lira ücretle çalıştığı⁶³⁷ ve 1973 yılında Antrpolog olan Paul Stirling'in 8.750 lira ücretle, Mary Hoffman'ın ise 5.416 lira ücretle istihdamları uzatılmıştır.⁶³⁸ Uzmanlara ait görev uzatma kararlarına ulaşılmış fakat ilk istihdamlarına dair bilgiye ulaşamamıştır. Paul Stirling 1965 yılında ilk defa Türkiye'de Türk Köyü çalışmasını yapmış, etnografik anlamda ilk çalışma olması bakımından önemlidir.⁶³⁹ Çalışmanın tarihine baktığımızda

⁶³³ Denis Hills, My Travels in Turkey, George Allen &Unwin Ltd., Londra, 1964.

⁶³⁴ https://en.wikipedia.org/wiki/Denis_Hills 01.03.2023.

⁶³⁵ <https://encyclopedia.com/arts/educational-magazines/hills-denis-cecil-1913-2004> 01.03.2023.

⁶³⁶ https://www.boun.edu.tr/tr_TR/Content/Genel/Tarihce 01.03.2023.

⁶³⁷ BCA, 30.18.1.2, 284.51.5, 7/4645, 27-3.

⁶³⁸ BCA, 30.18.1.2, 295.19.15, 7/5998, 27-3.

⁶³⁹ Abdülvahap Taştan, "Etnografik Bir Hikâye: Paul Stirling ve Türk Köyü" Bilimname, S.48, yıl.2022/2, ss.111-125, s.112.

ilk istihdamının daha önceye dayandığı kanaatine varmaktayız. Ayrıca Stirling uzun yıllar Türkiye’de kalmış araştırmaları ve eserleri diğer araştırmacılara ilham olmuştur. Hoffman ise ayrıca Boğaziçi Üniversitesi kütüphanesinde 1973-1979 yılları arasında yöneticilik yapmıştır.⁶⁴⁰

Karadeniz Teknik Üniversitesinin kuruluşu 20.05.1955 tarih 6594 sayılı Kanun’la kurulup 1963 yılında 336 sayılı Kanunla tamamlanmıştır.⁶⁴¹ Arşiv taraması neticesinde iki İngiliz uzman istihdam edilmiştir. Uzmanlara ait bilgiler aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 19. Karadeniz Teknik Üniversitesinde İstihdam Edilen İngiliz Uzmanlar

Sıra	Adı-Soyadı	İstihdam Yeri	İstihdam Türü	İstihdam Yılı
1	Richard Edmond Paul Scienkiewicz	Karadeniz Teknik Üniv.	Okutman (İngilizce Dersleri)	30.09.1972
2	Timothy Barrington Smart	Karadeniz Teknik Üniv. İnşaat-Mimarlık Fak.	Okutman	28.03.1969

Üniversitede İngiliz uzmanlar dil eğitimi amacıyla istihdam edilmiştir. Bu kapsamda Timothy Barrington Smart, 1969 yılında İnşaat ve Mimarlık Fakültesinde okutman olarak istihdam edilmiştir.⁶⁴² Richard Edmond Paul Scienkiewicz 1973 yılında 6.000 lira brüt ücretle sözleşmeli olarak istihdam edilmiştir.⁶⁴³

2.2.2. Eğitim Enstitüleri

Klasik dönem Osmanlı eğitim sisteminde eğitim-öğretim işleri medreseler aracılığıyla görülmekte iken Lale Devrinden sonraki süreçte yapılan modernleşme hamleleri neticesinde öncelikle askeri alanda modern eğitim kurumlarının açılmasının ardından özellikle II. Mahmut döneminde başlayan devlet düzeninde yapılan değişikliklerle beraber eğitim sisteminde de yeniliğe gidilmiştir. Rüştiyeler sayıları artarak açılmaya devam etmiş ve nihayetinde bu kurumların öğretmen ihtiyacını karşılamak için 1848 yılında İstanbul/Fatih’te “Darülmualim-i Rüştiye” açılmış zamanla ülkede yaygınlaşan rüştiyeler ve Darülmualiminler ivme yaratarak, kız öğrencilerin de okullaşma

⁶⁴⁰ https://library.boun.edu.tr/kutuphane_hakkında.php 01.03.2023.

⁶⁴¹ <https://www.ktu.edu.tr/tr/tarihce> 01.03.2023.

⁶⁴² BCA, 30.18.1.2, 232.21.1, 6/11554, 27-3/436.

⁶⁴³ BCA, 30.18.1.2, 299.41.19, 7/6446, 27-3.

ihtiyaçlarından sebep açılan okullara bayan öğretmen yetiştirmek hedefiyle kız öğretmen okulu anlamında olan Dârümuallimat 1870 yılında Sultanahmet'te açılmıştır.⁶⁴⁴ Tüm ilk ve orta dereceli okullara öğretmen yetiştiren okullara 2 Mart 1861'deki tarihindeki irade ile Darümuallimin Nizamnamesine Rüştiyelere önce bu okul mezunlarının atanması, sayılarının ihtiyaç karşılamadığı durumlarda dışarıdan öğretmen ataması yapılması hususu eklenmiştir.⁶⁴⁵ 18 Haziran 1869'da çıkarılan “Maarif Nizamnamesi” ile Darümuallimlerin ve Darülmullimatların eğitim süreçleri tamamen tasarlanıp yükseköğretim kurumu olarak resmi hale gelmiştir.⁶⁴⁶ Nizamnamenin 52. maddesi İstanbul'da rüştiyeler, idadiler ve Mekteb-i Sultaniye öğretmen yetiştirmek için büyük bir Darümuallimin açılacağı belirtilmiş ve okulun üç şube olarak, Darümuallimatın ise sıbyan ve rüştiye okullarına öğretmen yetiştirmek için 2 şube olarak tasarlandığı anlaşılmaktadır. Açılması planlanan Darümuallim-i Âliye aralıklarla açılıp kapanmış olsa da 1913 yılında 2-6 yaş arası çocukların eğitimi için bazı okulların çocuk bahçesi şeklinde tabir edilen gruplarında eğitim verecek öğretmenlerin yetiştirilmesi amacıyla Ana Muallime Mektebi de açılarak eğitimin sisteminin tüm kademelerindeki öğrencileri yetiştirecek kadroların eğitimi de planlanmış olmaktadır.

Eğitimin sistematik hale gelip bir disiplin altına alınması özellikle Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde hâlihazırda bir sistemin devam ediyor olması hasebiyle önemlidir. 1926 yılında yayınlanan 789 sayılı Kanun'a bakıldığında Orta tedrisat mektepleri kapsamında İlk Muallim Mektebi, Köy Muallim Mektebi, Orta Muallim Mektebi ve Yüksek Muallim Mektebi olduğu ve bunların tüm derecelerdeki okullara öğretmen yetiştirdiği, Yüksek Muallim Mektebinden lise öğretmenleri orta muallim mekteplerinden ilk-orta dereceli okulların öğretmenleri ve ilköğretim müfettişleri ile tatbikat müdürlerinin yetiştirileceği belirtilmiştir.⁶⁴⁷ 1739 sayılı Kanunla 1973 yılında alınan kararla öğretmenlik mesleğinin ihtisas gerektirdiği kanaatiyle öğretmenlik mesleğine öğrencilerin yetiştirildiği yükseköğretim kurumu sayılacak olan eğitim yüksekokullarının kurulacağı belirtilmiştir. Böylece öğretmenlerin orta dereceli okullardan değil orta öğretimlerini tamamladıktan

⁶⁴⁴ Cemil Öztürk, “Rüştiye”, *İslam Ansiklopedisi*, Cilt XXXV, ss. 300-303, s.301.

⁶⁴⁵ *Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Eğitiminde Modernleşme*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, s.69.

⁶⁴⁶ *Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Eğitiminde Modernleşme*, s.110-113.

⁶⁴⁷ https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc004/kanuntbmmc004/kanuntbmmc00400789.pdf 05.03.2023.

sonra iki ya da dört yıllık yükseköğretim görmeleri sağlanmıştır. Cumhuriyet dönemi modernleşmesinde büyük bir hassasiyetle eğitim konusunda seferberliğe başlanmış ve eğitim enstitülerindeki eğitimin kalitesinin artırılması yönünde öğretmen yetiştirme konusunda çıkarılan kanunlarla ihtisas grupları oluşturulmaya çalışılmış ve öğrencilerin eğitiminde dönemin gerektirdiği eğitim-öğretimin verilmesi konusunda hassasiyet gösterilerek yerli kaynaklardan karşılanamayan öğretici ihtiyaçları yabancı uzman istihdamı yoluyla karşılanmaya çalışılmıştır. Eğitim Enstitülerinde 1924-1975 yılları arasında 41 İngiliz uzman istihdam edilmiştir. Çalışma yerlerine göre sınıflandırılmış istihdam tablosu aşağıda verilmiştir.

Tablo 20. Eğitim Enstitülerinde İstihdam Edilen İngiliz Uzmanlar

Sıra	Adı-Soyadı	İstihdam Yeri	İstihdam Türü	İstihdam Yılı
1	Susan Jenkins	Buca Eğitim Enstitüsü	Öğretmen (İngilizce Böl. Öğr.)	1972
2	Baly Thomas James Colin	Çapa Eğitim Enstitüsü	Öğretmen (İngilizce)	7.03.1961
3	Michael Morris	Çapa Eğitim Enstitüsü	Öğretmen (İngilizce)	23.01.1963
4	D.J.Weaver	Çapa Eğitim Enstitüsü	Öğretmen (İngilizce)	24.09.1963
5	Macintosh Duncan Hutton	Çapa Eğitim Enstitüsü	Öğretmen (İngilizce)	7.12.1964
6	Clissold	Çapa Eğitim Enstitüsü	Öğretmen (İngilizce)	20.10.1965
7	William Campbell	Çapa Eğitim Enstitüsü	Öğretmen (İngilizce)	13.09.1961
8	Bernard Maurice Lutt	Gazi Eğitim Enstitüsü	Öğretmen (İngilizce)	26.02.1951
9	Marjorie Whitaker	Gazi Eğitim Enstitüsü	Öğretmen (İngilizce)	26.12.1951
10	Albert Paul Weaver	Gazi Eğitim Enstitüsü	Öğretmen (İngilizce)	23.03.1955
11	Margaret Ena Platon	Gazi Eğitim Enstitüsü	Öğretmen (İngilizce)	16.04.1959
12	D.H.St.J. Griffith	Gazi Eğitim Enstitüsü	Öğretmen (İngilizce)	19.12.1960
13	Molley Emre	Gazi Eğitim Enstitüsü	Öğretmen (İngilizce)	26.10.1963
14	John Whybrow	Gazi Eğitim Enstitüsü	Öğretmen (İngilizce)	31.07.1964
15	Carol Ergene	Gazi Eğitim Enstitüsü	Öğretmen (İngilizce)	13.11.1967
16	Julia Jane West	Gazi Eğitim Enstitüsü	Öğretmen (İngilizce)	28.03.1969
17	Ann Frances Cascoigne	Gazi Eğitim Enstitüsü	Öğretmen (İngilizce)	28.03.1969
18	Bowring Carr	Gazi Eğitim Enstitüsü	Öğretmen	17.11.1967
19	Erica Cockbaine	Gazi Eğitim Enstitüsü	Uzman	20.06.1967

			(Teksifi Lisan Kurslarında çalışmak üzere)	
20	Macdiarmid Carol	Gazi Eğitim Enstitüsü	Uzman (Teksifi Lisan Kurslarında çalışmak üzere)	20.06.1967
21	Ann Christine Collins	Gazi Eğitim Enstitüsü	Uzman (Teksifi Lisan Kurslarında çalışmak üzere)	20.06.1967
22	Mc.İntyre	Gazi Eğitim Enstitüsü	Öğretmen (Beden Eğitimi)	1.01.1947
23	Ragg	Gazi Eğitim Enstitüsü	Öğretmen (İngilizce)	1.01.1947
24	Jamima Janet Laine Kallas	Gazi Eğitim Enstitüsü	Uzman (İngilizce Bölümü)	1970
25	Frederick Lionel Billows	Gazi Eğitim Enstitüsü /Siyasal Bilgiler Okulu	Öğretmen (İngilizce)	25.11.1948
26	E.V. Gatenby	Gazi Terbiye Enstitüsü	Öğretmen (İngilizce)	4.05.1945
27	Allan James Cockburn	İstanbul Eğitim Enstitüsü (Atatürk)	Öğretmen	25.05.1974
28	Adair Mill William	İstanbul Eğitim Enstitüsü	Öğretmen	1.11.1948
29	Andrew James Albert	İstanbul Eğitim Enstitüsü	Öğretmen	1.11.1948
30	G. Arthur Close Brooks	İstanbul Eğitim Enstitüsü	Öğretmen	1.11.1948
31	N. Gordon Walsh	İstanbul Eğitim Enstitüsü	Öğretmen	1.03.1971
32	James M. Ure	İstanbul Eğitim Enstitüsü	Öğretmen (İngilizce)	14.01.1957
33	Maurice Wincent Piddocke	İstanbul Eğitim Enstitüsü	Öğretmen (İngilizce)	24.09.1957
34	Thomas Cyprian Jupp	İstanbul Eğitim Enstitüsü	Öğretmen (İngilizce)	7.02.1967
35	J. Joseph Higgins	İstanbul Eğitim Enstitüsü	Öğretmen (İngilizce)	1.03.1972
36	David Richard Thomas	İstanbul Eğitim Enstitüsü	Uzman (İngilizce)	18.03.1968
37	Jeremy Jhon Barnett	İstanbul Eğitim Enstitüsü	Uzman (İngilizce)	18.03.1968
38	John Michael Morgan	İstanbul Eğitim Enstitüsü	Uzman (İngilizce)	13.09.1971
39	Garth John Bateman Murray	Yabancı Diller Eğitim Enstitüsü	Öğretmen	19.06.1974
40	Caroline Laura Mary Scott	Ankara Yabancı Diller Eğitim Enstitüsü	Öğretmen	21.11.1972
41	Nail. William Gilroy Scott	Ankara Yabancı Diller Eğitim Enstitüsü.	Öğretmen	21.11.1972

Buca Eğitim Enstitüsünde Susan Jenkins, 1972 yılında sözleşmeli olarak İngilizce Bölümünde 4.000 lira brüt ücretle istihdam edilmiştir.⁶⁴⁸ Çapa Eğitim Enstitüsünde ise Baly Thomas James Colin⁶⁴⁹ ve William Campbell⁶⁵⁰ 1961 yılında İngilizce öğretmeni

⁶⁴⁸ BCA, 30.18.1.2, 296.25.17, 7/6120, 27-32.

⁶⁴⁹ BCA, 30.18.1.2, 159.12.2, 5/934, 27-4.

⁶⁵⁰ BCA, 30.18.1.2, 162.53.1, 5/1753, 27-4.

olarak istihdam edilmiştir. 1963 yılında Michael Morris⁶⁵¹, D.J. Weaver⁶⁵² İngilizce öğretmeni olarak istihdam edilmişlerdir. 1964 yılında Macintosh Duncan Hutton⁶⁵³, Clissold, 1965 yılında Çapa Eğitim Enstitüsünde İngilizce öğretmeni olarak istihdam edilmiştir.⁶⁵⁴ Kararnamede sadece bir isimi zikredilse de bu kişinin İstanbul Üniversitesinde istihdam edilen Brian Clissold olduğu tahmin edilmektedir.

Gazi Eğitim Enstitüsü istihdamlarına baktığımızda E. V. Gatenby (Edward Vivian Gatenby) Gazi Eğitim Enstitüsünde 1945 yılında istihdam edilmiştir.⁶⁵⁵ 1944 yılında açılan İngilizce öğretmenliği bölümünün kurucularındandır.⁶⁵⁶ Tarihler arasındaki uyumsuzluk Türkiye'deki yabancı uzman istihdamındaki kayıtların ya da kayıtların saklanması hususundaki sıkıntıların varlığını göstermektedir. Gatenby aynı zamanda Prof. ünvanıyla Ankara Üniversitesinde istihdam edilmiş olup hakkındaki ayrıntılı bilgiler ilgili bölümde paylaşılmıştır.

Gazi Eğitim Enstitüsünde 1947 yılında İngiliz Kültür Heyeti'nde çalışmakta olan Mc. İntyre⁶⁵⁷ Beden Eğitimi, Ragg⁶⁵⁸ İngilizce Öğretmeni olarak istihdam edilmiştir. Frederick Lionel Billows⁶⁵⁹ 1948 yılında İngilizce öğretmeni olarak istihdam edilmiştir. Billows "The Techniques of Language Teaching", "Using Interactive Methods in Teaching English at Schools" gibi birçok dil öğretimi teknikleri üzerine yazdığı kitap ve makalelerle ünlüdür.

Yine Gazi Eğitim Enstitüsünde 1951 yılında Bernard Maurice Lutt,⁶⁶⁰ Marjorie Whitaker⁶⁶¹ 200 lira ücretle, Albert Paul Weaver, 1955 yılında 200 lira ücretle İngilizce öğretmeni olarak istihdam edilmişlerdir. Margaret Ena Platon⁶⁶² 1959, D.H.St.J.

---

⁶⁵¹ BCA, 30.18.1.2, 168.5.4, 6/2235, 27-308.

⁶⁵² BCA, 30.18.1.2, 173.50.14, 6/1325, 27-308.

⁶⁵³ BCA, 30.18.1.2, 182.75.5, 6/77/26, 27.

⁶⁵⁴ BCA, 30.18.1.2, 190.65.10, 6/5438, 27-24.

⁶⁵⁵ BCA, 30.18.1.2, 108.26.11, 3/2498, 27-167.

⁶⁵⁶ <https://gef-yabancidiller-ingilizdili.gazi.edu.tr> 17.03.2022.

⁶⁵⁷ BCA,30.18.1.2, 113.25.5, 3/5665, 27-327.

⁶⁵⁸ BCA,30.18.1.2, 113.31.16, 3/5796, 27-322.

⁶⁵⁹ BCA, 30.18.1.2, 118.99.20, 3/8779, 27-428.

⁶⁶⁰ BCA,30.18.1.2, 125.15.16, 3/12583, 27-565.

⁶⁶¹ BCA,30.18.1.2, 127.94.5, 3/14155, 27-604.

⁶⁶² BCA,30.18.1.2, 152.18.7, 4/11502, 27-4/399.

Griffith⁶⁶³ 1960 yılında, Molley Emre⁶⁶⁴ 1963 yılında, John Whybrow⁶⁶⁵ 1964 yılında istihdam edilmişlerdir. Carol Ergene⁶⁶⁶ 1971 yılında görev uzatma kararnamesi olup ilk istihdamı tam olarak tespit edilememekle birlikte 1967 olarak tahmin edilmektedir. Julia Jane West ve Ann Frances Cascoigne Gazi Eğitim Enstitüsünde istihdam edilmişlerdir.⁶⁶⁷ Milli Kütüphane kayıtlarında John Whybrow için yapılan taramada Molie Emre ve Ekrem Akurgal ile beraber “Ancident Civilisations and Ruins of Turkey”, “Ancident Civilisations and Ruins of Turkey: From Prehistoric Times Until the end of the Roman Empire” kitaplarına rastlanmış olup arşiv belgesinde Molley olarak yazılan ismin yanlış yazıldığı düşünülmektedir. Molie Emre’nin ayrıca Müşerref Dede ile beraber ilköğretim İngilizce ve L. Huban ÜÇÜNCÜOĞLU ile Orta-Doğu Teknik Üniversitesi Yayınları tarafından çıkarılan üniversite öğrencileri için İngilizce kitapları mevcuttur. Görülen o ki Molie Emre uzun yıllar Türkiye’de kalmış ve çeşitli seviyelerde dil eğitimi için eser vermiştir.

İngilizce öğretmeni olarak 1967 yılında Bowring Carr,⁶⁶⁸ Erica Cockbaine, Macdiarmid Carol, Ann Christine Collins istihdam edilmişlerdir.⁶⁶⁹ Jamima Janet Laine Kallas 1971 yılında Gazi eğitim Enstitüsünde uzman olarak istihdam edilmiştir.⁶⁷⁰

İstanbul (Atatürk) Eğitim Enstitüsünde Allan James Cockburn Türkiye İngiltere Teknik İş birliği Anlaşması⁶⁷¹ uyarınca ayda 1.000 lira konut gideri ödenmek kaydıyla 1974 yılında istihdam edilmiştir.⁶⁷² Adair Mill William, Andrew James Albert, G.Arthur Close Brooks 1948 Kasım ayından itibaren beş yıl İstanbul Eğitim Enstitüsü ve Öğretmen Okulunda istihdam edilmişlerdir.⁶⁷³ James M. Ure,⁶⁷⁴ Maurice Wincent Piddocke⁶⁷⁵1957, Thomas Cyprian Jupp⁶⁷⁶, David Richard Thomas ve Jeremy Jhon Barnett⁶⁷⁷ 1967 yılında

⁶⁶³ BCA,30.18.1.2, 158.34.5, 5/670, 27.

⁶⁶⁴ BCA,30.18.1.2, 174.55.13, 6/2334, 27.

⁶⁶⁵ BCA,30.18.1.2, 179.43.5, 6/3380, 27.

⁶⁶⁶ BCA,30.18.1.2, 273.81.18, 7/3408, 27-8.

⁶⁶⁷ BCA,30.18.1.2, 231.20.6, 6/11539, 27-28

⁶⁶⁸ BCA, 30.18.1.2,212.81.6, 6/9104, 27-18.

⁶⁶⁹ BCA, 30.18.1.2, 207.44.1, 6/11539, 27.

⁶⁷⁰ BCA, 30.18.1.2, 263.18.18, 7/2148, 27-8.

⁶⁷¹ Resmî Gazete, 16.06.1964, 12599.

⁶⁷² BCA, 30.18.1.2, 315.34.13, 7/8358, 27-158.

⁶⁷³ BCA, 30.18.1.2, 118.90.5, 3/8584, 27-430.

⁶⁷⁴ BCA, 30.18.1.2, 145.105.4, 4/8533, 27-233.

⁶⁷⁵ BCA, 30.18.1.2, 147.49.17, 4/9510, 27-27.

⁶⁷⁶ BCA, 30.18.1.2, 203.9.19, 6/7676, 27-3.

⁶⁷⁷ BCA, 30.18.1.2, 217.20.2, 6/9707, 27-24.

İstanbul Eğitim Enstitüsünde öğretmen olarak istihdam edilmişlerdir. Jupp'un temel yazma becerileri, İngilizce kompozisyon orta düzey konuşma becerileri konularında çeşitli kitapları mevcuttur. N. Gordon Walsh öğretmen,⁶⁷⁸ John Michael Morgan 4.000 lira ücretle uzman⁶⁷⁹ olarak 1971 yılında, J. Joseph Higgins⁶⁸⁰ 1972 yılında 3.000 lira ücretle öğretmen olarak İstanbul Eğitim Enstitüsünde istihdam edilmişlerdir.

Ankara Yabancı Diller Eğitim Enstitüsünde Caroline Laura Mary Scott ve Nail William Gilroy Scott 3.000 lira ücretle 1972⁶⁸¹ yılında istihdam edilmişlerdir. Garth John Bateman Murray, CENTO Teknik Yardım Programı çerçevesinde 1.000 lira konut yardımı ödenmek suretiyle sözleşmeli olarak bir yıl için 1974 yılında istihdam edilmiştir.⁶⁸²

Eğitim Enstitülerinde istihdam edilen İngiliz uzmanlardan dil eğitimi alanında yararlanılmıştır. Enstitülerdeki öğretmenler genelde Ankara ve İstanbul'daki üniversitelerde de uzman ya da okutman olarak yine dil alanında istihdam edilmişlerdir. Genel olarak kişilerin akademik kariyerlerine rastlanamamakla beraber dil eğitimi alanında başarılı ve uzun yıllar eser vermiş uzmanların varlığı göze çarpmaktadır. Özellikle Gazi Eğitim Fakültesindeki İngilizce öğretmenliği bölümünün açılmasındaki emeklerini belirtmek gereklidir. Ayrıca daha önce bahsettiğimiz gibi belgelerde kişilerin nüfus kayıtları ile ilgili evrakların olmaması genelde sadece isimlerin geçtiği listelerin bulunması ve bu isimlerin yazan kişinin inisiyatifine kalmış şekilde evrağa geçirilmesi araştırmada zorluğa belki de fark etmeden hataya sevk etmiş olabileceği düşünülmektedir.

2.2.3. Kolejler ve Diğer Okullar

Osmanlı Devleti'nde eğitim alanındaki yenilikler ilk olarak askeri eğitim anlamında yükseköğretim kurumları statüsünde gelişmiştir. İlk ve orta öğretimde mevcut medrese sisteminin dışında aynı zaviyede eğitim anlayışı olan okulların açılmasının gerekliliği

⁶⁷⁸ BCA, 30.18.1.2, 273.82.12, 7/3422, 27-18.

⁶⁷⁹ BCA, 30.18.1.2, 272.69.19, 7/3169, 27-3.

⁶⁸⁰ BCA, 30.18.1.2, 281.36.1, 7/4341, 27-18.

⁶⁸¹ BCA, 30.18.1.2, 290.87.2, 7/5362, 27-18.

⁶⁸² BCA, 30.18.1.2, 317.46.19, 7/8604, 27-167.

ortaya çıkmıştır. Özellikle II. Mahmut döneminde yapılan yeniliklerle başlayan dönemin pozitif bilimlerinin öğretildiği Osmanlı Devleti şartlarında modern olan ilk ve orta dereceli okullar kurulmuştur. Rüştiye mektebinin açılması ve yaygınlaşması idadilerin açılması, bu kurumlarda verilen eğitimin düzenlenmesi gerekliliğini doğurmuş, bu minvalde 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi çıkarılmıştır.

Bu Nizamname’de sıbyan mektebi, rüştiye ve idadilerin sayılarının arttığı belirtilerek çeşitli düzenlemelere gidilmesinin altı çizilmiştir. Ve bu Nizamname’de ilk defa özel okullardan bahsedilmiştir.⁶⁸³ Cumhuriyet döneminde eğitim kurumları Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile tek çatı altında toplanarak eğitim işlerinin tek bir elden yürütülmesi yapılan yenilik ve değişimlerin tüm sisteme nüfuz etmesi bakımından önemlidir. İngiliz uzmanlar 1924-1975 yılları arasında ilk ve orta dereceli resmi ve özel okullarda 32 İngiliz uzman istihdam edilmişlerdir. Bu öğretmenlerin bazılarının alanları belirtilmemiştir.

Tablo 21. Kolejler ve Diğer Okullarda İstihdam Edilen İngiliz Uzmanlar

Sıra	Adı-Soyadı	İstihdam Yeri	İstihdam Türü	İstihdam Yılı
1	Angels	Adana Erkek Lisesi	Öğretmen (İngilizce)	30.03.1927
2	Carol Ergene	Ankara Devlet Lisan Okulu	Uzman	13.04.1972
3	İvor George Gardner	Ankara Erkek Teknik Öğretmen Okulu	----- (radyo atölyesi)	30.12.1947
4	James Robinson	Ankara Polis Koleji	Öğretmen (İngilizce)	6.11.1940
5	Morison	Deniz Lisesi	Öğretmen (İngilizce)	1929
6	Robert Austen Blathewiek	Eskişehir Koleji	Öğretmen	9.02.1962
7	Edwin Elliot	Galatasaray Lisesi	Öğretmen	1946-1955
8	Jean Mary Coroxton	Hıfzıssıha Okulu	Öğretmen (İngilizce)	29.11.1969
9	Charles Steward Watkinson	İzmir Koleji	Öğretmen	14.02.1964
10	R.A.Blatherwick	İzmir Koleji	Öğretmen	7.12.1964
11	John Robert Lancaster	Kadıköy Koleji	Öğretmen	7.12.1964
12	Eustace Doreen Dent	Kadıköy Koleji	Öğretmen (Hazırlık Sınıfı)	17.01.1962
13	Nelson	Kayseri Lisesi	Öğretmen	1.10.1928
14	Jan Davit Maclachlan	Kolejler (Türkçe-İngilizce eğitim yapan)	Öğretmen	10.08.1963
15	Maurice Victor Devine	Kolejler (Türkçe-İngilizce eğitim yapan)	Öğretmen	11.04.1964
16	Diana Mary Vincent	Kolejler	Öğretmen	20.06.1964

⁶⁸³ Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, s.116,117.

		(Türkçe-İngilizce eğitim yapan)		
17	Sheila Mary O'Callaghan	Kolejler (Türkçe-İngilizce eğitim yapan)	Öğretmen (İngilizce)	16.10.1962
18	Warvich Brandshaw Taylor	Kolejler (Türkçe-İngilizce eğitim yapan)	Öğretmen (İngilizce-Müzik)	21.08.1962
19	J.P.R.D. Turville	Kolejler (Türkçe-İngilizce eğitim yapan)	Öğretmen	6.08.1962
20	Gillian Bishop	Kolejler (Türkçe-İngilizce eğitim yapan)	Öğretmen	31.08.1964
21	Arthur King	Kolejler (Türkçe-İngilizce eğitim yapan)	Öğretmen	23.10.1964
22	Carol Jepson	Kolejler (Türkçe-İngilizce eğitim yapan)	Öğretmen (İngilizce)	14.07.1964
23	Higgins	Meslek Okulları ve Atelye Şefleri ve Öğretmenleri Kursu	Öğretmen	8.07.1946
24	İnglis	Meslek Okulları ve Atelye Şefleri ve Öğretmenleri Kursu	Öğretmen	8.07.1946
25	Pamela Jean Bryant	Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Hıfzıssıha Okulu	Uzman	28.02.1967
26	Thomas W.Samson	Yaşayan Diller Kursu Genelkurmay Başkanlığı (yabancı Dil Kursu)	Öğretmen (İngilizce)	1.11.1944 14.09.1946
27	Seymor Cole	Yüksek Denizcilik Okulu	Öğretmen (İngilizce)	1947-1950
28	Anthony Dolphin Alderson	Yüksek Denizcilik Okulu	Uzman Öğretmen (İngilizce)	1948-1952
29	Terence Peter Collings	Diyarbakır Koleji	Öğretmen (İngilizce)	6.10.1961
30	Peter John Franser	Kolejler (Türkçe-İngilizce eğitim yapan)	Öğretmen	23.06.1962
31	Peter John Hyde	Kolejler (Türkçe-İngilizce eğitim yapan)	Öğretmen	23.06.1962
32	John Carol Pots	Kolejler (Türkçe-İngilizce eğitim yapan)	Öğretmen	23.06.1962

Angels 1927 yılında Adana Erkek Lisesinde İngilizce öğretmeni olarak istihdam edilmiştir.⁶⁸⁴ Nelson, 1928 yılında Kayseri Lisesinde öğretmen (alanı belirtilmemiştir) olarak istihdam edilmiştir.⁶⁸⁵ Morison, 1929 yılında İngiliz Haysikol (High School) öğretmenlerinden iken 120 lira ücretle bir yardımcıyla beraber Deniz Lisesinde İngilizce dersine girmek üzere istihdam edilmiştir. James Robinson, 1940 yılında Ankara Polis Kolejinde ders başına 5 lira ücretle öğretmen (İngilizce) olarak istihdam edilmiştir.⁶⁸⁶ Thomas W. Samson, 1944 yılında Yaşayan Diller Kursunda İngilizce öğretmeni olarak istihdam edilmiştir.⁶⁸⁷ Ayrıca Samson T.W kaydı ile 1946 yılında Genelkurmay

⁶⁸⁴ BCA, 30.11.1.0, 31.7.2, 6/1246.

⁶⁸⁵ BCA, 30.18.1.2, 1.1.4, 7276, 242-24.

⁶⁸⁶ BCA, 30.18.1.2, 89.122.8, 2/12576, 243-77.

⁶⁸⁷ BCA, 30.18.1.2, 108.49.6, 3/2953, 27-100.

Başkanlığı İngilizce dil kursunda da istihdam edilmiştir.⁶⁸⁸ Higgins ve İngiliz 1946 yılında Ankara'da açılacak Meslek Okulları ve Atölye Şefleri ve Öğretmenleri Kursunda öğretmen olarak istihdam edilmişlerdir.⁶⁸⁹ İvor George Gardner, Markani Fabrikasında çalışmakta iken, 1947 yılında Ankara Erkek Teknik Öğretmen Okulu radyo atölyesinde 660 lira ücretle istihdam edilmiştir.⁶⁹⁰ Anthony Dolphin Alderson, 1948 yılında 4 yıl süre ile Yüksek Denizcilik Okulunda uzman öğretmen olarak istihdam edilmiştir.⁶⁹¹ Seymor Cole, 1947-1950 yılları arasında Yüksek Denizcilik Okulunda İngilizce öğretmeni olarak istihdam edilmiştir.⁶⁹² Edwin Elliot, 1950 yılında İstanbul Teknik Üniversitesinde istihdam edildiğinde aynı zamanda 3 yıl Galatasaray Lisesinde öğretmen olarak istihdam edilmiştir.⁶⁹³ 1953 yılında Galatasaray Lisesindeki görevi 5 yıl daha uzatılmıştır.⁶⁹⁴ Terence Peter Collings, 1961 yılında Diyarbakır Kolejinde istihdam edilmiştir.⁶⁹⁵ Robert Austen Blathewiek, 1962 yılında Eskişehir Kolejinde,⁶⁹⁶ 1964 yılında ise İzmir Kolejinde⁶⁹⁷ istihdam edilmiştir. Eustace Doreen Dent, 1962 yılında Kadıköy Koleji hazırlık sınıfında öğretmen olarak istihdam edilmiştir.⁶⁹⁸ Sheila Mary O'Callaghan,⁶⁹⁹ Warvich Brandshaw Taylor⁷⁰⁰ İngilizce ve müzik öğretmeni olarak, J.P.R.D. Turville,⁷⁰¹ Peter John Franser, Peter John Hyde, John Carol Pots⁷⁰² 1962 yılında İngilizce eğitim veren kolejlerde istihdam edilmişlerdir. Jan Davit Maclachlan,⁷⁰³ 1963, Maurice Victor Devine,⁷⁰⁴ Diana Mary Vincent,⁷⁰⁵ Gillian Bishop,⁷⁰⁶ Arthur King,⁷⁰⁷ Carol Jepson⁷⁰⁸ 1964 yılında İngilizce eğitim veren kolejlerde öğretmen olarak istihdam edilmişlerdir.

---

⁶⁸⁸ BCA, 30.18.1.2, 111.59.2, 3/4674, 27-294.

⁶⁸⁹ BCA, 30.18.1.2, 111.48.2, 3/4453, 27-275.

⁶⁹⁰ BCA, 30.18.1.2, 3/6786, 27-364.

⁶⁹¹ BCA, 30.18.1.2, 116.22.17, 3/7244, 27-365.

⁶⁹² BCA, 30.18.1.2, 115.93.15, 3/7042, 27-374.

⁶⁹³ BCA, 30.18.1.2, 123.49.10, 3/11371, 27-514.

⁶⁹⁴ BCA, 30.18.1.2, 131.19.12, 4/373, 27-514.

⁶⁹⁵ BCA, 30.18.1.2, 162.52.7, 5/1739, 27.

⁶⁹⁶ BCA, 30.18.1.2, 163.70.15, 6/192, 27-4.

⁶⁹⁷ BCA, 30.18.1.2, 182.74.14, 6/4009, 27.

⁶⁹⁸ BCA, 30.18.1.2, 163.67.17, 6/134, 27.

⁶⁹⁹ BCA, 30.18.1.2, 166.48.13, 6/1050, 27.

⁷⁰⁰ BCA, 30.18.1.2, 166.38.12, 6/849, 27.

⁷⁰¹ BCA, 30.18.1.2, 165.35.11, 6/788, 27.

⁷⁰² BCA, 30.18.1.2, 165.25.9, 6/646, 27.

⁷⁰³ BCA, 30.18.1.2, 171.41.2, 6/2043, 27.

⁷⁰⁴ BCA, 30.18.1.2, 177.20.20, 6/2936, 27.

⁷⁰⁵ BCA, 30.18.1.2, 178.35.12, 6/3228, 27.

⁷⁰⁶ BCA, 30.18.1.2, 180.52.4, 6/3559, 27.

⁷⁰⁷ BCA, 30.18.1.2, 181.65.14, 6/3238, 27.

⁷⁰⁸ BCA, 30.18.1.2, 179.41.10, 6/3346, 27.

Charles Steward Watkinson, İzmir Kolejinde⁷⁰⁹, John Robert Lancaster, Kadıköy Kolejinde 1964 yılında istihdam edilmiştir.⁷¹⁰ Pamela Jean Bryant⁷¹¹ 1967 Jean Mary Coroxton, 1969 yılında Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Hıfzıssıhha Okulunda İngilizce öğretmeni olarak istihdam edilmiştir.⁷¹² Carol Ergene, 1972 yılında 3.000 lira ücretle Ankara Devlet Lisan Okulunda istihdam edilmiştir.⁷¹³

Yabancı dilde eğitim yapan kolej, kurslar ve diğer okullarda istihdam edilmiş olan uzmanların bir kısmının daha sonra çeşitli yüksekokul ya da enstitülerde görev aldığı anlaşılmıştır. Uzmanlar genelde ilk tecrübelerini bu okullarda edindiği sonrasında ya Türkiye’den ayrılmışlar ya da yükseköğretim kurumlarında görev almışlardır.

2.2.4. Güzel Sanatlar, Devlet Tiyatroları ve Devlet Opera ve Balesi

Osmanlı Devleti’nde Batılı tarzdaki güzel sanatların gelişimi Tanzimat dönemi ile hız kazanmıştır. Özellikle padişahlar güzel sanatlara eğilim göstermeye başlamışlar, bu ilgi hasebiyle de sarayda çeşitli müzik ya da tiyatro gösterilerine yer vermeye başlanmıştır. Açılan tiyatrolarda ilk zamanlar gayrimüslim oyuncular yer alırken zamanla Müslümanlar da sahneye çıkmaya başlamışlardır. 1858 yılında İtalyan bale topluluğu “Şımarık Kız” isimli bale gösterisini yapmıştır.⁷¹⁴ İlk defa II. Abdülhamit döneminde güzel sanatlar alanında eğitim verilmesi için 1882 yılında Sanayi-i Nefise Mektebi açılmıştır. Mektebin yapımı için Alexandre Vallauray görevlendirilmiş olup aynı zamanda da mektepte mimarlık hocalığı da yapmıştır. İlk müdürlüğünü Osman Hamdi Efendi’nin yaptığı Okula sadece erkek öğrenciler gidebildiği için 1914 yılında kız öğrenciler için İnas Sanayi-i Nefise Mektebi açılmıştır. Okul 1928 yılında Güzel Sanatlar Akademisine 1982 yılında da Mimar Sinan Üniversitesine dönüştürülmüştür.⁷¹⁵ Ülkede ilk konservatuvar ise 1914 yılında dönemin İstanbul Belediye Başkanı (Cemil Topuzlu) tarafından açılan Darülbedayidir. Şehir Tiyatrosunun temeli olan hem müzik hem tiyatro

⁷⁰⁹ BCA, 30.18.1.2, 176.9.4, 6/2700, 27.

⁷¹⁰ BCA, 30.18.1.2, 182.75.4, 6/4019, 27.

⁷¹¹ BCA, 30.18.1.2, 203.16.13, 6/7810, 27-8.

⁷¹² BCA, 30.18.1.2, 242.80.16, 6/12750, 27-6.

⁷¹³ BCA, 30.18.1.2, 281.34.9, 7/4309, 27-18.

⁷¹⁴ Dame Ninette de Valois, *Adım Adım*, Çev. Necla Çıkıgil Favori Yayınları, Ankara 2003, s.276-277.

⁷¹⁵ https://tr.wikipedia.org/wiki/San%C3%A2yi-i_Nef%C3%AEse_Mektebi 05.03.2023.

dalında eğitim verecek olan Darülbedayinin kurulması için Fransız uzman aynı zamanda Paris Odeon Tiyatrosu müdürü de olan Andre Antoine ülkeye davet edilmiştir. Muhsin Ertuğrul döneminde kurumsal bir kimlik kazanan Darülbedayideki gösterimdeki tiyatro ürünlerinin de seviyesi yükselmiştir.⁷¹⁶ Tiyatro bölümünün gösterdiği gelişmeyi müzik bölümü gösteremeyerek zamanla kapanmış dolayısıyla müzik konusunda oluşan eksiklik ülkenin ilk resmî musiki mektebi de sayılabilecek olan Dârülelhanın açılmasını gerektirmiştir. 1916 yılında açılan okul 1918 yılında kapanmış ve 1923 yılında tekrar açılarak çalışmalarını sürdürmüş, 1927 yılına İstanbul Musiki Konservatuarına dönüşmüş, daha sonra ise İstanbul Belediye Konservatuarı ismini almıştır.⁷¹⁷ Cumhuriyet döneminde ilk ve orta öğretim kademesi öğrencilere müzik dersi okutmak amacıyla Musiki Muallim Mektebi (1924) açılmıştır. Burada uzunca bahsedemeyeceğimiz müzik alanında yurt dışı eğitimi alıp ülkeye dönen Türk Beşlileri olarak da anılan müzisyen kişiler ülkeye dönüp Muallim Mektebinde başarılı çalışmalara imza atmışlardır. 1936 yılında Ankara Devlet Konservatuarına dönüşüp müzik öğretmenliği kısmı programdan çıkarılarak Gazi Eğitim Enstitüsünün bünyesine dâhil edilmiştir.⁷¹⁸ 10.06.1949 tarihli 5441 sayılı Kanun’la Devlet Tiyatroları bünyesinde Opera ve Bale kısmını da barındırmış ve 1970 yılında ayrılmışlardır.⁷¹⁹ Ankara Devlet Konservatuarının Opera Şan bölümünün yönetimine Alman uzman Carl Ebert’in getirilmesi ile Türkiye’de opera sanatı gelişmeye başlamıştır.⁷²⁰ 1940’lı yıllar itibari ile özellikle İngiltere’den alanında öncü olan uzmanlar ve onların ekibinde gelenlerin yadsınamaz katkısıyla opera ve bale sanatı uluslararası düzeye çıkmaya başlamıştır. Arşiv kayıtlarında Dame Ninette De Valois hakkındaki bilgi “*Bale profesörü ve İngiltere Bale Akademisi Müdüresi iken 1961 yılında Devlet Tiyatrosu Genel Müdürlüğünde Bale temsillerinin sahneye konmasını ve temsil faaliyetlerini kontrolü için kısa süreliğine istihdam edildiği*”⁷²¹ şeklinde olsa da Türk balesinin kurumsallaşmasındaki en önemli mihenk taşı olan Valois, 1948 yılında bale sanatının çağdaş bir şekilde öğretilmesi ve Türk balesi için yerli uzman yetiştirmesi amacıyla Türkiye’ye davet edilmiş ve ilk iş olarak İstanbul/Yeşilköy’de bir bale okulu açmış ve okulun yöneticisi olarak sonra

⁷¹⁶ Özdemir Nutku, “Dârülbedayi”, *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1993, Cilt VIII, s.515,516.

⁷¹⁷ Nuri Özcan, “Dârülelhan”, *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1993, Cilt VIII, s.518,520.

⁷¹⁸ <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ankara-devlet-konservatuarı> 05.03.2023.

⁷¹⁹ <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.5441.pdf> 05.03.2023.

⁷²⁰ Ahmet Say, “Müzik Sözlüğü”, *Müzik Ansiklopedisi Yayınları*, Ankara, 2005, s.393.

⁷²¹ BCA,30.18.1.2, 158.44.15, 5/868, 27-6A.

Ankara Devlet Konservatuvarında da istihdam edilecek olan İngiltere Kraliyet Balosu kurucularından Joy Newton'u, öğretmen olarak da Audrey Knight'i getirmiştir.⁷²² 1950 yılında Ankara Devlet Konservatuvarında Bale bölümünün açılması ile beraber Yeşilköy'deki okul Konservatuara taşınıp Beatrice Apleyard, Lorna Munstfort (Mossford), Lobert Lunnon (arşiv belgelerinde rastlanamamıştır. Ayrıca bu isimler Valois'in hatıratında da geçmemektedir) istihdam edilmiş, 1950 yılında ilk bale temsili gerçekleştirilmiştir.⁷²³ Konservatuara 1954 yılından sonra gelen İngiliz uzmanların da gayretleriyle Türk opera ve bale sanatı gelişmiş ve yabancı uzman istihdamının hedefi olan ülkede pratik ve ekonomik olarak yerli işbilir insan yetiştirmede başarı sağlanmış onların yetiştirdikleri öğrenciler bayrağı devralmıştır. Valois'in bu hedef doğrultusunda izlediği yol takdire şayandır. Öğrencilerin eğitim hayatı içerisinde dünyada önde gelen dansçıları getirerek onlarla dans etmelerini en ünlü koreograf, dekoratör, orkestra şefi vs... getirerek ve de dansçılarından dekarotörlere kadar sahnede önemli birçok alanda hizmet edecek öğrencilere British Council bursu ile Londra'da eğitim aldırarak sadece dans öğrencilerinin değil teknik kadronun da kaliteli bir eğitim almaları için gereken tüm unsurları yerine getirmiştir.⁷²⁴ 1951 yılında İngiltere kraliyeti tarafından Dame ünvanı ile 1964 yılında Albert Madalyası almıştır 1986 yılında Mimar Sinan Üniversitesi kendisine fahri profesör ünvanını vermiştir.⁷²⁵ Valois Türkiye'ye uzun süre hizmet etmiş fakat hep ülkede kalmamıştır. Altı ay ya da bir yıllığına Türkiye'den ayrılırken yapılacaklar listesini bakan ya da müsteşara iletip anlatıp geri geldiğinde eksikliklerin olduğu hatta görüştüğü makamlardaki kişilerin değişmiş olup işlerin kaldığından muzdarip olduğu, çoğu zaman karşılık beklemeden "çocuklarım" dediği dansçıların eğitimleri için tüm kalbiyle bu hizmetleri yapmıştır.⁷²⁶

Güzel Sanatlar Akademisi, Devlet Konservatuarları, opera-bale, Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğünde yabancı uzmanlar istihdam edilmiştir. Belirtilen kurumlarda 16 Fransız

---

⁷²² Valois, *age.*, s.272.

⁷²³ Say, *age.*, s.57.

⁷²⁴ Valois, *age.*, s.27.

⁷²⁵ Valois, *age.*, s.29.

⁷²⁶ Valois, *age.*s. 36.

uzman⁷²⁷ 44 İngiliz uzman istihdam edilmiştir. İstihdam edilen yabancı İngiliz uzmanlara ait bilgiler istihdam edildikleri kurumlara göre sıralanarak aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 22. Güzel Sanatlar, Devlet Tiyatroları ve Devlet Opera ve Balesinde İstihdam Edilen İngiliz Uzmanlar

Sıra	Adı Soyadı	Türkiye'de Çalıştığı Kurum	Türkiye'de Yaptığı Görev	Tarih
1	Dulcie Pyne	Ankara Devlet Konservatuvarı	Mütehassıs (Bale)	1954
2	Lorna Mossford	Ankara Devlet Konservatuvarı	Öğretmen (Bale)	1953
3	Mary Traveyan Kemp	Ankara Devlet Konservatuvarı	Öğretmen (Bale)	1954-1963-1971-1972-1973
4	Angela Loundes Bayley	Ankara Devlet Konservatuvarı	Öğretmen (Bale)	1963-1971-1972
5	Mary Corkum	Ankara Devlet Konservatuvarı	Öğretmen (Bale)	1971-1972
6	John Traveyan Kemp	Ankara Devlet Konservatuvarı	Öğretmen (Bale) Bölüm Şefi	1954-1971-1972-1973
7	Jonh Harry Gibbs	Ankara Devlet Konservatuvarı	Refakatçi Piyanist (Bale Bölümü)	1958
8	Edwina Jeans Levendoğlu	Ankara Devlet Konservatuvarı (Tiyatro Bölümü)	Uzman (Hareket Dersi)	1972-1974
9	Audry Knight	Ankara Devlet Konservatuvarı İst.Güzel Sanatlar Akademisi	Öğretmen (Millî Danslar Akademisi)	1947
10	Joy Nevton	Ankara Devlet Konservatuvarı İst.Güzel Sanatlar Akademisi	Öğretmen (Millî Danslar Akademisi)	1947
11	Beatrice Appleyard	Ankara Devlet Konservatuvarı	Uzman (Bale)	1951
12	Julia Gross	Ankara Devlet Konservatuvarı	Uzman (Bale)	1958
13	Valerie Ann Deakin	Ankara Devlet Konservatuvarı	Uzman (Bale)	1958
14	Olive Christine Lenton	Ankara Devlet Konservatuvarı (Tiyatro Bölümü)	Okutman (İngilizce)	1959
15	Margaret Graham	Devlet Konservatuvarı	Öğretmen (Bale)	1950
16	Dulcie Barbara Payne	Devlet Konservatuvarı	Öğretmen (Bale)	1957
17	Philip Richard Brown	Devlet Konservatuvarı	Öğretmen (Bale)	1957
18	Dudley Herbert Tomlinson	Devlet Tiyatrosu	Uzman (Bale)	1964

⁷²⁷ Baylı, agt, s.155-161.

19	Alan Victor Abbott	Devlet Tiyatrosu Genel Müdürlüğü	Bale Operet Orkestra Şefi	1965
20	Dame Ninette De Valois	Devlet Tiyatrosu Genel Müdürlüğü		1961
21	Valeri Taylor	Devlet Tiyatrosu Genel Müdürlüğü	Baş Balerin "Büyüleyen Aşk" balesinde	1960
22	Robert Harrold	Devlet Tiyatrosu Genel Müdürlüğü	'Büyüleyen Aşk' eserini sahneye koymak	1960
23	Brenda Averty	Devlet Tiyatrosu Genel Müdürlüğü	Kareografi ,Öğretmenlik,Solo Balerinlik Bale Korrepetitörü	1958-1960
24	Lorein	Devlet Tiyatrosu Genel Müdürlüğü	Mühassıs (Opera bina ve sahne elektrik revizyonu)	1955
25	Lorna Lilien?	Devlet Tiyatrosu Genel Müdürlüğü	Öğretmen (Bale)	1963
26	Nancy Ronley	Devlet Tiyatrosu Genel Müdürlüğü	Öğretmen (Bale)	1963
27	Richard Glastone	Devlet Tiyatrosu Genel Müdürlüğü	Öğretmen (Bale-Koreograf)	1965
28	Gerald Stern	Devlet Tiyatrosu Genel Müdürlüğü	Tenor (Müzikallerde çalışmak üzere)	1967
29	Ann Persons	Devlet Tiyatrosu Genel Müdürlüğü	Türkiye'deki balerinlerin yetiştirilmesi	1960
30	Claude Nevman	Devlet Tiyatrosu Genel Müdürlüğü	Uzman (Bale)	1961
31	Peter Potter	Devlet Tiyatrosu Genel Müdürlüğü		1958
32	Ailne Webb(Miss Phillips)	Devlet Tiyatrosu Genel Müdürlüğü		1960
33	Andree Losine Howard	Devlet Tiyatrosu Genel Müdürlüğü		1962-1963
34	Joahne O'Hara	İstanbul Devlet Konservatuarı	Öğretmen (Bale)	1975
35	Geoffrey Davidson	İstanbul Devlet Konservatuarı		1974-1976
36	Osman Nuri Dinçer	İstanbul Devlet Opera ve Balesi	Orkestra Üyesi	1970
37	A.Loundes Bayley	İzmir Devlet Konservatuarı	Öğretmen (Bale)	1974
38	June Turner	İzmir Devlet Konservatuarı	Uzman (Bale dersleri)	1968-1969
39	Jocelyn Mather	İzmir Devlet Konservatuarı	Uzman (Bale)	1970
40	Mary Tevelyan Kemp	İzmir-Ankara Konservatuarı	Öğretmen (Bale)	1873
41	Angela Loundes Bayley	İzmir-Ankara Konservatuarı	Öğretmen (Bale)	1973
42	John Travis Kemp	İzmir-Ankara Konservatuarı	Öğretmen (Bale)	1973
43	Gordon Jones,	İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi	Öğretmen İngilizce	1963

44	Shirley Myclara Subaşı	Ankara Devlet Konservatuvarı	Bale	
----	---------------------------	------------------------------	------	--

Bu alanda istihdam edilen diğer İngiliz uzmanlara bakacak olursak; Dulcie Pyne, 1954 yılında Ankara Devlet Konservatuvarı bale bölümünde mütehassıs olarak istihdam edilmiştir.⁷²⁸ Başka bir istihdam kararnamesinde 1957 yılında Devlet Konservatuvarına bale öğretmeni olarak 1.280 lira ücretle istihdam edilen Dulcie Barbara Payne'ın⁷²⁹ aynı kişi olduğu yazan kişiler tarafından iki değişik şekilde yazıldığı görülmüştür. Ankara Devlet Konservatuvarında Lorna Mossford, bale öğretmeni olarak 19.02.1953 tarihinden itibaren 4 ay⁷³⁰ süre ile çalıştırılması kararnamesinin yanında 1953 Aralık ayına ait kararnamede istihdam süresinin belirtilmemiştir.⁷³¹

Konservatuvarda uzun süre istihdam edilmiş yabancı uzmanlardan olan; Mary Traveyan Kemp, 1963 yılında Ankara Devlet Konservatuvarında 5.000 lira ücretle bale bölümünde uzman olarak istihdam edilmiştir.⁷³² Aynı kurumda 1971 Kasım ayına⁷³³ ve 1973 Eylül ayında İzmir-Ankara Konservatuvarına⁷³⁴ ait 8.500 lira brüt ücretle öğretmen olarak istihdam edilmiştir. 1971 yılına ait kararname incelendiğinde 1954⁷³⁵ yılında istihdam edilen Mary Travis Kemp'in de aynı kişi olduğu anlaşılmıştır. John Traveyan Kemp'de aynı kararname ile 1954 yılında 1.566 lira ücretle Ankara Devlet Konservatuvarı bale öğretmeni olarak istihdam edilmiş, 1971 ve 1972⁷³⁶ yıllarında ise bölüm şefi olarak 10.000 lira ücretle istihdam edilmiştir. 1973 yılında ise Mary Traveyan Kemp ile aynı kararnamede 10.000 lira brüt ücretle İzmir-Ankara Konservatuvarında istihdam edilmiştir. 1955 yılından itibaren 20 yıl boyunca Molly Lake ile beraber Konservatuvar'da eğitmen, yönetici vasıflarıyla çalışmışlardır.⁷³⁷ Yine uzun süre istihdam edilmiş olan Angela Loundes Bayley, adına ilki 1963⁷³⁸ yılında olmak üzere,

⁷²⁸ BCA, 30.18.1.2, 138.108.6, 4/4214, 27-844.

⁷²⁹ BCA, 30.18.1.2, 145.113.12,4/8701.

⁷³⁰ BCA, 30.18.1.2, 131.23.12, 4/453, 27-686.

⁷³¹ BCA, 30.18.1.2, 136.96.17, 4/1918, 27-750.

⁷³² BCA, 30.18.1.2, 171.38.4, 6/1985, 27-6/B.

⁷³³ BCA, 30.18.1.2, 273.80.18, 7/3388, 27-2/1817.

⁷³⁴ BCA, 30.18.1.2, 304.72.12, 7/7060, 27-2/1633.

⁷³⁵ BCA, 30.18.1.2, 137.92.1, 4/3889, 27-831.

⁷³⁶ BCA, 30.18.1.2, 289.81.16, 7/5256, 27-2/1801.

⁷³⁷ Valois, *age.*, s.272.

⁷³⁸ BCA, 30.18.1.2, 168.14.18, 6/1519, 27-309.

1971⁷³⁹ ve 1972⁷⁴⁰ yıllarında yine Ankara Devlet Konservatuvarı'nda 1973 yılında İzmir-Ankara Konservatuvarı'nda 7.500 lira ücretle, 1974 yılında ise İzmir Devlet Konservatuvarında bale öğretmeni olarak istihdam edilmiştir.⁷⁴¹ Mary Corkum, Angela Loundes Bayley ile beraber 1971 ve 1972 yıllarında aynı kararname ile 7.000 lira ücretle istihdam edilmiştir. Jonh Harry Gibbs, 1958 yılında Ankara Devlet Konservatuvarında refakatçi piyanist olarak 1.000 lira brüt ücretle istihdam edilmiştir.⁷⁴² Tiyatro için istihdam edilmiş olan Edwina Jeans Levendoğlu, Ankara Devlet Konservatuvarı Tiyatro Bölümünde hareket dersi uzmanı-öğretmeni olarak 1972⁷⁴³ Kasım ayından 1974⁷⁴⁴ yılı Kasım ayına kadar 5.000 lira ücretle çalışmıştır. Dans öğretmeni olan Audry Knight, Joy Nevton; Ankara Devlet Konservatuvarı ve İstanbul Güzel Sanatlar Akademisinde kurulmakta olan Millî Oyunlar ve Danslar Akademisinde öğretmen olarak istihdam edilmiştir.⁷⁴⁵

Yine Ankara Devlet Konservatuvarı Bale Bölümünde Beatrice Appleyard, 1951 yılında uzman olarak 1.566 lira ücretle istihdam edilmiştir.⁷⁴⁶ 1954 yılında Mithat Fenmen ile evlenip 1971 yılına kadar eğitim verecek olan Fenmen Bale Stüdyosunu kurarak bu alanda faaliyet göstermişlerdir.⁷⁴⁷ Ankara Devlet Konservatuvarından 1978 yılında emekli olmuş, bale sanatı vasıtasıyla Türkiye-İngiltere devletleri arasında kültürel bağ kurmak konusunda hizmetlerinden dolayı İngiltere Kraliçesi tarafından M.B.E (Member of the Order of the British Empire) nişanına layık görülmüştür.⁷⁴⁸ Bale alanında istihdam edilen Julia Gross ve Valerie Ann Deakin, Ankara Devlet Konservatuvarında 1958 yılında 1.500 lira brüt ücretle uzman (bale) olarak istihdam edilmiştir.⁷⁴⁹ Bale öğretmeni olarak istihdam edilen Margaret Graham, 1950 yılında 980 lira ücretle⁷⁵⁰, Philip Richard Brown,

⁷³⁹ BCA, 30.18.1.2, 273.80.18, 7/3388, 27-2/1817.

⁷⁴⁰ BCA, 30.18.1.2, 289.81.16, 7/5256, 27-2/1801.

⁷⁴¹ BCA, 30.18.1.2, 310.2.18, 7/8986, 27-117.

⁷⁴² BCA, 30.18.1.2, 147.66.20, 4/9857, 27-6.

⁷⁴³ BCA, 30.18.1.2, 290.85.20, 7/5340, 27-2/1955.

⁷⁴⁴ BCA, 30.18.1.2, 310.2.18, 7/7716, 27-117/2328.

⁷⁴⁵ BCA, 30.18.1.2, 114.64.16, 3/6457, 27-358.

⁷⁴⁶ BCA, 30.18.1.2, 126.68.19, 3/13649, 27-587.

⁷⁴⁷ Özgün Coşkuner, *Mithat Fenmen'in Sanat Yaşamı ve Pişano Eğitime Katkıları Üzerine Bir Araştırma*, (Sanatta Yeterlilik Tezi), Afyon Haziran 2020, s.24.

⁷⁴⁸ Coşkuner, agt., s.27.

⁷⁴⁹ BCA, 30.18.1.2, 151.62.1, 4/11045, 27-6.

⁷⁵⁰ BCA, 30.18.1.2, 123.76.14, 3/11917, 27-545.

1957 yılında 1.100 lira ücretle⁷⁵¹ Devlet Konservatuvarında bale öğretmeni olarak istihdam edilmişlerdir. Dudley Herbert Tomlinson, İngiltere Kraliyet Balesi öğretmeni iken Devlet Tiyatrosu bale bölümünde repetitörlük⁷⁵² Opera Balesi namına organizatörlük yapması için uzman olarak 1964 yılında istihdam edilmiştir.⁷⁵³ Sonrasında Güney Afrika Cape Town Üniversitesi bale okulunda eğitmenlik yapmış ve Türkiye’de uzun süre kalmıştır.⁷⁵⁴ Alan Victor Abbott, 1965 yılında Devlet Tiyatrosu Genel Müdürlüğünde bale operet orkestra şefi olarak 8.000 lira ücretle istihdam edilmiştir.⁷⁵⁵ Sonrasında Avustralya Ulusal Balesi’nde de çalışmış Türkiye’de sekiz yıl kalmıştır.⁷⁵⁶ Brenda Averty, 1958 yılında 2.750 lira ücretle⁷⁵⁷ ve 1960⁷⁵⁸ yıllarında Devlet Tiyatrosu Genel Müdürlüğünde koreografi, öğretmenlik, solo balerinlik bale korrepetitörü olarak çalıştırılmak üzere istihdam edilmiştir. The Guardian da eşi tarafından ölümü dolayısı ile kaleme alınan yazıda Ninette de Valois tarafından Kraliyet Balesinin eski mezunlarından oluşturulan çekirdek kadro ile beraber 1958 yılında Türk opera ve balesini oluşturmak için Türkiye’ye geldiğinden bahsedilmiştir.⁷⁵⁹

Fotoğraf 8. Brenda Averty⁷⁶⁰

⁷⁵¹ BCA, 30.18.1.2, 145.113.12, 4/8701.

⁷⁵² Repititör: Bale dansçıların ve opera sanatçıların eğitmeni, çalıştırıcısıdır.

⁷⁵³ BCA, 30.18.1.2, 179.48.19, 6/3494, 27-6/A.

⁷⁵⁴ Valois, *age.*, s.272.

⁷⁵⁵ BCA, 30.18.1.2, 191.76.17, 6/5665, 27-2.

⁷⁵⁶ Valois, *age.*, s.272.

⁷⁵⁷ BCA, 30.18.1.2, 150.61.1, 4/11024, 27-6/2.

⁷⁵⁸ BCA, 30.18.1.2, 154.74.2, 4/12624, 27-6/A.

⁷⁵⁹ <https://www.theguardian.com/sta.g.e/2013/jan/03/brenda-averty-obituary> 15.03.2023.

⁷⁶⁰ <https://www.theguardian.com/stage/2013/jan/03/brenda-averty-obituary> 15.03.2023.

Devlet Tiyatrolarında sadece belirli oyunlarda görev yapmak için istihdam edilmiş olan uzmanlar da mevcuttur. Bunlardan biri olan Valeri Taylor, Devlet Tiyatrosu Genel Müdürlüğünde “Büyüyen Aşk” balesinde baş balerin olarak 10.000 lira ücretle 1960 yılında istihdam edilmiştir.⁷⁶¹ Robert Harrold, Devlet Tiyatrosu Genel Müdürlüğünde “Büyüyen Aşk” eserini sahneye koymak için 10.000 lira ücretle 1960 yılında istihdam edilmiştir.⁷⁶² Lorna Lilien, İngiltere’de bale öğretmeni iken 1963 yılında “Uyuyan Güzel” balesini sahneye koymak için ve Nancy Ronley Devlet Tiyatrosu Genel Müdürlüğünde bale öğretmeni olarak istihdam edilmiştir.⁷⁶³ Ann Persons, İngiltere Kraliyet Balesi öğretmeni iken Devlet Tiyatrosu Genel Müdürlüğünde Türkiye’deki balerinlerin yetiştirilmesi için 1960 yılında 3.000 lira brüt ücretle istihdam edilmiştir.⁷⁶⁴ Ailne Webb (Miss Phillips) 1960 yılında Devlet tiyatrosu Genel Müdürlüğünde istihdam edilmiştir.⁷⁶⁵ Richard Glastone, 1965 yılında Devlet Tiyatrosu Genel Müdürlüğünde bale öğretmeni ve koreograf olarak istihdam edilmiştir.⁷⁶⁶ Better Ballet, resimli sözlük niteliğinde olan Classical Ballet Terms isimli kitabı mevcuttur. 1965 yılında koreograf olarak ilk gösterimini yaptı ve 1967 yılında “Sylvia” balesinin koreografisini yaparak yetkinliğini göstermiş oldu.⁷⁶⁷ Türkiye’de uzun süre istihdam edilmiştir.⁷⁶⁸ Gerald Stern, 1967 yılında Devlet Tiyatrosu Genel Müdürlüğünde tenor olarak müzikallerde çalışmak üzere brüt 4.380 lira ücretle istihdam edilmiştir.⁷⁶⁹ Claude Nevman, İngiltere kraliyet balesi öğretmeni iken Devlet Tiyatrosu Genel Müdürlüğüne öğretmenlik, repetitörlük, organizatörlük, Türk balerinleri için kursun idaresi, kursta eğitimlik işleri yapması için uzman olarak 1961 yılında istihdam edilmiştir.⁷⁷⁰ Türkiye’de uzun kalan eğitimcilerdendir.⁷⁷¹ Peter Potter, İngiltere Kraliyet operası başrejisoru iken 1958 yılında 4 ay 15 gün süre ile Devlet Tiyatrosu Genel Müdürlüğünde 6.500 lira ücretle istihdam edilmiştir.⁷⁷² Andree Losine Howard, İngiltere Kraliyet balesi koreografı iken Devlet

---

⁷⁶¹ BCA, 30.18.1.2, 154.77.14, 4/12697, 27-6/A.

⁷⁶² BCA, 30.18.1.2, 154.74.1, 4/12623, 27-6/A.

⁷⁶³ BCA, 30.18.1.2, 172.46.19, 6/2160, 27-6/A.

⁷⁶⁴ BCA,30.18.1.2, 157.29.18, 5/583, 27-6/17.

⁷⁶⁵ BCA, 30.18.1.2, 156.9.13, 5/176, 27-6/A.

⁷⁶⁶ BCA, 30.18.1.2, 189.62.15, 6/5383, 27-2.

⁷⁶⁷ Valois, *age.*, s.43-45.

⁷⁶⁸ Valois, *age.*, s.272.

⁷⁶⁹ BCA, 30.18.1.2, 212.74.3, 6/8961, 27-2.

⁷⁷⁰ BCA, 30.18.1.2, 161.44.1, 5/1573, 27-6.

⁷⁷¹ Valois, *age.*, s.272

⁷⁷² BCA, 30.18.1.2, 150.61.1, 4/11024, 27/-6/2.

Tiyatrosu Genel Müdürlüğüne 2-3 bale eseri sahneye koymak için 1962⁷⁷³ ve 1963⁷⁷⁴ yıllarında istihdam edilmiştir. Geoffrey Davidson 1974⁷⁷⁵ yılında 1.000 lira ücretle ve 1975 yılında Joahne O'Hara ile beraber İstanbul Devlet Konservatuvarında bale öğretmeni olarak 10.000 lira ücretle istihdam edilmiştir.⁷⁷⁶ Kıbrıs mücahidi olan Osman Nuri Dinçer, 1970 yılında İstanbul Devlet Opera ve Balesinde orkestra üyesi olarak istihdam edilmiştir.⁷⁷⁷ June Turner, İzmir Devlet Konservatuvarında 1968 yılında 4.500 lira ücretle⁷⁷⁸ ve 1969⁷⁷⁹ yılında bale uzmanı olarak istihdam edilmiştir. Jocelyn Mather, 1970 yılında İzmir Devlet Konservatuvarında bale uzmanı olarak istihdam edilmiştir.⁷⁸⁰

İngiliz uzmanlar bu alanda dil eğitimi alanında da istihdam edilmişlerdir. Dil uzmanı olan Gordon Jones, İstanbul Güzel Sanatlar Akademisinde İngilizce öğretmeni olarak 1963 yılında istihdam edilmiştir.⁷⁸¹ Olive Christine Lenton ise Ankara Devlet Konservatuvarı İngilizce okutman olarak 2.900 lira ücretle birkaç yıl çalıştırılmak üzere istihdam edilmiştir.⁷⁸² İngiliz uzmanlar teknik eleman olarak da görevlendirilmişlerdir. Bunlardan birisi olan Lorein, 1955 yılında bir ay için Devlet Tiyatrosu Genel Müdürlüğü opera bina ve sahne elektrik revizyonu için mütehassis⁷⁸³ olarak istihdam edilmiştir.

Arşiv kaynaklarında ismini bulamadığımız İngiliz Balerin Shirley Myclara Subaşı ile Halil Şimşek'in yaptığı röportajına rastlanmıştır. Subaşı geliş sürecini İngiltere'den tanıdığı ve beraber çalıştığı Bayan Fenmen' in (Beatris Appleyard) daveti ile önce Fenmenlere ait olan eğitim kurumunda çalıştığı daha sonra Devlet Konservatuvarında istihdam edildiği ve kısa süre içinde yeteneğinin keşfedildiğinden Türkiye'deki yerli bale sanatçılarının yetişmesindeki emeğinden bahsedilerek röportajın yapıldığı 2019 yılında

---

⁷⁷³ BCA, 30.18.1.2, 166.46.9, 6/1006, 27-6/A.

⁷⁷⁴ BCA, 30.18.1.2, 168.13.9, 6/1490, 27-6/A.

⁷⁷⁵ BCA, 30.18.1.2, 310.2.18, 7/9012, 27-105.

⁷⁷⁶ BCA, 30.18.1.2, 310.2.18, 7/11886, 68-200/2240.

⁷⁷⁷ BCA, 30.18.1.2, 252.45.13, 7/892, 27-2/1008.

⁷⁷⁸ BCA, 30.18.1.2, 226.80.17, 6/10925, 27-2/1683.

⁷⁷⁹ BCA, 30.18.1.2, 239.61.15, 6/12369, 27-2/1321.

⁷⁸⁰ BCA, 30.18.1.2, 246.12.20, 7/240, 27-2/230.

⁷⁸¹ BCA, 30.18.1.2, 169.16.17, 6/1558, 27.

⁷⁸² BCA, 30.18.1.2, 154.63.12, 4/12410, 27-6/2.

⁷⁸³ BCA, 30.18.1.2, 140.67.14, 4/5555, 27-78.

hala Türkiye’de yaşayan ve ülkedeki anıları ve onu buraya bağlayan rahmetli eşi Savni Subaşı’ya olan sevgisinin olduğu açıkça gözler önündedir.⁷⁸⁴

Osmanlı Devleti’nde Tanzimat dönemi ile birlikte dünyaya entegre olma gayreti ile tanışılmış olan klasik Osmanlı sanatlarının dışında kalan özellikle tiyatro ve opera gibi sanat dalları ilgi görmeye başlamış ve sanatsal faaliyetler bir hobi olmaktan öte devletin sanatçıların yetiştirilmesi için kurumlar açması dolayısı ile devlet eliyle sanatın gelişimi sağlanarak icra edenlerin sayısının arttığı görülmüştür. Cumhuriyet dönemi ile beraber var olan gelişmelerin üzerine Atatürk’ün, “sanatsız kalan bir milletin hayat damarlarından biri kopmuş demektir” sözü onun bu konuyu ne kadar önemseydiğinin en büyük delilidir. Bu konuda yurt dışına eğitim için gönderilen öğrencilerin çeşitli sanat dallarında öncülük etmesi ve gerekli görülen yerlerde yabancı uzmanlardan birikimlerinden faydalandığı gözler önündedir. İngiliz uzmanların daha çok opera ve bale konusunda istihdam edildiğini ve 1948-50 yıllarında istihdamlarının başladığını görmekteyiz. Modern opera ve balenin Türkiye’de inşa edilmesinde İngiliz uzmanların gösterdikleri üstün gayret hatta Valois’in nezdinde parasal bir karşılıkla ölçemeyeceğimiz şekilde kendilerine bir mesele edindikleri ve bu hedefle çabadan ziyade öğrencilerinden çocuklarını diye bahsedecek şekilde büyük bir bağlılık hissiyle benimseyerek çalışmalarını takdire şayandır. Yetiştirdikleri öğrenciler Türkiye’nin hatta bazıları dünyada takdir gören sanatçılar olması hasebiyle yaptıkları işte başarılı oldukları aşikârdır. Sanatın ilerlemesi konusunda devletin de gayretlerini göz ardı etmemek gerekir. Ulaşılan hatırat ve röportajlarda fark edilen husus, devlet bu öğrencilerin dünyadaki sanatın farkına varmaları için gerekli olan hassasiyeti dönemin şartları elverdiğince göstermiş olduğu görülmektedir.

Diğer taraftan Valois’in opera ve bale konusunda resmi prosedür ile ilgili tespitleri de düşünülmesi gereken hususlardandır. Şöyle ki Türkiye’deki yasaların enteresan şekilde delinebildiğinden dokuz yıl süren eğitimin sonunda alınan diplomalarla akademik özellikleri olmasa da Devlet Tiyatrosu kadrosuna alınmaya yettiği, 18 yaşında öğrencilerin daha tam olarak yetişmeden mezun oldukları ve yeterliliği mevcutsa bale topluluğuna misafir sonrasında da kadroya geçtiğinden bahsetmektedir.⁷⁸⁵ Ayrıca kızların

⁷⁸⁴ <https://www.gazetebilkent.com/kultur-sanat/765/baleye-adanmis-bir-hayat-shirley-myclara-subasi/>
15.04.2023.

⁷⁸⁵ Valois, *age.*, s.273.

bale eğitimlerini devam ettirmesi konusunda tabuları kırmak için uğraş verildiğinden de bahsetmiştir.⁷⁸⁶ Türk balesinde sanatçılar dünyadaki meslektaşlarından az kazanmakla birlikte İngiltere ve Amerika’da olamayan öğrenim hayatlarındaki tüm masrafın devlet tarafından karşılanması karşılığında mecburi hizmet yükümlülüğü fakat ederinin yurt dışında iyi bir işte bir yılda ödeneceği ayrıca kurallara uyulmazsa görevin de sonlandırılabilmesine karşı disiplinli bulunduğu takdirde ömür boyu iş ve sonundaki emeklilik hakları olmasıdır.⁷⁸⁷ Eğer bugün opera ve bale konusunda Türkiye önemli bir yerde ise bunu daha çok istihdam edilen İngiliz uzmanlara borçlu olduğunu söylemek yanlış olmayacağı kanaatindeyiz. Metin Ant’ın Valois’le buluşmasında uzun süre Türkiye’ye gelmediğini söylediğinde Valois, *“Benim Türkiye’deki çocuğum artık büyüdü, ... Türkiye’deki bale çok gelişti, her şey yerli yerine oturdu. İkinci neredeyse üçüncü kuşak dansçılar çıktı. Özellikle erkek dansçıların Avrupa ve Amerikan balelerinde ağırlıkları var. Topluluğun içinden yöneticiler, koreograflar öğretmenler çıktı. Çok güzel baleler yaratıyorlar. Bale artık Anadolu’ya açıldı..... Öyle ki birçok Avrupa bale topluluğunda olmayan dans yazısını bilenleriniz var. Oynanan baleleri yarınlara taşıyacak dans yazısını bilenler büyük bir arşiv oluşturuyor. Artık sizin bana ihtiyacınız yok.”*⁷⁸⁸ şeklinde verdiği cevap hem Türk opera balesinin gösterdiği gelişmeyi hem de İngiliz uzmanların katkısını açıklamaya yeterli olacağı kanaatindeyiz. Valois sanat dallarındaki yabancı uzman istihdamı ihtiyacının bir müddet devam edeceği ve sebebinin ise kendilerini yönetebileceklerini önce kendilerinin idrak etmesi gerektiğine bağlayarak⁷⁸⁹ yabancı uzman istihdamının belli bir seviyeden sonra devam etmesi belki de psikolojik altyapısında olan geri kalmışlık ve bu işi bizden iyi yaparlar düşüncesinden kaynaklandığını düşündürmektedir. Türkiye yabancı uzman istihdamı ile modernleşme ve gelişmede belki de en yavaş hareket eden opera ve balede büyük bir ilerleme kaydetmiş, bu sayede bu alanda yetkin bir nesil yetiştirilebilmiş ve bu durum bu istihdamların oldukça yerinde olduğunu göstermiştir.

---

⁷⁸⁶ Valois, *age.*, s.273.

⁷⁸⁷ Valois, *age.*, s.274-275.

⁷⁸⁸ Valois, *age.*, s.55.

⁷⁸⁹ Valois, *age.*,s.278.

3. BÖLÜM

SANAYİ, ASKERİ VE DİĞER ALANLARDA İSTİHDAM EDİLEN İNGİLİZ UZMANLAR

3.1. SANAYİ ALANINDA İSTİHDAM EDİLEN UZMANLAR

18. ve 19. yüzyıl Avrupa fikri ve ekonomik anlamda değişip gelişirken, Osmanlı Devleti'nin kendisini bu çerçevede dönüştürememesinin yanında çalışmanın önceki bölümlerinde geniş olarak bahsedildiği gibi Batı'nın kontrolünde yavaş yavaş sınırları aleyhine değişen Osmanlı, sahip olduğu hammadde kaynaklarını yönetecek teknoloji ve koruyacak güce sahip olamamıştır. Osmanlı modernleşme girişimlerinin sistematik bir şekilde var olmaya başladığı Tanzimat döneminde yerli sanayi kurulmasına yönelik hamleler de yapılmıştır. Daha sonraki dönemlerde devlet atılımlar yapmaya çalışsa da her alanda mevcut olan Avrupa'ya kıyasla geride kalmanın önüne geçilememiştir. Cumhuriyet dönemine gelindiğinde özellikle ekonomik bağımsızlığın önemine vurgu yapılarak daha Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasından önce İzmir'de İktisat Kongresi toplanmıştır. Ekonomik bağımsızlığın tam bağımsızlık şartlarından en önemlisi olması dolayısı ile özellikle de Osmanlı Devleti'nin çöküşünün ana kaynağı olması hasebiyle önlemler alınmıştır. Bu önlemlerin başında her neye mal olursa olsun kapitülasyonların kaldırılmasının en büyük şartlarından biri olarak Lozan Barış Antlaşması'nda yer almasıdır. Ayrıca ülke içerisinde ekonominin millileşmesini sağlama gayreti ile devletçi bir ekonomi politikası izlenerek birtakım önlemler alınmıştır. Kabotaj Kanunu,⁷⁹⁰ Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu, yerli üreticinin yabancı mallar karşısında korunması amacı ile gümrük tarifelerinin ayarlanması vb. bunlara örnek olarak gösterilebilir. Tarımın gelişmesi için Ziraat Bankasının kurulması ve Atatürk Orman Çiftliği başta olmak üzere örnek uygulama alanlarının oluşturulup tarımda makineleşmeye gidilmesini teşvik etmek, Tarım Kredi Kooperatiflerinin kurulması gibi teşebbüsler, ekonomisi daha çok tarıma dayalı Türkiye için önem arz etmektedir. Yine millî sanayinin kurulması için 1934 yılında yürürlüğe konulan “Beş Yıllık Sanayi

⁷⁹⁰ Resmî Gazete, 29.04.1926, 815.

Planı”nı dolayısı ile Türkiye’de sanayi dallarının kurulması devlet eliyle de olsa gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Teşvik-i Sanayi Kanunu’nun kabulü sanayi alanında özel teşebbüslerin desteklenmesi amacı ile çıkarılmıştır. İş Bankasının kurulması bu anlamdaki atılımların başında gelmektedir.

3.1.1. Çeşitli Sanayi Kuruluşları ve Fabrikalar

Ekonomi alanında modernleşme gayretleri çerçevesinde gerçekleştirilen faaliyetlerden modernleşme kanalları kullanılmıştır. Çalışmamızın konusunu oluşturan yabancı uzmanlardan sanayi alanında da faydalanılmıştır. Kâğıt ve Çimento Fabrikalarında 1935 ve 1949 yılları arasında iki Fransız uzmanın istihdam edildiği⁷⁹¹ ve sanayi sektöründe başka bir kurumda Fransız uzman istihdamı mevcut değildir. Hangi fabrikalarda çalıştıkları ve mükerrer çalışma kaydının olup olmadığı konusunda net bir bilgimiz olmasa da 1924-1961 yılları arasında 107 alman uzman istihdam edilmiştir.⁷⁹² İngiliz uzmanların ise çeşitli sanayi kuruluşları ve fabrikalarda 28 kişi, Türkiye Demir-Çelik Fabrikalarında 208, bu fabrikanın inşaatı için ise 85 uzman istihdam edilmiştir. Çalışma yerlerine göre gruplandırılmış çeşitli fabrikalarda istihdam edilen İngiliz uzmana ait bilgiler Tablo 23’te verilmiştir.

Tablo 23. Sanayi Alanında Çeşitli Fabrikalarda İstihdam Edilen İngiliz Uzmanlar

Sıra	Adı Soyadı	Türkiye’de Çalıştığı Kurum	Türkiye’de Yaptığı İş	İstihdam Tarihi
1	C.G.Wheeler		Adana Oxford Tayyareleri Malzeme Montajı	1944
2	G.Hallet		Adana Oxford Tayyareleri malzeme montajı	1944
3	J.R.Pinillips		Adana Oxford Tayyareleri malzeme montajı	1944
4	George Wirght	Birleşik Yün İpliği ve Dokuma Fabrikası	Mütehasıs (Hereke Mensucat FB. Çalışıyormuş)	1942
5	Jack Sspeak	Bursa Merinos Fabrikası	Montör (Kamgarn Makinelerinin kurulumu)	1937
6	Joseph May	Bursa Merinos Fabrikası	Montör (Kamgarn Makinelerinin kurulumu)	1937

⁷⁹¹ Baylı, agt., s.223.

⁷⁹² Metehan Şahin, *Osmanlı İmparatorluğu’ndan Türkiye Cumhuriyeti’ne Yabancı Uzman İstihdamı*, Basılmamış Doktora Tezi, Tokat 2021, s.174,206.

7	Chetwynd	Et Sanayiinin Kurulması	(İng. İaşe Heyeti Başkanı)	1949
8	Johnson	Et Sanayiinin Kurulması	(İng. İaşe heyeti Uzman)	1949
9	Muntz	Et Sanayiinin Kurulması	(İngiltere Büyükelçiliği Ticaret Müşaviri)	1949
10	Jasper Streater	Et Sanayiinin Kurulması	(Tüccar)	1949
11	Emilla İnfati	Fabrika ve Havuzlar İdaresi	Uzman (Vapur ve Motorlu teknelerin imalinde faydalanmak ve işçilerin tecrübelerini yükseltmek)	1936
12	Wright	Hereke Fabrikası	Mütehassıs (Kumaş Apre)	1939
13	George William	Hereke Mensucat Fabrikası	Mütehassıs (Apre)	1940
14	Jean Borg	İstanbul Belediyesi Elektrik, Tramvay, Tünel İşleri Genel Müdürlüğü	Uzman (Gaz teknik dairesi Kurbağalı Dere gazhanesi)	1958-1973
15	Bernard Tubini	İstanbul Sular İdaresi Terkos Fabrikası	Teknik Heyet (İng. Gelen Makinaların Konması İşletilmesi)	1942
16	Düscio	İstanbul Sular İdaresi Terkos Fabrikası	Teknik heyet (İng. Gelen makinaların konması işletilmesi)	1942
17	Scippio	İstanbul Sular İdaresi Terkos Fabrikası	Teknik Heyet (İng. Gelen makinaların konması işletilmesi)	1942
18	Bliss	İstanbul Sular İdaresi Terkos Fabrikası	Teknik Heyet (profesör) (İng. Gelen makinaların konması işletilmesi)	1942
19	Anthony Bernard Tubini	İstanbul Sular İdaresi Terkos Fabrikası	Uzman (Silahtarağa santralden Terkos'a kablolarla yapılacak transformatör inşaatı işleri)	1951
20	Cecil Georg B.Tubini	İstanbul Sular İdaresi Terkos Fabrikası	Uzman (Silahtarağa santralden Terkos'a kablolarla yapılacak transformatör inşaatı işleri)	1951
21	Phom Hommed M.	İstanbul Sular İdaresi Terkos Fabrikası	Uzman (Silahtarağa santralden Terkos'a kablolarla yapılacak transformatör inşaatı işleri)	1951
22	Strow	Kayseri Tayyare Fabrikası	Makinist (Tayyare)	1940
23	James Wybrow	Kayseri Tayyare Fabrikası	Mühendis (Tayyare ve Motor)	1940
24	James Ronald Whybrow	Kayseri Teyyare Fabrikası	Mütehassıs (Teyyare-Motör)	1940
25	William Mc. Nabb	Nazilli ve İzmir Basma Müesseseleri	Uzman (Basma)	1954
26	John Morris	Taşköprü Kendir sanayi müessesesi	Mühendis (Elektrik)	1951
27	Frank Mallinson	Terkos Fabrikası	Montör (Makine ve tulumba kurulumu)	1937
28	Leonard Tenrant	Terkos Fabrikası	Montör (Makine ve tulumba kurulumu)	1937

Çeşitli sanayi kuruluşlarında istihdam edilen İngiliz uzmanların iplik ve dokuma alanında tecrübelerinden istifade edildiğini görmekteyiz. Yedi İngiliz uzman bu alanda istihdam edilmiştir. Özellikle 1938 yılında açılan yerli sanayi tesis edilmesi çalışmalarında yerini almış olan Bursa Merinos Fabrikasının kurulum aşamasında Jack Speak ve Jaseph May'dan Kamgarn makinelerinin kurulması konusunda haftalık 67,48 lira ücretle istifade edilmiştir.⁷⁹³

Hereke Fabrikası 1845 yılında Serasker Rıza Paşa ve Barutçubaşı Ohannes tarafından kurulmuştur.⁷⁹⁴ İlk kuruluşundan itibaren yabancı uzman ve işçilerin istihdam edildiği⁷⁹⁵ fabrikada Cumhuriyet döneminde de çeşitli milletlerden yabancı uzmanlar istihdam edilmiştir. 1939 yılında George Wright⁷⁹⁶ ve 1940 yılında George William⁷⁹⁷ apre mütehasısı olarak istihdam edilmişlerdir. Wright ayrıca Birleşik Yün İpliği ve Dokuma Fabrikasında da 1942 yılında istihdam edilmiştir.⁷⁹⁸ William Mc. Nabb ise 1954 yılında 2.405,40 lira ücretle İzmir ve Nazilli Basma Müesseselerinde Basma uzmanı olarak istihdam edilmiştir.⁷⁹⁹ Yine dokuma alanında Taşköprü Kendir Sanayi bünyesinde 1951 yılında Mühendis John Morris 791 lira ücretle elektrik işleri için istihdam edilmiştir.⁸⁰⁰

İstanbul'un önemli bir su kaynağı olan Terkos'un İstanbul Sular İdaresine geçmesi sonrasında yenileme ve geliştirme çalışmalarının yapıldığı, 1942 yılında İngiltere'den gelen makineleri yerleştirmek ve işletmek için Profesör Bliss ve beraberindeki Bernard Tubini, Düscio, Scirippio isimli üç teknisyenden oluşan teknik heyetin çalışmalarından anlaşılmaktadır.⁸⁰¹ Ayrıca Fabrikada bilgi ve tecrübelerinden istifade edilen Anthony Bernard Tubini, Cecil Georg B.Tubini, Phom Hommed M. İsimli üç uzman 1951 yılında istihdam edilmişlerdir.⁸⁰² 1936 yılında Fabrika ve Havuzlar İdaresinde Vapur ve motorlu teknelerin imali ve işçilerin tecrübelerinin arttırılmasında faydalanmak için Emilla İnfati

⁷⁹³ BCA, 30.18.1.2, 76.58.18, 2/6967, 127-16.

⁷⁹⁴ İbrahim Erdal, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Yabancı İşçi ve Uzman İstihdamı Politikası; Hereke Kumaş Fabrikası Örneği", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt XXXIX, Sayı 67, ss.611-624, s.613.

⁷⁹⁵ Erdal, agm., s.616.

⁷⁹⁶ BCA, 30.18.1.2, 86.18.2, 2/10488, 243-380.

⁷⁹⁷ BCA, 30.18.1.2, 90.13.11, 2/12819.

⁷⁹⁸ BCA, 30.18.1.2,98.34.19, 2/17792, 243-64.

⁷⁹⁹ BCA, 30.18.1.2, 136.57.7, 4/3194, 27-764.

⁸⁰⁰ BCA, 30.18.1.2, 126.71.20, 3/13710, 27-588.

⁸⁰¹ BCA, 30.18.1.2, 99.60.9, 2-18302, 243-619.

⁸⁰² BCA, 30.18.1.2, 124.101.11, 3/12418, 27-553.

istihdam edilmiştir.⁸⁰³ İstanbul Belediyesi Elektrik, Tramvay, Tünel İşletmeleri Genel Müdürlüğüne bağlı Kurbağalı Dere Gazhanesinde uzman olarak 1958-1973 yılları arasında, 1958 yılında 900 lira ücret tayin edilerek⁸⁰⁴ İngiliz uzman Jean Borg istihdam edilmiştir.⁸⁰⁵

Cumhuriyet dönemi sanayi hamlelerinden olan uçak fabrikası ilk olarak Kayseri’de açılmıştır. Yeni sektörlerde yerli fabrikaların açılması ve tesisleri modern teknoloji ile donatılma çabası özellikle Atatürk döneminde önemsenmiş ve sonrasında da devam etmiştir. Bu minvalde Kayseri Tayyare Fabrikasında mütehassıs James Ronald Whybrow⁸⁰⁶ mühendis James Wybrow ve makinist Strow ise kendi fabrikaları namına 1940 yılında istihdam edilmiştir.⁸⁰⁷ Yine aynı sektörde Adana Oxfort teyyareleri malzeme montajı işleri için C.G.Wheeler, G.Hallet, J.R.Pinillips 1944 yılında istihdam edilmişlerdir.⁸⁰⁸ Ayrıca Trakya’da kurulması planlanan et sanayinin en uygun yerde kurulması için incelemelerde bulunmaları için içlerinde ticaret müşavirinin de olduğu dört kişilik bir heyet çalışmalar yapmışlardır.⁸⁰⁹

Sanayi alanında istihdam edilen İngiliz uzmanlar sayıca yoğun olmasa da buldukları yerlerde tecrübelerinden ve kararlarından faydalandıkları ayrıca bazılarının ise yapılan anlaşmalar gereği alınan malzemelerin kurulumlarının yapılması için kendi şirketleri namına Türkiye’de buldukları tespit edilmiştir.

3.1.2. Karabük Demir-Çelik Fabrikası

Yerli sanayi kuruluşlarının oluşturulması hedefi ile kalkınma planları çerçevesinde belirlenen sanayi kollarına ait fabrikaların açılması hedefi ile çalışmalar yapılmıştır. Bu kapsamda demir ve kömür madenlerinin işletilmesi hususunda araştırma yapması için Avusturyalı maden mektebi profesörü olan Granigg görevlendirilmiştir.⁸¹⁰ 1926 yılında

⁸⁰³ BCA, 30.18.1.2, 70.98.9, 2/5772, 243-251.

⁸⁰⁴ BCA, 30.18.1.2, 150.56.17, 4/10939, 27-275.

⁸⁰⁵ BCA, 30.18.1.2, 269.52.19, 7/2829, 27-45.

⁸⁰⁶ BCA, 30.18.1.2, 92.97.4, 2/14504, 241-182.

⁸⁰⁷ BCA, 30.18.1.2, 92.83.1, 2/14221.

⁸⁰⁸ BCA, 30.18.1.2, 104.6.28, 3-243.

⁸⁰⁹ BCA, 30.18.1.2, 118.107.18, 3/8932, 54-93.

⁸¹⁰ <https://mmo.org.tr/sites> 15.04.2023.

786 sayılı Kanunla demir-çelik sanayisinin kurulması kabul edildi.⁸¹¹ Fabrika kurulması yer tayini meselesinden dolayı hemen gerçekleşmese de Karabük'te kurulmasına karar verilip İngiliz Hükümeti ile yapılan 10 Kasım 1936'da yapılan anlaşma ile H.A. Brassert firmasına inşaat izni verilmiştir.⁸¹² Bu kararın o bölgedeki yeraltı kaynakları ile yakından ilgili olduğu, ayrıca ulaşımın rahat sağlanabilecek bir konumda olmasının da fabrika için Karabük'ün seçilmesinin sebepleri arasında sıralanabilir. 3 Nisan 1937'de fabrikanın temelleri atılmış inşaat sonrasında 9 Eylül 1939'de ise fabrika çalışmaya başlamıştır.⁸¹³

Fotoğraf 9. Fabrikanın Temel Atma Töreninden Bir Görüntü⁸¹⁴

Fabrikanın İnşaatında çalışmak üzere istihdam edilen İngiliz uzmanların istihdam yılları ve her uzmanın olmasa da bir çoğunun görevleri alfabetik sıra ile Tablo24'te verilmiştir.

⁸¹¹ Resmî Gazete, 29.03.1926, 334.

⁸¹² <https://mmo.org.tr/sites> 15.04.2023. 15.04.2023.

⁸¹³ <https://www.kardemir.com/hakkimizda> 15.04.2023.

⁸¹⁴ https://www.kardemir.com/kilometre_taslari 15.04.2023.

Tablo 24. Karabük Demir-Çelik Fabrikası İnşaatında İstihdam Edilen İngiliz Uzmanlar

Sıra	Adı ve Soyadı	Türkiye'de Çalıştığı Kurum	Türkiye'de yaptığı görev	Tarih
1	Alexandre Grosbil Hope	Karabük Demir Çelik Fab.	İnşaat Amelesi	1937
2	Alfred Douglas Gross	Karabük Demir Çelik Fab.	Mühendis	1937
3	C.A.Birdnood	Karabük Demir Çelik Fab.	Mühendis (İnşaat)	1937
4	Charles Frank Forthan	Karabük Demir Çelik Fab.	Mühendis	1937
5	Charles Henry Hill	Karabük Demir Çelik Fab.	Marangoz Ustabaşısı	1937
6	D.Cockburn	Karabük Demir Çelik Fab.	Ressam	1937
7	Douglas Robert Canedy	Karabük Demir Çelik Fab.	Mühendis	1937
8	E.A.Procter	Karabük Demir Çelik Fab.	İnşaat Şefi	1937
9	E.L.Btelett Revenhill	Karabük Demir Çelik Fab.	Mühendis	1937
10	Edward Charles Albert Henri	Karabük Demir Çelik Fab.	Mühendis	1937
11	Edward Websten	Karabük Demir Çelik Fab.	Mühendis	1937
12	Edwin James Carter	Karabük Demir Çelik Fab.	Mühendis	1937
13	Ernest Machine	Karabük Demir Çelik Fab.	Beton Ustabaşısı	1937
14	Frederick Henry Gladly	Karabük Demir Çelik Fab.	Hesap Memuru	1937
15	Frederick John Hughes	Karabük Demir Çelik Fab.	İnşaat Amelesi	1937
16	G.İ.Hopkinson	Karabük Demir Çelik Fab.	Fen Müdürü	1937
17	Georg Daniel Gallagher	Karabük Demir Çelik Fab.	İnşaat Amelesi	1937
18	Georg Lanceley	Karabük Demir Çelik Fab.	Mütehassis Ustabaşısı	1937
19	George Richard Twin	Karabük Demir Çelik Fab.	Mühendis	1937
20	Harold Sketov Terry	Karabük Demir Çelik Fab.	Mühendis	1937
21	Harry Blundell Dickens	Karabük Demir Çelik Fab.	Mühendis	1937
22	Herman Mason Wardle	Karabük Demir Çelik Fab.	Mühendis	1937
23	Herry Charles Thornton	Karabük Demir Çelik Fab.	Mühendis	1937
24	İsaya Sharman	Karabük Demir Çelik Fab.	Mühendis	1937
25	James Hutton	Karabük Demir Çelik Fab.	Mühendis	1937
26	James Renold Fink	Karabük Demir Çelik Fab.	Mühendis	1937
27	Lister Jackson Arthur	Karabük Demir Çelik Fab.	Mühendis	1937
28	M.Harry Welmon	Karabük Demir Çelik Fab.	Mühendis	1937
29	M.Hughes	Karabük Demir Çelik Fab.	Mühendis	1937
30	Pearson James Davis	Karabük Demir Çelik Fab.	Mühendis	1937
31	Potton Sydney Cecil	Karabük Demir Çelik Fab.	Muhasebeci	1937
32	R.C. Robson	Karabük Demir Çelik Fab.	Mühendis	1937
33	Robert Stanley Maynard	Karabük Demir Çelik Fab.	Marangoz Ustabaşısı	1937
34	Robson Robert Clift	Karabük Demir Çelik Fab.	Mühendis	1937
35	Selway	Karabük Demir Çelik Fab.	Muhasebe Memuru	1937
36	Sharman William Crowley	Karabük Demir Çelik Fab.	Mühendis	1937
37	Stanley Dobinson	Karabük Demir Çelik Fab.	Ustabaşı (Beton)	1937
38	T.C. Hadland Cole	Karabük Demir Çelik Fab.	Mühendis (İnşaat)	1937
39	Thomas Kendrick Thompson	Karabük Demir Çelik Fab.	Usta (İnşaat)	1937
40	W.İ. Ravvlin	Karabük Demir Çelik Fab.	Mühendis (İnşaat)	1937
41	William Andrew Hill	Karabük Demir Çelik Fab.	Mühendis	1937
42	William Arthur Weeks	Karabük Demir Çelik Fab.	Mühendis	1937
43	William Henri Bence	Karabük Demir Çelik Fab.	Mühendis	1937
44	William James Greehho Use	Karabük Demir Çelik Fab.	Mühendis	1937
45	William James Woodward Bullook	Karabük Demir Çelik Fab.	Mühendis	1937
46	William Michael Blackio	Karabük Demir Çelik Fab.	Elektrikçi	1937
47	William Neville Samuel Wafers	Karabük Demir Çelik Fab.	Mühendis (Elektrik)	1937
48	Alber Davns	Karabük Demir Çelik Fab.	İnşaat Amelesi	1938

49	Alfred William Brayshay	Karabük Demir Çelik Fab.	Mühassıs (Mühendis)	1938
50	Arnold Rodgers	Karabük Demir Çelik Fab.		1938
51	Arthur Jordan	Karabük Demir Çelik Fab.	İnşaat Ustası	1938
52	Artor Fredrik Tippet	Karabük Demir Çelik Fab.	Uzman	1938
53	Benjamin Hickman	Karabük Demir Çelik Fab.	İnşaat Ustası	1938
54	Charles Leshe Bangnall	Karabük Demir Çelik Fab.	İnşaat Amelesi	1938
55	Eric William Thomas	Karabük Demir Çelik Fab.	Mühendis (İnşaatta çalışmak üzere)	1938
56	Ernest Thomas Buckley	Karabük Demir Çelik Fab.	Mimar	1938
57	Ernest Tomson	Karabük Demir Çelik Fab.	Usta (İnşaat)	1938
58	Frank Wild	Karabük Demir Çelik Fab.	Uzman (Mühendis)	1938
59	George Blackwood	Karabük Demir Çelik Fab.	Mühendis	1938
60	George Ellison Harding	Karabük Demir Çelik Fab.	(Ustabaşı)	1938
61	GeorgeFrederick Whitelock	Karabük Demir Çelik Fab.	İnşaat Ustası	1938
62	Gwyn Williams	Karabük Demir Çelik Fab.	Usta	1938
63	Harcourt Danby	Karabük Demir Çelik Fab.	(Ustabaşı)	1938
64	Harold Wooldridge	Karabük Demir Çelik Fab.	Uzman (Ustabaşı)	1938
65	Herbert Frederich Batten	Karabük Demir Çelik Fab.	İnşaat Amelesi	1938
66	James Cureton	Karabük Demir Çelik Fab.	Uzman (Mühendis)	1938
67	James Herbert Walker	Karabük Demir Çelik Fab.	Dülger	1938
68	Jhon Chiristopher Lister Kaye	Karabük Demir Çelik Fab.	Mühendis	1938
69	John Thomas Yates	Karabük Demir Çelik Fab.	(Montaj ustası)	1938
70	John William Dodsworth	Karabük Demir Çelik Fab.	Uzman (Ustabaşı)	1938
71	Josef Volerbarker	Karabük Demir Çelik Fab.	İnşaat Amelesi	1938
72	Robert Hafyard	Karabük Demir Çelik Fab.	Uzman	1938
73	Sidney Eric William Horton	Karabük Demir Çelik Fab.	Usta	1938
74	Thomas Ellis	Karabük Demir Çelik Fab.	Mühassıs (Usta)	1938
75	Valentine Archibald Nye	Karabük Demir Çelik Fab.	Memur	1938
76	William Birrell	Karabük Demir Çelik Fab.	İnşaat Amiri	1938
77	William Miller	Karabük Demir Çelik Fab.	(Ustabaşı)	1938
78	William Stevens	Karabük Demir Çelik Fab.		1938
79	Albert H.Taylor	Karabük Demir Çelik Fab.	Mühendis	1939
80	Arthur Hayes	Karabük Demir Çelik Fab.	İnşaat Ustası	1939
81	Erank L.Cummings	Karabük Demir Çelik Fab.	Elektrikçi	1939
82	Herbert Hall Mooney	Karabük Demir Çelik Fab.	Mühendis	1939
83	Joseph Anderson	Karabük Demir Çelik Fab.	(İnşaat amelesi)	1939
84	Thomas Smith	Karabük Demir Çelik Fab.	Kazancı	1939
85	William Burn	Karabük Demir Çelik Fab.	Mühendis	1939

Fabrika inşaatında 85 uzman çalışmıştır.⁸¹⁵ Uzmanlar 2007 sayılı Kanunun 2. Maddesi gereğince istihdam edilmişlerdir. Kararnamelerinde inşaatla çalışmak üzere istihdam edildikleri belirtilmektedir. İstihdam alanlarına bakıldığında mühendis, usta, mühassıs,

⁸¹⁵ BCA, 30.18.1.2, 85.112.2; BCA, 30.18.1.2, 80.99.3; BCA, 30.18.1.2, 78.80.15; BCA, 30.18.1.2, 85.96.1; BCA, 30.18.1.2, 84.61.18; BCA, 30.18.1.2, 84.61.18; BCA, 30.18.1.2, 87.27.20; BCA, 30.18.1.2, 83.34.11; BCA, 30.18.1.2, 79.84.8; BCA, 30.18.1.2, 78.80.15, BCA, 30.18.1.2, 80.99.2; BCA, 30.18.1.2, 85.94.5; BCA, 30.18.1.2, 87.27.20; BCA, 30.18.1.2, 79.84.8; BCA, 30.18.1.2, 85.96.1; 82.27.18.

memur, amele montajcı, uzman vb. birçok alanda istihdam edilmişlerdir. İstihdam alanlarındaki sayısal dağılım aşağıda tabloda verilmiştir.

Tablo 25. Karabük Demir-Çelik Fabrikası İnşaatındaki İstihdam Sayıları

Mühendis/Mimar	Amele	Mütehasıs/ Usta/Uzman	Büro/ Diğer
40	8	32	5

Fabrikanın çalışmaya başlamasıyla beraber ayrıca 208 İngiliz uzman istihdam edilmeye başlamışlardır. Bu istihdamlardaki amaç fabrikanın standartlara uygun olarak üretim yapmasını sağlamanın yanında yerli işçilere yabancı uzmanların bilgilerini aktarıp onların bilgi ve becerilerini geliştirmektir. Bu kapsamda 208 kişi istihdam edilmiş ve bunların birçoğunun istihdamları uzatılmıştır. Uzmanların istihdam yılları görevlerinin olduğu tablo isimler alfabetik sıraya konarak aşağıda verilmiştir.

Tablo 26. Demir-Çelik Fabrikalarında İstihdam Edilen İngiliz Uzmanlar

Sıra	Adı ve Soyadı	Türkiye'de Çalıştığı Kurum	Türkiye'de yaptığı görev	Tarih
1	A.E. Seniyer	Karabük Demir Çelik Fabrikası		1939
2	Alan Blackburns	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	Uzman (Ressam)	1939-1941
3	Albert E. Humphries	Karabük Demir Çelik Fabrikası.	Ustabaşı (Duvarcı)	1939
4	Albert Gomersal	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	Mütehasıs (mühendis)	1939-1941
5	Albert Leonard Jensen	Karabük Demir Çelik Fabrikası.		1939
6	Albert Rechart Rowley	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	Ustabaşı (İkmal Tezgâhları)	1940-1942
7	Albert Smith	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	Uzman (Mühendis)	1945-1950
8	Albert William Weston	Karabük Demir Çelik Fabrikası	(Elektrikçi)	1939
9	Albion Evertard Days	Karabük Demir Çelik Fabrikası	Mühendis	1938
10	Alexander Mc Dougall	Karabük Demir Çelik Fabrikası	Montör	1939
11	Alexander Watt Ferguson	Karabük Demir Çelik Fabrikası	Mütehasıs(muhasebe)	1939-1941
12	Alfred Anderson	Karabük Demir Çelik Fabrikası	Çelik İşçisi	1938
13	Alfred Brown Whaley	Karabük Demir Çelik Fabrikası.	Mühendis	1939
14	Alfred Croasdale	Karabük Demir Çelik Fabrikası	Mühendis	1939
15	Alfred Edgar Burgum	Karabük Demir Çelik Fabrikası	Mütehasıs	1939
16	Alfred Göömbe	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	Mütehasıs (Çelikhane ustabaşı)	1939-1941

17	Alfred John Phillipe	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	Uzman (Küçük fırın ustası)	1939-1941
18	Alfred Robert Martin	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	Mütehassıs	1940-1942
19	Anderson	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	Mütehassıs (Çelikçi)	1942-1945
20	Andrew Valens Johnston	Karabük Demir Çelik Fabrikası		1939
21	Arnold Forster	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	Mütehassıs (Ustabaşı)	1939-1942
22	Arthur Frederick Loskyer	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	Mütehassıs Mühendis	1939-1941
23	Arthur Joseph Taylor	Karabük Demir Çelik Fabrikası	Mühendis	1939
24	Arthur Kraus	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	Mütehassıs (Ustabaşı)	1939-1944
25	Arthur Purdy	Karabük Demir Çelik Fabrikası		1939
26	Arthur Thomas Hobson	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	Uzman (haddecı)	1939-1941
27	Benson Eglin	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	Mütehassıs (Ustabaşı)	1039-1941
28	Bertram Guy Roberts	Karabük Demir Çelik Fabrikası	(Mühendis)	1939
29	Burns	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	Mütehassıs(2. izabeci)	1942-1945
30	C.M. Mannoek	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	Mütehassıs	1942
31	C.P. Oldham	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	Mütehassıs	1942-1946
32	C.W. Blacklock	Karabük Demir Çelik Fabrikası	Mütehassıs (Mühendis)	1939
33	Caybs Bills Best	Karabük Demir Çelik Fabrikası	Mühendis	1938
34	Cecil Alexander Rac	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	(Vinç Makinisti)	1940-1942
35	Cecil William Jaycock	Karabük Demir Çelik Fabrikası	Elektrikçi	1939
36	Charles Aitkan	Karabük Demir Çelik Fabrikası	Uzman (Mühendis)	1938
37	Charles Henry Newby	Karabük Demir Çelik Fabrikası	Mütehassıs	1939
38	Charles Roberts	Karabük Demir Çelik Fabrikası	Montör (Mühendis)	1939
39	Charles WHITEFORD	Karabük Demir Çelik Fabrikası	Mütehassıs	1942-1945
40	Charles WHITEFORD	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	Mütehassıs	1942-1945
41	Clarence Robinson	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	Ustabaşı (Haddehane)	1940-1942
42	Con ÇarlisMayız	Karabük Demir Çelik Fabrikası	Mühendis	1938
43	Çarlis Mak Laren	Karabük Demir Çelik Fabrikası	Uzman	1938
44	David Huber Beynon	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	Mütehassıs (Ustabaşı)	1939-1941
45	David Jacobs	Karabük Demir Çelik Fabrikası	Uzman (Mühendis)	1938
46	David M. Graig	Karabük Demir Çelik Fabrikası	Mimar	1939
47	David Mak Avoy	Karabük Demir Çelik Fabrikası	Mühendis	1938
48	Davit COCKBURN	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	Zelzele zararının keşfi	1944
49	Donald A. Davis	Karabük Demir Çelik Fabrikası	(Elektrik ustabaşı)	1939

50	Douglas İ. İreland	Karabük Demir Çelik Fabrikası	(Fenni Kâtip)	1937
51	Douglas Norman Mcleod	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	Plan Ressamı	1938
52	Edgar Stucknury	Karabük Demir Çelik Fabrikası	(Mühendis)	1939
53	Edward Boyes Martin	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	Mütehassıs (Haddehane makine ustabaşı)	1940-1945
54	Edward Cecil Atiken	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	Uzman (Çelikhane Ustabaşı)	1939-1943
55	Edward Joseph Evans	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	Mühendis	1938
56	Edward Mas Ters	Karabük Demir Çelik Fabrikası	Uzman (Mühendis)	1938
57	Edward Thomas Cadden	Karabük Demir Çelik Fabrikası	(Mühendis)	1939
58	Edwart Boyes Martin	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu		1944
59	Edwin Twigg	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	Makinist (Vinç)	1940-1942
60	Ernest Pirch	Karabük Demir Çelik Fabrikası	Mütehassıs (Ustabaşı)	1939
61	Ernest Westall	Karabük Demir Çelik Fabrikası	Ustabaşı	1939
62	Ernest William Jones	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	(Çelikhane ustabaşı)	1040-1942
63	Forrest Denlam Gralam	Karabük Demir Çelik Fabrikası	(Kimyager)	1939
64	Francer Dunca	Karabük Demir Çelik Fabrikası	Montör	1939
65	Francis Edgar Oliver	Karabük Demir Çelik Fabrikası	Uzman (Montör)	1938
66	Francis William Moorhous	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	Mütehassıs (Çelikhane ustabaşı)	1939-1941
67	Frank Greet Thomson	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	Mütehassıs(Mühendis)	1939-1941
68	Frederich Albert Bannister	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu		1940-1942
69	Frederick Cecil Dixon	Karabük Demir Çelik Fabrikası.	Mütehassıs (Çelikhane ustabaşı)	1939-1941
70	Frederick Cecil Dixon	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	Uzman	1944-1951
71	Frederick Donnelly	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	Elektrikçi	1938
72	Frederick Henry Roberts	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	Mütehassıs (Çelikhane ustabaşı)	1939-1941
73	Frederik Josef Binkie	Karabük Demir Çelik Fabrikası	Mühendis	1938
74	Gavin HUNTER	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	Mütehassıs	1942-1945
75	Geivge Lesle	Karabük Demir Çelik Fabrikası	Mütehassıs(Mühendis)	1939-1941
76	Geoffery Herbert Harford	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	Mütehassıs(Mühendis)	1939
77	George Adward Hogg	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	Mütehassıs(Ustabaşı)	1940-1942
78	George BLAKWOD	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	Zelzele zararının keşfi	1944
79	George Knesahaw	Karabük Demir Çelik Fabrikası	Mütehassıs(mühendis)	1939-1941
80	George Liesle	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	Mütehassıs(Mühendis)	1941

81	George Lorraine Thomas	Karabük Demir Çelik Fabrikası	Mütehassıs	1939
82	George Robert Burton	Karabük Demir Çelik Fabrikası		1939
83	George Umpleby Noden	Karabük Demir Çelik Fabrikası	Mütehassıs(mühendis)	1939-1942
84	H.F. Jeffries	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	Uzman	1945-1951
85	H. Harison	Karabük Demir Çelik Fabrikası	Mühendis	1939
86	H.M. Ryan	Karabük Demir Çelik Fabrikası		1937
87	Hanry George Blackie	Karabük Demir Çelik Fabrikası		1939
88	Hanry Tredwerr Rudolf	Karabük Demir Çelik Fabrikası	Mütehassıs(Mühendis)	1939
89	Harold Savage	Karabük Demir Çelik Fabrikası	(Elektrikçi)	1939
90	Harry Davis	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	Ustabaşı (Haddehane Bloom)	1940-1942
91	Harry Farmer Jeffries	Karabük Demir Çelik Fabrikası	Kimyager (Baş Kimyager Muavini)	1942-1945
92	Harry Guthrie	Karabük Demir Çelik Fabrikası	Ustabaşı	1939
93	Harry Joseph Simms	Karabük Demir Çelik Fabrikası		1939
94	Harry Kiesy	Karabük Demir Çelik Fabrikası	Mütehassıs(mühendis)	1939-1941
95	Harry Raymond Curnick	Karabük Demir Çelik Fabrikası	Mütehassıs(Metalurjist)	1938-1940
96	Henry Mayo Smith	Karabük Demir Çelik Fabrikası	(Mühendis)	1939
97	Henry Mc Creton	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	Mütehassıs (Çelikhane ustabaşı)	1939-1941
98	Herbert John Griffiths	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	Uzman (Madenci)	1939-1941
99	Herbert Oldham Panthorpe	Karabük Demir Çelik Fabrikası	Mütehassıs (Münakalat şefi)	1939-1941
100	Herbert Taylor	Karabük Demir Çelik Fabrikası	Makinist	1938
101	Herbet Cyril Stephens	Karabük Demir Çelik Fabrikası	Mütehassıs (Ustabaşı)	1939-1941
102	Herold Middleton	Karabük Demir Çelik Fabrikası	Montör (mühendis)	1939
103	Hobson	Karabük Demir Çelik Fabrikası		1946
104	Idwal Davies	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	Çelikçi	1942-1945
105	J. Eli.Hendly	Karabük Demir Çelik Fabrikası.	(Ustabaşı)	1939
106	Jack Reid	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	(Ustabaşı)	1940-1942
107	James Benjamin White	Karabük Demir Çelik Fabrikası	Mütehassıs (Ustabaşı)	1939-1941
108	James Connoly	Karabük Demir Çelik Fabrikası		1939
109	James Hopwood	Karabük Demir Çelik Fabrikası	Montör (Mühendis)	1939
110	James Mc. Lenan Mitchell	Karabük Demir Çelik Fabrikası	(Mühendis)	1939
111	James Pitt	Karabük Demir Çelik Fabrikası	(Kimyager)	1939
112	James Stotf	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	Ustabaşı (Haddehane)	1940-1942
113	James William Farr	Karabük Demir Çelik Fabrikası	Mühendis	1938

114	Jhon George Harrison	Karabük Demir Çelik Fabrikası		1939
115	Jhon NIELD	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	Mütehassıs	1942-1945
116	John Buchanen	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	Ocakçı	1940
117	John Edward Masters	Karabük Demir Çelik Fabrikası	Mühendis	1938
118	John Fitzpatrick	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	Mütehassıs	1939
119	John M. Yates	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	Uzman	1939
120	John Mawer Grant	Karabük Demir Çelik Fabrikası	Mühendis	1938
121	John Mensfield Smith	Karabük Demir Çelik Fabrikası	Mütehassıs	1939-1941
122	John Morth	Karabük Demir Çelik Fabrikası	(Mühendis)	1939
123	John Newton	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	Maçacı (Boru Fab.)	1940
124	John Nield	Karabük Demir Çelik Fabrikası	Mütehassıs (Ustabaşı)	1942-1945
125	John Norman Burns	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	Mütehassıs (Mühendis)	1939-1946
126	John Rutherford Wells	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	Mütehassıs (Mühendis)	1939-1941
127	John Samuel Worton	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	Mütehassıs (Ustabaşı)	1939-1941
128	John Simpson	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	Mütehassıs (Haddecı)	1942-1945
129	John Simson Maxwell	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	Mütehassıs (Ustabaşı)	1939-1941
130	John William Slingsby	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	Mütehassıs (Ustabaşı)	1940-1943
131	Josep Tudor MORGAN	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	Mütehassıs (Emniyet Müfettişı)	1942
132	Joseph Beattie Williams	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	Uzman (Ustabaşı)	1939-1941
133	Joseph Robert Morgan	Karabük Demir Çelik Fabrikası	(Mühendis)	1939-1940
134	Joseph Thomas Ertıng PRESTON	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	Zelzele zararının keşı	1944
135	Joseph Tudor Morgan	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	Uzman (Emniyet müfettişı)	1939-1950
136	Joseph Wilkes	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu		1940-1942
137	Jozef Lindsay	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	(Mühendis)	1939
138	Kliford Artor Caymbers	Karabük Demir Çelik Fabrikası	Mühendis	1938
139	L.W.H. Aston	Karabük Demir Çelik Fabrikası	(Mühendis)	1939
140	Lawrence Edgar Nilchols	Karabük Demir Çelik Fabrikası	Mütehassıs (mühendis)	1939
141	Leighten Frederick Korp	Karabük Demir Çelik Fabrikası		1939
142	Leonard Martin Godden	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	(Diş açma mütehassısı)	1945-1947
143	Leslie Cook	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	Mütehassıs (kimyager)	1942-1945

144	Leslie Herbers Coppins	Karabük Demir Çelik Fabrikası	Mühendis	1939
145	Lesslie C.H.	Karabük Demir Çelik Fabrikası	(Mühendis)	1937
146	Lionel Robert Langton	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	(Ustabaşı)	1944-1947
147	Malcolm Jackson	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	Mütehasıs (Ustabaşı)	1940-1942
148	Maxwell Gordon Rae	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	Uzman (Santral Makinisti)	1939-1941
149	Nigel Herbert Austin	Karabük Demir Çelik Fabrikası	(Mühendis)	1939
150	Noriman Harsfall Shaw	Karabük Demir Çelik Fabrikası	Mütehasıs (mühendis)	1939
151	Perey AUSTİN	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	Mütehasıs (Baş Mühendis)	1940-1946
152	Peter B. Black	Karabük Demir Çelik Fabrikası	Mühendis	1938
153	Philip Neil Wyke	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	Mütehasıs (Mühendis)	1940
154	R.H. Bell	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	Mütehasıs	1942-1945
155	Reginald Witham	Karabük Demir Çelik Fabrikası	Mütehasıs (Ustabaşı)	1939-1941
156	Regznald Brown	Karabük Demir Çelik Fabrikası	Mühendis	1938
157	Richard Bruce Sharp	Karabük Demir Çelik Fabrikası	Mütehasıs Mühendis)	1939-1941
158	Robert Chilton	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	Mütehasıs	1939-1941
159	Robert D. Martin	Karabük Demir Çelik Fabrikası		1937
160	Robert Douglas	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	Mütehasıs	1940-1947
161	Robert Henry Sturges	Karabük Demir Çelik Fabrikası	Mühendis	1938
162	S.E.Cook	Karabük Demir Çelik Fabrikası	Mütehasıs (kimyager)	1939
163	S.Muiz	Karabük Demir Çelik Fabrikası		1937
164	Samuel George Farren	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	Uzman (Haddeci)	1939-1941
165	Samuel İnstone	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	Mütehasıs (Hadde ressamı)	1940-1942
166	Samuel İnstone(jenior)	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	Mütehasıs (Haddeci)	1940-1942
167	Spencer	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	Mütehasıs (ustabaşı)	1942-1945
168	Stanley George Moss	Karabük Demir Çelik Fabrikası	Montör	1939
169	Stanley Jhon Askew	Karabük Demir Çelik Fabrikası	Mütehasıs (ustabaşı)	1939-1941
170	Stanley Walter Parsons	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	Mütehasıs (sekreter)	1939-1941
171	T. Nicholson	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	Mütehasıs (Ustabaşı)	1942-1945
172	T.P.H. Smith	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	Mütehasıs	1940
173	Tharpe Foster	Karabük Demir Çelik Fab.	Mütehasıs (mühendis)	1939
174	Thom Hammond	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	Mütehasıs (Ustabaşı)	1939-1941
175	Thoman Gerrard Mc Creton	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	Mütehasıs (ustabaşı)	1039-1941

176	Thomas Boughey	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	Uzman (Fırıncı)	1939-1941
177	Thomas Darragh	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	(Ustabaşı)	1940-1942
178	Thomas Desmond	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	Mütehassıs (Ovakçı)	1940-1942
179	Thomas Frederick Taylor	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	Mütehassıs (kimyager)	1939-1941
180	Thomas Geoffery Bingham	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	Mühendis	1938
181	Thomas Simpson	Karabük Demir Çelik Fabrikası	Uzman (Mühendis)	1938
182	Tom FAINT	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	Uzman (Ustabaşı)	1941-1951
183	W.M. Matthews	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	Mütehassıs (1. izabeci)	1942-1945
184	W.R. Harland Hoskins	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	Uzman (haddecı)	1939-1947
185	W.W. Hamilton	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	Mütehassıs	1942-1945
186	Walter Tinker	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	Mütehassıs (Mühendis)	1940
187	Wilam Edward Cole	Karabük Demir Çelik Fabrikası	Mütehassıs (Ustabaşı)	1939-1941
188	Wilfred Bacon	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	Mühendis	1938
189	Wilfred Saunders	Karabük Demir Çelik Fabrikası	(Mühendis)	1939
190	Willam Blackham	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	Mütehassıs (Ustabaşı)	1940-1942
191	William Alan Bishop	Karabük Demir Çelik Fabrikası	Mühendis	1938
192	William Arthur Hodgson	Karabük Demir Çelik Fabrikası	Montör	1939
193	William Burrows	Karabük Demir Çelik Fabrikası	Mütehassıs (ustabaşı)	1939
194	William Edward Buchan	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	Mütehassıs (Ustabaşı)	1939-1942
195	William Farr	Karabük Demir Çelik Fabrikası	Mühendis	1938
196	William Fenkins	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	Mütehassıs (Ustabaşı)	1939-1941
197	William Flecher	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	Kalıpçı (Boru Fab.)	1940
198	William Frederich Chubb	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	Mütehassıs	1942-1945
199	William Frith	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	Mütehassıs (Ustabaşı)	1939-1941
200	William Gemmel	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	Mühendis	1938
201	William Harold Wears	Karabük Demir Çelik Fabrikası	Uzman	1938
202	William Henry Allison	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	Usta	1940
203	William Henry Lees	Karabük Demir Çelik Fabrikası	Mühendis	1938
204	William John Campbel	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	Uzman (Madenci)	1939-1941
205	William Rowland	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	Mütehassıs (İzabeci)	1942-1945

206	William Scott	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu		1944-1947
207	William Twichett	Karabük Demir Çelik Fabrikası	Mühendis (Makine)	1938
208	William Wall	Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Kurumu	Mütehassis (2. İzabeci)	1942-1945

Fabrikada inşaat, montaj ve üretim olmak üzere üç temel başlıkta İngiliz uzmanlar istihdam edilmişlerdir. Fabrikanın açılış yılı olan 1938 yılında inşaat sürecinden sonraki süreç için istihdamlar yapılmış olup en yoğun istihdamlar 1939-1942 yılları arasında yapılmış olmakla beraber 1942 yılından sonra Fabrikadaki İngiliz uzman sayıları düşüş göstermiştir. İngiliz mütehassis General Witham'ın 1942 yılında Karabük Fabrikaları hakkında verdiği rapor bu durumu doğrular mahiyettedir.⁸¹⁶ Ayrıntılı olarak hazırlanan rapor 16 kısımdan oluşmaktadır. Raporun 16. kısmındaki teşkilat bölümünde Türk yetkililerin fabrikanın yönetimini ele almak istedikleri bunun zamanla mümkün olacağı, çalışan yerli işçilerin ve mühendislerin daha birkaç yıllık tecrübelerinin olduğu halde önemli görevlere getirildiklerinden bahsederek İngiliz uzmanların zamanından önce tasfiyesinin Fabrikanın işletilmesi açısından uygun olmadığı, 3-4 yıl içinde İngilizlerin tecrübelerini yerli uzmanlara aktarıp görevlerinin biteceği halde mukavelelerin yenilenmediği bilgileri yer almıştır. Yönetim kadrosu ve yabancı uzmanların ilişkilerinin çok iyi olmadığına, buna karşın bu uzmanların yerli mühendis ve işçilerle iyi ilişkiler kurduklarının altı çizilmiştir. Ayrıca raporda uzmanların müşavir sıfatıyla bulunup hiçbir yetkilerinin olmamasının verimlilik adına sıkıntı yaratacağına değinilmiştir. Fabrikada en son 1952 yılına kadar İngiliz uzman istihdam edilmiştir. 1945 yılından sonra Tom Faint, Frederick Cecil Dixon, H.F.Jefries, Joseph Tudor Morgan ve Albert Smith'in istihdam edildiğini görmekteyiz. Mühendis olan Albert Smith 1946 yılında 2.084,26 lira⁸¹⁷ 1948 yılında 4.350,15 lira⁸¹⁸ en son 1952 yılında 250 Sterlin ücretle⁸¹⁹ istihdam edilmiştir. Ustabaşı olan Frederick Cecil Dixon ise 1946 yılında 827,69 lira⁸²⁰ 1948 yılında ise 2.124,51⁸²¹ lira ücretle istihdam edilmiştir. Yabancı usta ve mühendislerin ücretleri karşılaştırıldığında yaklaşık yarı yarıya fark ettiği görülmektedir. Kararnamesinde sadece

⁸¹⁶ BCA, 30.10.0.0, 171.189.17.

⁸¹⁷ BCA, 30.18.1.2, 110.10.13, 3/3704.

⁸¹⁸ BCA, 30.18.1.2, 105.32.3, 3/8291, 27-74.

⁸¹⁹ BCA, 30.18.1.2, 129.50.19, 3/15228, 27-638.

⁸²⁰ BCA, 30.18.1.2, 111.60.1, 3/4698, 27-123.

⁸²¹ BCA, 30.18.1.2, 105.32.3, 3/8293, 27-123.

uzman olarak geçen H.F. Jeffries ise 1946 yılında 843,10 lira⁸²² 1948 yılında ise brüt 1.837 lira ücret ile istihdam edilmiştir.⁸²³ Emniyet Müfettişi olup uzman olarak istihdam edilen Joseph Tudor Morgan 1946 yılında 990.5⁸²⁴ lira 1948 yılında 2.424,51 lira⁸²⁵ Elektrik ustabaşı olan Tom Faint 1946 yılında 1.100,36 lira⁸²⁶ 1948 yılında 2.339,77 lira⁸²⁷ ücretle istihdam edilmişlerdir. Fabrikada en son kalanlar olmaları dolayısı ile aldıkları ücretleri yaptıkları iş çerçevesinde değerlendirmek istesek de bu konudaki farklılıkların sebepleri açıkça anlaşılamamıştır.

İstihdam edilen uzmanların istihdam sınıfları büyük bir yelpazede gerçekleşmiş olması demir-çelik üretimi konusunda her alanda yerli uzmanlara yol gösterici uzmanların varlığını göstermektedir. Fabrikada 53 mühendis 6 kimyager ve çeşitli alanlarda uzman ve mütahassıs istihdam edilmiştir.⁸²⁸

---

⁸²² BCA, 30.18.1.2, 105.32.3, 3/4355, 27-74.

⁸²³ BCA, 30.18.1.2, 105.32.3, 3/8295, 27-74.

⁸²⁴ BCA, 30.18.1.2, 105.32.3, 3/4682, 27-74.

⁸²⁵ BCA, 30.18.1.2, 105.32.3, 3/8292, 27-74.

⁸²⁶ BCA, 30.18.1.2, 105.32.3, 3/4663, 27-74.

⁸²⁷ BCA, 30.18.1.2, 105.32.3, 3/8294, 27-74.

⁸²⁸ BCA, 30.18.1.2, 86.27.7; BCA, 30.18.1.2, 86.32.2; BCA, 30.18.1.2, 84.74.9; BCA, 30.18.1.2, 97.69.9; BCA, 30.18.1.2, 105.32.3; BCA, 30.18.1.2, 84.78.4; BCA, 30.18.1.2, 87.44.19; BCA, 30.18.1.2, 86.20.11; BCA, 30.18.1.2, 89.102.3; BCA, 30.18.1.2, 85.120.11; BCA, 30.18.1.2, 87.69.2; BCA, 30.18.1.2, 86.33.1; BCA, 30.18.1.2, 86.32.12; BCA, 30.18.1.2, 84.70.12; BCA, 30.18.1.2, 86.27.6; BCA, 30.18.1.2, 93.109.20; BCA, 30.18.1.2, 88.92.18; BCA, 30.18.1.2, 85.109.14; BCA, 30.18.1.2, 99.61.8; BCA, 30.18.1.2, 85.92.14; BCA, 30.18.1.2, 86.29.20; BCA, 30.18.1.2, 86.25.19; BCA, 30.18.1.2, 79.90.12; BCA, 30.18.1.2, 82.17.18; BCA, 30.18.1.2, 89.102.3; BCA, 30.18.1.2, 26.27.4; BCA, 30.18.1.2, 87.44.19; BCA, 30.18.1.2, 87.60.8; BCA, 30.18.1.2, 93.109.20; BCA, 30.18.1.2, 105.32.3; BCA, 30.18.1.2, 85.112.4; BCA, 30.18.1.2, 105.32.3; BCA, 30.18.1.2, 85.112.17; BCA, 30.18.1.2, 79.90.12; BCA, 30.18.1.2, 86.32.12; BCA, 30.18.1.2, 105.32.3; BCA, 30.18.1.2, 86.24.3; BCA, 30.18.1.2, 85.112.7; BCA, 30.18.1.2, 105.32.3; BCA, 30.18.1.2, 93.109.20; BCA, 30.18.1.2, 86.20.11; BCA, 30.18.1.2, 85.109.14; BCA, 30.18.1.2, 88.77.7; BCA, 30.18.1.2, 113.39.16; BCA, 30.18.1.2, 87.56.17; BCA, 30.18.1.2, 84.78.4; BCA, 30.18.1.2, 84.74.9; BCA, 30.18.1.2, 86.32.12; BCA, 30.18.1.2, 85.102.3; BCA, 30.18.1.2, 99.61.8; BCA, 30.18.1.2, 84.70.12; BCA, 30.18.1.2, 85.109.14; BCA, 30.18.1.2, 83.34.11; BCA, 30.18.1.2, 87.62.11; BCA, 30.18.1.2, 79.86.18; BCA, 30.18.1.2, 89.102.3; BCA, 30.18.1.2, 101.54.3; BCA, 30.18.1.2, 87.44.19; BCA, 30.18.1.2, 87.60.8; 111.57.2; BCA, 30.18.1.2, 91.41.16; BCA, 30.18.1.2, 110.10.13; BCA, 30.18.1.2, 129.50.19; BCA, 30.18.1.2, 90.36.14; BCA, 30.18.1.2, 99.71.6; BCA, 30.18.1.2, 88.93.16; BCA, 30.18.1.2, 97.114.20; BCA, 30.18.1.2, 107.88.1; BCA, 30.18.1.2, 107.91.10; BCA, 30.18.1.2, 90.34.10; BCA, 30.18.1.2, 90.11.12; BCA, 30.18.1.2, 107.88.12; BCA, 30.18.1.2, 85.109.14; BCA, 30.18.1.2, 101.60.1; BCA, 30.18.1.2, 92.72.17; BCA, 30.18.1.2, 107.84.12; BCA, 30.18.1.2, 100.99.12; BCA, 30.18.1.2, 91.41.16; BCA, 30.18.1.2, 99.71.6; BCA, 30.18.1.2, 91.43.11; BCA, 30.18.1.2, 106.59.6; BCA, 30.18.1.2, 99.65.13; BCA, 30.18.1.2, 88.93.16; BCA, 30.18.1.2, 108.50.20; BCA, 30.18.1.2, 89.11.21; BCA, 30.18.1.2, 108.39.17, BCA, 30.18.1.2, 100.99.11; BCA, 30.18.1.2, 108.40.6; BCA, 30.18.1.2, 102.55.12; BCA, 30.18.1.2, 104.3.25; BCA, 30.18.1.2, 104.11.9; BCA, 30.18.1.2, 99.71.6; BCA, 30.18.1.2, 107.87.6; BCA, 30.18.1.2, 91.57.1; BCA, 30.18.1.2, 109.57.20; BCA, 30.18.1.2, 85.109.14; BCA, 30.18.1.2, 102.55.11, BCA, 30.18.1.2, 91.48.11; BCA, 30.18.1.2, 91.69.14; BCA, 30.18.1.2, 105.44.10; BCA, 30.18.1.2, 108.39.6; BCA, 30.18.1.2, 102.55.10; BCA, 30.18.1.2, 108.84.16; BCA, 30.18.1.2, 90.36.14; BCA, 30.18.1.2, 229.2.6; BCA, 30.18.1.2, 92.72.17; BCA, 30.18.1.2, 91.48.11.

İngiliz uzmanların demir- çelik konusundaki dünyadaki tartışmasız olan maharetlerini Türkiye'deki uzmanlara aktarması ve bir sanayi kolunun kurulması konusunda yaptıkları öncülük Türkiye'nin modernleşmesi kapsamındaki katkılarını gösteren en büyük örnektir. Sanayi kuruluşunun o yöredeki istihdamı arttırıp imar faaliyetlerinin gerçekleşmesiyle nüfusun artmasına ve refah seviyesinin yükselmesine olan katkılarından bahsetmeden geçmemek gerekmektedir.

3.1.3. Madencilik Alanı

Sanayinin hammaddesi olan madenlerin çıkarılması ve işlenmesi ülkenin kaynaklarının kullanılması dışarıya bağımlılığın azalması yönüyle önemlidir. Cumhuriyet döneminin ana vurgusu olan millileşme politikası gereği kendi kaynaklarımızın kendimiz tarafından çıkarılması ve işletilmesi meselesinin üzerinde durulmuş, bu amaca hizmet edecek düzenlemelerin yanı sıra madenleri tespit edecek ve çıkaracak resmî kurumların açılması hususunda kararlı davranılmıştır. Bu kapsamda 2804 sayılı Kanunla kurulan Maden Tetkik Arama (MTA) Enstitüsünün kurulması ile ilgili Kanunun 2. maddesinde madencilikle ilgili tüm tetkik ve çıkarma vs. işlerinin yanında maden işlerinde çalışacak Türk mühendis, fen memuru, işçi ustabaşı ve uzman yetiştirilmesi görevi de verilmiştir.⁸²⁹ Aynı Kanun'un 11. Maddesinde M.T.A. Enstitüsünün varidatı meselesi C bendinde maden ocağı işletmecilerinin istihdam ettikleri yabancı uzman mukabilindeki ücreti Türk genci yetiştirmek amacıyla Enstitüye verilmek üzere hazineye yatırmaları hususunun belirtilmesi, yerli işbilir kişilerin yetiştirilmesi konusunda devletin hassasiyetini açıkça göstermektedir. Bu madde, maden işleri konusunda yabancı uzman istihdamına olan tevessülün yüksek oranda varlığını gösteren ve bu yönelişin önüne geçmek için de önlem olarak alınmış karar olduğu kanaati uyanmaktadır.

Aynı gün yayımlanan 2805 sayılı Kanun'la maden, taşocağı ve elektrik işleri yönetim finanse, şirketlerin kurulması, ürünlerin alım-satım işleri gibi birçok alanda madencilik sektörünü desteklemek üzere kurulmuştur.⁸³⁰ Madencilik alanında yabancı uzman

---

⁸²⁹ Resmî Gazete, 22.06.1935, 5379.

⁸³⁰ Resmî Gazete, 22.06.1935, 5379.

istihdamının aşikâr olduğu görülmekle birlikte 1924-1975 yıllarında 67 Fransız uzman⁸³¹, Macar asıllı Prof. Geza Telaki, Prof. Louis de Loczy başta olmak üzere madencilik alanında çeşitli sahalarda 12 Macar uzman⁸³² ve 61 İngiliz uzman istihdam edilmiştir. Ayrıca belgede ek olmadığı için isimlerine ulaşılamayan sekiz İngiliz uzmanın 1941 yılında MTAda çalışmalarına izin verilmesine dair kararname bulunmaktadır.⁸³³ Çalışmamızın kapsadığı zaman aralığının dışında olmakla beraber 1935-1980 yılları arasında Alman, Fransız ve İngiliz uzmanlar çoğunlukta olarak birçok ülkeden 445 yabancı uzman istihdam edilmiştir.⁸³⁴ İngiliz uzmanların madencilik sektöründe istihdam edildikleri kurumlara göre hazırlanmış olan veriler Tablo 27’de verilmiştir.

Tablo 27. Madencilik Alanında İstihdam Edilen İngiliz Uzmanlar

Sıra	Adı ve Soyadı	Türkiye’de Hangi Kurumda çalıştığı	İstihdam Türü	İstihdam Tarihi
1	James Trail	Divriği Madeni	Mühassıs (Maden Mühendis)	1943
2	Charles Leonard Palmer	Eti Maden İşletmeleri	Mühassıs	1942
3	Fredrik Charles Skinner	Eti Maden İşletmeleri	Mühassıs	1942
4	James Trail	Eti Maden İşletmeleri	Mühassıs (Maden Mühendisi)	1942
5	James Trail	EtiBank	Uzman	1945-1946
6	Michael J. Collow	EtiBank		27.07.1944
7	Oliver Ernest Jager	EtiBank Kuvârşan Madeni İşletmesi	Mühassıs (İzabe)	1940-1945
8	Palmers	Maadin Umum Müdürlüğü	Mühassıs (Maden)	1937
9	Clive Stepmen Butchins	Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü		15.07.1962
10	Cunnigham Graig	Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü	Jeolog (Petrol Arama İşi)	1938
11	Derek Taylor	Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü	Jeolog	1962
12	Dr. Schakleton	Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü	Mühassıs (Jeoloji)	1940
13	Frank Mc. Gauley	Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü	Mühassıs (Petrol Sondaj)	1939-1941
14	H. Huttenhain	Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü		26.02.1958
15	Herman Borcherd	Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü		27.04.1959
16	Prof. John Edwin Hemingway	Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü		29.03.1966

⁸³¹ Baylı, agt., s.177.

⁸³² Yıldırım, “Cumhuriyet Döneminde Türk-Macar...”, s.128,129.131.

⁸³³ BCA, 30.18.1.2, 2/15788.

⁸³⁴ Metehan Şahin, Türker Şimşek, “Türk Madencilik Sektöründe Yabancı Uzman İstihdamı”, *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2021, Cilt VII, Sayı 2, ss.307-326, s.319.

17	Joseph Slomonick	Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü	Jeolog	1939-1941
18	Dr. C.H.James	Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü		1966
19	Raymond Crawford	Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü	Jeolog	1963
20	Robert Hall	Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü		15.07.1962
21	Roger Higgs	Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü	Uzman	1961
22	Roger Masen	Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü		15.07.1962
23	Thomas William Dagg	Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü		1942-1944
24	W. Domzalski	Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü		15.08.1960
25	A.T. Donghus	Murgul Bakır Madeni	Uzman (Elektrik montörü)	1949
26	Albert Hewitt Grey	Murgul Bakır Madeni	Amir (Atölyeler Baş amiri)	1940-1949
27	Albert William Chapman	Murgul Bakır Madeni		1945-1947
28	Archibald Münro	Murgul Bakır Madeni	Mühassıs	1940
29	Archibald Simons	Murgul Bakır Madeni	Mühassıs	1940
30	Arnold Swayne Williams	Murgul Bakır Madeni		1940
31	B. Robie	Murgul Bakır Madeni	Ustabaşı	1949
32	C.A. Booth	Murgul Bakır Madeni	Uzman (Mühendis)	1949-1951
33	C.B. Neild	Murgul Bakır Madeni	Uzman (Makine montörü)	1949-1951
34	C.R. Birdwood	Murgul Bakır Madeni	Mühendis (Baş)	1947-1950
35	Charles H. Edmons	Murgul Bakır Madeni	Uzman (Makine mühendisi)	1950-1951
36	Charles Hagon	Murgul Bakır Madeni	Mühassıs	1940
37	F.F. Casey	Murgul Bakır Madeni	Uzman (Elektrik ustabaşı)	1949
38	Frank Trayhom	Murgul Bakır Madeni		5.05.1949
39	Fredrik Charles Skinnr	Murgul Bakır Madeni	Mühassıs	1939
40	G.T. Hadgraft	Murgul Bakır Madeni		1948-1950
41	Gendal Jenkin	Murgul Bakır Madeni	Mühassıs	1939
42	İ.S.Panton	Murgul Bakır Madeni	Mühendis	1948-1950
43	J. Kirkpatrick	Murgul Bakır Madeni	(Topograf)	1949-1951
44	J.S. Stammers	Murgul Bakır Madeni	Mühendis	1948-1950
45	James Douglas	Murgul Bakır Madeni		1948-1950
46	James Trail	Murgul Bakır Madeni	Mühendis	1940-1951
47	John Angus Jaques	Murgul Bakır Madeni	Mühassıs	1939
48	John Edwin Jones	Murgul Bakır Madeni	Topograf	1948-1950
49	John Owen Ambler	Murgul Bakır Madeni		1939-1941
50	L.G. Steele	Murgul Bakır Madeni	Ustabaşı	1949
51	Leonard Walter Dace	Murgul Bakır Madeni	Ustabaşı	1949
52	N.F. Bartley	Murgul Bakır Madeni	Uzman	1950
53	Norman Boucher Heads	Murgul Bakır Madeni	Mühendis	1948-1950

54	Oliver Ernest Jager	Murgul Bakır Madeni	Mütehasıs (İzabe)	1950
55	Pringle Smith	Murgul Bakır Madeni	Mütehasıs	1940
56	R. W. Wallace	Murgul Bakır Madeni	Mühendis	1947-1949
57	Richard James	Murgul Bakır Madeni	Mütehasıs	1939
58	Robin William Wallace	Murgul Bakır Madeni		1945-1947
59	S.E. Robinson	Murgul Bakır Madeni	Uzman	1950
60	Thomas Henry Hunter	Murgul Bakır Madeni	Mütehasıs	1939
61	W.J. Philipps	Murgul Bakır Madeni	(Mühendis)	1939-1951

İngiliz uzmanlar 1937-1966 yılları arasında Divriği Madeni 1, Murgul Bakır Madeni⁸³⁵ 37, Etibank⁸³⁶ 2, Etibank Kuvarsan Madeni İşletmesi⁸³⁷ 1, Eti Maden İşletmeleri⁸³⁸ 3, MTA⁸³⁹ 16, Maadin Umum Müdürlüğünde⁸⁴⁰ 1 kişi olarak istihdam edilmişlerdir. Gelen İngiliz uzmanlardan birçoğu mühendis olarak istihdam edilmiştir. Kararnamelerde genellikle akademik ünvanların kullanılmadığı istihdam türlerinin uzman ya da mütehasıs olarak telaffuz edildiği, kişilere ait kararnamelerde akademik ünvanları ya da meslekleri belirtilenleri ayrıca listelerde açıkça gösterdiğimizi tekrar hatırlatmakta fayda olacaktır. Dr. C.H. James MTA Enstitüsünde 1966 yılında 4.672,45 lira ücretle istihdam edilmiştir.⁸⁴¹ Aynı kararnamede Fransız Profesör Louis Dubertret de aynı ücretle istihdam edilmiştir. Burada akademik ünvanların ücrete yansması görülememektedir. Sebepleri ise sadece tahminimize kalmış durumdadır. Ücret meselesinde herhangi bir standardın olmadığına dair başka bir örnek ise 1966 yılında MTA Enstitüsünde istihdam edilen

⁸³⁵ BCA, 30.18.1.2, 121.97.18, 3/10459, 27-376; BCA, 30.18.1.2, 119.48.15, 3/9474, 27-376; BCA, 30.18.1.2, 116.35.15, 3/7503, 27/376; BCA, 30.18.1.2, 89.116.6, 2/12466, 243-771; BCA, 30.18.1.2, 109.62.1, 3/3208; BCA, 30.18.1.2, 121.102.4, 3/10545, 27-502; BCA, 30.18.1.2, 121.83.14, 3/10173, 27-481; BCA, 30.18.1.2, 212.83.10, 3/10169, 27/483; BCA, 30.18.1.2, 105.31.10, 3/10593, 3/7070, 2/12822; BCA, 30.18.1.2, 90.20.7, 2/12965, 243-502; BCA, 30.18.1.2, 120.57.9, 3/9648, 27-438; BCA, 30.18.1.2, 123.69.4, 3/11765, 27-502; BCA, 30.18.1.2, 121.83.10, 3/10169, 27-483; BCA, 30.18.1.2, 124.91.10, 3/12213, 27-502; BCA, 30.18.1.2, 117.70.11, 3/78199, 27-410; BCA, 30.18.1.2, 121.97.18, 3/10459, 27-276; BCA, 30.18.1.2, 119.23.4, 3/9023, 27-439; BCA, 30.18.1.2, 116.35.15, 3/7053, 27-376; BCA, 30.18.1.2, 115.86.15, 3/8686, 27-276; BCA, 30.18.1.2, 116.38.6, 3/7554, 27-399; BCA, 30.18.1.2, 87.60.10, 2/11342; BCA, 30.18.1.2, 122.20.4, 3/10785, 27-501; BCA, 30.18.1.2, 122.33.10, 3/1105, 27-508; BCA, 30.18.1.2, 117.68.13, 3/8161, 27-394; BCA, 30.18.1.2, 121.97.18, 3/1059, 27-276; BCA, 30.18.1.2, 119.48.15, 3/9474, 27-376; BCA, 30.18.1.2, 121.102.4, 3/10545, 27-502; BCA, 30.18.1.2, 89.116.6, 2/12466, 243-771; BCA, 30.18.1.2, 121.83.14, 3/10173, 27481.

⁸³⁶ BCA, 30.18.1.2, 107.97.19, 3/2145, 27-42; BCA, 30.18.1.2, 105.31.10, 2/20221, 27.

⁸³⁷ BCA, 30.18.1.2, 93.114.1, 2/14841, 27-243; 107.97.18, 3/2144, 27-42.

⁸³⁸ BCA, 30.18.1.2, 105.31.10, 2/17334, 27.

⁸³⁹ BCA, 30.18.1.2, 82.23.14, 2/8413, 243-304; BCA, 30.18.1.2, 164.11.4, 6/301, 27-1D; BCA, 30.18.1.2, 91.43.9, 2/13429, 243-523; BCA, 30.18.1.2, 89.113.18, 2/12418, 184-163; BCA, 30.18.1.2, 93.118.16, 2/14936; BCA, 30.18.1.2, 184.13.11, 6/7267, 27-9; BCA, 30.18.1.2, 163.64.20, 6/1406, 6/80; BCA, 30.18.1.2, 106.51.20, 3/1236, 27-117; BCA, 30.18.1.2, 99.69.6, 2/18475, 243-625. BCA, 30.18.1.2, 148.10.6; BCA, 30.18.1.2, 152.20.20; BCA, 30.18.1.2, 284.51.6.

⁸⁴⁰ BCA, 30.18.1.2, 76.54.15, 2/6884, 243-270.

⁸⁴¹ BCA, 30.18.1.2, 199.65.9, 6/7053, 27.

Avusturya uyruklu Prof. Dr. Alfret Pollak'ın 13.598,65 lira ücretle istihdam edilmesidir.⁸⁴² 1966 yılında İngiliz Prof. John Edwin Hemigway ise günlük 100 lira yevmiye ile MTAda istihdam edilmiştir.⁸⁴³ Bazı uzmanların ücretlerinde kısa süre içinde düzenleme yapılmıştır. Şöyle ki İngiliz Dr. Domzalski 18.08.1960 tarih 5/238 sayılı kararlar MTA da 4.800 lira ücretle istihdam edilmişken Ekim ayı itibariyle ücreti 5.177 liraya çıkarılmıştır.⁸⁴⁴ İstihdam kararnamelerinden de anlaşılacağı üzere aynı kurumda aynı yılda istihdam edilen uzmanların maaş farklarını açıklayıcı resmî bilgiye ulaşılamamıştır.

Madencilik sektöründe istihdam edilen İngilizlerin diğer yabancı uzmanlarla kişi sayısı olarak karşılaştırıldığında İngilizlerin çoğunlukta olduğu anlaşılmaktadır. İngiliz uzmanlar madencilik sektöründe kendi aralarında karşılaştırıldığında yoğunluk olarak MTA ve Murgul Bakır Madeninde istihdam edilerek bilgi ve tecrübelerini aktardıkları düşünülmektedir. Madencilik sektöründe istihdam edilmiş uzmanların ünvanları ve sayılarını içeren bilgiler Tablo 28'de verilmiştir.

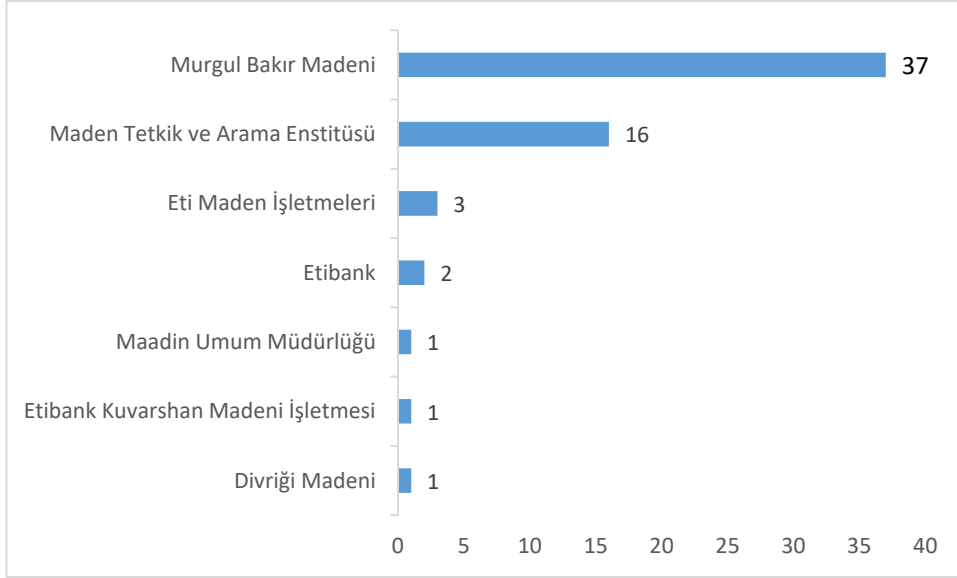
Tablo 28. Madencilik Alanındaki İstihdam Türlerine Göre Uzman Sayıları ve Oranları

İstihdam Alanı	Kişi Sayısı	% Oranlar
Mühendis	11	16
Usta-Mütehassis-Uzman	31	44
Jeolog-Topograf	5	7
Belli olmayan	15	21
İsimleri Bilinmeyen	8	11

⁸⁴² BCA, 30.18.1.2, 169.68.9, 6/7113, 27.

⁸⁴³ BCA, 30.18.1.2, 194.23.15, 6/6219, 27.

⁸⁴⁴ BCA, 30.18.1.2, 157.21.15, 5/419, 27.

Şekil 4. Madencilik Alanında İstihdam Edilen İngiliz Uzmanların İstihdam Yerlerine Göre Sayıları

3.2. ASKERİ ALANDA İSTİHDAM EDİLEN UZMANLAR

Çalışmanın dönemi içinde askeri alanda; 152 İngiliz uzman istihdam edilmiştir. En erken 1931 yılında Oana Korney Deniz Harp Mektebinde İngilizce öğretmeni olarak istihdam edilmiştir.⁸⁴⁵ Diğer istihdamlar çalışmanın Türk-İngiliz İlişkileri başlığında bahsedilen tarihsel sürece uygun olarak II. Dünya Savaşı dönemlerine rastlamaktadır. Dönemin en belirgin özelliğini kısaca hatırlatmak gerekirse Türkiye I. Dünya Savaşı sonrası dış politikadaki problemlerini çözüme kavuşturduktan sonra özellikle Milletler Cemiyeti'ne girmesi dolayısı ile dış politikasının temelini oluşturan “Yurtta sulh cihanda sulh” politikası gereği savaş ortamından uzak durmuştur. İngiltere II. Dünya Savaşı başında Türkiye'nin yanında olmasını çok önemsemiş, Türkiye-İngiltere ve Fransa'nın taraf olduğu karşılıklı yardımlaşmayı temel alan anlaşma (19 Ekim 1939) gereğince Türkiye'nin güvenliği için savaş döneminde çeşitli yardımlarda bulunmuştur. İngiltere'nin güçlü olduğu hava kuvvetleri yönünden Türk hava kuvvetlerine sağladığı katkı aynı zamanda Türkiye'nin savunmasının hassas noktalarından birisi olan Boğazların önemi doğrultusunda eğitim, inşaat malzeme satışı gibi konularda destek vermiştir. Ayrıca 1941 yılında karşılık bulmasa da İngiltere'nin Türkiye'de hava üssü kurmak istemesi ve Amerikan silah yardımlarının İngiltere üzerinden Türkiye'ye

⁸⁴⁵ BCA, 30.18.1.2, 19.30.14, 11049, 241-42.

ulaştırıldığını da hatırlayarak bu alanda savaş döneminde İngiltere'nin desteğini açıklamak mümkün olacaktır. Bu destekler vesilesi ile de askeri alanda birçok İngiliz uzman Türkiye'de çeşitli sürelerde istihdam edilmiştir. Askerî alandaki İngiliz uzmanların istihdamları, istihdam yıllarına göre sıralanarak Tablo 29'da verilmiştir.

Tablo 29. Askeri Alanda İstihdam Edilen İngiliz Uzmanlar

Sıra	Adı Soyadı	Türkiye'de çalıştığı Kurum	Türkiye'de Yaptığı Görev	İstihdam Tarihi
1	F.L.S.Mark Moseley	Hava Birlikleri	Montaj işleri öğretimi	1939
2	Kenneth Fitzgerald Secholes	Hava Birlikleri	Montaj işleri Öğretimi	1939
3	R.S.Burles	Hava Birlikleri	Montaj işleri öğretimi	1939
4	Edward Seth Hatton	Çanakkale Müstahkem Mevki Top İnşası	Kâtip	1940
5	Alexander Hamilton	Çanakkale Müstahkem Mevki Top İnşası	Muhasebeci	1940
6	George Henry Valentine	Çanakkale Müstahkem Mevki Top İnşası	Muhasip	1940
7	F.J.C.Web	Çanakkale Top Mevzi Muhasebe	Muhasip	1940
8	Alan Linooln Beechey Lloyd	Çanakkale Müstahkem Mevki Top İnşası	Mühendis	1940
9	Alexander Pirie Hogarth Adamson	Çanakkale Müstahkem Mevki Top İnşası	Mühendis	1940
10	Clifford Percy Freeman	Çanakkale Müstahkem Mevki Top İnşası	Mühendis	1940
11	John James Johnson Mushet	Çanakkale Müstahkem Mevki Top İnşası	Mühendis	1940
12	John Wyngate Perkins	Çanakkale Müstahkem Mevki Top İnşası	Mühendis	1940
13	Samuel Stanley North	Çanakkale Müstahkem Mevki Top İnşası	Mühendis	1940
14	John Banks Norton	Çanakkale Müstahkem Mevki Top İnşası	Mühendis (Makine)	1940
15	Ronald Jams Weberonv	İngiltere'den Alınan Motorların Montajı	Mühendis (Tayyare)	1940
16	Donald William Haime	Kütahya 4. Tayyare Alayı	Mühendis (Tayyare ve Motor)	1940
17	John Hanley	Çanakkale Mevzileri Top Yerleştirilmesi	Mütehasıs	1940
18	Bartholemew	Hava Harp Akademisi	Mütehasıs Öğretmen Yarbay	1940
19	Worley-Harris	Hava Harp Akademisi	Mütehasıs Yarbay (Öğretmen)	1940
20	Blampfield	Askeri İnşaatlar	Teknisyen	1940
21	Bowman	Askeri İnşaatlar	Teknisyen	1940
22	Dutton	Askeri İnşaatlar	Teknisyen	1940
23	Gudgeon	Askeri İnşaatlar	Teknisyen	1940
24	Hartnel	Askeri İnşaatlar	Teknisyen	1940
25	Henderson	Askeri İnşaatlar	Teknisyen	1940
26	J.R.Harris	Askeri İnşaatlar	Teknisyen	1940

27	King	Askeri İnşaatlar	Teknisyen	1940
28	Lavejoy	Askeri İnşaatlar	Teknisyen	1940
29	Lennox	Askeri İnşaatlar	Teknisyen	1940
30	Machin	Askeri İnşaatlar	Teknisyen	1940
31	Maycock	Askeri İnşaatlar	Teknisyen	1940
32	Mcatteer	Askeri İnşaatlar	Teknisyen	1940
33	Moneilage	Askeri İnşaatlar	Teknisyen	1940
34	Patterson	Askeri İnşaatlar	Teknisyen	1940
35	Robinson	Askeri İnşaatlar	Teknisyen	1940
36	W.Lloyd	Askeri İnşaatlar	Teknisyen	1940
37	William John Cameron	Çanakkale Müstahkem Mevki Top İnşaaası	Usta (Bünyevi Çelik)	1940
38	George Wilfred	Çanakkale Müstahkem Mevki Top İnşaaası	Ustabaşı	1940
39	Thomas Henry Vithey	Çanakkale Müstahkem Mevki Top İnşaaası	Ustabaşı	1940
40	D. Parker	Çanakkale ve Karadeniz Boğazları İzmit Körfezi Ağ Mania		1940
41	D. Traveller	Çanakkale ve Karadeniz Boğazları İzmit Körfezi Ağ Mania		1940
42	E.R. Katchell	Çanakkale ve Karadeniz Boğazları İzmit Körfezi Ağ Mania		1940
43	G. Gameron	Çanakkale ve Karadeniz Boğazları İzmit Körfezi Ağ Mania		1940
44	Frank Herbert Jones	Çanakkale ve Karadeniz Boğazları İzmit Körfezi Ağ Mania		1940
45	P.R. Katchell	Çanakkale ve Karadeniz Boğazları İzmit Körfezi Ağ Mania		1940
46	Garpenter	Eskişehir Hava Okulu	Öğretmen (Uçuş)	1941
47	Norris	Eskişehir Hava Okulu	Öğretmen (Uçuş)	1941
48	Payne	Eskişehir Hava Okulu	Öğretmen (Uçuş)	1941
49	Smith	Eskişehir Hava Okulu	Öğretmen (Uçuş)	1941
50	Fal Coner	Eskişehir Hava Okulu	Öğretmen Astsubay (Uçuş)	1941
51	Ellis	Hava Harp Akademisi	Öğretmen Binbaşı (Hava Tabiyesi)	1941
52	Pearce	Eskişehir Hava Okulu	Öğretmen Teğmen (Uçuş)	1941
53	Young	Çorlu 5. Tayyare Alayı	Öğretmen Yüzbaşı (Uçuş)	1941
54	Stephens	Kütahya 4. Tayyare Alayı	Öğretmen Yüzbaşı (Uçuş)	1941
55	J. Rainas	Eskişehir Hava Okulu	Öğretmen Hv. Binbaşı (Uçuş)	1941
56	Lesli Stuart Turner	İngiltere'den Gelen Top, İşildak, Dinleme ve Motorlu Vasıtaların Tasnif Depo Bakım ve Tevzi İşleri	(Teğmen)	1942
57	Halstead	Dinleme ve İhbar İstasyonları	(Üsteğmen)	1942
58	Russel	İngiltere'den Gelen Top, İşildak, Dinleme ve Motorlu Vasıtaların Tasnif Depo Bakım ve Tevzi İşleri	(Yarbay)	1942
59	C.J. Laubscher	Hava Birlikleri	(Yüzbaşı)	1942
60	Houlgate	Dinleme ve İhbar İstasyonları	Deniz Yüzbaşı	1942
61	J.P. Vylson	Dinleme ve İhbar İstasyonları	Deniz Yüzbaşı	1942
62	P.E. Burges	Dinleme ve İhbar İstasyonları	Deniz Yüzbaşı	1942

63	William Norman Mc Leod	Çanakkale Top Mevzii İnşaatı	Mühendis	1942
64	J.F.W. Saunders	İzmir Tayyare Tugayı	Mütehassıs Telsiz Gediklisi	1942
65	James Morrison Weir	Askeri Fabrikalar Umum Müdürlüğü	Mütehassıs (Kimyager)	1942
66	Sidney Charles Tyrrell	Askeri Fabrikalar Umum Müdürlüğü	Mütehassıs (Muhasebe)	1942
67	B.Evans	Askeri Fabrikalar Umum Müdürlüğü	Mütehassıs (Mühendis Makine)	1942
68	Charles Edward İffla	Askeri Fabrikalar Umum Müdürlüğü	Mütehassıs (Mühendis Makine)	1942
69	Eric Alfred Read	Askeri Fabrikalar Umum Müdürlüğü	Mütehassıs (Mühendis Makine)	1942
70	Christopher Winnerah	Askeri Fabrikalar Umum Müdürlüğü	Mütehassıs (Mühendis Top)	1942
71	Edward Jhon Greenaway	Askeri Fabrikalar Umum Müdürlüğü	Mütehassıs (Mühendis)	1942
72	George Frederick Blington	Askeri Fabrikalar Umum Müdürlüğü	Mütehassıs (Mühendis)	1942
73	James Caddie Begg	Askeri Fabrikalar Umum Müdürlüğü	Mütehassıs (Mühendis)	1942
74	E.G. Boyce	Askeri Fabrikalar Umum Müdürlüğü	Mütehassıs (Teknisyen)	1942
75	Fermor Hesketh	27.Teyyare Defi Taburu	Mütehassıs Binbaşı (Işıldak)	1942
76	Bennison	Eskişehir Hava Okulu	Öğretmen (Uçuş)	1942
77	Ware	Eskişehir Hava Okulu	Öğretmen (Uçuş)	1942
78	Smith	Harp Akademisi	Öğretmen Binbaşı (Tank Defi Tabiyesi)	1942
79	A.W. Hewward	2. Teyyare Alayı	Öğretmen Binbaşı (Uçuş)	1942
80	Corchrane	Hava Birlikleri	Öğretmen Binbaşı (Uçuş)	1942
81	Yaxeley	Hava Harp Akademisi	Öğretmen Yarbay (Deniz keşfi, Kafile himayesi, gece uçuşu)	1942
82	P.M. Courlander	Askeri Fabrikalar Umum Müdürlüğü	Zeytinburnu Silah Fabrikası (üsteğmen)	1942
83	Donald Stuort Scott	İzmir Tayyare Tugayı	Öğretmen Binbaşı (Uçuş)	1943
84	Fogg Elbot	Deniz Harp Akademisi	(Deniz Albay)	1944
85	Michael Daniel O'hare	Ankara Muharebe Parkı	Mütehassıs (Yüzbaşı)	1944
86	Charles Dudley Harrison	Hava Birlikleri	Mütehassıs Talim Terbiye (Atıcı ve Telsizci)	1944
87	George Telfer Maloney	Hava Birlikleri	Mütehassıs Talim Terbiye (atıcı ve telsizci)	1944
88	Ivor Claude Dun	Hava Birlikleri	Mütehassıs Talim Terbiye (atıcı ve telsizci)	1944

89	Rober Hary Harvey	Hava Birlikleri	Mühassıs Talim Terbiye (atıcı ve telsizci)	1944
90	Kenneth Chon Gage	Hava Birlikleri	Mühassıs Talim Terbiye (Elektrikçi)	1944
91	Arget Blundell	Hava Kuvvetleri	Talim Terbiye	1944
92	Arthur Harry Ball	Hava Kuvvetleri	Talim Terbiye	1944
93	Berd George Charplon	Hava Kuvvetleri	Talim Terbiye	1944
94	Charles William Rowland Wilson	Hava Kuvvetleri	Talim Terbiye	1944
95	Christopher Victor Burgess	Hava Kuvvetleri	Talim Terbiye	1944
96	E.P. Farmer	Hava Kuvvetleri	Talim Terbiye	1944
97	Henry Thomas Venner	Hava Kuvvetleri	Talim Terbiye	1944
98	J.F.C. Malrose	Hava Kuvvetleri	Talim Terbiye	1944
99	J.S. Rindle	Hava Kuvvetleri	Talim Terbiye	1944
100	Jack TOBEY	Hava Kuvvetleri	Talim Terbiye	1944
101	James Hall	Hava Kuvvetleri	Talim Terbiye	1944
102	James William Vestlant	Hava Kuvvetleri	Talim Terbiye	1944
103	Jhon Leslie Honley	Hava Kuvvetleri	Talim Terbiye	1944
104	John Alexander Rae	Hava Kuvvetleri	Talim Terbiye	1944
105	John Miller Glassford	Hava Kuvvetleri	Talim Terbiye	1944
106	Maurice George Blackwel	Hava Kuvvetleri	Talim Terbiye	1944
107	R.A. Jobson	Hava Kuvvetleri	Talim Terbiye	1944
108	Raymond Francis Shadroch Pendry	Hava Kuvvetleri	Talim Terbiye	1944
109	Robert Arthur WARD	Hava Kuvvetleri	Talim Terbiye	1944
110	Roy Springett	Hava Kuvvetleri	Talim Terbiye	1944
111	Thomas Joseph Coe	Hava Kuvvetleri	Talim Terbiye	1944
112	William VALLWORK	Hava Kuvvetleri	Talim Terbiye	1944
113	Jean Naylar	Gülhane Askeri Doktor Tatbikat Okulu	Öğretmen (İngilizce)	1945
114	J.F. Fraser D.F. G	Hava Harp Akademisi	Öğretmen Yarbay	1945
115	R.M. Duke Woolley D.S. D	Hava Harp Akademisi	Öğretmen Yarbay	1945
116	I.F.C. Smith	Harp Akademisi	Öğretmen Yarbay (Tank Tabiyesi)	1945
117	J. Percy	Ankara Depolar Komutanlığı	Uzman	1945
118	W. Balcner	Ankara Depolar Komutanlığı	Uzman	1945
119	Regg E.S.	Genelkurmay Başkanlığı	Öğretmen (İngilizce Dil Kursu)	1946
120	Samson T.W.	Genelkurmay Başkanlığı	Öğretmen (İngilizce Dil Kursu)	1946

121	Baker	Millî Savunma Bakanlığı ve Genelkurmay Başkanlığı	Öğretmen (İngilizce Kurs)	1946
122	Bell	Millî Savunma Bakanlığı ve Genelkurmay Başkanlığı.	Öğretmen (İngilizce kurs)	1946
123	Closse Brooks	Millî Savunma Bakanlığı ve Genelkurmay Başkanlığı	Öğretmen (İngilizce Kurs)	1946
124	Beal	Millî Savunma Bakanlığı ve Genelkurmay Başkanlığı	Öğretmen (İngilizce kurs)	1946
125	M.M. Stephens	Hava Harp Akademisi	Öğretmen Yarbay	1946
126	D.M. Dillon	Eskişehir Hava Okulu	Uzman Yüzbaşı (Fotoğraf)	1946
127	Welford	Eskişehir Hava Okulu	Uzman Yüzbaşı (Fotoğraf)	1946
128	P. Booth	Deniz Okul ve Kurslar Komutanlığı	Eğitmen Ön Yüzbaşı (Radar)	1947
129	A.C. Brown	Hava Harp Akademisi	Öğretmen Albay (Havacılık)	1948
130	Doran	Hava Harp Akademisi	Öğretmen Yarbay (Havacılık)	1948
131	Garner	Hava Harp Akademisi	Öğretmen Yarbay (Havacılık)	1948
132	E.G. Hadfield	Yurt içi Uçaksavar Silahlarının Yer ve Miktar Tespiti	Uzman (Binbaşı)	1951
133	Clifford Field	Yurt içi Uçaksavar Silahlarının Yer ve Miktar Tespiti	Uzman (Çavuş)	1951
134	Dennis Whitte	Yurt içi Uçaksavar Silahlarının Yer ve Miktar Tespiti	Uzman (Çavuş)	1951
135	Robert Ward	Yurt içi Uçaksavar Silahlarının Yer ve Miktar Tespiti	Uzman (Çavuş)	1951
136	Sb. Frank Tester	Yurt içi Uçaksavar Silahlarının Yer ve Miktar Tespiti	Uzman (Gedikli)	1951
137	Sb. Kenyon Dipple	Yurt içi Uçaksavar Silahlarının Yer ve Miktar Tespiti	Uzman (Gedikli)	1951
138	Arthur G. Hawkins	Yurt içi Uçaksavar Silahlarının Yer ve Miktar Tespiti	Uzman (Yarbay)	1951
139	Melville Leggett	Yurt içi Uçaksavar Silahlarının Yer ve Miktar Tespiti	Uzman (Yüzbaşı)	1951
140	A.N. Wells	Deniz Eğitim Kolordu Komutanlığı	Uzman (Dil)	1956
141	E. Malden	Deniz Eğitim Kolordu Komutanlığı.	Uzman (Dil)	1956
142	J. M. Nicholson	Deniz Eğitim Kolordu Komutanlığı.	Uzman (Dil)	1956
143	S. H. Dixon	Deniz Eğitim Kolordu Komutanlığı.	Uzman (Dil)	1956
144	Edgar Thomas	Millî Müdafaa Vekâleti		1940
145	J. E. Coler	Millî Müdafaa Vekâleti	Teknisyen	1943
146	A. T. Owens	Millî Müdafaa Vekâleti	Malzeme Teknisyeni	1943
147	A. W. Newson	Çankırı Piyade Atış Okulu	Havacı Subaylara İng. Dersi	1943
148	Herbert Culshaw	Tank Okulu	Teknisyen	1945
149	Norman Buckley	Zeytinburnu Silah Tamirhanesi	Uzman	1947
150	Arthur Joyce	Zeytinburnu Silah Tamirhanesi	Uzman	1947
151	Korney	Deniz Harp Mektebi	Öğretmen (İngilizce)	1931-1933

152	West	Boğazları Müdafaa Tertibatı	Mütehassıs Yüzbaşı	1941- 1943
-----	------	-----------------------------	-----------------------	---------------

Bu dönemde askeri alanda hava birliklerinde 1939 yılında F.L.S. Mark Moseley, F.L.S.Mark Moseley, Kenneth Fitzgerald Secholes, montaj işleri ve bu işlerin ayrıntılarını Türk havacılarına öğretmek için istihdam edilmişlerdir.⁸⁴⁶ Çanakkale istihkâmları Alman uzmanlar Moltke'nin başladığı Bluhm Paşa'nın bitirdiği istihkâmların 1915'de Çanakkale Savaşı'nın kazanılmasında büyük bir etki yaratmıştır.⁸⁴⁷

Değişen konjonktür sebebiyle 1939 yılında bu defa Türkiye, İngiltere ve Fransa arasında aktedilen anlaşma gereğince askeri iş birliği⁸⁴⁸ I. Dünya Savaşı'nın aksine artık İngiltere ile yapılmaktaydı. Bu çerçevede II. Dünya Savaşı yıllarında alınan askeri yardımlar ve Türk ordusunun modernizasyonunda İngiliz uzmanlar istihdam edilmişlerdir. İngiliz ve Fransızların 1940 yılında askeri bakımdan Türkiye'ye yapacakları yardım konusunda, İtalyanların savaşta tarafsız olmaları durumunda askeri yardımın gerçekleşeceği ve bu yardımların gelmesi için de önem arzeden yol liman üs ve havaalanlarının daha önce yapılması istenmiştir. Bu istekler Türkiye tarafından kabul görmenin yanında insiyatifi elde bulundurma gayesi ile yapılacak yardımların bir ticari iş olarak gösterilmesi Türkiye'nin kendisi için yaptırdığı görünümünde olması arzusundadır.⁸⁴⁹ Adana Görüşmeleri'nin dördüncü maddesi gereğince yapılacak İngiliz yardımlarının miktar tetkikleri için harekât, kadro, levazım, ikmal, nakliyat konularında uzman yarbay ve binbaşılar ile tercüman olarak bir üsteğmen den oluşan İngiliz heyeti 25 Şubat 1943 günü Ankara'ya gelerek müzakerelere başlanmıştır.⁸⁵⁰ 1943 yılında isimleri zikredilmeden hava meydanlarında 239, Selimiye tamirhanesinde 19, Zeytinburnu fabrikasında 37, I. Ordu oto tamirhanesinde 2, Ahırkapı zırhlı ve motorlu vasıtalar parkında 3, Ankara 27. Teyyare defi taburunda 9, Tank Okulunda 22, Harp Akademisinde 2, askeri fabrikalarda 6, Ankara Motorlu Vasıtalar Deposunda 9, Ankara muharebe deposunda 1, Ankara topçu deposunda 1, Kayseri tank revizyon ekibinde 8, deniz birliklerinde 16 İngiliz uzmanın görevlendirildikleri ve bu sayılara hava birliklerinin ve Milli Müdafaa Vekaleti depolarda

⁸⁴⁶ BCA, 30.18.1.2, 89.115.6, 2/12446, 241-158.

⁸⁴⁷ Yıldırım, Dumanlı, agm., s.35.

⁸⁴⁸ İDH, Kutu:3, Gömlek:0, Sıra: 4.

⁸⁴⁹ İDH, Kutu:5, Gömlek:0, Sıra: 21.

⁸⁵⁰ İDH, Kutu:2, Gömlek:0, Sıra: 62.

görevli İngilizlerin dahil olmadığı görülmüştür.⁸⁵¹ Belgede verilen sayılar ile Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivinden elde ettiğimiz diğer kararnameler karşılaştırıldığında isimlerin hepsinin tespit edilememiş olduğu anlaşılmaktadır. Adana Antlaşması mucibince İngiltere tarafından hafif hava defî topları, radyo ve dinleme istasyonu tesisat ve eşyaları, teyyare meydanları için ağır hava defî topları ve bunların nakli kuruluşu idare ve sevki için personeline teçhizat teslimi ve inşaat işleri adı altında örtülü şekilde Türkiye'ye geleceği kararlaştırılmıştır.⁸⁵² Olası bir savaş durumunda 1. Ordu iş birliğinde Türk-İngiliz hava birliklerinin beraber hareket etmesi⁸⁵³ ayrıca tank ve teyyare defî alayları ve iki zırlı tümenin de Türkiye'ye gönderilmesi,⁸⁵⁴ II. Dünya Savaşı'nda İngilizlerin izlediği savaş stratejilerinden biridir.

İngiltere ile yapılan iş birliğinin aksayan ve Türkiye'nin kendi yararına görmediği bazı durumlar da ortaya çıkmıştır. II. Dünya Savaşı dolayısı ile İngiltere askeri yardımları kapsamında Orta Şark bölgesinde elinde fazla bulunan askeri malzemelerin uygun kredilerle satışını gerçekleştirmek istemiş fakat bu malzemelerin kullanılabilirliklerinin meçhul olduğu tespit edilerek malzemelerin seçilmesi ve kesinlikle kredi ile alınması uygun bulunmuştur.⁸⁵⁵ Yardımların mahiyeti dolayısı ile gelen malzemelerin montaj, onarım yedek parça temini, malzemelerin depolanması gibi durumlar nedeni ile sıkıntılar yaşanmıştır.⁸⁵⁶

İngiliz askeri yardımları kapsamında gelen askeri teknik ekiplerin çeşitli yerlerde çalıştıkları tespit edilmiştir. II. Dünya Savaşı dönemi Çanakkale müstahkem mevkillerine İngiliz toparının yerleştirileceği mevzilerin inşası için anlaşma yapılan Sir Allexander Gibb şirketinin yan firması olan Holloway Bros firmasının gönderdiği John Banks Norton, Samuel Stanley North, John Wyngate Perkins, John James Johnson Mushet, Clifford Percy Freeman, Alexander Pirie Hogarth Adamson, Alan Lincoln Beechey Lloyd mühendis olarak, F.J.C.Web, George Henry Valentine, Alexander Hamilton muhasebeci olarak, George Wilfred ustabaşı olarak, Edward Seth Hatton ise kâtip olarak

⁸⁵¹ İDH, Kutu:5, Gömlek:0, Sıra: 25

⁸⁵² İDH, Kutu:5, Gömlek:0, Sıra:33.

⁸⁵³ İDH, Kutu:6, Gömlek:0, Sıra:123.

⁸⁵⁴ İDH, Kutu:6, Gömlek:0, Sıra:122.

⁸⁵⁵ BCA.30.10.0.0, 52.345.26.

⁸⁵⁶ Hüsni Özlü, "İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'ye Gelen İngiliz Heyetleri ile Yapılan Görüşmeler ve İngiltere'den Alınan Askeri Yardımların Sonuçları", *Atatürk Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, 2013, ss.57-105, s.90-94. <https://dergipark.org.tr/pub/atauniad/issue/2370/3039>, 25.10.2023.

1940 yılında yasaklı bölgeye giriş izni verilerek çalışmışlardır.⁸⁵⁷ Aynı inşaatta usta William John Cameron ve Thomas Henry Vithey ustabaşı olarak çalışmışlardır.⁸⁵⁸ 1942 yılında mühendis William Norman Mc leod⁸⁵⁹, John Hanley⁸⁶⁰ Çanakkale mevzilerine topların yerleştirilmesi için mütehassıs olarak çalışmıştır. 1940 yılında Çanakkale ve İzmir’de devam eden askeri inşaatlarda görevlendirilmek üzere 17 İngiliz uzman teknisyen olarak görevlendirilmiştir.⁸⁶¹ Blampfield, Bowman, Dutton, Gudgeon, Hartnel, Henderson, J.R.Harris, King, Lavejoy, Lennox, Machın, Maycock, Mcatteer, Moneilage, Patterson, Robinson ve W.Lloyd ilgili inşaatlarda görevlendirilen teknisyenlerdir. 1940 yılında Mühendis Ronald Jams Weberonv İngiltere’den alınan motörlerin montaj işleri için kendi şirketi adına çalışmıştır. Teyyare ve motör mühendisi olan Donald William Haime Kütahya dördüncü Hava Alayına yeni alınan harp uçaklarının işleri için çalışmasına izin verilmiştir.⁸⁶² Yine İngiltere’den alınmış olan Spitfire uçaklarının montajı için fabrikanın gönderdiği Edgar Thomas 1940 yılında Hava Müsteşarlığında görevlendirilmiştir. Hava Harp Akademisinde öğretmen olarak üç yıl çalıştırılmak üzere hava yarbaylar, Bartholemew ve Worley-Harris 1940 yılında istihdam edilmişlerdir. Aynı yıl Çanakkale ve Karadeniz Boğazları, İzmit Körfezi ağ mania işlerinde D. Parker, D.Traveller, E.R. Katchell, G.Gameron, Frank Herbert Jones, P.R.Katchell çalışmıştır.⁸⁶³ 1941 yılında yedi İngiliz Uzman Eskişehir Hava Okulunda uçuş dersleri için istihdam edilmişlerdir.⁸⁶⁴ Binbaşı J. Rainas, Teğmen Pearce, öğretmenler Garpenter, Norris, Payne, Smith ve astsubay Fal Coner Eskişehir Hava Okulunda görevlendiren uzmanlardır. 1942 yılında ise Bennison ve Ware istihdam edilmişlerdir.⁸⁶⁵ 1941 yılında Yüzbaşı Stephens uçuş öğretmeni olarak Kütahya 4. Tayyare Alayında, Yüzbaşı Young Çorlu 5. Tayyare Alayında istihdam edilmişlerdir.⁸⁶⁶ Yüzbaşı West 1941 yılından 1943 yılına kadar Boğazlar müdafaa tertibatında görevlendirilmiştir.⁸⁶⁷

---

⁸⁵⁷ BCA, 30.18.1.2, 91.55.10, 2/13670, 69.219.

⁸⁵⁸ BCA, 30.18.1.2, 93.102.10, 2/14610, 69-226.

⁸⁵⁹ BCA, 30.18.1.2, 100.98.13, 2/1962, 69-49.

⁸⁶⁰ BCA, 30.18.1.2, 92.94.15, 2/14455, 241-181.

⁸⁶¹ BCA, 30.18.1.2, 91.64.14, 2/13854, 241/177.

⁸⁶² BCA, 30.18.1.2, 91.44.10, 2/13446, 241-169.

⁸⁶³ BCA, 30.18.1.2, 91.68.2, 2/13419, 69-221.

⁸⁶⁴ BCA, 30.18.1.2, 94.30.7, 2/15572, 241-193.

⁸⁶⁵ BCA, 30.18.1.2, 98.51.7, 2/18120, 59-35.

⁸⁶⁶ BCA, 30.18.1.2, 94.32.4, 2/1569, 241-194.

⁸⁶⁷ BCA, 30.18.1.2, 101.29.4, 2/19818, 69-52; BCA, 30.18.1.2, 95.65.1, 2/16276, 69.

1942 yılında İngiltere'den gelen top, ışıldak, dinleme ve motorlu vasıtaların tasnif depo bakım ve tevzi işlerini yapmak üzere Yarbay Russel⁸⁶⁸ ve Teğmen Lesli Stuart Turner 243,37 lira ücretle⁸⁶⁹ istihdam edilmişlerdir. Üsteğmen Halstead, deniz yüzbaşılar Houlgate, J.P.Vylson ve P.E.Burges dinleme ve ihbar istasyonlarında 1942 yılında istihdam edilmişlerdir.⁸⁷⁰ Hava birliklerinde Yüzbaşı C.J. Laubscher⁸⁷¹ ve uçuş öğretmeni olarak Binbaşı Corchrane⁸⁷² istihdam edilmişlerdir. Askeri Fabrikalar Umum Müdürlüğünde mütchassis olarak; Kimyager James Morrison Weir, makine mühendisleri olan B.Evans, Charles Edward İffla ve Eric Alfred Read, mühendisler; Christopher Winnerah, Edward Jhon Greenaway, George Frederick Blington, James Caddie Begg, muhasebeci Sidney Charles Tyrrell, teknisyen E.G.Boyce 1942 yılında istihdam edilmişlerdir.⁸⁷³ Ayrıca Askeri Fabrikalar Umum Müdürlüğünde üsteğmen P.M. Courlander,⁸⁷⁴ 1947 yılında Norman Buckley ve Arthur Joyce⁸⁷⁵ Zeytinburnu Silah Fabrikasında istihdam edilmişlerdir. İzmir Tayyare Tugayında 1942 yılında mütchassis J.F.W. Saunders⁸⁷⁶ Telsiz Gediklisi olarak, 1943 yılında ise Binbaşı Donald Stuort SCOTT⁸⁷⁷ öğretmen uçuş öğretmeni olarak istihdam edilmişlerdir. 1942 yılında Harp Akademisinde Binbaşı Smith tank defî tabiyesini⁸⁷⁸ öğretmek için öğretmen olarak istihdam edilmiştir.⁸⁷⁹ Hava Harp Akademisinde öğretmen olarak Yarbay Yaxeley Deniz keşfi, katile himayesi, gece uçuşu konularında tecrübelerini aktarmak üzere istihdam edilmiştir.⁸⁸⁰ Deniz Harp Akademisinde Deniz Albay Fogg Elbot 1944 yılında istihdam edilmiştir.⁸⁸¹ 27. Tayyare Defî Taburunda Binbaşı Fermor Hesketh⁸⁸² ışıldak mütchassisı,

---

⁸⁶⁸ BCA, 30.18.1.2, 99.59.20, 2/18293, 69-47.

⁸⁶⁹ BCA, 30.18.1.2, 98.48.3, 2/18056.

⁸⁷⁰ BCA, 30.18.1.2, 100.99.3, 2/19072, 69-50.

⁸⁷¹ BCA, 30.18.1.2, 99.59.8, 2/18281, 241-23.

⁸⁷² BCA, 30.18.1.2, 97.118.16, 2/17349, 241-217.

⁸⁷³ BCA, 30.18.1.2, 99.54.11, 2/18184, 60-126.

⁸⁷⁴ BCA, 30.18.1.2, 107.85.10, 3/1906, 27-150.

⁸⁷⁵ BCA, 30.18.1.2, 112.87.14, 5/5232, 27319.

⁸⁷⁶ BCA, 30.18.1.2, 98.50.8, 2/1811, 63-155.

⁸⁷⁷ BCA, 30.18.1.2, 101.11.14, 2/19468, 241-237.

⁸⁷⁸ Tank Defî Tabiyesi: Tankların etkisiz hale getirilmesi konusunda taktiklerin verilmesi anlamında kullanılmaktadır.

⁸⁷⁹ BCA, 30.18.1.2, 99.72.9, 2/18538.

⁸⁸⁰ BCA, 30.18.1.2, 98.32.19, 2/17752.59-32.

⁸⁸¹ BCA, 30.18.1.2, 104.8.16, 3/311.

⁸⁸² BCA, 30.18.1.2, 98.52.9, 2/18142.

2. Tayyare Alayında Binbaşı A.W.Hewward⁸⁸³ uçuş öğretmeni olarak 1942 yılında istihdam edilmişlerdir.

1943 yılına gelindiğinde ise Millî Müdafaa Vekâletinde teknisyen olarak J.E. Coler ve A.T. Owens⁸⁸⁴, Çankırı Piyade Atış Okulunda havacı subaylara İngilizce dersi vermek için de A.W. Newson⁸⁸⁵ istihdam edilmişlerdir. İngilizler aynı zamanda talim-terbiye işlerinde de Türkiye'ye tecrübelerini aktarmışlardır. 1944 yılında hava birliklerinde talim-terbiye işlerinde atıcı ve telsizci Charles Dudley Harrison, George Telfer Maloney, Ivor Claude Dun, Rober Hary Harvey elektrikçi Kenneth Chon Gage istihdam edilmişlerdir.⁸⁸⁶ İngiltere'de Baltimur ve Spritfire Talim-terbiye Timinde çalışmakta olan motorcu Çavuş Arget Blundell, silahçı Çavuş Arthur Harry Ball, Berd George Charplon, bordo aletçi Çavuş Charles William Rowland Wilson, Christopher Victor Burgess, seyrüseferci Teğmen E. P. Farmer, Henry Thomas Venner, uçuş öğretmeni Yüzbaşı J.F.C.Malrose, uçuş öğretmeni Teğmen J.S.Rindle, Jack Tobey, motorcu Çavuş James Hall, James William Vestlant, Jhon Leslie Honley, gövdeci Çavuş John Alexander Rae, silahçı Çavuş John Miller Glassford, Maurice George Blackwel, seyrüseferci Teğmen R.A.Jobson, gövdeci Çavuş Raymond Francis Shadroch Pendry, Robert Arthur Ward, telsiz makinisti Çavuş Roy Springett, telsiz makinisti Çavuş Thomas Joseph Coe ve William Vallwork Hava Kuvvetlerinde talim-terbiye işlerinde tecrübelerinden faydalanılmak üzere istihdam edilmişlerdir.⁸⁸⁷ 1944 yılında Yüzbaşı Michael Daniel O'Hare Ankara Muharebe Parkında mütehassıs olarak istihdam edilmiştir.⁸⁸⁸

İngiliz uzmanlar aynı zamanda askeri personelin dil eğitimi için de istihdam edilmişlerdir. Bu kapsamda Jean Naylar Gülhane Askeri Doktor Tatbikat Okulunda, Regg E. S., Samson T.W., Baker, Bell, Clossie Brooks ve Beal Genelkurmay Başkanlığının açtığı kurslarda 1946 yılında İngilizce öğretmeni olarak⁸⁸⁹ Deniz Eğitim Kolordu Komutanlığı

⁸⁸³ BCA, 30.18.1.2, 99.57.12, 2/18245, 242-290.

⁸⁸⁴ BCA, 30.18.1.2, 101.7.2, 2/19376, 243-657.

⁸⁸⁵ BCA, 30.18.1.2, 104.2.31, 3/81.

⁸⁸⁶ BCA, 30.18.1.2, 107.84.18, 3/1894, 27-147.

⁸⁸⁷ BCA, 30.18.1.2, 106.73.18, 3/1674, 27-138.

⁸⁸⁸ BCA, 30.18.1.2, 107.88.18, 3/1974, 27-156.

⁸⁸⁹ BCA, 30.18.1.2, 111.59.2, 3/4674, 27-294; BCA, 30.18.1.2, 111.43.8, 3/4359, 23-219.

emrinde dil uzmanı olarak 1956 yılında A. N. Wells, E. Malden, J. M. Nicholson, S. H. Dixon⁸⁹⁰ istihdam edilmişlerdir.

Askeri alanlarda öğretmenlik yapmak için Harp Akademisinde Yarbay I.F.C. Smith tank tabiyesi konusunda⁸⁹¹, Hava Harp Akademisinde Yarbay J.F. Fraser D.F. G, Yarbay R.M. Duke Woolley D.S. D⁸⁹², Yarbay M.M. Stephens⁸⁹³ Albay A.C. Brown, Yarbay Doran, Yarbay Garner⁸⁹⁴ istihdam edilmişlerdir. Eskişehir Hava Okulunda fotoğraf uzmanı olarak Yüzbaşı D.M. Dillon⁸⁹⁵ ve Yüzbaşı Welford⁸⁹⁶ radar uzmanı olan P. Booth Deniz Okul ve Kurslar Komutanlığında eğitimci olarak⁸⁹⁷ istihdam edilmişlerdir. Ankara Depolar Komutanlığında 1945 yılında J. Percy⁸⁹⁸ ve W. Balcner⁸⁹⁹, Tank Okulunda teknisyen olarak Herbert Culshaw⁹⁰⁰ istihdam edilmişlerdir.

1951 yılında yurtiçi uçaksavar silahlarının yer ve miktarlarının tespiti konusunda İngiltere'den bir ekip Türkiye'ye gelmiştir. Ekip başı olarak Yarbay Arthur G. Hawkins, radar uzmanı Çavuş Clifford Field, muharebe uzmanı Çavuş Dennis Whitte, uçuş uzmanı Binbaşı E.G. Hadfield ve Yüzbaşı Melville Leggett, radar uzmanı Çavuş Robert Ward, gedikliler Sb. Frank Tester ve Sb. Kenyon Dipple istihdam edilmişlerdir.⁹⁰¹

İstihdamları ayrıntılı olarak verilen İngiliz uzmanların askeri alanda özellikle savunma işleri, askeri okullarda öğrencilerin yetiştirilmesi ve teşkilatın bel kemiğini oluşturan unsurlardan olan talim terbiye işlerinde istihdam edilmişlerdir. İstihdam edilen kişilerin askeri alanda yetkinliği olanlar arasından gönderildikleri düşünülmektedir. En çok istihdam edilenlerin askeri personel ve mühendislerin olması askeri alanda teknik konularda yetkin kişilerin tecrübelerini yerli uzmanlara aktardığını göstermektedir. Aşağıdaki tablolarda istihdam sınıflarına göre kişi sayıları ve istihdam yıllarına göre

---

⁸⁹⁰ BCA, 30.18.1.2, 142.25.1, 4/6925, 27-165.

⁸⁹¹ BCA, 30.18.1.2, 109.67.1, 3/3308, 27-223.

⁸⁹² BCA, 30.18.1.2, 109.66.19, 3/3306, 27-218.

⁸⁹³ BCA, 30.18.1.2, 110.24.18, 3/3989.

⁸⁹⁴ BCA, 30.18.1.2, 177.77.9, 3/8338, 27-427; BCA, 30.18.1.2, 95.65.18, 2/16293, 241-206.

⁸⁹⁵ BCA, 30.18.1.2, 3/3542, 27-235.

⁸⁹⁶ BCA, 30.18.1.2, 110.27.17, 3/4048, 27-235.

⁸⁹⁷ BCA, 30.18.1.2, 115.70.5, 3/6566.

⁸⁹⁸ BCA, 30.18.1.2, 109.57.15, 3/3122, 27-205.

⁸⁹⁹ BCA, 30.18.1.2, 109.58.10, 3/3137, 27-210.

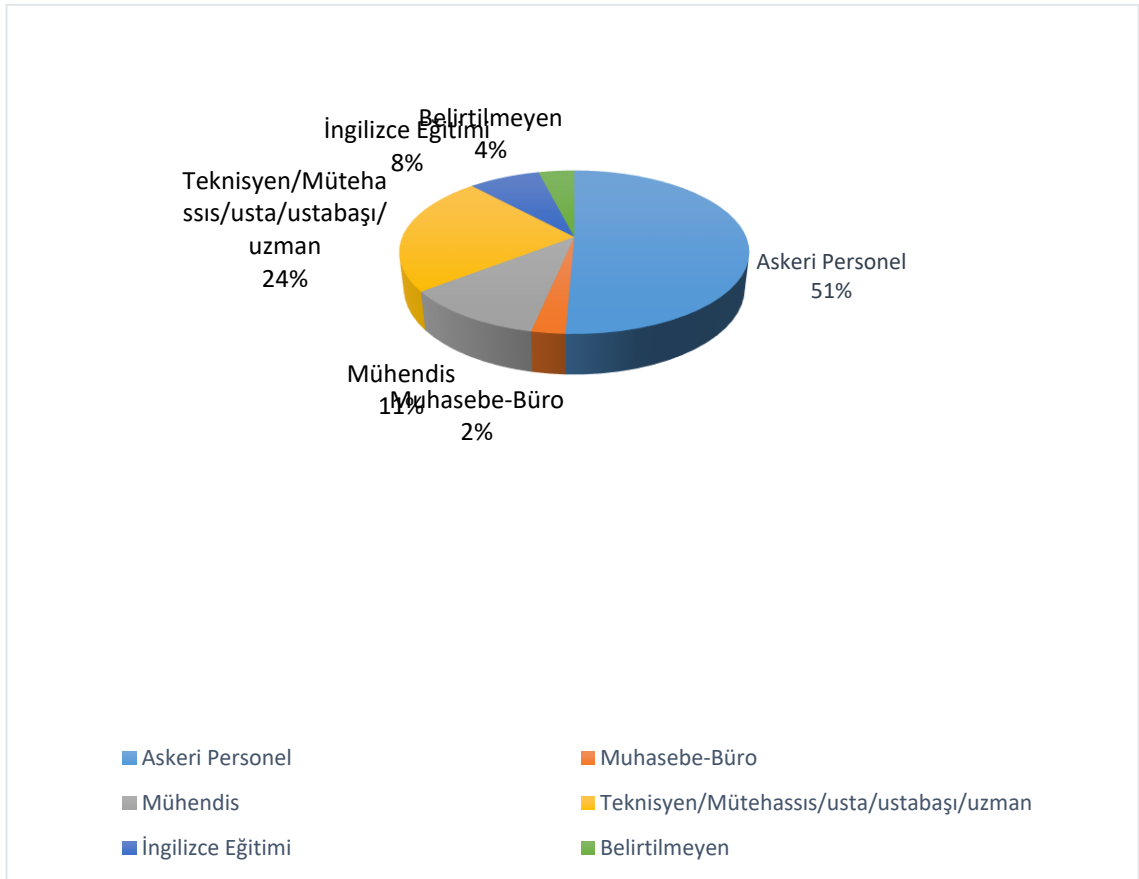
⁹⁰⁰ BCA, 30.18.1.2, 108.50.12, 3/2979, 27.

⁹⁰¹ BCA, 30.18.1.2, 124.105.2, 3/12489, 54-162.

çalıştırıldıkları kurum ve görevlerine ait bilgiler verilmiştir. Askeri personel %51 oranla en yüksek istihdam edilme oranına sahiptir. Mühendisler %11, teknik personel ise %24 oranında askeri alanda istihdam edilmişlerdir. %2 lük oranla Muhasebe ve Büro personeli en az istihdam oranına sahiptir. 6 kişinin (%4 oranda) istihdam türleri belirtilmemiştir.

Tablo 30. Askeri Alanda İstihdam Türleri Sayıları

İstihdam Türü	Kişi Sayısı
Askeri Personel	77
Teknisyen/Mütehassis/usta/ustabaşı/uzman	36
Mühendis	17
İngilizce Eğitimi	12
Belirtilmeyen	6
Muhasebe-Büro	4

Şekil 5. Askeri Alandaki İstihdam Edilen Uzmanların İstihdam Edildikleri Sınıflara Göre Oranı

3.3. DİĞER ALANLARDA İSTİHDAM EDİLEN UZMANLAR

3.3.1. Sağlık Alanı

20. yüzyıl boyunca Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşları ve I. Balkan Savaşı'nın birbiri arkasına sıralandığı Osmanlı Devleti'nin yara alan sektörlerinin birisi de sağlık sektörüdür. Koşullar dolayısı ile yaşanan salgın hastalıklarla mücadele savaş ortamının imkânsızlıkları ile birleşince kaçınılmaz sonuçlar meydana gelmiştir. Aynı zamanda savaş dolayısı ile hayatlarını kaybeden nüfus, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin sağlık alanındaki politikalarını etkileyen durumların başında gelmektedir. Şöyle ki her alanda kalkınma hedefi doğrultusunda politikalar üreten devletin ihtiyaç duyduğu etmenlerin başında nüfus gelmektedir. Var olan durumdan dolayı uygulanan nüfusu arttırıcı politikaların bir ayağı da sağlık sektörünün randımanlı bir şekilde çalışmasından geçmektedir. Bu kapsamda yapılması gerekenler gayet açıktır. Halk sağlığını koruyucu tedbirler almak, çocuk ölümlerinin önüne geçilmesi, salgın hastalıklarla mücadele, dolayısıyla aşı politikası izlemek ve hastaneleri halka ulaşabilir kılmak ulaşılması elzem hedeflerdir. Bu kapsamda 1928 yılında 1267 sayılı Kanunla Refik Saydam öncülüğünde Hıfzıssıhha müesseseleri açılmıştır.⁹⁰² İlgili Kanun'un ikinci maddesinde başta aşı ve serumların hazır bulundurulması olmak üzere halk sağlığını korumak için gerekli tüm tedbirlerin alınması, çalışmaların yapılması Enstitünün sorumlulukları arasındadır. 1930 yılında 1593 sayılı Hıfzıssıhha Kanunu'nun birinci faslında halk sağlığını korumanın devletin görevi olduğundan bahisle üçüncü maddesinde doğum, anne ve çocuk ölümlerinin önlenmesi, bakteriyoloji laboratuvarlarının idaresi hıfzıssıhha mektepleri ve mesleki gelişimin sağlanması vb. yükümlülüklerini sıralayarak 15. Bölümde bahsi geçen konular dair hükümleri kapsamaktadır.⁹⁰³ Sağlık hizmetlerinin her bölgede ulaşılır olması, alınmak istenen tedbirlerin uygulanmasında çok önemlidir. Bu kapsamda teşkilatlanmaya gidilerek yapılan en önemli icraat her bölgede Numune Hastanelerinin açılması olmuştur. Erzurum, Ankara, Sivas, Trabzon, Adana, Diyarbakır ve İstanbul'da⁹⁰⁴ açılan bu hastanelerle hedef gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Sağlık alanındaki en önemli

⁹⁰² https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc006/kanuntbmmc006/kanuntbmmc00601267.pdf 28.04.2023.

⁹⁰³ Resmî Gazete, 06.05.1930, 8909.

⁹⁰⁴ <https://www.saglik.gov.tr/TR,11492/tarihce.html> 28.04.2023.

meselelerden birisi de sağlık personellerinin bilgi beceri ve tecrübelerinin arttırılarak dönemin şartlarına uygun olarak güncellenmesini sağlamaktır. Bu amaç doğrultusunda faydalanılan unsurlardan birisi de Türkiye’de istihdam edilen yabancı uzmanlardır. Sağlık sektöründe on Fransız⁹⁰⁵ uzmanın istihdamının yanı sıra Alman, İsviçreli, uzmanlar da istihdam edilmiştir. Özellikle Herbert Eckstein’in Ankara Üniversitesindeki istihdamını incelerken babası Dr. Albert’in özverili çalışmalarından söz edilmişti. Sağlık sektörü ve eğitim birbiri ile iç içe geçtiğinden dolayı bu alanda üniversitelerde istihdam edilmiş uzmanları eğitim alanındaki istihdamlarda incelediğimizi belirterek aşasındaki tabloda sektörü bir bütün halinde görmenin faydalı olacağını düşünerek uzmanlar çalıştıkları kurumlara göre sıralanmıştır.

Tablo 31. Sağlık Alanında İstihdam Edilen İngiliz Uzmanlar⁹⁰⁶

Sıra	Adı ve Soyadı	Türkiye’de Çalıştığı Kurum	Türkiye’de Yaptığı Görev	İstihdam Tarihi
1	G.P. Fraser	Ankara Hastanesi	Kimya Mütchassısı (doktor)	1959
2	D.A. Barran	Ankara Hastanesi	Mütchassıs (Anesteziyoloji Doktor)	1959
3	Mary Le. Quisne Mitcell	Ankara Hastanesi	Uzman (Sağlık)	1959
4	Leo Lynch	Ankara Üniv. Hacettepe Tıp Fak	Uzman	1965
5	Brian Emerson Nehra	Ankara Üniv. Hacettepe Tıp Fak.	Uzman	1965
6	John Carrol Potts	Ankara Üniv. Hacettepe Tıp Fak.	Uzman (Sağlık Bilimleri)	1965
7	Maurice William Hill	Ankara Üniv. Hacettepe Tıp Fak.	Uzman (Sağlık Bilimleri)	1965
8	Sheila Walker Alagas	Ankara Üniv. Hacettepe Tıp ve Sağlık Bil. Fak.	Uzman	1964
9	Cliff Winlof	Ankara Üniv. Hacettepe Tıp ve Sağlık Bil. Fak.	Uzman	1965
10	Dorothy Wright	Ankara Üniv. Hacettepe Tıp ve Sağlık Bilimleri Fak.	Uzman	1963
11	Norma P. Bennet	Ankara Üniv. Hacettepe Tıp ve Sağlık Bilimleri Fak.	Uzman	1965
12	Anne Cooksey	Ankara Üniv. Hacettepe Tıp ve Sağlık Bil. Fak	Uzman (Klinik Bilimleri Kürsüsü)	1967
13	Anne Roberts	Ankara Üniv. Sağlık Bilimleri Y.O. Hacettepe Çocuk Hastanesi	Uzman	1963
14	Beryl Wakeman	Ankara Üniv. Sağlık Bilimleri Y.O. Hacettepe Çocuk Hastanesi	Uzman	1963
15	Bridget A. Wilkinson	Ankara Üniv. Sağlık Bilimleri Y.O. Hacettepe Çocuk Hastanesi	Uzman	1963

⁹⁰⁵ Baylı, agt., s.225.

⁹⁰⁶ Uzmanların istihdam yerlerinin isimleri kararnamede olduğu gibi alınmıştır.

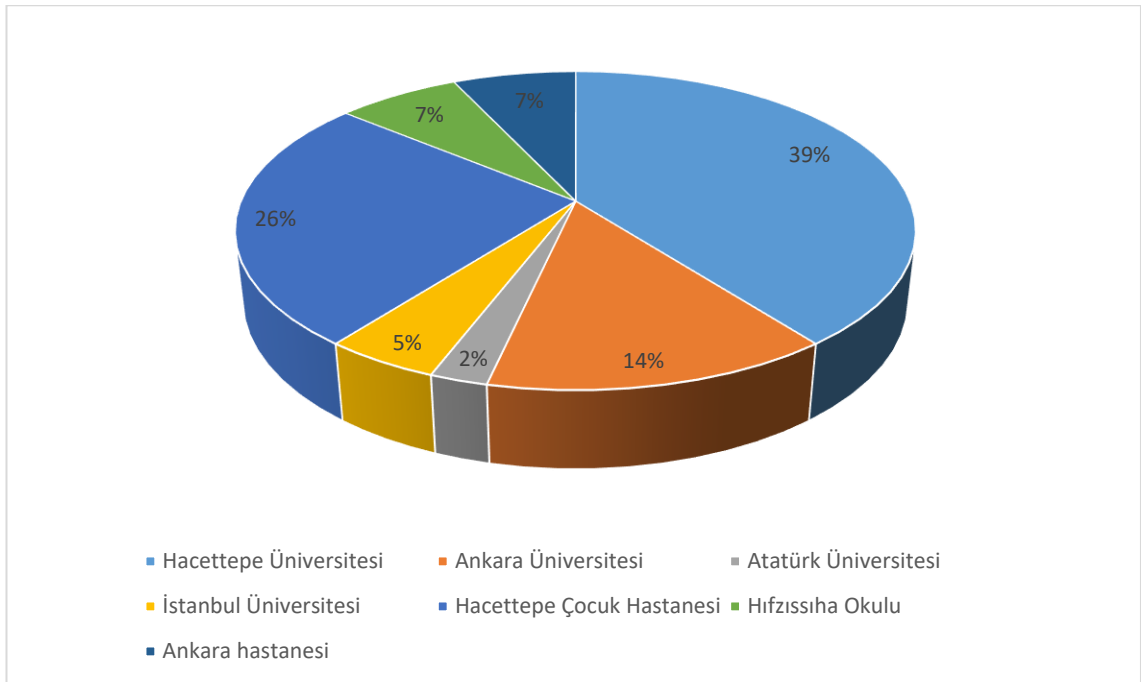

16	I.Wallace Turner	Ankara Ünv. Sağlık Bilimleri Y.O. Hacettepe Çocuk Hastanesi	Uzman	1963
17	Jean Hession	Ankara Ünv. Sağlık Bilimleri Y.O. Hacettepe Çocuk Hastanesi	Uzman	1963
18	Kathlen Hilton	Ankara Ünv. Sağlık Bilimleri Y.O. Hacettepe Çocuk Hastanesi	Uzman	1963
19	Olven Lewis	Ankara Ünv. Sağlık Bilimleri Y.O. Hacettepe Çocuk Hastanesi	Uzman	1963
20	Peggy Olive Wilkinson	Ankara Ünv. Sağlık Bilimleri Y.O. Hacettepe Çocuk Hastanesi	Uzman	1963
21	Prof.Luis Mc Manus	Ankara Ünv. Sağlık Bilimleri Y.O. Hacettepe Çocuk Hastanesi	Uzman	1963
22	Silvia Penton	Ankara Ünv. Sağlık Bilimleri Y.O. Hacettepe Çocuk Hastanesi	Uzman	1963
23	Terasa M.Raley	Ankara Ünv. Sağlık Bilimleri Y.O. Hacettepe Çocuk Hastanesi	Uzman	1963
24	Elizabeth Ann Marsh	Ankara ünv. Tıp Fak.	Diyet Uzmanlığı	1969
25	Malpress	Ankara Ünv. Tıp Fak.	Profesör (Biyokimya Enstitüsü)	1954
26	Herbert Eckstein	Ankara Ünv. Tıp Fak.	Uzman	1957
27	Mary Grosse	Ankara Ünv. Tıp Fak.	Uzman (Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Kliniği)	1961
28	Remzi Doğan	Ankara Ünv. Tıp Fak.	Uzman (Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Kliniği)	1962
29	Syls Livinia Word	Ankara Ünv. Tıp Fak. Çocuk Sağlığı	Uzman	1959
30	Richard Tipple	Atatürk Ünv. Tıp fakültesi (Kalp Cerrahisi)	Elektronik aletleri çalıştırmak üzere görevli	1968
31	Gudrun Taner	Hacettepe Ünv. Hemşirelik Y.O.	Uzman	1971- 1974
32	Elizabeth Keminn	Hacettepe Ünv. Tıp Fak	Uzman (Biyokimya)	1969
33	Doğan Taner	Hacettepe Ünv. Tıp Fak.	Uzman (Anatomi)	1971
34	Denis R. Alexander	Hacettepe ÜnV. Tıp Fak.	Uzman (Biyokimya)	1973
35	Carole Karataş	Hacettepe Ünv. Tıp Fak.	Uzman (Hematoloji Bölümü)	1971
36	Arthur Ernest Wilder Smith	Hacettepe Ünv. Tıp Fak. Eczacılık Y.O.	Uzman (Farmakoloji Bölümü)	1971
37	Joseph Bruce Robean	Hacettepe Ünv. Tıp ve Sağlık Bilimleri Fak.	Temel Bilimler Yüksek Okulu	1967
38	Paoline Elizabeth Hewlett	Hacettepe Ünv. Tıp ve Sağlık Bilimleri Fakültesi	Mütehassıs	1964
39	Anthony Milner Shaw	Hıfzıssıhha Okulu	Uzman	1959
40	Helen Margaret Melliard Smith	Hıfzıssıhha Okulu	Uzman	1960
41	Simon Charles Murison Bowie	Hıfzıssıhha Okulu	Uzman	1964
42	Andrew Miller	İstanbul Ünv. Cerrahpaşa Tıp Fak.	Uzman (Doktor, Fizyoloji ve Biyofizik Kürsüsü)	1969
43	W.C. Nixon	İstanbul Ünv. Tıp Fakültesi		1944- 1947

Sağlık alanında 43 İngiliz uzman istihdam edilmiştir. Bu uzmanlar, Ankara Üniversitesi, Atatürk Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, Hıfzıssıhha Okulu Ankara Hastanesi Hacettepe Çocuk Hastanesinde istihdam edilmişlerdir. En çok uzman 17 kişi ile Hacettepe Üniversitesinde istihdam edilmiştir. En az istihdam ise 1 kişi ile Atatürk Üniversitesine yapılmıştır. Uzmanların istihdam yerlerine göre sayı ve % dağılımları aşağıdaki tablo ve grafikte verilmiştir.

Tablo 32. Sağlık Alanında İstihdam Edilenlerin Kurumlara Göre Sayıları

İstihdam yeri	İstihdam Sayısı	İstihdam Oranı%
Atatürk Üniversitesi	1	2
İstanbul Üniversitesi	2	5
Hıfzıssıhha Okulu	3	7
Ankara Hastanesi	3	7
Ankara Üniversitesi	6	14
Hacettepe Çocuk Hastanesi	11	26
Hacettepe Üniversitesi	17	39
Toplam	43	100

Şekil 6. Sağlık Alanı Kurumlara Göre Uzmanların İstihdam Oranı

Sağlık alanında Ankara Üniversitesi %14, Atatürk Üniversitesi %2, Hacettepe Üniversitesi %39, İstanbul Üniversitesi %5, Hıfzıssıhha Okulu %7, Ankara Hastanesi %7, Hacettepe Çocuk Hastanesi ise %26 istihdam oranına sahiptir. İngiliz uzmanlar En erken 1944 ile 1973 yılları arasında Türkiye’de istihdam edilmişlerdir.

1959 yılında Ankara Hastanesinde üç İngiliz uzman istihdam edilmiştir. Dr. G.P. Fraser Kimya uzmanı olarak dışarıda çalışması yasaklanıp sadece hastanedeki konsültasyonlara girmesi koşulu ile istihdam edilmiştir.⁹⁰⁷ Dr. D.A. Barran Anesteziyoloji Mütahassısı olarak 5.000 lira ücretle,⁹⁰⁸ Mary Le. Quisne Mitcell ise sağlık uzmanı olarak istihdam edilmişlerdir.⁹⁰⁹ 1963 yılında Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Yüksek Okulu Hacettepe Çocuk Hastanesine 11 İngiliz uzman istihdam edilmiştir. Prof. Luis Mc Manus, Anne Robertsuzman, Beryl Wakeman, Bridget A. Wilkinson, I.Wallace Turner, Jean Hession, Kathlen Hilton, Olven Lewis, Peggy Olive Wilkinson, Silvia Penton, Terasa M. Raley aynı kararname ile istihdam edilmişlerdir.⁹¹⁰ Kararnamede sadece uzman olarak belirtilmiş olmalarına karşın bu ekibin doktorlar olduğu düşünülmektedir. Ayrıca 1968 yılında Richard Tipple, Atatürk Üniversitesi Tıp Fakültesi Kalp Cerrahisi bölümünde elektronik aletleri çalıştırmak üzere istihdam edilmiştir.⁹¹¹ Tipple'nin üniversitedeki istihdamı eğitim alanında olmadığı için sağlık alanındaki istihdamlar kısmında sayılması uygun görülmüştür. Hıfzıssıhha Okulunda 1959 yılında Anthony Milner Shaw 4.346 lira ücretle⁹¹², 1960 yılında Helen Margaret Melliar Smith 1.000 lira⁹¹³ ücretle, 1964 yılında Simon Charles Murison Bowie⁹¹⁴ uzman olarak istihdam edilmişlerdir.

Eğitim bölümünde yer alan sağlık alanında istihdam edilen diğer uzmanlar ile beraber değerlendirildiğinde öncelikle şunu belirtmek gereklidir. Uzmanların ne kadar süre için Türkiye'de buldukları birçok kararnamede geçmemektedir. Adlarına ek başka bir kararname de bulunamamıştır. Dolayısı ile katkılarını değerlendirmek için gerekli olan istihdam süreleri ile ilgili bilgi eksik kalmıştır. Ayrıca bazı kararnamelerde Türkiye'de istihdam edildikleri kurumda hangi pozisyonda olup ne iş yapacaklarına dair bilgiler eksik kalmıştır.⁹¹⁵ Paylaşılmış olan bilgiler ışığında sağlık alanında istihdam edilen uzmanların özellikle üniversitelerdeki eğitim açısından önemli yere sahip oldukları, birçoğunun alanlarında eser sahibi oldukları dolayısıyla kendini geliştirenin etrafındaki

---

⁹⁰⁷BCA, 30.18.1.2, 153.38.15, 4/11910, 27-228.

⁹⁰⁸BCA, 30.18.1.2, 152.32.5, 4/11780, 27-228.

⁹⁰⁹BCA, 30.18.1.2, 151.78.5, 4/11360, 27-228.

⁹¹⁰BCA, 30.18.1.2, 168.2.8, 6/1269, 27-167.

⁹¹¹ BCA, 30.18.1.2, 216.15.1, 6/9606, 27-3/280.

⁹¹² BCA, 30.18.1.2, 154.66.15, 4/12473, 27-284.

⁹¹³ BCA, 30.18.1.2, 154.79.17, 4/12741, 27-284.

⁹¹⁴ BCA, 30.18.1.2, 175.1.19, 6/2555, 27-298.

⁹¹⁵ Ek:5.

kişilerin gelişimine de faydalı olduğundan hareketle modernleşmeye olan katkılarını ikrar etmek gereklidir.

3.3.2. Arkeoloji Alanı

Anadolu toprakları özellikle 19. yüzyıl itibari ile arkeologların ilgisini çekmekteydi. Kültürel gelişmişlik düzeyi gelişmiş olmayan devletlerin sanat eseri ve arkeolojik buluntulara olan kayıtsızlığı bu anlamda gelişmiş olan milletlerin araştırma şevkini ve ayrıca kolay yönden eserlere sahip olma şevkini arttırmaktaydı. Bu kapsamda özellikle yerelde bilinçsiz otorite sahiplerinin göz yumması sonucu yurt dışına kaçırılmıştır. Birçok arkeolojik eser British Museumda sergilenmektedir.⁹¹⁶ 1960'lı yıllarda İngiliz Arkeoloji Enstitüsünün kütüphanesinde Anadolu ile ilgili kitap sayısı oldukça fazla olmakla beraber İngilizlerin Anadolu hakkında yayımladıkları eserler Türklerin eserlerinden daha fazla olduğu ifade edilmektedir.⁹¹⁷ Bu kapsamda Türkiye'de 1947 yılında kurulan İngiliz Arkeoloji Enstitüsü araştırmalar yapmaktadır. Arkeolojik kazılar Enstitünün yaptığı faaliyetler kapsamındadır. İngiliz Arkeoloji Enstitüsü üyelerinden Dr. Benjamin Segal, Arkeolog Henry J. Michael Green ile birlikte Urfa mozaiklerini meydana çıkartmak için 1959 yılında kazı izni almıştır.⁹¹⁸ Maarif Vekâletinin Başbakanlığa yazdığı yazıda bu çalışmadaki mozaiklerin korunması ve müzelerin zenginleşmesi gibi hususlar dikkate alınarak izin verilmesi uygun bulunmuştur. Bu kapsamda çıkarılan izin belgesinde çalışma süresince iki kişinin emniyet güçleri tarafından gözetim altında tutulacağı bilgisi yer almaktadır ki geçmişte yaşanan tecrübelerden faydalı dersler çıkarıldığı kanısı uyanmaktadır. İngiliz Arkeoloji Enstitüsü kurucularından olan Liverpool Üniversitesi Arkeoloji Profesörü John BE Garstang (kararnamedeki ismi tabloda verilmiş okunduğu gibi yazıldığı düşünülmektedir) Türkiye'ye ilk defa 1907-1911 yılları arasında gelmiş ve Gaziantep Sakçagözü kazılarını yönetmiş, 1946 yılında Türkiye'ye geri dönüp Olliver Gurney'in de katkılarıyla Enstitünün açılışı gerçekleştirilerek ilk müdür görevini üstlenmiştir.⁹¹⁹ Eti tarihi ile deniz kavimlerinin göçü çağı ile ilgili ilişkilerinin açıklanabilmesi için Mersin-Soğuksu'da yaptığı kazıya M.Seton Lloyd ile devam etmek

⁹¹⁶ Hills, *age.*, s.30.

⁹¹⁷ Hills, *age.*, s.23.

⁹¹⁸ BCA, 30.18.1, 152.29.12, 4/11727, 136-21/653.

⁹¹⁹ <https://biaa.ac.uk/about/history>.

istemiştir.⁹²⁰ Hamitabat vilayeti (Isparta dolayları) Yalvaç kazasında Karakuyu ve Hisarcık mevkinde iki yıl kazı yapmış olan ve I. Dünya Savaşı sebebi ile kazlara ara verilen kırk sene Anadolu tarih ve coğrafyasını araştırmakla meşgul olan Sir William Ramzenin yarım kalan kazısına devam etmesi için izin verilmiştir.⁹²¹ Seton Lloyd 1949 yılında Entitü ikinci müdürü görevini üstlenmiş, Beycesultan, Polatlı gibi bölgelerde kazı yapmıştır.⁹²² İngiliz Arkeolog B Steward, Prehistorik istasyon tespit ettiği Bigadiç Babaköy’de kazı izni almıştır.⁹²³ Londra Üniversitesi Arkeoloji Enstitüsünden Mveronis Seton Willliams başkanlığında Plat Taylor ve Munn Rankin ile Gaziantep Hisarköy’de kazı izni almıştır.⁹²⁴ İngiliz Arkeoloji Enstitüsü adına müdür yardımcısı David Henry French Enstitü aracılığı ile Karaman-Canhasan köyünde prehistorik döneme ait höyükte kazı yapma izni aldığı kararnamede Millî Eğitim Bakanı oluru arzederken İç Anadolu kültürlerinin ortaya çıkarılması bakımından kazının önemli olduğunu vurgulamıştır. Kazıya Elizabeth Bayart French, Michalas Hallam Stuart Kinderseley, Beatrice Sheila Hoult, Robert Edward Oakley, Mauren Michaela Barry, Marjeria Edit Magreger’in komiser nezaretinde olmaları şartı ile izin verilmiştir.⁹²⁵ Bu kazı Mellart’ın yönettiği Çatalhöyük kazısının tamamlayıcısı durumundadır.⁹²⁶ Kazı heyetleri ile ilgili bilgiler Tablo 33’te verilmiştir.

Tablo 33. Arkeoloji Alanında Çalışmalar Yapanlar

Sıra	Adı-Soyadı	Çalışma Yeri	Görevi	Çalışma Yılı
1	William Ramze	Yalvaç (Karakuyu-Hisarcık)	Eski Eserler Öğretmeni	20.02.1924
2	J. Garstauk	Mersin-Soğuksu	Arkeoloji Profesörü	1937-1938
3	M.Seton Lloyd	Mersin-Soğuksu		1938
4	B. Steward	Bigadiç-Babaköy	Arkeolog	1936
5	Mveronis Seton Willliams	Gaziantep-Hisarköy	Kazı Başkanı	1953
6	Plat Taylor	Gaziantep-Hisarköy	Arkeolog	1953
7	Munn Rankin	Gaziantep-Hisarköy	Arkeolog	1953
8	Dr.J. Benzion Segal	Urfa Mozaikleri	Şark Dili Doçenti	1959
9	Henry J. Michael Green	Urfa Mozaikleri	Arkeolog	1959
10	David Henry French	Karaman-Canhasan	Kazı Başkanı	1961
11	Elizabeth Bayart French	Karaman-Canhasan	Arkeolog	1961
12	Michalas Hallam Stuart Kinderseley	Karaman-Canhasan	Arkeolog	1961

⁹²⁰ BCA, 30.10.0.0, 146.42.23, 4/38008.

⁹²¹ BCA, 30.18.1.1, 9,14,18, Ek:149-5.

⁹²² <https://biaa.ac.uk/about/history>.

⁹²³ BCA, 30.18.1.2, 2/483, 149-105.

⁹²⁴ BCA, 30.18.1.2,133.74.10, 4/1471.

⁹²⁵ BCA, 30.18.1.2,5/1631, 136-36/1120.

⁹²⁶ <https://www.theguardian.com/science/2017/apr/20/david-french-obituary>.

13	Beatrice Sheila Hoult	Karaman-Canhasan	Arkeolog	1961
14	Robert Edward Oakley	Karaman-Canhasan	Arkeolog	1961
15	Mauren Michaela Barry	Karaman-Canhasan	Arkeolog	1961
16	Marjeriea Edit Magreger	Karaman-Canhasan	Arkeolog	1961

Kazı çalışmalarında çalışmanın kapsadığı dönem dâhilinde 16 kişi kazı izni almış, bunun yanında aynı dönemde 5 Fransız kazı izni almıştır. Fransız Albert Gabriel ise 1926-1966 yılları arasında arkeoloji alanında istihdam edilmiştir.⁹²⁷ Arşiv belgelerinde belirtilmese de 1970-1980 yılları arasında Enstitünün Aşvan Kale ve Tille Höyük'teki çalışmalarına Fransızların da katkıları olmuştur. Özellikle Küçük Asya'nın kilometre taşlarına yönelik yürüttükleri çalışmalar önemlidir.⁹²⁸ Bu projenin yürütücüsü konumunda olan David French, Fırat'ın batısındaki Anadolu'nun tüm Roma eyaletlerindeki kilometre taşlarını ve ilgili yazıtları kaydetmiş ve monograflar olarak yayınlanmıştır.⁹²⁹

Kazı çalışmalarında Türkiye en yüksek faydayı sağlamak hedefiyle hareket etmekte ve herhangi bir olumsuzluğa karşı emniyet tedbirlerini almaktadır. İngiliz uzmanlar çalışmaları ile Anadolu tarihi ve kültürünün ortaya çıkmasında etkili olup Kültür varlıklarının artmasını sağlayıp hem kültür turizminin canlanmasına hem de geçmişin aydınlanmasına vesile olmuşlardır.

3.3.3. Denizcilik Alanı

İngiltere özellikle sanayi inkılabını gerçekleştirdikten sonra izlediği yayılmacı ve sömürge düzeninde özellikle kurduğu şirketler vasıtasıyla ülkelerin ticari faaliyetlerini yönetme gayesi ile hareket etmiştir. Osmanlı Devleti'nin ekonomik yapısı ve başta İngiltere olmak üzere yabancı devletlere verdiği ticari ayrıcalıklar ekonomik olarak ülkeyi zor duruma bırakmıştır. Cumhuriyet döneminde özellikle ekonomik faaliyetlerin millileşmesi politikası kapsamında Türk karasularında deniz yollarındaki yük ve eşya taşıma hakkının Türk denizcilere verildiği 815 sayılı "Kabotaj ve Limanlarla Karasuları Dâhilinde İcrai Sanat ve Ticaret Hakkında Kanununu çıkartmıştır.⁹³⁰ Kanunun 4. Maddesinde Türk tahlisiye gemisinde yabancı uzman kaptan ve tayfa istihdamına izin vermiştir. Bu kapsamda 1930 yılında Tahlisiye Gemisi'nin işletilmesi için çeşitli

⁹²⁷ Baylı, agt, s.216.

⁹²⁸ <https://biaa.ac.uk/about/history/>

⁹²⁹ <https://www.theguardian.com/science/2017/apr/20/david-french-obituary>.

⁹³⁰ Resmî Gazete, 29.04.1926, 815.

pozisyonlarda 6 İngiliz uzman istihdam edilmiştir. R.L. Rees, H.W. Furnival ve V. A. Doust tahlisiye muallimi, A. Ellul dalgıç, A. Ponder makine ve manevra memuru, F. Lloyt ise Telgraf memuru olarak istihdam edilmişlerdir.⁹³¹ Bu kişilerin kararnamesinde İstanbul Mebusu Hamdi Bey ve ortakları tarafından satın alınan 4 gemide nöbetleşe çalışacaklar ve her biri yerine Bir Türk uzmanı yetiştirme şartı eklenmiştir. Burada istihdam edilen Rees kararnamelerde ismi farklı yazılsa da deniz ve liman işletmeleri genel müdürlüğü hizmetinde gemi kurtarma uzmanı olarak 1951 yılına kadar istihdam edilmiştir.⁹³² 1950 yılında 2.000 lira ücretle istihdam edilmiştir. Yüzbaşı Palmer, R. F. Scovell ve Wilson idari, iktisadi ve teknik, işletilmesi projeleri için mütehasıs olarak 1943 yılında istihdam edilmişlerdir.⁹³³ 1930-1951 yılları arasında 9 İngiliz uzman (Ress ikik kurumda'da çalıştığı için bir kişi eksik telaffuz edilmiştir) Türkiye'de denizcilik alanında istihdam edilmişlerdir. Osmanlı döneminde askeri denizcilik alanlarında yabancı uzmanlar istihdam edilmişlerdir. Modernleşme politikası gereği dönem dönem ağırlıkları değişmekle beraber Fransız, Alman ve İngiliz uzmanlar etkin olarak askeri denizcilik alanında istihdam edilmişlerdir. Denizcilik alanında 1932 yılında 6 Fransız uzman Nîmetullah yatında motor uzmanı olarak istihdam edilmişlerdir.⁹³⁴ Çalışmanın dönemi kapsamında değerlendirildiğinde İngilizlerin çalıştığı yerlerde Türk mürettebatı yetiştirme görevinin varlığı dikkat çekmektedir. Denizcilik alanındaki istihdamlar istihdam edilme tarihlerine göre sıralanarak Tablo 34'te verilmiştir

Tablo 34. Denizcilik Alanında İstihdam Edilen İngiliz Uzmanlar

Sıra	Adı ve Soyadı	Türkiye'de Çalıştığı Kurum	İstihdam Türü	İstihdam Tarihi
1	R.L. Rees	Tahlisiye Gemisinin İşletilmesi	Tahlisiye Muallimi	1930
2	A. Ellul	Tahlisiye Gemisinin İşletilmesi	Dalgıç	1930
3	A. Pounder	Tahlisiye Gemisinin İşletilmesi	Makine ve Manevra Memuru	1930
4	H.W. Furnival	Tahlisiye Gemisinin İşletilmesi	Tahlisiye Muallimi	1930
5	V.A. Doust	Tahlisiye Gemisinin İşletilmesi	Tahlisiye Muallimi	1930

⁹³¹ BCA, 30.18.1.2, 11.35.20, 9433, 243-56.

⁹³² BCA, 30.18.1.2, 121.97.17, 3/10458, 3/8590, 3/6878, 3/5236, 3/3544, 3/2640, 3/956, 2/20060, 2/17959, 2/15829.

⁹³³ BCA, 30.18.1.2, 102.39.5, 2/20019.

⁹³⁴ Baylı, agt., s.209-210.

6	F. Lloyd	Tahlisiye Gemisinin İşletilmesi	Telgraf Memuru	1930
7	R.L. Rees	Deniz ve Limanları İşletme Genel Müdürlüğü	Uzman (gemi kurtarma)	1939-1951
8	Palmer	Devlet Deniz Yolları	(Yüzbaşı)	1943
9	R.F. Scovell	Devlet Deniz Yolları	Mütehassıs (idari, iktisadi ve teknik, işletilmesi projeleri)	1943
10	Wilson	Devlet Deniz Yolları	Teknisyen (idari, iktisadi ve teknik işletilmesi projeleri)	1943

3.3.4. Merkez Teşkilatları

Uzmanların istihdam alanları gruplandırılırken daha çok kurumlarda çalıştıklarını bazılarının bakanlıkların merkezi teşkilatlarında istihdam edildikleri tespit edilmiştir. Dolayısıyla bakanlıkların merkez teşkilatlarında istihdam edilen İngiliz uzmanlar tek başlık altında birleştirilmiştir. Muhasebeci olan Dölagranj, Maliye Vekâletinde Mütehassıs olarak 1939 yılında istihdam edilmiştir.⁹³⁵ İngiliz Çalışma Bakanlığında uzman olan Stevens ve Lefebure Çalışma Bakanlığında müşavir olarak 1946 yılında istihdam edilmiştir.⁹³⁶ R Daubney, Tarım Bakanlığı Bakteriyoloji ve Seroloji Kurumları salgın hastalıklar için uzman olarak 1949 yılında istihdam edilmiştir.⁹³⁷ Milletlerarası Çalışma Teşkilatı mensubu olan D. H. Belloch, Çalışma Bakanlığında uzman olarak 1949 yılında istihdam edilmiştir.⁹³⁸ William Brinles Davies, çay uzmanı olarak sezonda 1.798,9 Sterlin'i beş taksitte almak üzere Tekel Genel Müdürlüğü bünyesinde 1950 yılında istihdam edilmiştir.⁹³⁹ Devlet Hava Yollarında 1949 yılında yetiştirme uzmanı olarak Steward⁹⁴⁰, 1950 yılında ise Coosey⁹⁴¹ telsiz uzmanı olarak istihdam edilmiştir. Birleşik Krallık Makine Sanayi Fabrikalar müfettişi olan Thomas Graham İşçi Sigortaları Kurumunda iş kazalarının önlenmesi için uzman olarak 1953 yılında istihdam edilmiştir.⁹⁴² Millî Eğitim Bakanlığında Prof. William Stennrd Allen⁹⁴³ 1955 yılında, Lilian Baker⁹⁴⁴ ise 1962 yılında Ticaret Öğretim Genel Müdürlüğü Ankara Otelcilik

⁹³⁵ BCA, 30.18.1.2, 87.68.9, 2/11503, 243-429.

⁹³⁶ BCA, 30.18.1.2, 110.9.17, 3/3688.

⁹³⁷ BCA, 30.18.1.2, 121.83.13, 3/10172, 27-473.

⁹³⁸ BCA, 30.18.1.2, 118.102.14, 3/8833, 27-442.

⁹³⁹ BCA, 30.18.1.2, 122.40.5, 3/11186, 27-476.

⁹⁴⁰ BCA, 30.18.1.2, 119.26.2, 2/9021, 27-429.

⁹⁴¹ BCA, 30.18.1.2, 123.62.13,2/11634,27-532.

⁹⁴² BCA, 30.18.1.2, 131.27.17, 4/538, 27-687.

⁹⁴³ BCA, 30.18.1.2, 138.114.20, 4/4339.

⁹⁴⁴ BCA, 30.18.1.2, 164.12.12, 6/329, 27-305.

Okulu için uzman olarak istihdam edilmiştir. Roy Else Türkiye Demir Çelik İşletmeleri Genel Müdürlüğünde metalürjist olarak 1969 yılında istihdam edilmiştir.⁹⁴⁵ Kıbrıs uyruklu Avni Vural Karayolları Genel Müdürlüğünde tercüman olarak 1972-1973 yıllarında 2.500 lira brüt ücretle istihdam edilmiştir.⁹⁴⁶ Bir yıl sonra 3.000 lira sözleşme imzalanırsa da ücret fazla bulunup sadece yabancı olmalarından dolayı aynı işi yapan memurlardan çokdaha fazla ücret almasının doğru olmayacağı kanaatiyle ücret artışına gidilmemiştir.⁹⁴⁷ Jennifer Ann Şener Turizm Bakanlığı'nda uzman olarak 1973-1974 yıllarında 5.000 lira ücretle istihdam edilmiştir.⁹⁴⁸ Elizabeth Young,⁹⁴⁹ devlet enformasyon ve ulusal tanıtmanın bilimsel ve teknik esaslarını hazırlamak İngilizce yayınların basılması ve yayına hazır edilmesi hususunda 3.000 lira ücretle 1972 yılında, Brenda (Swain) Atasoy⁹⁵⁰ tanıtma hizmetlerinde tanıtıcı yayınların hazırlanması için Basın Yayın Genel Müdürlüğü'nde 4.000 lira brüt ücretle sözleşmeli uzman olarak 1975 yılında istihdam edilmiştir.

Bakanlık merkez teşkilatlarında istihdam edilen uzmanlar alanlarında merkez teşkilatın politikalarının oluşturulması teknik işlerinin yapılması yayın hazırlamak gibi kritik önemdeki vazifelerde görevlendirilmişlerdir. Ayrıca İngiliz çalışma bakanlığında uzman olarak çalışan kişi Türkiye'de de Çalışma Bakanlığı bünyesinde, Birleşik Krallık Makine Sanayi Fabrikalar müfettişi olarak çalışmakta iken Türkiye'de İşçi Sigortaları Kurumunda istihdam edilmişler dolayısıyla bazı uzmanların kendi alanlarında geldikleri yerlerde etkin görevde oldukları görülmüştür. İstihdamların daha net görülmesi için kurumlara göre sıralanmış istihdam listesi Tablo 35'te verilmiştir.

Tablo 35. Merkez Teşkilatlarda İstihdam Edilen İngiliz Uzmanlar

Sıra	Adı ve Soyadı	Türkiye'de Çalıştığı Kurum	İstihdam Türü	Tarih
1	Brenda (Swain) Atasoy	Basın Yayın Genel Müdürlüğü	Uzman (Sözleşmeli)	1975
2	Elizabeth Young	Basın Yayın Genel Müdürlüğü		1972
3	Stevens	Çalışma Bakanlığı	Müşavir	1946
4	D.H. Blelloch	Çalışma Bakanlığı	Uzman	1949

⁹⁴⁵ BCA, 30.18.1.2, 229.2.6, 6/11179, 27-16/1950.

⁹⁴⁶ BCA, 30.18.1.2, 266,36.12, 7/6168, 7/5053, 27-13.

⁹⁴⁷ Ek:8. (ilgili belge)

⁹⁴⁸ BCA, 30.18.1.2, 313.25.14, 7/8178, 5/566, 299.42.7, 7/6454, 27-5/1000.

⁹⁴⁹ BCA, 30.18.1.2, 281.38.6, 7/4386, 27-5331.

⁹⁵⁰ BCA, 30.18.1.2, 337.54.1, 7/10311, 27-234/905.

5	Lefebure	Çalışma Bakanlığı (İşçi Sigortaları Kurumunda)	Müşavir	1946
6	Cossey	Devlet Hava Yolları	Telsiz Uzmanı	1950
7	Steward	Devlet Hava Yolları	Yetiştirme uzmanı	1949
8	Thomas Graham	İşçi Sigortaları Kurumu	Uzman (iş kazalarının önlenmesi)	1953
9	Avni Vural	Karayolları Genel Müdürlüğü	Tercüman	1972-1973
10	William Stennrd Allen (Prof.)	Maarif Vekâleti		1955
11	Dölagranj	Maliye Vekâleti	Mütehassıs	1939
12	Lilian Baker	Millî Eğitim Bakanlığı (Ticaret Öğretim Genel Müdürlüğü.)	Ankara Otelcilik Okulu Uzmanlığı	1962
13	J.V. Ewans	PTT Umum Müdürlüğü	Mühendis	1948
14	R Daubney	Tarım Bakanlığı Bakteriyoloji ve Seroloji Kurumları	Uzman (Salgın Hastalıklar)	1949
15	William Brinles Davies	Tekel Genel Müdürlüğü	Uzman (çay)	1950
16	Jennifer Ann Şener	Turizm Bakanlığı	Uzman	1973-1974
17	Roy Else	Türkiye Demir Çelik İşletmeleri Genel Müdürlüğü	Metalürjist	1969

3.3.5. Telefon-Telgraf İşleri

Türkiye’de telefon ve telgraf işlerinde çalıştırılmak üzere çeşitli zamanlarda yabancı uzman istihdam edilmiştir 1951 yılında PTT İşletme Genel Müdürlüğünde 5 Fransız uzmanın hangi işlerde hangi ünvanda çalıştırılacakları ise belirtilmemiştir.⁹⁵¹ Cumhuriyet döneminde PTT Genel Müdürlüğü tarafından 11 şehirde otomatik telefon hattı kurulması için 6 macar uzman istihdam edilmiştir. İngiliz uzman; Artur Edwart Harrold, Derrick Herbert Maxwell, Edward Walter Collet, John George Smallhorn, Robert Alekxander Kennedy ve Roy Faulkaner şehirlerarası mesafelerde telefon telgraf gibi haberleşme araçlarının çalışmasını sağlayan sistemi kurmak amacı ile çeşitli illerde bu cihazın işleri için istihdam edilmişlerdir.⁹⁵² Ayrıca mühendis olan J.V.Ewans şehirlerarası telgraf muhaberatının sağlanması için İngiltere’den satın alınan Teleprinter yazıcı makinelerinin montajlarıyla ve bu aletler üzerinde yerli uzmanlara gerekli eğitimi vermek için PTT Umum Müdürlüğünde uzman olarak 1948 yılında istihdam edilmiştir.⁹⁵³ Telefon-telgraf işlerinde istihdam edilen uzumlara ait bilgiler Tablo 36’da verilmiştir.

⁹⁵¹ Baylı, agt., s.256.

⁹⁵² BCA, 30.18.1.2, 113.20.8, 3/5567, 54-30.

⁹⁵³ BCA, 30.18.1.2, 117.60.17, 3/8005, 27-405.

Tablo 36. Telefon-Telgraf İşlerinde İstihdam Edilen İngiliz Uzmanlar

Sıra	Adı ve Soyadı	Türkiye'de Çalıştığı Kurum	İstihdam Türü	İstihdam Tarihi
1	Artur Edwart Harrold	Telgraf Telefon Kuranportör Cihazı İşleri	Uzman	1947
2	Derrick Herbert Maxwell	Telgraf Telefon Kuranportör Cihazı İşleri	Uzman	1947
3	Edward Walter Collet	Telgraf Telefon Kuranportör Cihazı İşleri	Uzman	1947
4	Johne George Smallhorn	Telgraf Telefon Kuranportör Cihazı İşleri	Uzman	1947
5	Robert Alekxander Kennedy	Telgraf Telefon Kuranportör Cihazı İşleri	Uzman	1947
6	Roy Faulkaner	Telgraf Telefon Kuranportör Cihazı İşleri	Uzman	1947
7	J.V.Ewans	PTT Umum Müdürlüğü	Mühendis	1948

3.3.6. Ziraat İşleri

Atatürk döneminde tarımsal üretimin artırılması hedefleri kapsamında tarımda makineleşme hususundaki çalışmalar, özellikle II. Dünya Savaşı sonrası Türkiye'nin tarıma dayalı ekonomi politikasını güçlendirmesi hedefini taşıyan Marshall planı kapsamında yardımlar ekonomik faaliyetlerin tarımsal üretim konusunda önem kazandığının bir göstergesidir. 1960'lı yıllarda dünyada zirai üretimin artan nüfus oranında olamamasından kaynaklı açlık yaşanmasıyla birlikte tarımda verimliliğin artırılmasına yönelik önlemleri ifade eden "Yeşil Devrim"⁹⁵⁴ tohum ıslahından gübreleme ve ilaçlamaya dair birçok alanda gelişmeler yaşanmıştır. Özellikle Cumhuriyet dönemi ile beraber Türkiye'de de modern tarım uygulamalarının kullanılmaya başlanmıştır. Bu kapsamda İngilizler ziraat alanında 1931-1967 yılları arasında istihdam edilmişlerdir. İstihdamlar ağırlıklı olarak tarım alanında zararlı haşere ile mücadele ve ilaçlama işlerinde yapılmıştır. İstihdam edilen İngilizlerin Adana dolaylarının günümüzde de arazi yapısına uygun olarak kullandığı ilaçlama yöntemi olan havadan ilaçlama işlerinde istihdam edilmiştir. Cumhuriyet döneminde 22 Macar uzman atçılık alanında zirai aletler fabrikasında Ziraat İşleri Genel Müdürlüğünde ve çeşitli haralarda istihdam edilmişlerdir. İngiliz uzmanların çalışma yerleri ve olarak daha farklı alanlarda, kendi yetkinliklerini aktaracakları kurumlarda istihdam edildikleri anlaşılmaktadır.⁹⁵⁵ İngiltere Haşerat

⁹⁵⁴ Ahmet Şahinöz, "Yeşil Devrim ve Açlık Sorunu", *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt VIII, Sayı 1, 1990, ss.233-239, s.233.

⁹⁵⁵ Yıldırım, "Cumhuriyet Döneminde Türk-Macar.....", s.135-136.

Enstitüsünde haşerat uzmanı olan Uvarov, İzmir ve bölgesinde çekirgeler üzerinde fenni tetkikat yapmak için haşerat mütehassısı olarak 2 ay süre ile 75 İngiliz lirası ücretle 1931 yılında istihdam edilmiştir.⁹⁵⁶ Adana’da helikopterle zirai mücadele işleri için 5 aylığına; mühendis Alfert Raymond Neave, Pilot Gerald Neil Chettaburgh Puller, pilot Peter Michael Bilgh Nutting ve mühendis Stanley Rowsell 1963 yılında istihdam edilmişlerdir.⁹⁵⁷ İngiliz uyruklu aynı zamanda yükseköğrenimini Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Ev Ekonomisi bölümünde tamamlamış olan Ayfer Yılmaz, Ziraat İşleri Genel Müdürlüğü taşra teşkilatında 60 lira yevmiye ile 1967 yılında istihdam edilmiştir.⁹⁵⁸ Ziraat işlerinde istihdam edilen uzmanlara ait bilgiler tarih sırasına göre tanzim edilerek Tablo 37’de verilmiştir.

Tablo 37. Ziraat İşlerinde İstihdam Edilen Uzmanlar

Sıra	Adı ve Soyadı	Çalıştığı Kurum	İstihdam Türü	İstihdam Tarihi
1	Uvarov	İzmir ve Bölgesinde Çekirgeler Üzerine Fenni Tetkikat	Mütehassıs (Haşerat)	1931
2	Alfert Raymond Neave	Adana Helikopterle Zirai Mücadele İşleri	Mühendis (makinist)	1963
3	Gerald Neil Chettaburgh Puller	Adana Helikopterle Zirai Mücadele İşleri	Pilot	1963
4	Peter Michael Bilgh Nutting	Adana Helikopterle Zirai Mücadele İşleri	Pilot	1963
5	Stanley Rowsell	Adana Helikopterle Zirai Mücadele İşleri	Mühendis (Makinist)	1963
6	Ayfer Yılmaz	Ziraat İşleri Genel Müdürlüğü	(Taşra Teşkilatı)	1967

⁹⁵⁶ BCA, 30.18.1.2, 20.39.15, 11232.

⁹⁵⁷ BCA, 30.18.1.2, 171.36.12, 6/1953, 27-30.

⁹⁵⁸ BCA, 30.18.1.2, 238.53.4, 6/8606, 27-4.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nde özellikle idari ve askeri alanda önü alınamayan kötüye gidişten dolayı zaman zaman ıslahatlar yapılmış ve ilk etapta daha çok askeri başarısızlıkların önüne geçmek için gerekli görülen tüm alanlarda iyileştirmeler yapmak için yabancı uzman istihdamına gidilmiştir. İlk olarak Fransız uzmanlardan ve Alman uzmanlardan istifade edilmiştir. Alman uzmanların varlığı daha çok Moltke'nin istihdamı ile göze çarparken İngiliz uzmanlar ilk olarak II. Mahmut döneminde, özellikle Deniz Kuvvetlerinde görev almışlardır. Kayıtlarda 1878 yılında tersanede 200 İngiliz uzmanın çalıştığı ve 1914 yılına kadar amiral rütbesinde İngiliz askerlerin tecrübelerinden faydalanıldığı görülmüştür. II. Abdülhamit döneminde Krupp şirketi ile yapılan anlaşma göze çarpmaktadır. Alman şirketinin tercih edilmesinde 93 harbi ve bu dönemde İngilizlerin tutumu da akla gelmelidir. I. Dünya Savaşı sırasında da zaten müttefik olunan Almanya'dan uzman istihdamı kaçınılmazdı. Cumhuriyet dönemine gelindiğinde Musul meselesinin 1926 yılında çözüme kavuşması ile beraber İngiltere ile Türkiye arasında, özellikle Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne girmesi ve izlediği barışçıl dış politika neticesinde ilişkiler normalleşmeye başlamıştır. Arşiv belgelerinde tespit edilen ve süreklilik arz eden istihdamların da bu tarihlere rastlaması aynı zamanda iki devletin arasında iş birliği yapması bu normalleşmenin neticesindedir. II. Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin kendi yanında olmasını önemseyen İngiltere için Türkiye'nin sınır güvenliği kendi güvenliği dolayısıyla önem arz etmekte olduğundan, özellikle askeri alanda istihdamları görmektediriz. Osmanlı Devleti zamanında Deniz Kuvvetlerinde gerçekleşen İngiliz uzman istihdamlarının, Cumhuriyet döneminde Hava Kuvvetlerinde gerçekleştiği görülmüştür. Ayrıca İngilizlerin II. Dünya Savaşı'nda Alman denizaltılardan üstün savunma taktikleri ile kurtuldukları düşünülürse Türkiye'nin savunması için İngiliz uzman ve şirketlerin tercih edilme sebebini de açıklamış olmaktadır.

1924-1975 yılları arasında 11 farklı alanda 943 İngiliz uzman istihdam edilmiştir. İstihdam edilen İngiliz uzmanların istihdam alanlarına bakıldığında; sayı bakımından en fazla istihdam yapım aşaması da dâhil olmak üzere Karabük Demir Çelik Fabrikasında yapılmıştır. İngiliz kredisi ile yapılan fabrika Atatürk'ün ülkedeki yerli sanayi kollarını kurmak konusundaki kararlılığının göstergesi olmuştur. Demir-çelik konusundaki ün

yapmış olan İngilizlerin tecrübelerinden faydalanmak sektör için yetiştirilmesi planlanan yerli uzmanlar için isabetli bir seçim olmuştur. Çeşitli sanayi kuruluşları ve fabrikalarda istihdam edilen uzmanlar makinist, mühendis, teknik heyet, uzman, mütehassıs gibi pozisyonlarda olmak üzere su işleri, dokuma sanayi, sular idaresi, belediyeler gibi çeşitli kurum kuruluş ve fabrikalarda istihdam edilen İngilizler yerlerinde ihtisas gerektiren işler yapmışlardır. Dolayısıyla sanayi alanındaki modernleşme kapsamında tecrübeleri ile var olan insan kaynağının iş kalitesini arttırmış olmaları beklenmektedir.

Madencilik alanında İngiliz uzman istihdamı sayıca ağırlıklı olarak Murgul Bakır Madeni ve MTA Enstitüsüne yapılmıştır. Mühendis ve maden konusunda uzman kişiler sayıca daha fazla istihdam edilmişlerdir. Ayrıca ilgili bölümde ayrıntılı bahsettiğimiz 2804 sayılı Kanun'un 2. maddesine baktığımızda madencilik sektöründe yerli işbilir kişilerin eksikliği açıkça görülmektedir. Bu konuda devletin aldığı kararlar yerli uzmanların yetiştirilmesi hususundaki yabancı uzmanlara yüklediği yükümlülükler çerçevesinde istihdam edilen İngilizlerin de Maden arama ve çıkarma ile ilgili üstün bilgi ve becerilerini aktararak sektörde yerli işbilir kişilerin artmasında etkili olmuşlardır.

Eğitim alanındaki istihdamlarda en büyük istihdam İngilizcenin, Fransızcanın yerini alarak ülkedeki popüler yabancı dil olması ile istihdam edilen İngiliz okutmanlar konusunda olmuştur. Okutmanların yanında İngiliz Dili ve Edebiyatı Kürsüsünde bu konuda ehil alanında eser vermiş kişilerin bilhassa II. Dünya Savaşı sonrasında yoğunlaştığı görülmektedir. İngiliz uzmanlar öğrencilere yabancı dil olarak İngilizce öğretme metotları ve bu konuda politikalar geliştirme konusunda raporlar hazırlamışlardır. Ayrıca Türkiye'nin yabancı dil eğitimi politikasına yön vermişlerdir. Yükseköğretim kurumlarında diğer alanlarda istihdam edilen uzmanların alanlarında yetkin olmalarının yanında üniversitelerin bazı bölüm/kürsülerinin kurulmasında etkin rol oynamışlardır. Özellikle Sanat alanında Türk opera-balesinin tüm unsurları ile beraber dünya standartlarında olmasının ana unsuru istihdam edilen İngiliz uzmanlardır.

Askeri alanlarda istihdamlar daha çok II. Dünya Savaşı öncesi ve sonrasında kümelenmiştir. İngilizler Türkiye'nin güvenliğini önemsemiş, özellikle ABD ile yaptıkları yardımlarla bunu hissettirmişlerdir. Hava kuvvetlerinde uçuş eğitmenliği başta olmak üzere askeri eğitim konusunda istihdamlar yapılmıştır. Ayrıca sayıca fazla olarak

talim-terbiye işleri için yine İngiltere’de de bu işlerle iştigal eden bir ekibin getirildiği hava kuvvetlerinin dizayn edilmesinde önemli bir role sahip oldukları düşünülmektedir. Bununla birlikte savaş dönemi en önemli işlerden birisi de savunma sistemleridir. Ağ mania işleri Boğazların savunma tertibatlarının yer ve miktar tespiti ve Çanakkale müstahkem mevkihlerin korunması için top mevzilerinin yapımında İngiliz uzmanlar istihdam edilmişlerdir. I. Dünya Savaşı’nda müstahkem mevkilere top yerleştirme işi Alman uzmanlar tarafından ifa edilmekteydi.

Sağlık alanında istihdam edilen İngiliz uzmanlar daha çok üniversitelerde görev yapmıştır. Tıp fakültelerinin gelişmesi öğrencilerin donanımlı olan İngiliz hocalardan ders görmesi önemli bir husustur. İngiliz uzmanlar sağlık alanında çocuk hastanesi başta olmak üzere istihdam edilmişlerdir. Burada sadece İngiliz uzmanların değil sahayı karış karış gezen ve çocukları sağlık taramasından geçiren Alman Ecksteinleri anmak gereklidir.

Denizcilik alanında Genel Müdürlükte gemi kurtarma alanında uzun süre İngiliz uzmandan faydalanılmıştır. Ayrıca tahlisiye gemisinin işletilmesi için çeşitli pozisyonlarda İngiliz uzman istihdam kararnamelelerine yerlerine yerli işbilir insan yetiştirmek şerhi düşülerek istihdam edilmiş olması bu konudaki beklenen hizmeti gözler önüne sermektedir. İdari, iktisadi ve teknik, işletilmesi projeleri yürütecek yeterlikte bir uzmanın istihdamı sayıca az olsalar da alanda önemli sorumluluklarının olduğunu göstermektedir.

Bakanlıkların merkez teşkilatlarında istihdam edilen 18 İngiliz uzmanın en göze çarpıcı özellikleri İngiltere’de de Türkiye’de istihdam edildikleri alanda çalışıyor ve yetkin olmalarıdır. Bakanlık merkez teşkilatları politikaların üretildiği sahadaki hareketliliği tasarlayan ve gelişim hedefleri doğrultusunda hareket kabiliyetine sahip kilit noktalardır. Bu pozisyonlardaki İngilizler de alanlarında görevlendirilmiş olup özellikle İngiltere’de hangi pozisyonda oldukları kararnamelerde belirtilmiş olması görevlerinin öneminden kaynaklandığını göstermektedir.

Ziraat alanında zararlı haşeratla mücadele kapsamında uzmanlar istihdam edilmişlerdir. Zirai ürünlerin verimliliğinin artmasında katkıları olmuştur. Telefon-Telgraf alanında var

olan anlaşmalar mucibince kurulacak hatların işleri için istihdam edildiklerini ve istihdam edilenlerin söz konusu teknolojiyi Türkiye’de kuracak yeterlilikte olduğu görülmüştür.

Arkeoloji alanında faaliyet gösteren İngilizlerin faaliyetleri, Anadolu tarihini açığa çıkararak kültürümüze katkıda bulunduğu gibi müzelerin varlıklarının da artmasını yeni ören yerlerinin açılmasını sağlayacak olup, kültür yanında turizm sektörünün de hareketliliğinin artmasının önünü açacaktır. Kazı yapan kişilerin kazı süresince emniyet mensubu bir komiser tarafından izlenmesi kararının geçmişte yaşanan tarihi eser kaçakçılıkları nedeniyle alındığını da hatırlatmak gerekir.

İlgili istihdam alanları incelendiğinde yabancı uzman istihdamının zorunluluk durumu konusunda uzmanların istihdam alanlarındaki istihdam edildikleri yıllar dikkate alınarak istihdam sürelerinin eğitim alanı hariç süreklilik arz etmediği tespit edilmiştir. Bu durum istihdama ihtiyaç hâsıl olduğunda yapılmış olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda Karabük Demir-Çelik Fabrikası hakkında 1942 yılında İngiliz General Withom’un verdiği raporda açıkça belirtildiği gibi yabancı uzmanlar kendi tecrübelerini yerli işçi ve uzmanlara aktarmakla sorumlular ve istihdamlardan beklenen sonuç da tam olarak budur. Madencilik alanında MTAnın kuruluş Kanunu’nda yerli uzman yetiştirme görevi ve yabancı uzman istihdam edenlerden istihdamları mukabilinde yerli uzman yetiştirmek için kullanılmak üzere devlete ekstra ödeme yapılması hükmü yabancı uzmanlara duyulan ihtiyacın önüne geçmek ve yerli işbilir insanımızı yetiştirme gayretinde politikalar izlendiğinin açık göstergesidir.

İngiliz uzmanların varlığının ve etkinliğinin 1937 yılından sonra artmasındaki ana etkenin demir-çelik fabrikası dolayısıyla olduğu, II. Dünya Savaşı’nın da etkisiyle askeri alandaki İngiliz uzman istihdamının hareketlendiği görülmektedir. Demokrat Partinin iktidar döneminde biraz ivmenin düşüp 1961 yılında darbeye beraber sayının iyice azaldığını sonraki yıllarda yeniden ya da ilk defa istihdam edilenlerin sayılarının stabil kaldığını görmekteyiz. Eğitim alanında ise 1961 yılındaki düşüş sayılmazsa katlanan bir ivme ve süreklilik söz konusudur. II. Dünya Savaşı sonrası dünyada yaşanan gelişmeler neticesinde ABD’nin dünya siyasetinde öne çıkması ve Türkiye-ABD ilişkilerinin stratejik müttefiklik seviyesine ulaşması neticesinde Türkiye’de istihdam edilen yabancı uzmanların Almanya ve İngiltere’den ziyade artık ABD’den gelmesine neden olmuştur.

Bu durumda Türkiye’de İngiliz uzmanların istihdamlarında eğitim alanında özellikle İngilizce öğretiminde kısmen bir süreklilik görülmekle beraber diğer tüm alanlarda keskin bir azalış ve sonlanma görülmektedir.

Çalışmada sırasında yabancı uzmanlarla ilgili olarak yaptığımız literatür çalışmalarında kişilerin verdikleri bir eser ya da dünya literatürüne yaptıkları kayda geçen bir unsur yoksa bu kişiler hakkında arşiv kayıtlarından başka bir bilgiye ulaşılamamıştır. Bu durum daha çok çalışmanın dönemine ait iletişim araçlarının yaygın olmamasından dolayı kişilere ait eser olmadan görünürlüklerinin de az olmasından kaynaklanmaktadır. Arşiv kayıtlarında ise kişilerin bazen tam adlarının verilmediğini bunun yerine “bay ...” şeklinde hitaplarla çalışma izinlerinin verildiğini bu durum öncelikle kişiler hakkındaki diğer kaynaklardan arama yapmayı imkânsız hale getirmektedir. Aldıkları ücretler açısından birebir karşılaştırma yapabilmek için istihdam kararnamelerinde uzmanların ücret bilgilerinin yer alması gerekmektedir. Kararnamelerde bu bilgilerin eksik bırakıldığını açıkça söyleyebiliriz. Ücret bilgisi verilmiş olunan kararnamelerde ise bütçe kanununda yıl ve meslek grubu olarak aylık maaşı verilen kesimle aynı paydada buluşma çok sağlanamamıştır. Bunun yanında tespit edilen İngiliz tebaasından Avni Vural’a ait 1973 yılına ait istihdam kararnamesinde aylık 3.000 lira ücretle istihdamı yapıldığı fakat kişinin yaptığı iş bakımından devlet memurlarından farklı bir iş yapmadığı gerekçesi ile yerli uzmanlardan fazla aldığı ücretin gereksiz olduğu mütalaa edilmiş ve ücreti 1972 yılında aldığı 2.500 lira olarak değiştirilmiştir. Bu durum bize yabancı uzmanların sözleşmeli statüde olup devlet memurlarından fazla ücret aldıklarını göstermektedir. Burada Runciman’ın hatıratında da yabancı uzmanların rahat geçinemediklerinden bahsettiğini hatırlatıp ücretin tatmin ediciliğinin tartışmalı bir kavram olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Yine aynı hatıratında yabancı uzmanlar için bir bütçe ayrıldığı ve bu bütçeden harcama yapıldığı dolayısıyla yabancı uzmanların bu bütçeyi paylaştıkları anlaşılmaktadır. Ücretleri belirtilenlerin, isimler mükerrer olduğunun altı çizilerek söyleyecek olursak 255 kişinin olduğu, bunların; demir-çelik fabrikası, üniversiteler, MTA, Murgul Bakır Madeni, konservatuvar, Devlet Tiyatrolarında kümelenildiği diğer sektörlerde ya hiç ücret kaydının olmadığı ya da seyrek telaffuz edildiği görülmüştür. Bazı kararnamelerde ekler bulunmaması bazılarında ise kişilerin uyrukları belirtilmediği için listelerimize alamadığımız uzmanlar da mevcuttur. İngiliz uzmanların tek tek

sektörlere yaptıkları katkıları ilgili bölümlerde telaffuz edildiği halde tüm sektörlerde toplam 98 İngiliz mühendisin istihdam edildiğini belirterek kurumlarda istihdam edilenlerin bilgi birikimlerinden dolayı kurumlara üst düzey teknik tecrübe aktarımının yapıldığı düşünülmektedir. İstihdam kararnamelerinde kişilerin Türkiye'deki başka bir kurumda çalışırken falanca kurumda istihdam edilmiştir gibi cümlelere rastlanmıştır fakat bahsedilen kurumdaki istihdam kararnamesine rastlanmamaktadır. Bu durum uzmanların Türkiye'de hangi kurumda hangi zaman aralığında çalıştıkları bilgisine net bir şekilde ulaşmamızı engellemektedir.

İstihdam edilen yabancı uzmanlar hakkında yapılan çeşitli çalışmalarda 1925-1951 yılları arasında istihdam edilmiş olan Macar uzmanlar daha çok zirai alanda (ziraat eğitimi, mera ıslahı, atçılık, binicilik, bahçıvanlık vs..) istihdam edilmişlerdir. Fransız uzmanların eğitim alanında istihdamları sayıca fazla olmakla beraber özellikle bayındırlık alanında şehirlerin planlanması ve imarı konusunda katkıları ile öne çıkmışlardır.

Alman uzmanlar II. Abdülhamit döneminde daha yoğun olarak istihdam edilmişler ve I. Dünya Savaşı sırasındaki müttefiklik durumu dolayısıyla ülkede askeri alanda Alman uzman varlığı görülmektedir. Cumhuriyet döneminde de eğitim alanında özellikle üniversite reformu dolayısı ile Alman uzmanların tecrübelerinden faydalanılmıştır. Ayrıca yine tarım alanında da önemli katkılar sağlamışlardır.

İngiliz uzmanlar ise birçok alanda istihdam edildikleri halde bazı alanlara damgasını vurmuşlardır. Hava kuvvetlerinde İngilizlerin güçlü olması, askeri alanda hava kuvvetlerinde İngiltere'nin tercih edilmesindeki ana unsurdur. Ayrıca II. Dünya Savaşında denizden Alman saldırılarına direnç göstermesi Türkiye'nin savunması için önemli olan ağ mania, uçak savar sistemleri ve müstahkem mevkilere topların yerleştirilmesi hususundaki rehberlikleri tesadüf olmasa gerek.

İngilizce öğretiminde ABD yerine İngiltere tercih edilmiştir. Eğitim kurumlarında yabancı dil eğitimi olarak İngilizce eğitimi İngilizlere emanet edilmiştir. İngiliz uzmanların damga vurdukları diğer alan ise eğitimidir. Özellikle yabancı dil olarak İngilizcenin öğretilmesi ve nasıl öğretileceği konusunda yetkin insanların görevlendirildiği Gatenby'nin kitaplarının uzun yıllar ortaöğretim kurumlarında ders

kitabı olarak okutulup sayıca çok olan İngilizce öğretici istihdamının ise çeşitli eğitim kurumlarında İngilizce öğretme konusunda tercih edildiklerinin göstergesidir.

Opera ve bale eğitiminde İngilizler her ne kadar Fransız ve Ruslara öykünseler de İngiliz Kraliyet Opera ve Balesi'nin yetkinliği tartışılmazdır. İngiliz Kraliyet Opera ve Balesi üyelerinin istihdam edilerek yerli opera ve bale üstatlarının yetiştirilerek ülkede bu alanda çok önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Yabancı uzman istihdamının en verimli alanlarından birisi de bu alan olmuştur. Ayrıca eğitim kurumlarında dil eğitimi dışında önemli İngiliz uzmanların istihdam edildiğini görmekteyiz. Bu durumun kaynağı uzmanların alanlarındaki kişisel başarıları olduğunun altını çizmekte fayda görülmektedir.

İstihdamlarını ayrıntılı incelediğimiz İngiliz uzmanlar ihtisas alanlarına göre istihdam edildikleri kurumlarda Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin modernleşme hedeflerine uygun hareket ederek, birikimleri ile modernleşen ülkenin çağı yakalamış evlatlarının yetiştirilmesi ve kurumların oluşturulup kaliteli hizmet verilmesinde yol gösterici olarak yeterlilik sahibi işbilir yerli işgücünün oluşmasında katkıları büyüktür.

KAYNAKÇA

A. Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Başkanlığı. *Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Eğitiminde Modernleşme*, Yayın No:134, İstanbul 2014.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA) Fon Kodu:30.18.1.1, Yer No.:5.21.4., Karar No.:1688, Ek No.:57-11.

BCA, 30.10.0.0, 171.189.17.

BCA, 30.18.1.2, 121.97.17, 2/17959, 3/10458.

BCA, 30.18.1.2, 91.64.14, 2/13854, 241/177

BCA, 30.18.1.2, 19.30.14, 11049, 241-42.

BCA, 30.18.1.2, 104.15.13, 3/7350, 27

BCA, 30.18.1.2, 118.96.6, 3/970, 3/27.

BCA,30.10.0.0, 235.582.2

BCA, 30.18.1.2, 94.34.1, 2/15646, 241-95

BCA,30.18.1.2., 91.53.13, 2/13633, 243-531

BCA, 3.10.0.0, 235.588.3, 422-252.

BCA, 3.10.0.0, 235.588.3, 422-252.

BCA, 30.18.1.2, 152.32.5, 4/11780, 27-228.

BCA, 30.10.0.0, 171.189.17.

BCA, 30.18.1.2, 94.34.1, 2/15646, 241-95

BCA,30.18.1.2., 91.53.13, 2/13633, 243-531

BCA, 30.18.1.2, 192.4.4, 6/5828, 27/3.

BCA, 30.18.1.2, 118.90.5, 3/8584, 27/4390.

BCA, 30.18.1.2, 107.84.11, 3/1887, 27.

BCA, 30.18.1.2, 104.3.39, 3/139.

BCA 30.18.1.2, 105.38.15, 3/971, 27-105.

BCA, 30.18.1.2, 108.49.6, 3/866, 27-100.

BCA, 30.18.1.2, 110.26.17, 3/4028.

BCA 30.18.1.2, 112.5.13, 3/4806, 27-105.

BCA, 30.18.1.2, 68.11.5, 6/1146.

BCA, 30.18.1.2, 158.42.1, 5/814.

BCA, 30.18.1.2, 205.28.1, 6/8038.

BCA, 30.18.1.2, 179.43.4, 6/4080.

BCA, 30.18.1.2, 149.28.15, 4/1037.

BCA, 30.18.1.2, 135.29.13, 4/2640.

BCA, 30.18.1.2, 128.26.20, 3/14749.

BCA, 30.18.1.2, 287.69.11, 7/5011.

BCA, 30.18.1.2, 141.93.20, 4/6081.

BCA, 30.18.1.2, 163.64.1, 6/61, 27-167/2.

BCA, 30.18.1.2, 151.74.9, 4/11284.

BCA, 30.18.1.2, 108.39.7, 3/2754.

BCA, 30.18.1.2, 137.105.8, 4/4156, 27-840.

BCA, 30.18.1.2, 145.122.6, 4/8876

BCA, 30.18.1.2, 143.48.14, 4/7403, 27-185.

BCA, 30.18.1.2, 128.26.20, 3/14749.

BCA, 30.18.1.2, 108.26.11, 3/2498.

BCA, 30.18.1.2, 108.39.7, 3/2754, 27-166.

BCA 30.18.1.2, 116.28.3, 3/7350, 27-105.

BCA, 30.18.1.2, 128.26.20, 3/14749, 27.

BCA, 30.18.1.2, 128.26.20, 4/613, 27-515.

BCA, 30.18.1.2, 140.71.20, 4/5641, 27-83.

BCA, 30.18.1.2, 143.48.14, 4/7403, 27-185.

BCA, 30.18.1.2, 145.122.6, 4/8876, 27-167.

BCA, 30.18.1.2, 142.30.12, 4/7037, 27-172.

BCA, 30.18.1.2, 143.48.14, 4/7403, 27-185.

BCA, 30.18.1.2, 145.122.7, 4/8877, 27-167.

BCA, 30.18.1.2, 148.21.2, 4/10220, 27-167.

BCA, 30.18.1.2, 148.23.16, 4/10274, 27-167.

BCA, 30.18.1.2, 149.28.15, 4/10374, 27-167.

BCA, 30.18.1.2, 148.23.15, 4/10273, 27-167.

BCA 30.18.1.2, 151.96.15, 6/5663, 27-3/1765.

BCA, 30.18.1.2, 153.58.10, 4/12308, 27-167.

BCA, 30.18.1.2, 154.88.20, 4/12928, 27-167.

BCA, 30.18.1.2, 156.1.15, 5/198, 27-167-2.

BCA, 30.18.1.2, 160.23.16, 5/1168, 27-167-2.

BCA, 30.18.1.2, 160.26.4, 5/1216, 27-167-2.

BCA, 30.18.1.2, 164.21.18, 6/515, 27-167-B.

BCA, 30.18.1.2, 164.19.5, 6/462, 27-167-2.

BCA, 30.18.1.2, 170.33.20, 6/1901, 27-309.

BCA, 30.18.1.2, 179.43.40, 6/2577, 27-309.

BCA, 30.18.1.2, 170.28.20, 6/1801, 27.

BCA, 30.18.1.2, 170.33.20, 6/1901, 27.

BCA, 30.18.1.2, 170.33.20, 6/1901, 27.

BCA, 30.18.1.2, 179.43.4, 6/3025, 27-309.

BCA, 30.18.1.2, 178.34.20, 6/3216, 27-309.

BCA, 30.18.1.2, 179.43.4, 6/3025, 27-309.

BCA, 30.18.1.2, 184.13.3, 6/4391, 27-3.

BCA, 30.18.1.2, 184.15.9, 6/4437, 27-3.

BCA, 30.18.1.2, 184.15.1, 6/4428, 27.

BCA, 30.18.1.2, 195.30.4, 6/6348, 27-3.

BCA, 30.18.1.2, 192.9.6, 6/5930, 27-3.

BCA, 30.18.1.2, 196.41.5, 6/6569, 27-3.

BCA, 30.18.1.2, 201.83.13, 6/7417, 27-3.

BCA, 30.18.1.2, 205.32.12, 6/8129.

BCA, 30.18.1.2, 209.55.19, 6/8596, 27-3.

BCA, 30.18.1.2, 207.42.8, 6/8325, 27-3.

BCA, 30.18.1.2, 207.38.8, 6/8245, 27-3.

BCA, 30.18.1.2, 217.23.20, 6/9785, 27-3/460.

BCA, 30.18.1.2, 223.58.2, 6/10468, 27-3.

BCA, 30.18.1.2, 230.13.12, 6/11405, 27-3.

BCA, 30.18.1.2, 246.12.20, 7/240, 27-2/230.

BCA, 30.18.1.2, 299.45.1, 7/6508, 27-3/1005.

BCA, 30.18.1.2, 197.93.9, 3/2055, 27-143.

BCA, 30.18.1.2, 109,71.18, 3/3405, 27-228.

BCA, 30.18.1.2, 152.33.13, 4/11808, 27-167.

BCA, 30.18.1.2, 157.25.5, 5/489, 27/167-2.

BCA, 30.18.1.2, 179.43.4, 6/1450, 27-309.

BCA, 30.18.1.2, 252.44.18, 7/877, 27-3/985.

BCA, 30.18.1.2, 205.32.12, 6/8129.

BCA, 30.18.1.2, 137.84.2, 4/3730, 27-818.

BCA, 30.18.1.2, 147.62.8, 4/9771, 27-167.

BCA, 30.18.1.2, 152.29.4, 4/11719, 27-167.

BCA, 30.18.1.2, 160.29.20, 5/1281, 27-167/2.

BCA, 30.18.1.2, 166.38.15, 6/852, 27-167/B.

BCA, 30.18.1.2, 241.71.9, 6/12563, 27-3/1514.

BCA, 30.18.1.2, 107.107.19, 3/2346, 27-169.

BCA, 30.18.1.2, 128.26.20, 3/14749, 27.

BCA, 30.18.1.2, 128.26.20, 4/613, 27-515.

BCA,30.18.1.2, 93.101.20, 2/14600, 242-266.

BCA, 30.18.1.2, 97.107.18, 2/17130, 270-105.

BCA, 30.18.1.2, 98.33.16, 2/17769, 242-284.

BCA, 30.18.1.2, 97.107.18, 2/17131, 270-105.

BCA, 30.18.1.2, 104.15.13, 2/19472, 27-51.

BCA,30.18.1.2, 205.32.12, 6/8129.

BCA, 30.18.1.2, 134.96.15, 3/10733, 27-509.

BCA, 30.18.1.2, 134.96.15, 4/1916

BCA, 30.18.1.2, 144.86.10, 4/8162, 27-218.

BCA, 30.18.1.2,109.67.6, 3/3313 27-198.

BCA, 30.18.1.2, 164.11.20, 6/317, 27-9.

BCA, 30.18.1.2, 191.81.13, 6/5761, 27-3.

BCA, 30.18.1.2, 179.43.4, 6/2448, 27-309.

BCA, 30.18.1.2, 193.15.6, 6/6050, 27-3.

BCA, 30.18.1.2, 134.96.15, 4/1916, 509.

BCA, 30.18.1.2, 299.44.15, 7/6502, 27-3/9860.

BCA, 30.18.1.2, 233.30.15, 6/11748, 27-3/653.

BCA, 30.18.1.2, 298.32.8, 7/6253, 27-3/678

BCA, 30.18.1.2, 294.10.14, 7/5817, 27-3/185.

BCA, 30.18.1.2, 164.11.20, 6/662, 27.

BCA, 30.18.1.2, 186.30.9, 6/4737, 27-3.

BCA, 30.18.1.2, 301.51.3, 7/6630, 27-3/1111.

BCA, 30.18.1.2, 243.84.16, 6/128-30, 27-3.

BCA, 30.18.1.2, 107.81.15, 3/1831, 27-130.

BCA, 30.18.1.2, 234.37.9, 6/11882, 27-30.

BCA, 30.18.1.2, 162.47.1, 5/1633, 27-9/2.

BCA, 30.18.1.2, 119.44.1, 3/9380, 27-464.

BCA, 30.18.1.2, 164.12.11, 6/328, 27-9.

BCA, 30.18.1.2, 169.16.17, 6/2043, 27-4B.

BCA, 30.18.1.2, 231.21.1, 6/11554, 27-3/436.

BCA, 30.18.1.2, 174.56.10, 6/2351, 27.

BCA, 30.18.1.2, 179.50.18.

BCA, 30.18.1.2, 175.7.10, 6/2666, 27-109.

BCA, 30.18.1.2, 186.25.20, 6/4648, 27-3.

BCA, 30.18.1.2, 179.43.4, 6/4192, 27-309.

BCA, 30.18.1.2, 186.31.9, 6/4757, 27-3.

BCA, 30.18.1.2, 186.33.15, 6/4803, 27-3.

BCA, 30.18.1.2, 267.37.18, 7/2528, 27-3/830.

BCA, 30.18.1.2, 280.31.7, 7/4247, 27-3/697.

BCA, 30.18.1.2, 295.19.20, 7/6003, 27-3/412.

BCA, 30.18.1.2, 205.32.12, 6/8129.

BCA, 30.18.1.2,209.55.9, 6/8596, 27-3.

BCA, 30.18.1.2,267.37.18, 7/2528,27-3

BCA, 30.18.1.2, 295.19.20, 7/6003, 27-3/412

BCA, 30.18.1.2, 280.31.7, 7/4247, 27-3/697.

BCA, 30.18.1.2, 223.58.2, 6/10468, 27-3.

BCA, 30.18.1.2, 225.71.18, 6/10745, 27-3.

BCA, 30.18.1.2, 226.78.16, 10883, 27-3.

BCA, 30.18.1.2, 226.76.4, 6/10831, 27-3.

BCA, 30.18.1.2, 226.76.4, 6/10831, 27-3.

BCA, 30.18.1.2,226.78.18, 6/10885, 27-3

BCA, 30.18.1.2, 267.37.18, 7/2528, 27-3/830.

BCA, 30.18.1.2, 280.31.7, 7/4247, 27-3/697.

BCA, 30.18.1.2, 295.19.20, 7/6003, 27-3/412.

BCA, 30.18.1.2, 230.11.10, 6/11363, 27-3/179.

BCA, 30.18.1.2, 267.37.18, 7/2528, 27-3/830.

BCA, 30.18.1.2,235.41.9, 6/11962, 27-3.

BCA, 30.18.1.2,234.37.4, 6/11877, 27-3.

BCA, 30.18.1.2, 230.11.10, 6/11363, 27-3/179.

BCA, 30.18.1.2, 230.13.12, 6/11405, 27-3.

BCA, 30.18.1.2, 267.37.18, 7/2528, 27-3/830.

BCA, 30.18.1.2, 280.31.7, 7/4247, 27-3/697.

BCA, 30.18.1.2, 233.30.15, 6/11748, 27-3/653.

BCA, 30.18.1.2, 233.31.3, 6/11756, 27-3.

BCA, 30.18.1.2, 231.21.1, 6/11554, 27-3/436.

BCA, 30.18.1.2, 233.30.15, 6/11748, 27-3/653.

BCA, 30.18.1.2, 231.21.1, 6/11554, 27-3/436.

BCA, 30.18.1.2, 233.30.15, 6/11748, 27-3/653.

BCA, 30.18.1.2, 240.65.15, 6/12449, 27-3/1406.

BCA, 30.18.1.2, 267.37.18, 7/2528, 27-3/830.

BCA, 30.18.1.2, 262.12.15, 7/2025, 27-3/294.

BCA, 30.18.1.2, 272.72.12, 7/3222, 27-3/1661.

BCA, 30.18.1.2, 267.37.18, 7/2528, 27-3/830.

BCA, 30.18.1.2, 262.12.15, 7/2025, 27-3/294.

BCA, 30.18.1.2, 272.72.12, 7/3222, 27-3/1661.

BCA, 30.18.1.2, 262.12.15, 7/2025, 27-3.

BCA, 30.18.1.2, 290.84.13, 7/5313, 27-3/1965.

BCA, 30.18.1.2, 263.20.7, 7/2177, 27-3.

BCA, 30.18.1.2, 280.31.7, 7/4247, 27-3/697.

BCA, 30.18.1.2, 295.19.20, 7/6003, 27-3/412.

BCA, 30.18.1.2, 263.20.7, 7/2177, 27-3.

BCA, 30.18.1.2, 280.31.7, 7/4247, 27-3/697.

BCA, 30.18.1.2, 295.19.20, 7/6003, 27-3/412.

BCA, 30.18.1.2, 262.12.15, 7/2025, 27-3/294.

BCA, 30.18.1.2, 290.84.13, 7/5313, 27-3/1865.

BCA, 30.18.1.2, 262.12.15, 7/2025, 27-3/294.

BCA, 30.18.1.2, 263.20.7, 7/2177, 27-3.

BCA, 30.18.1.2, 280.31.7, 7/4247, 27-3/697.

BCA, 30.18.1.2, 262.12.15, 7/2025, 27-3.

BCA, 30.18.1.2, 280.31.7, 7/4247, 27-3/697

BCA, 30.18.1.2, 295.19.20, 7/6003, 27-3/412.

BCA, 30.18.1.2, 290.86.18, 7/5358, 27-3/1919.

BCA, 30.18.1.2, 280.28.20, 7/4200, 27-3.

BCA, 30.18.1.2, 290.84.13, 7/5313, 27-3/1865.

BCA, 30.18.1.2, 280.28.20, 7/4200, 27-3.

BCA, 30.18.1.2, 290.84.13, 7/5313, 27-3/1865.

BCA, 30.18.1.2, 280.28.20, 7/4200, 27-3.

BCA, 30.18.1.2, 263.20.7, 7/2177, 27-3.

BCA, 30.18.1.2, 286.61.16, 7/486, 27-3.

BCA, 30.18.1.2, 299.45.17, 7/6524, 27-3/1042.

BCA, 30.18.1.2, 110.18.14, 3/3865.

BCA, 30.18.1.2, 122.25.17, 3/12312 (3/10898), 27-514-516.

BCA, 30.18.1.2, 112.86.18, 3/5215, 27-304.

BCA, 30.18.1.2, 122.25.17, 3/10898(4/373, 3/11371), 27-516

BCA,30.18.1.2, 124.93.7, 3/12250, 27-514-516.

BCA, 30.18.1.2, 303.63.20.

BCA, 30.18.1.2, 179.43.4, 6/2351, 27-309.

BCA, 30.18.1.2, 169.16.17, 6/4019, 27-4/B.

BCA, 30.18.1.2,192.4.4, 6/5828, 27-3.

BCA, 30.18.1.2, 199.68.5, 6/7109, 27.

BCA, 30.18.1.2, 179.43.4, 6/4192, 27-309.

BCA, 30.18.1.2, 237.49.12, 6/12126, 27-3.

BCA, 30.18.1.2, 279.22.12, 7/4072, 27-3/493.

BCA, 30.18.1.2, 191.76.15, 6/5663, 27-3.

BCA, 30.18.1.2, 183.5.1, 6/4229, 27.

BCA, 30.18.1.2, 199.68.5, 6/7109, 27.

BCA, 30.18.1.2, 201.83.1, 6/7405, 27.

BCA, 30.18.1.2, 213.85.19, 6/9200, 27-3/1779.

BCA, 30.18.1.2, 242.81.17, 6/12771, 27-3.

BCA, 30.18.1.2, 299.44.15, 7/6502, 27-3/9860.

BCA, 30.18.1.2, 229.7.19, 6/11292, 27-3.

BCA,30.18.1.2, 262.15.13, 7/2083, 27-3/319.

BCA,30.18.1.2,254.53.8, 7/1047, 27-3.

BCA,30.18.1.2, 151.74.5, 4/11280, 27-248.

BCA, 30.18.1.2, 152.35.11, 4/11846, 27-248.

BCA, 30.18.1.2, 154.65.7, 4/12445, 27-248.

BCA, 30.18.1.2, 154.69.3, 4/12523, 27-248.

BCA, 30.18.1.2, 284.51.5, 7/4645, 27-3.

BCA, 30.18.1.2, 295.19.15, 7/5998, 27-3.

BCA, 30.18.1.2, 232.21.1, 6/11554, 27-3/436.

BCA, 30.18.1.2, 299.41.19, 7/6446, 27-3.

BCA, 30.18.1.2, 296.25.17, 7/6120, 27-32.

BCA, 30.18.1.2, 159.12.2, 5/934, 27-4.

BCA, 30.18.1.2, 162.53.1, 5/1753, 27-4.

BCA, 30.18.1.2, 168.5.4, 6/2235, 27-308.

BCA, 30.18.1.2, 173.50.14, 6/1325, 27-308.

BCA, 30.18.1.2, 182.75.5, 6/77/26, 27.

BCA, 30.18.1.2, 190.65.10, 6/5438, 27-24.

BCA, 30.18.1.2, 108.26.11, 3/2498, 27-167.

BCA, 30.18.1.2, 113.25.5, 3/5665, 27-327.

BCA, 30.18.1.2, 113.31.16, 3/5796, 27-322.

BCA, 30.18.1.2, 118.99.20, 3/8779, 27-428.

BCA, 30.18.1.2, 125.15.16, 3/12583, 27-565.

BCA, 30.18.1.2, 127.94.5, 3/14155, 27-604.

BCA, 30.18.1.2, 152.18.7, 4/11502, 27-4/399.

BCA, 30.18.1.2, 158.34.5, 5/670, 27.

BCA, 30.18.1.2, 174.55.13, 6/2334, 27.

BCA, 30.18.1.2, 179.43.5, 6/3380, 27.

BCA, 30.18.1.2, 273.81.18, 7/3408, 27-8.

BCA, 30.18.1.2, 231.20.6, 6/11539, 27-28

BCA, 30.18.1.2, 212.81.6, 6/9104, 27-18.

BCA, 30.18.1.2, 207.44.1, 6/11539, 27.

BCA, 30.18.1.2, 263.18.18, 7/2148, 27-8.

BCA, 30.18.1.2, 315.34.13, 7/8358, 27-158.

BCA, 30.18.1.2, 118.90.5, 3/8584, 27-430.

BCA, 30.18.1.2, 145.105.4, 4/8533, 27-233.

BCA, 30.18.1.2, 147.49.17, 4/9510, 27-27.

BCA, 30.18.1.2, 203.9.19, 6/7676, 27-3.

BCA, 30.18.1.2, 217.20.2, 6/9707, 27-24.

BCA, 30.18.1.2, 273.82.12, 7/3422, 27-18.

BCA, 30.18.1.2, 272.69.19, 7/3169, 27-3.

BCA, 30.18.1.2, 281.36.1, 7/4341, 27-18.

BCA, 30.18.1.2, 290.87.2, 7/5362, 27-18.

BCA, 30.18.1.2, 317.46.19, 7/8604, 27-167.

BCA, 30.11.1.0, 31.7.2, 6/1246.

BCA, 30.18.1.2, 1.1.4, 7276, 242-24.

BCA, 30.18.1.2, 89.122.8, 2/12576, 243-77.

BCA, 30.18.1.2, 108.49.6, 3/2953, 27-100.

BCA, 30.18.1.2, 111.59.2, 3/4674, 27-294.

BCA, 30.18.1.2, 111.48.2, 3/4453, 27-275.

BCA, 30.18.1.2, 3/6786, 27-364.

BCA, 30.18.1.2, 116.22.17, 3/7244, 27-365.

BCA, 30.18.1.2, 115.93.15, 3/7042, 27-374.

BCA, 30.18.1.2, 123.49.10, 3/11371, 27-514.

BCA, 30.18.1.2, 131.19.12, 4/373, 27-514.

BCA, 30.18.1.2, 162.52.7, 5/1739, 27.

BCA, 30.18.1.2, 163.70.15, 6/192, 27-4.

BCA, 30.18.1.2, 182.74.14, 6/4009, 27.

BCA, 30.18.1.2, 163.67.17, 6/134, 27.

BCA, 30.18.1.2, 166.48.13, 6/1050, 27.

BCA, 30.18.1.2, 166.38.12, 6/849, 27.

BCA, 30.18.1.2, 165.35.11, 6/788, 27.

BCA, 30.18.1.2, 165.25.9, 6/646, 27.

BCA, 30.18.1.2, 171.41.2, 6/2043, 27.

BCA, 30.18.1.2, 177.20.20, 6/2936, 27.

BCA, 30.18.1.2, 178.35.12, 6/3228, 27.

BCA, 30.18.1.2, 180.52.4, 6/3559.27.

BCA, 30.18.1.2, 181.65.14, 6/3238, 27.

BCA, 30.18.1.2, 179.41.10, 6/3346, 27.

BCA, 30.18.1.2, 176.9.4, 6/2700, 27.

BCA, 30.18.1.2, 182.75.4, 6/4019, 27.

BCA, 30.18.1.2, 203.16.13, 6/7810, 27-8.

BCA, 30.18.1.2, 242.80.16, 6/12750, 27-6.

BCA, 30.18.1.2, 281.34.9, 7/4309, 27-18.

BCA,30.18.1.2, 158.44.15, 5/868, 27-6A.

BCA, 30.18.1.2, 138.108.6, 4/4214, 27-844.

BCA, 30.18.1.2, 145.113.12,4/8701.

BCA, 30.18.1.2, 131.23.12, 4/453, 27-686.

BCA, 30.18.1.2, 136.96.17, 4/1918, 27-750.

BCA, 30.18.1.2, 171.38.4, 6/1985, 27-6/B.

BCA, 30.18.1.2, 273.80.18, 7/3388, 27-2/1817.

BCA, 30.18.1.2, 304.72.12, 7/7060, 27-2/1633.

BCA, 30.18.1.2, 137.92.1, 4/3889, 27-831.

BCA, 30.18.1.2, 289.81.16, 7/5256, 27-2/1801.

BCA, 30.18.1.2, 168.14.18, 6/1519, 27-309.

BCA, 30.18.1.2, 273.80.18, 7/3388, 27-2/1817.

BCA, 30.18.1.2, 289.81.16, 7/5256, 27-2/1801.

BCA, 30.18.1.2, 310.2.18, 7/8986, 27-117.

BCA, 30.18.1.2, 147.66.20, 4/9857, 27-6.

BCA, 30.18.1.2, 290.85.20, 7/5340, 27-2/1955.

BCA, 30.18.1.2, 310.2.18, 7/7716, 27-117/2328.

BCA, 30.18.1.2, 114.64.16, 3/6457, 27-358.

BCA, 30.18.1.2, 126.68.19, 3/13649, 27-587.

BCA, 30.18.1.2, 151.62.1, 4/11045, 27-6.

BCA, 30.18.1.2, 123.76.14, 3/11917, 27-545.

BCA, 30.18.1.2, 145.113.12, 4/8701.

BCA, 30.18.1.2, 179.48.19, 6/3494, 27-6/A.

BCA, 30.18.1.2, 191.76.17, 6/5665, 27-2.

BCA, 30.18.1.2, 150.61.1, 4/11024, 27-6/2.

BCA, 30.18.1.2, 154.74.2, 4/12624, 27-6/A.

BCA, 30.18.1.2, 154.77.14, 4/12697, 27-6/A.

BCA, 30.18.1.2, 154.74.1, 4/12623, 27-6/A.

BCA, 30.18.1.2, 172.46.19, 6/2160, 27-6/A.

BCA, 30.18.1.2, 157.29.18, 5/583, 27-6/17.

BCA, 30.18.1.2, 156.9.13, 5/176, 27-6/A.

BCA, 30.18.1.2, 189.62.15, 6/5383, 27-2.

BCA, 30.18.1.2, 212.74.3, 6/8961, 27-2.

BCA, 30.18.1.2, 161.44.1, 5/1573, 27-6.

BCA, 30.18.1.2, 150.61.1, 4/11024, 27/-6/2.

BCA, 30.18.1.2, 166.46.9, 6/1006, 27-6/A.

BCA, 30.18.1.2, 168.13.9, 6/1490, 27-6/A.

BCA, 30.18.1.2, 310.2.18, 7/9012, 27-105.

BCA, 30.18.1.2, 310.2.18, 7/11886, 68-200/2240.

BCA, 30.18.1.2, 252.45.13, 7/892, 27-2/1008.

BCA, 30.18.1.2, 226.80.17, 6/10925, 27-2/1683.

BCA, 30.18.1.2, 239.61.15, 6/12369, 27-2/1321.

BCA, 30.18.1.2, 246.12.20, 7/240, 27-2/230.

BCA, 30.18.1.2, 169.16.17, 6/1558, 27.

BCA, 30.18.1.2, 154.63.12, 4/12410, 27-6/2.

BCA, 30.18.1.2, 140.67.14, 4/5555, 27-78.

BCA, 30.18.1.2, 86.18.2, 2/10488, 243-380.

BCA, 30.18.1.2, 90.13.11, 2/12819.

BCA, 30.18.1.2, 98.34.19, 2/17792, 243-64.

BCA, 30.18.1.2, 136.57.7, 4/3194, 27-764.

BCA, 30.18.1.2, 126.71.20, 3/13710, 27-588.

BCA, 30.18.1.2, 99.60.9, 2-18302, 243-619.

BCA, 30.18.1.2, 124.101.11, 3/12418, 27-553.

BCA, 30.18.1.2, 70.98.9, 2/5772, 243-251.

BCA, 30.18.1.2, 150.56.17, 4/10939, 27-275.

BCA, 30.18.1.2, 269.52.19, 7/2829, 27-45.

BCA, 30.18.1.2, 92.97.4, 2/14504, 241-182.

BCA, 30.18.1.2, 92.83.1, 2/14221.

BCA, 30.18.1.2, 104.6.28, 3-243.

BCA, 30.18.1.2, 118.107.18, 3/8932, 54-93.

BCA, 30.18.1.2, 85.112.2

BCA, 30.18.1.2, 80.99.3

BCA, 30.18.1.2, 78.80.15

BCA, 30.18.1.2, 85.96.1

BCA, 30.18.1.2, 84.61.18

BCA, 30.18.1.2, 84.61.18

BCA, 30.18.1.2, 87.27.20

BCA, 30.18.1.2, 83.34.11

BCA, 30.18.1.2, 79.84.8

BCA, 30.18.1.2, 78.80.15

BCA, 30.18.1.2, 80.99.2

BCA, 30.18.1.2, 85.94.5

BCA, 30.18.1.2, 87.27.20

BCA, 30.18.1.2, 79.84.8

BCA, 30.18.1.2, 85.96.1; 82.27.18.

BCA, 30.18.1.2, 110.10.13, 3/3704.

BCA, 30.18.1.2, 105.32.3, 3/8291, 27-74.

BCA, 30.18.1.2, 129.50.19, 3/15228, 27-638.

BCA, 30.18.1.2, 111.60.1, 3/4698, 27-123.

BCA, 30.18.1.2, 105.32.3, 3/8293, 27-123.

BCA, 30.18.1.2, 105.32.3, 3/4355, 27-74.

BCA, 30.18.1.2, 105.32.3, 3/8295, 27-74.

BCA, 30.18.1.2, 105.32.3, 3/4682, 27-74.

BCA, 30.18.1.2, 105.32.3, 3/8292, 27-74.

BCA, 30.18.1.2, 105.32.3, 3/4663, 27-74.

BCA, 30.18.1.2, 105.32.3, 3/8294, 27-74.

BCA, 30.18.1.2, 86.27.7

BCA, 30.18.1.2, 86.32.2

BCA, 30.18.1.2, 84.74.9

BCA, 30.18.1.2, 97.69.9

BCA, 30.18.1.2, 105.32.3

BCA, 30.18.1.2, 84.78.4

BCA, 30.18.1.2, 87.44.19

BCA, 30.18.1.2, 86.20.11

BCA, 30.18.1.2, 89.102.3

BCA, 30.18.1.2, 85.120.11

BCA, 30.18.1.2, 87.69.2

BCA, 30.18.1.2, 86.33.1

BCA, 30.18.1.2, 86.32.12

BCA, 30.18.1.2, 84.70.12

BCA, 30.18.1.2, 86.27.6

BCA, 30.18.1.2, 93.109.20

BCA, 30.18.1.2, 88.92.18

BCA, 30.18.1.2, 85.109.14

BCA, 30.18.1.2, 99.61.8

BCA, 30.18.1.2, 85.92.14

BCA, 30.18.1.2, 86.29.20

BCA, 30.18.1.2, 86.25.19

BCA, 30.18.1.2, 79.90.12

BCA, 30.18.1.2, 82.17.18

BCA, 30.18.1.2, 89.102.3

BCA, 30.18.1.2, 26.27.4

BCA, 30.18.1.2, 87.44.19

BCA, 30.18.1.2, 87.60.8

BCA, 30.18.1.2, 93.109.20

BCA, 30.18.1.2, 105.32.3

BCA, 30.18.1.2, 85.112.4

BCA, 30.18.1.2, 105.32.3

BCA, 30.18.1.2, 85.112.17

BCA, 30.18.1.2, 79.90.12

BCA, 30.18.1.2, 86.32.12

BCA, 30.18.1.2, 105.32.3

BCA, 30.18.1.2, 86.24.3

BCA, 30.18.1.2, 85.112.7

BCA, 30.18.1.2, 105.32.3

BCA, 30.18.1.2, 93.109.20

BCA, 30.18.1.2, 86.20.11

BCA, 30.18.1.2, 85.109.14

BCA, 30.18.1.2, 88.77.7

BCA, 30.18.1.2, 113.39.16

BCA, 30.18.1.2, 87.56.17

BCA, 30.18.1.2, 84.78.4

BCA, 30.18.1.2, 84.74.9

BCA, 30.18.1.2, 86.32.12

BCA, 30.18.1.2, 85.102.3

BCA, 30.18.1.2, 99.61.8

BCA, 30.18.1.2, 84.70.12

BCA, 30.18.1.2, 85.109.14

BCA, 30.18.1.2, 83.34.11

BCA, 30.18.1.2, 87.62.11

BCA, 30.18.1.2, 79.86.18

BCA, 30.18.1.2, 89.102.3

BCA, 30.18.1.2, 101.54.3

BCA, 30.18.1.2, 87.44.19

BCA, 30.18.1.2, 87.60.8; 111.57.2

BCA, 30.18.1.2, 91.41.16

BCA, 30.18.1.2, 110.10.13

BCA, 30.18.1.2, 129.50.19

BCA, 30.18.1.2, 90.36.14

BCA, 30.18.1.2, 99.71.6

BCA, 30.18.1.2, 88.93.16

BCA, 30.18.1.2, 97.114.20

BCA, 30.18.1.2, 107.88.1

BCA, 30.18.1.2, 107.91.10

BCA, 30.18.1.2, 90.34.10

BCA, 30.18.1.2, 90.11.12

BCA, 30.18.1.2, 107.88.12

BCA, 30.18.1.2, 85.109.14

BCA, 30.18.1.2, 101.60.1

BCA, 30.18.1.2, 92.72.17

BCA, 30.18.1.2, 107.84.12

BCA, 30.18.1.2, 100.99.12

BCA, 30.18.1.2, 91.41.16

BCA, 30.18.1.2, 99.71.6

BCA, 30.18.1.2, 91.43.11

BCA, 30.18.1.2, 106.59.6

BCA, 30.18.1.2, 99.65.13

BCA, 30.18.1.2, 88.93.16

BCA, 30.18.1.2, 108.50.20

BCA, 30.18.1.2, 89.11.21

BCA, 30.18.1.2, 108.39.17

BCA, 30.18.1.2, 100.99.11

BCA, 30.18.1.2, 108.40.6

BCA, 30.18.1.2, 102.55.12

BCA, 30.18.1.2, 104.3.25

BCA, 30.18.1.2, 104.11.9

BCA, 30.18.1.2, 99.71.6

BCA, 30.18.1.2, 107.87.6

BCA, 30.18.1.2, 91.57.1

BCA, 30.18.1.2, 109.57.20

BCA, 30.18.1.2, 85.109.14

BCA, 30.18.1.2, 102.55.11

BCA, 30.18.1.2, 91.48.11

BCA, 30.18.1.2, 91.69.14

BCA, 30.18.1.2, 105.44.10

BCA, 30.18.1.2, 108.39.6

BCA, 30.18.1.2, 102.55.10

BCA, 30.18.1.2, 108.84.16

BCA, 30.18.1.2, 90.36.14

BCA, 30.18.1.2, 229.2.6

BCA, 30.18.1.2, 92.72.17

BCA, 30.18.1.2, 91.48.11.

BCA, 30.18.1.2, 2/15788.

BCA, 30.18.1.2, 121.97.18, 3/10459, 27-376

BCA, 30.18.1.2, 119.48.15, 3/9474, 27-376

BCA, 30.18.1.2, 116.35.15, 3/7503, 27/376

BCA, 30.18.1.2, 89.116.6, 2/12466, 243-771

BCA, 30.18.1.2, 109.62.1, 3/3208

BCA, 30.18.1.2, 121.102.4, 3/10545, 27-502

BCA, 30.18.1.2, 121.83.14, 3/10173, 27-481

BCA, 30.18.1.2, 212.83.10, 3/10169, 27/483

BCA, 30.18.1.2, 105.31.10, 3/10593, 3/7070, 2/12822

BCA, 30.18.1.2, 90.20.7, 2/12965, 243-502

BCA, 30.18.1.2, 120.57.9, 3/9648, 27-438

BCA, 30.18.1.2, 123.69.4, 3/11765, 27-502

BCA, 30.18.1.2, 121.83.10, 3/10169, 27-483

BCA, 30.18.1.2, 124.91.10, 3/12213, 27-502

BCA, 30.18.1.2, 117.70.11, 3/78199, 27-410

BCA, 30.18.1.2, 121.97.18, 3/10459, 27-276

BCA, 30.18.1.2, 119.23.4, 3/9023, 27-439

BCA, 30.18.1.2, 116.35.15, 3/7053, 27-376

BCA, 30.18.1.2, 115.86.15, 3/8686, 27-276

BCA, 30.18.1.2, 116.38.6, 3/7554, 27-399

BCA, 30.18.1.2, 87.60.10, 2/11342

BCA, 30.18.1.2, 122.20.4, 3/10785, 27-501

BCA, 30.18.1.2, 122.33.10, 3/1105, 27-508

BCA, 30.18.1.2, 117.68.13, 3/8161, 27-394

BCA, 30.18.1.2, 121.97.18, 3/1059, 27-276

BCA, 30.18.1.2, 119.48.15, 3/9474, 27-376

BCA, 30.18.1.2, 121.102.4, 3/10545, 27-502

BCA, 30.18.1.2, 89.116.6, 2/12466, 243-771

BCA, 30.18.1.2, 121.83.14, 3/10173, 27481.

BCA, 30.18.1.2, 107.97.19, 3/2145, 27-42

BCA, 30.18.1.2, 105.31.10, 2/20221, 27.

BCA, 30.18.1.2, 93.114.1, 2/14841, 27-243; 107.97.18, 3/2144, 27-42.

BCA, 30.18.1.2, 105.31.10, 2/17334, 27.

BCA, 30.18.1.2, 82.23.14, 2/8413, 243-304

BCA, 30.18.1.2, 164.11.4, 6/301, 27-1D

BCA, 30.18.1.2, 91.43.9, 2/13429, 243-523

BCA, 30.18.1.2, 89.113.18, 2/12418, 184-163

BCA, 30.18.1.2, 93.118.16, 2/14936

BCA, 30.18.1.2, 184.13.11, 6/7267, 27-9

BCA, 30.18.1.2, 163.64.20, 6/1406, 6/80

BCA, 30.18.1.2, 106.51.20, 3/1236, 27-117

BCA, 30.18.1.2, 99.69.6, 2/18475, 243-625

BCA, 30.18.1.2, 148.10.6

BCA, 30.18.1.2, 152.20.20

BCA, 30.18.1.2, 284.51.6.

BCA, 30.18.1.2, 76.54.15, 2/6884, 243-270.

BCA, 30.18.1.2, 199.65.9, 6/7053, 27.

BCA, 30.18.1.2, 169.68.9, 6/7113, 27.

BCA, 30.18.1.2, 194.23.15, 6/6219, 27.

BCA, 30.18.1.2, 157.21.15, 5/419, 27.

BCA, 30.18.1.2, 19.30.14, 11049, 241-42.

BCA, 30.18.1.2, 89.115.6, 2/12446, 241-158.

BCA.30.10.0.0, 52.345.26.

BCA, 30.18.1.2, 91.55.10, 2/13670, 69.219.

BCA, 30.18.1.2, 93.102.10, 2/14610, 69-226.

BCA, 30.18.1.2, 100.98.13, 2/1962, 69-49.

BCA, 30.18.1.2, 92.94.15, 2/14455, 241-181.

BCA, 30.18.1.2, 91.64.14, 2/13854, 241/177.

BCA, 30.18.1.2, 91.44.10, 2/13446, 241-169.

BCA, 30.18.1.2, 91.68.2, 2/13419, 69-221.

BCA, 30.18.1.2, 94.30.7, 2/15572, 241-193.

BCA, 30.18.1.2, 98.51.7, 2/18120, 59-35.

BCA, 30.18.1.2, 94.32.4, 2/1569, 241-194.

BCA, 30.18.1.2, 101.29.4, 2/19818, 69-52

BCA, 30.18.1.2, 95.65.1, 2/16276, 69.

BCA, 30.18.1.2, 99.59.20, 2/18293, 69-47.

BCA, 30.18.1.2, 98.48.3, 2/18056.

BCA, 30.18.1.2, 100.99.3, 2/19072, 69-50.

BCA, 30.18.1.2, 99.59.8, 2/18281, 241-23.

BCA, 30.18.1.2, 97.118.16, 2/17349, 241-217.

BCA, 30.18.1.2, 99.54.11, 2/18184, 60-126.

BCA, 30.18.1.2, 107.85.10, 3/1906, 27-150.

BCA, 30.18.1.2, 112.87.14, 5/5232, 27319.

BCA, 30.18.1.2, 98.50.8, 2/1811, 63-155.

BCA, 30.18.1.2, 101.11.14, 2/19468, 241-237.

BCA, 30.18.1.2, 99.72.9, 2/18538.

BCA, 30.18.1.2, 98.32.19, 2/17752.59-32.

BCA, 30.18.1.2, 104.8.16, 3/311.

BCA, 30.18.1.2, 98.52.9, 2/18142.

BCA, 30.18.1.2, 99.57.12, 2/18245, 242-290.

BCA, 30.18.1.2, 101.7.2, 2/19376, 243-657.

BCA, 30.18.1.2, 104.2.31, 3/81.

BCA, 30.18.1.2, 107.84.18, 3/1894, 27-147.

BCA, 30.18.1.2, 106.73.18, 3/1674, 27-138.

BCA, 30.18.1.2, 107.88.18, 3/1974, 27-156.

BCA, 30.18.1.2, 111.59.2, 3/4674, 27-294

BCA, 30.18.1.2, 111.43.8, 3/4359, 23-219.

BCA, 30.18.1.2, 142.25.1, 4/6925, 27-165.

BCA, 30.18.1.2, 109.67.1, 3/3308, 27-223.

BCA, 30.18.1.2, 109.66.19, 3/3306, 27-218.

BCA, 30.18.1.2, 110.24.18, 3/3989.

BCA, 30.18.1.2, 177.77.9, 3/8338, 27-427

BCA, 30.18.1.2, 95.65.18, 2/16293, 241-206.

BCA, 30.18.1.2, 3/3542, 27-235.

BCA, 30.18.1.2, 110.27.17, 3/4048, 27-235.

BCA, 30.18.1.2, 115.70.5, 3/6566.

BCA, 30.18.1.2, 109.57.15, 3/3122, 27-205.

BCA, 30.18.1.2, 109.58.10, 3/3137, 27-210.

BCA, 30.18.1.2, 108.50.12, 3/2979, 27.

BCA, 30.18.1.2, 124.105.2, 3/12489, 54-162.

BCA, 30.18.1.2, 153.38.15, 4/11910, 27-228.

BCA, 30.18.1.2, 152.32.5, 4/11780, 27-228.

BCA, 30.18.1.2, 151.78.5, 4/11360, 27-228.

BCA, 30.18.1.2, 168.2.8, 6/1269, 27-167.

BCA, 30.18.1.2, 216.15.1, 6/9606, 27-3/280.

BCA, 30.18.1.2, 154.66.15, 4/12473, 27-284.

BCA, 30.18.1.2, 154.79.17, 4/12741, 27-284.

BCA, 30.18.1.2, 175.1.19, 6/2555, 27-298.

BCA, 30.18.1, 152.29.12, 4/11727, 136-21/653.

BCA, 30.10.0.0, 146.42.23, 4/38008.

BCA, 30.18.1.1, 9,14,18

BCA, 30.18.1.2, 2/483, 149-105.

BCA, 30.18.1.2,133.74.10, 4/1471.

BCA, 30.18.1.2,5/1631, 136-36/1120.

BCA, 30.18.1.2, 11.35.20, 9433, 243-56.

BCA, 30.18.1.2, 121.97.17, 3/10458

BCA, 30.18.1.2, 121.97.17, 3/8590

BCA, 30.18.1.2, 121.97.17, 3/6878

BCA, 30.18.1.2, 121.97.17, 3/5236

BCA, 30.18.1.2, 121.97.17, 3/3544

BCA, 30.18.1.2, 121.97.17, 3/2640

BCA, 30.18.1.2, 121.97.17, 3/956

BCA, 30.18.1.2, 121.97.17, 2/20060

BCA, 30.18.1.2, 121.97.17, 2/17959

BCA, 30.18.1.2, 121.97.17, 2/15829

BCA, 30.18.1.2, 102.39.5, 2/20019.

BCA, 30.18.1.2, 87.68.9, 2/11503, 243-429.

BCA, 30.18.1.2, 110.9.17, 3/3688.

BCA, 30.18.1.2, 121.83.13, 3/10172, 27-473.

BCA, 30.18.1.2, 118.102.14, 3/8833, 27-442.

BCA, 30.18.1.2, 122.40.5, 3/11186, 27-476.

BCA, 30.18.1.2, 119.26.2, 2/9021, 27-429.

BCA, 30.18.1.2, 123.62.13,2/11634,27-532.

BCA, 30.18.1.2, 131.27.17, 4/538, 27-687.

BCA, 30.18.1.2, 138.114.20, 4/4339.

BCA, 30.18.1.2, 164.12.12, 6/329, 27-305.

BCA, 30.18.1.2, 229.2.6, 6/11179, 27-16/1950.

BCA, 30.18.1.2, 266,36.12, 7/6168, 7/5053, 27-13.

BCA, 30.18.1.2, 313.25.14, 7/8178

BCA, 30.18.1.2, 313.25.14, 5/566

BCA, 30.18.1.2, 313.25.14, 299.42.7

BCA, 30.18.1.2, 313.25.14, 7/6454

BCA, 30.18.1.2, 313.25.14, 27-5/1000

BCA, 30.18.1.2, 281.38.6, 7/4386, 27-5331.

BCA, 30.18.1.2, 337.54.1, 7/10311, 27-234/905.

BCA, 30.18.1.2, 113.20.8, 3/5567, 54-30.

BCA, 30.18.1.2, 117.60.17, 3/8005, 27-405.

BCA, 30.18.1.2, 20.39.15, 11232.

BCA, 30.18.1.2, 171.36.12, 6/1953, 27-30.

BCA, 30.18.1.2, 238.53.4, 6/8606, 27-4.

Devlet Arşivleri Başkanlığı, *Milli Savunma Bakanlığı Askeri Tarih Arşivi*, ATASE, İkinci Dünya Harbi Katoloğu (İDH), Kutu:3, Gömlek:0, Sıra:23.

İDH, Kutu:3, Gömlek:0, Sıra: 4.

İDH, Kutu:5, Gömlek:0, Sıra: 21.

IDH, Kutu:2, Gömlek:0, Sıra: 62.

İDH, Kutu:5, Gömlek:0, Sıra: 25

İDH, Kutu:5, Gömlek:0, Sıra:33.

İDH, Kutu:6, Gömlek:0, Sıra:123.

İDH, Kutu:6, Gömlek:0, Sıra:122.

B. Mevzuat

Mevzuat. “Devlet Tiyatroları Personeli Hakkında Kanun”.
<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.5441.pdf>. 05 Mart 2023.

C. TBMM Kaynakları

TBMM Kütüphanesi, “Düstûr”, *Tertip*, 12/5.

TBMM Kütüphanesi, “Düstûr”, *Tertip*, 13/3.

TBMM Kütüphanesi, “Düstûr”, *Tertip*, 7/3.

TBMM. “1959-1963 Maaş Tutanakları”.

https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MM_/d01/c025/b031/mm__010250310032.pdf. 15 Mayıs 2023.

TBMM. “Atatürk Konuşması”.

https://www5.tbmm.gov.tr/tarihce/aturk_konusma/5d3yy.htm. 01 Mart 2023.

TBMM. “Kanunlar”. https://www.5.tbmm.gov.tr/owa/kanunlar_erisim. 16 Şubat 2023.

TBMM. “Maarif teşkilâtına dair kanun”.

https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc004/kanuntbmmc004/kanuntbmmc00400789.pdf. 05 Mart 2023.

TBMM. “Tutanak”.

https://www.5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/Tutanak/MM_/d03//c007/mm_03007115ss0200.pdf. 18 Nisan 2023.

TBMM. “Türkiye Cumhuriyeti merkez hifzıssıhha müessesesi hakkında kanun”.

https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc006/kanuntbmmc006/kanuntbmmc00601267.pdf. 18 Nisan 2023.

D. Kitaplar

AKINCI, Gündüz, *Türk- Fransız Kültür İlişkileri (1071-1859) Başlangıç Dönemi*, Sevinç Matbaası, Ankara 1973.

AKŞİN, Sinan, *Türkiye Tarihi 3 Osmanlı Devleti 1600-1908*, Cem Yayınevi, İstanbul 1988.

- ALTUN, Fahrettin, *Modernleşme Kuramı Eleştirel Bir Giriş*, İnsan Yayınları, İstanbul 2017.
- ARMAOĞLU, Fahir, *19. Yy. Siyasi Tarihi (1789-1914)*, Timaş Yayınları, İstanbul 2017.
- ARMAOĞLU, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)*, İş Bankası Yayınları, Ankara 1991.
- ATATÜRK, Mustafa Kemal, *Nutuk*, Kamer Yayınları, İstanbul 1999.
- BAĞIŞ, Ali İhsan, “*III. George Döneminde İngiltere’nin Osmanlı İmparatorluğundaki Ekonomi Siyaseti 1760-1815*”, *Türk-İngiliz İlişkileri 1583-1984 (400. Yıldönümü)*, Başbakanlık Basın-yayın Genel Müdürlüğü Kurtuluş ofset Basımevi, Ankara 1985.
- BALCIOĞLU, Mustafa, *Batı Anadolu’nun İşgali ve Kuvayı Milliye, Millî Mücadele Tarihi Makaleler*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2002.
- BERKES, Niyazi. *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Doğu-Batı Yayınları, İstanbul 1978.
- BERRIDGE, Geoff. *British Diplomacy in Turkey, 1583 to the Present*, Leiden, Boston 2009.
- BEYDİLLİ, Kemal, *Türk Demokrasi Tarihi*, AFA Yayınları, İstanbul 1996.
- BLAKE, Robert, *Disrael*, St.Martin Press, New York 1967.
- CAN, Aydın, *Atatürk Dönemi Türk İnan İlişkileri*, Çukurova Üniversitesi Türkoloji araştırmaları Merkezi yayınları, Adana, http://turkoloji.cu.edu.tr/ATATURK/arastirmalar/aydin_can_ataturk_donemi_turk_iran_iliskileri.pdf 06 Mart 2023.
- CLEVELAND, L. William, *Modern Ortadoğu Tarihi*, Agora Kitaplığı, İstanbul 2008.
- COHRS, O. Patrick, *The Unfinished Peace after World War I America, Britain and the Stabilisation of Europe, 1919-1932*, Cambridge University Press, New York 2006.
- ÇADIRCI, Musa - Azmi Süslü, *Ankara Üniversitesi Gelişim Tarihi*, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, Ankara 1982.
- ÇIKAR, Mustafa, *Hasan Ali Yücel ve Türk Kültür Reformu*, 2. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1998.
- DANIŞMEND, İsmail Hâmi. *Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Cilt. IV, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1972.

- DEMİRCAN, Ömer. *Dünden Bugüne Türkiye’de Yabancı Dil*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1988.
- DRİAULT, Edouard. *Şark Meselesi*, Berikan Yayınevi, Ankara 2010.
- ERDOĞAN, Aynur, *Osmanlı’da Yurt Dışı Eğitim ve Modernleşme*, Büyüyenay Yayınları, İstanbul 2016.
- EREN, Ahmet Cevat, *Selim III. ’ün Biyografisi*, Nurgök Matbaası, İstanbul 1964.
- ESENBEL, Selçuk, “*Meiji Restorasyonu Hakkında Düşünceler*”, *Meiji Japonya’sına 150. Yıldan Bakışlar: Seçilmiş Makaleler*, Ankara Üniversitesi ve APAM Yayınları, Ankara 2019.
- ESMER, Ahmet Şükrü - Oral Sander, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2014.
- Genel Kurmay Başkanlığı, *Eylül 2*, vesika no:37, Genel Kurmay Başkanlığı Basımevi, Ankara 1952.
- Genel Kurmay Başkanlığı, *Geçmişten Günümüze Afgan İlişkileri*, Genel Kurmay ATESE Başkanlığı Yayınları, Ankara 2009.
- GÖLE, Nilüfer, “*Batı-dışı Modernlik Kavramı Üzerine*” *Toplum ve Bilim*, Bahar, Ankara 1999.
- GÖNLÜBOL, Mehmet - Cem Sar, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2014.
- GREGORIAN, Vartan, *The Emergence of Modern Afghanistan(Politics of reform and Modernnization, 1880-1946)*, Stanford University Press, California 1969.
- HALE, William, “*1923 Yılında Sonraki Türk-İngiliz Ticaret İlişkileri: Tecrübeler ve Sorunlar*”, *Türk-İngiliz İlişkileri 1583-1984 (400. Yıldönümü)*, Başbakanlık Basım-yayın Genel Müdürlüğü Kurtuluş ofset Basımevi, Ankara 1985.
- HALE, William, *Türk Dış Politikası (1774-2000)*, Mart Matbaası, İstanbul 2003.
- HARVEY, David, *Postmodernliğin Durumu*, (Çev. Sungur Savran), 8. Basım, Metis Yayınları, İstanbul 2019.
- HAYTA, Necdet - Uğur Ünal, *Osmanlı Devleti’nde Yenileşme Hareketleri*, 10. Baskı, Gazi Kitapevi, Ankara 2018.

- HEYWOOD, C. J, “1699-1698 Yılları Arasında İngiliz-Türk Diplomatik ilişkileri”, *Türk-İngiliz İlişkileri 1583-1984 (400. Yıldönümü)*, Başbakanlık Basın-yayın Genel Müdürlüğü Kurtuluş ofset Basımevi, Ankara 1985.
- HILLS, Denis, *My Travels in Turkey*, George Allen &Unwin Ltd. Londra 1964.
- HOWARD, Michael, *The First World War*, Oxford University Press, ABD 2002.
- HOWARD, N. Harry, *The Parttition Of Turkey: A Diplomatic History 1913-1920*, University of Oklahama Press, Norman 1931.
- IOKIBE, Kaoru, “Dini Meşrutiyet ve Enternasyonalizm? Modern Japonya’nın Meydan Okuması”, *Meiji Japonya’sına 150. Yıldan Bakışlar: Seçilmiş Makaleler*, Ankara Üniversitesi ve APAM yayınları, Ankara 2019.
- İHSANOĞLU, Ekmelettin, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Teknoloji Çağını Yakalama Gayretleri”, *Çağını Yakalayan Osmanlı! Osmanlı Devleti’nde Modern Haberleşme ve Ulaştırma Teknikleri*, İrcica, İstanbul 1995.
- İNAN, Afet, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1984.
- KARAL, Enver Ziya, “Tanzimat’tan Evvel Garplılaşıma Hareketleri” *Tanzimat I*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1999.
- KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, Cilt. V, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1961.
- KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri, *Yaban*, İletişim Yayınları, İstanbul 2020.
- KAYAOĞLU, Tacettin, *Türkiye’de Tercüme Müesseseleri*, Kitapevi Yayınları, İstanbul 1998.
- KOCABAŞOĞLU, Uygur, “XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında İngiliz Konsolosluklarının Siyasal Etkinlikleri”, *Çağdaş Türk Diplomasisi 200 Yıllık Süreç*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1999.
- KURAT, Akdes Nimet, *Türkiye ve Rusya*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1970.
- KÜRÇÜOĞLU, Ömer, “Türk İngiliz İlişkileri, (1920’lerden 1950’lere)”, *Türk-İngiliz İlişkileri 1583-1984 (400. Yıldönümü)*, Başbakanlık Basın-yayın Genel Müdürlüğü Kurtuluş ofset Basımevi, Ankara 1985.

- KÜRÇÜOĞLU, Ömer, *Mondros'tan Musul'a Türk İngiliz İlişkileri*, İmaj Yayınevi, Ankara 2006.
- KÜRÇÜOĞLU, Ömer, *Türkiye'nin Arap Ortadoğu'suna Karşı Politikası (1945-1970)*, Sevinç Matbaası, Ankara 1972.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat, "1838 Osmanlı-İngiliz Ticaret Muahedesi" *Türk-İngiliz İlişkileri 1583-1984 (400. Yıldönümü)*, Başbakanlık Basın-yayın Genel Müdürlüğü Kurtuluş ofset Basımevi, Ankara 1985.
- LEWİS, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, 8. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000.
- LEWİS, Geoffrey, "Dörtüzyıl Boyunca Türkler ve İngilizler", *Türk-İngiliz İlişkileri 1583-1984 (400. Yıldönümü)*, Başbakanlık Basın-yayın Genel Müdürlüğü Kurtuluş ofset Basımevi, Ankara 1985.
- LEWİS, Geoffrey, *Modern Turkey*, 4. baskı, Praeger Publishers, New York 1974.
- MARDİN, Şerif, *Türk Modernleşmesi Makaleler*, İletişim Yayınları, İstanbul 2015.
- METİN, Celal, *Emperyalist Çağda Modernleşme Türk Modernleşmesi ve İran 1800-1941*, Phoenix Yayınları, İstanbul 2011.
- MUNSHİ, Mır, *The Life of Abdur Rahman Amir Of Afghanistan*, Albemerle Street, London 1900.
- NEVAKİVİ, Jukka, *Britain, Franca and The Arap Middle East 1914-1920*, The Athlone Press, London 1969.
- ONGUNSU, Ahmet Hamit, "Tanzimat ve Amillerine Umumi Bakış", *Tanzimat I*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1999.
- ORAN, Baskın (editör), *Türk Dış Politikası (1919-1980)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2004.
- ORTAYLI, İlber, "Batılılaşma Sorunu", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt. 1, İletişim Yayınları, İstanbul 1983.
- ORTAYLI, İlber. *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İletişim Yayınları, İstanbul 2003.
- ÖKE, Mim Kemal, *Belgelerle Türk İngiliz İlişkilerinde Musul ve Kürdistan Sorunu 1918-1926*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1992.

- ÖZKAYA, Yücel, “Güney, Güney-Doğu’da Savunmalar, 1920 Senesindeki Siyasi Olaylar”, *Milli Mücadele Tarihi Makaleler*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2002.
- REİSMAN, Arnold, *Nazizm’den Kaçanlar ve Atatürk’ün Vizyonu*, (Çev. Gül Çağalı Güven), 2. Baskı, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011.
- RUMBEYOĞLU, Mehmet Nabi - Fahrettin Reşat. *Kıbrıs Meselesi*, Matbaa-ı Âmire, İstanbul 1335, www.kütüphane.ttk.gov.tr 25.04.2022.
- RUNCİMAN, Steven, *Bir Gezginin Alfabetesi Bölük Pörçük Anılar*, (Çev. Bahar Tırnakçı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2012.
- SAY, Ahmet, *Müzik Sözlüğü*, Müzik Ansiklopedisi Yayınları, Ankara 2005.
- SKİLLİTER, Susan, “William Harborne: İlk İngiliz Elçisi 1583-1588”, *Türk-İngiliz İlişkileri 1583-1984 (400. Yıldönümü)*, Başbakanlık Basın-yayın Genel Müdürlüğü Kurtuluş ofset Basımevi, Ankara 1985.
- TANSEL, Selahattin, *Mondros’tan Mudanya’ya Kadar*, Cilt. 1, Milli Eğitim Basım Evi, İstanbul 1991.
- TÜZÜN, Süleyman, *Atatürk ve Türk İnkılap Tarihi*, Siyasal Kitap Evi, Ankara 2013.
- UÇAROL, Rıfat, *Siyasi Tarih (1789-1994)*, Filiz Kitabevi, İstanbul 1994.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya, “Tanzimattan Sonra Fikir Hareketleri” *Tanzimat II*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1999.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya, *Uyanış Devrinde Tercümenin Rolü*, Ülken Yayınları, İstanbul 1997.
- VALOİS, Dame Ninette de, *Adım Adım*, (Çev. Necla Çıkıgil), Favori Yayınları, Ankara 2003.
- YALÇIN, Durmuş, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2016.
- YILMAZ, Hasan (ed.), *Tarihe Düşülen Notlar-1 Yasama Yılı Açılışlarında Cumhurbaşkanlarının Konuşmaları-1*, TBMM Basımevi, Ankara 2011.
- YORULMAZ, Naci, *Arming The Sultan German Arms Trade and Personal Diplomacy in the Ottoman Empire Before World War I*, I.B.Taurus, London 2014.

ZÜRCHER, Erik Jan, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 1996.

E. Makaleler

ACAR, Kezban, "Osmanlı Rus Modernleşmesine Dair Bazı Görüşler", *Muhafazakâr Düşünce*, C. 4, S. 16-17, 2008, s. 65.

AKSAKAL, Hasan, "Japon ve Türk Modernleşmelerinin Karşılaştırmalı Tarihi Üzerine Bir Değerlendirme Gerçekten "Japon Mucizesi" vs. "Türk Usulü mü?"", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 3, S. 27, 2012, s. 99-103.

ANBARCIOĞLU, Meliha, "Gazi Mustafa Kemal Atatürk ve İran'da yapılan Reformlar" *Doğu İlleri Dergisi*, C. 3, S. 4, 1983, s. 21-25.

ARSLAN, Mustafa. "Abdurrahman Han Reformlarından 2015'e Afgan Modernleşmesi", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. VII, S. 13, s. 309-336.

AYBARS, Ergün, "Milli Mücadele'de İngiliz Basını", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 4, S. 12, 1988, s. 603-636.

BEYDİLLİ, Kemal, "II. Abdülhamit Devrinde Gelen İlk Alman Askerî Heyeti", *Tarih Dergisi*, C. 32, 1979, s. 481-494.

BİLİM, Cahit, "Tercüme Odası", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, C. 1, 1990, s. 33.

BLUEET William, İngiltere ve Orta-Doğu Teknik Üniversitesi, *Forum Dergisi*, Sayı 130, 15 Ağustos 1959, s.8.

BOSTAN, İdris. "Osmanlı Bahriyesi'nin Modernleşmesi (1785-1819)", *Tarih Dergisi*, Sayı 35, ss.177-192, s. 183-186.

BÜYÜKANAL, S. N. Cenk, "Ülkemizde Çocuk Ürolojisinin Gelişim Sürecine Bir Bakış", *Çocuk Cerrahisi Dergisi*, C. 29, S. 1, 2015, s. 1-13.

CİHAN, Ahmet, "Japonya'da Kültür ve Modernleşme", *KHUKA*, C. 6, S. 1, 2003, s. 13-16.

ÇETİN, Halis, "Modernleşme Evrimi: Türk Devrimi" *Muhafazakâr Düşünce*, C. 3, S. 12, 2007, s. 46-50.

- DANIŞMAN, Zuhuri. *Koçi Bey Risalesi*, Türk Kültürü Kaynak Eserleri Dizisi, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1972.
- DAVİS, B.E.C, "The Study of English İn Turkey" *English*, C. 5, S. 30, 1945, s. 200-202, <https://libgen.li/edition.php?id=45058333> 13 Kasım 2022.
- ERDAL, İbrahim, "Cumhuriyetin ilk yıllarında yabancı işçi ve uzman istihdamı politikası; Hereke kumaş fabrikası örneği." *Tarih Araştırmaları Dergisi* C. 39, S. 67, 2020, s. 611-624.
- ERGÜN, Mustafa, "Türk eğitiminin batılılaşmasını belirleyen dinamikler." *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 6, S. 17, 1990, s. 435-457.
- ERGÜN, Mustafa, "Mehmet Ali Paşa Zamanında Mısır'da Eğitimin Batılılaşması", *KEFAD*, C. 16, S. 3, 2015, s. 279-385.
- ERGÜN, Mustafa, "Rus Eğitiminde Batılılaşma Çabaları ve Reformlar", *Kurumsal Eğitimbilim*, C. 2, 2009, s. 33,34.
- GATENBY, E. V, "English Language Studies Turkey" *ELT Journal*, C. 2, S. 1, 1947, s. 8-15,
- GENÇOĞLU, Mustafa. "Batı Bilgi ve Teknolojisinin Osmanlı Bahriyesine Aktarımı" *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. XXXIV, S. 58, s. 603-628.
- GİRİTLİ, İsmet, "Japonya'nın Modernleşmesi ve Atatürkçü Modernleşme", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 2, S. 5, 1986, 361-377.
- İHSANOĞLU, Ekmelettin, "Osmanlı İmparatorluğunda Bilim Teknoloji ve Sanayide Modernleşme Gayretleri", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, C. 2, 1998, s. 1-22.
- İNAN, Afet, "Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinin Kuruluş Hazırlıkları Üzerine" *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S. 4, 1957, s. 1-16.
- İNAN, Afet, "M. Kemal Atatürk Ankara Hukuk Mektebi'nin Öğretim Kurulu Fahri Başkanı", *Bellekten*, C. 38, S. 4, 1974, s. 117-121.
- İPEKEŞEN, Serçin, "Batı Dışı Modernleşme Afganistan ve İran Örneği" *Akademik Bakış Dergisi*, C. 34, 2013, s. 6-9.
- KARADENİZ, Yılmaz, "İran Batılılaşma Hareketinde Mirza Mahkûm Han'ın Rolü (1833-1908)", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 23, S. 1, 2011, s. 104-108.

- KARADOĞAN, C. Umut, “Birinci Dünya Savaşına Girerken Donanmada Yapılan Islah Çalışmaları ve Yabancı Uzmanlar”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 24, 2008, s. 757.
- KARAL, Enver Ziya, “1945-1946 Ders Yılı Açılış Nutku”, *Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. 4, S. 4, <https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12575/43605/14191.pdf?sequence=1&isAllowed=y> 13 Kasım 2022.
- KARPAT, Kemal, Orta doğu Teknik Üniversitesi ve Zaruri bir Müdafaa, *Forum Dergisi*, C. XII, S. 136, 1959, s. 7,8.
- KOCA, Mehmet, “XX. Yüzyılın Başında Şah Rıza Pehlevi’nin Reformları Ekseninde İran’ın Modernleşme Çabası”, *Asia Minor Studies*, C. 8, S. 1, 2020, s. 357-362.
- LOTT, Bernard, “Graded and Restricted Vocabularies and their Use in the Oral Teaching of English as a Second Language”, *ELT Journal*, C. 14, S. 1, 1959, s. 3–12.
- MOHAMMADI, Abdullah, “Afganistan Modernleşmesinde Türkiye’nin Rolü”, *Journal Of Turkis Studies*, C. 9, S. 5, 2014, s. 1599-1611.
- NICHOLAS, Tom, “The Origins of Japanese Technological Modernization”, *Explorations in Economic History*, C. 48, S. 2, 2011, s. 274-278.
- ÖZDÖNMEZ, Metin, - Abdi Ekizoğlu. "Tanzimat ve Meşrutiyet dönemleri ormancılığında katkıları olan yabancı uzmanlar", *Journal of the Faculty of Forestry Istanbul University*, C. 43, S. 3-4, 1993, s. 57-68.
- ÖZKOÇ, Özge, “Mısır Modernleşmesinin Tarihsel Kökenleri: Mehmet Ali Paşa Üzerine Bir İnceleme” *Memleket Siyaset Yönetim Dergisi*, C. 36, 2021, s. 242.
- SOYSAL Mümtaz, Bir Eğitim Teşebbüsü O.T.Ü, *Forum Dergisi*, S. 130, 15 Ağustos 1959, s.9.
- SÜSLÜ, Azmi, "Osmanlı-Fransız Diplomatik İlişkileri, 1798-1807.[1]", *Belleten*, C. 45, 1983, s. 112-126.
- ŞAHİN, Metehan - Türker Şimşek, “Türk Madencilik Sektöründe Yabancı Uzman İstihdamı”, *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C. 7, S. 2, 1935-1980, s. 307-326.
- ŞAHİNÖZ, Ahmet. “Yeşil Devrim ve Açlık Sorunu”, *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. VIII, S. 1, Y. 1990, s.233-239, s.233.

ŞENGÖR, Celâl, “Zümrütten Akisler Oğuz Erol’un Hikayesi” *Cumhuriyet Bilim Teknik Dergisi*, C. 3, S. 2, 2001, s. 761-768.

ŞEYHANLIOĞLU, Hüseyin., “18. Yüzyıldan Günümüze Afganistan’ın Jestratejik Önemi”, *Türk İş birliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı Avrasya Etütleri*, C. 34, S. 2, 2008, s. 2-22.

TAŞTAN, Abdülvahap, “Etnografik Bir Hikâye: Paul Stirling ve Türk Köyü”, *Bilimname*, S. 48, 2022, s. 111-125.

YAŞAR, Selman, “Yüksek Ziraat Enstitüsü’nün Kuruluşu ve Alman Bilim Adamlarının Çalışmaları”, *Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, C. 10, S. 2, 2015, s. 135-148.

YILDIRIM, Seyfi - Çiğdem Dumanlı, “XIX. Asırda Osmanlı Devleti’nde İstihdam Edilen Avusturya-Macaristan ve Prus-Alman Kökenli Askerî Heyetler ve Hekimler”, *Amme idaresi Dergisi*, C. 53, S. 3, 2020, s. 38-43.

YILDIRIM, Seyfi, “Cumhuriyet Dönemi Modernleşme Stratejisi Çerçevesinde Yabancı Uzman İstihdamı”, *KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, C. 10, S. 1, 2008, s. 133-158.

YILDIRIM, Seyfi, “Cumhuriyet döneminde Türk Macar İlişkileri Çerçevesinde İstihdam Edilen Macar Uzmanlar”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 8, S. 15, 2012, s. 121-150.

F. Tezler

ALTUNBAŞ, Zuhâl, *Tarih Çalışmalarında Kaynak Olarak Vatan Gazetesi’nde Kıbrıs Sorunu*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Van, 2010.

BAYLI, Gülnaz Gezer, *Türkiye’de İstihdam Edilen Fransız Uzmanlar ve Türk Modernleşmesine Katkıları*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2014.

COŞKUNER, Özgün, *Mithat Fenmen’in Sanat Yaşamı ve Piyano Eğitimine Katkıları Üzerine Bir Araştırma*, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sanatta Yeterlilik Tezi, Afyon, 2020.

ERGÜN, Mustafa, *Türkiye’de Öğretmen Yetiştirme Uygulamalarında Yabancı Uzmanların Rolü (1923-1960)*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir, 1996.

KILIÇ, Hatice, *İran'ın Modernleşme Sürecinde Osmanlı Devleti'nin Rolü (1848-1923)*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006.

NALBANT, Şeyma Ayhan, *XIX. Yüzyıl Japonya'sında Siyasi Düşünce: "Shinron" ve "Bunmiron no Gairyaku" Eserlerinde İdeoloji*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2013.

ŞAHİN, Metehan, *Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne Yabancı Uzman İstihdamı*, Basılmamış Doktora Tezi, Tokat 2021.

YILDIRIM, Seyfi, *Eğitim Amacı ile Yurt Dışına Gönderilen Öğrenciler (1940-1970) Prosopografik Bir Çalışma Örneği*, Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2005.

G. İnternet Kaynakları

Ankara Tıp Müzemi, "*Başlangıç Hikayesi*".
<http://ankaratipmuzemiz.medicine.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/254/2022/02/Baslangic-Hikayesi.pdf>, 27 Kasım 2022 tarihinde erişildi.

Ankara Üniversitesi, "*Coğrafya*". <http://www.dtcf.ankara.edu.tr/ogrenci-isleri/akademik-birimler/cografya-2>, 13 Kasım 2022 tarihinde erişildi.

Ankara Üniversitesi, "*Katalog*".
http://katalog.ankara.edu.tr/client/tr_TR/defaulttr/search, 18 Şubat 2023 tarihinde erişildi.

Ankara Üniversitesi, "*Katalog-2*".
http://katalog.ankara.edu.tr/client/tr_TR/defaulttr/search/results?qu=mary+grosse&te=ILS, 30 Kasım 2022 tarihinde erişildi.

Arkeolojik Haber, "*James Mellaart: Öncü ve Sahteci*".
<https://www.arkeolojikh Haber.com/haber-james-mellaart-oncu-ve-sahteci-22910/>, 12 Kasım 2022 tarihinde erişildi.

Atatürk Ansiklopedisi, "*Devlet Konservatuvarı*".
<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ankara-devlet-konservatuvari>, 18 Haziran 2023 tarihinde erişildi.

Atatürk Ansiklopedisi, "*Üniversite Reformu*".
<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/1933-universite-reformu>, 11 Kasım 2022 tarihinde erişildi.

Atatürk Üniversitesi, “Kurumsal”. www.atauni.edu.tr/ata-tarihçe/kurumsal, 01 Mart 2023 tarihinde erişildi.

Biyokimya, <http://biyokimya.medicine.ankara.edu.tr>, 18 Ocak 2023 tarihinde erişildi.

Boun, “Tarihçe”. https://www.boun.edu.tr/tr_TR/Content/Genel/Tarihce, 01 Mart 2023 tarihinde erişildi.

Cornucopia, “James Mellaart: The Man Who Changed History”.
<https://www.cornucopia.net/magazine/articles/james-mellaart-the-man-who-changed-history/>, 12 Kasım 2022 tarihinde erişildi.

DOĞAN, E. Seyhun, - Çiğdem Börke Tunalı, “T.C. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi 75. Yıl Albümü”, İstanbul 2011.
<http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/KITAP/ekt0000014.pdf>, 11 Kasım 2022 tarihinde erişildi.

EDEN, Alp, Misafir Matematikçilerin izinde (1924-1960), “Matematik Dünyası”.
https://www.academia.edu/63179311/MD_Misafir_Matematik%C3%A7ilerin_izinde_1924_1960, 18 Ocak 2023 tarihinde erişildi.

Ege Üniversitesi, “Yabancı Diller Yüksekokulu Tarihçe”. <https://ydy.ege.edu.tr/tr-1063/tarihce.html>, 01 Mart 2023 tarihinde erişildi.

Encyclopedia, “Hills Denis Cecil”. <https://encyclopedia.com/arts/educational-magazines/hills-denis-cecil-1913-2004>, 01 Mart 2023 tarihinde erişildi.

FN-BMJ. <https://fn-bmj-com>, 25 Mart 2023 tarihinde erişildi.

Gazete Bilkent. “Baleye Adanmış Bir Hayat : Shirley Myclara Subaşı”.
<https://www.gazetebilkent.com/kultur-sanat/765/baleye-adanmis-bir-hayat-shirley-myclara-subasi/>, 15 Haziran 2023 tarihinde erişildi.

Gazi Üniversitesi, “İngiliz Dili Eğitimi”. <https://gef-yabancidiller-ingilizdili.gazi.edu.tr>, 28 Mart 2023 tarihinde erişildi.

Hacettepe Üniversitesi, “İlklerin Üniversitesi”.
https://universitem.hacettepe.edu.tr/ilklerin_universitesi/, 03 Şubat 2023 tarihinde erişildi.

Hacettepe Üniversitesi, “Tarihçe”. <http://tip.hacettepe.edu.tr/tr/tarihce-6>, 03 Şubat 2023 tarihinde erişildi.

Hacettepe Üniversitesi, <https://hacettepe.web.tr>, 15 Şubat 2023 tarihinde erişildi.

Independent, “*Barry Unsworth: Historical novelist who won the Booker Prize*”.
<https://www.independent.co.uk/news/obituaries/barry-unsworth-historical-novelist-who-won-the-booker-prize-7831802.html>, 12 Kasım 2022 tarihinde erişildi.

İNALCIK, Halil, “*Osmanlılarda Batı'dan Kültür Aktarılması Üzerine*”, <https://Jurnals.manas.edu.kg>, 22 Mart 2022 tarihinde erişildi.

İTÜ Arşiv, “*Tarihçe*”. www.arsiv.itu.edu.tr/tarihce/3637.htm, 17 Şubat 2023 tarihinde erişildi.

İTÜ Arşiv, “*Tarihçe*”. www.arşiv.itu.edu.tr/tarihçe/3335.htm, 17 Şubat 2023 tarihinde erişildi.

Karadeniz Teknik Üniversitesi, “*Tarihçe*”. <https://www.ktu.edu.tr/tr/tarihce>, 01 Mart 2023 tarihinde erişildi.

Kardemir, “*Hakkımızda*”. <https://www.kardemir.com/hakkimizda>, 26 Mart 2023 tarihinde erişildi.

Leicesterlitandphil, <https://leicesterlitandphil.org.uk>, 02 Mart 2023 tarihinde erişildi.

Library, “*Kütüphane Hakkında*”. https://library.boun.edu.tr/kutuphane_hakkında.php, 01 Mart 2023 tarihinde erişildi.

Literary Encyclopedia, “*John Joseph Higgins*”.
<https://www.litencyc.com/php/members/showprofile.php?contribid=38860>, 02 Şubat 2023 tarihinde erişildi.

Makine Mühendisleri Odası, <https://mmo.org.tr/sites>, 15 Mart 2023 tarihinde erişildi.

MALCHE, Albert, *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*.
<https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/930/197000578.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, 11 Kasım 2011 tarihinde erişildi.

METU, “*Tarihçe*”. <https://www.metu.edu.tr/tr/tarihce>, 01 Mart 2023 tarihinde erişildi.

NİSH, Ian, *Meiji Japan's Ascent Towards World Power, London School of Economics and Political Science Discussion Paper*, July 2011, s.10.
<https://sticerd.lse.ac.uk/dps/is/IS559.pdf>, 12 Mart 2022 tarihinde erişildi.

Oxford Reference,
www.oxfordreference.com/display/10.1093/oi/authority.2011080307837, 27 Kasım 2022 tarihinde erişildi.

Prabook, “*Lawrence Michael Brown*”.

https://prabook.com/web/lawrence_michael.brown/1434146, 15 Şubat 2023 tarihinde erişildi.

Royal Collage of Surgeons of England, “*Eckstein, Herbert Bernhard*”.

[https://livesonline.rcseng.ac.uk/client/en_GB/lives/search/detailnonmodal/ent:\\$002f\\$002fSD_ASSET\\$002f0\\$002fSD_ASSET:379425/one?qu=%22rcs%3A+E007242%22&rt=false%7C%7C%7CIDENTIFIER%7C%7C%7CResource+Identifier](https://livesonline.rcseng.ac.uk/client/en_GB/lives/search/detailnonmodal/ent:$002f$002fSD_ASSET$002f0$002fSD_ASSET:379425/one?qu=%22rcs%3A+E007242%22&rt=false%7C%7C%7CIDENTIFIER%7C%7C%7CResource+Identifier), 17 Ocak 2023 tarihinde erişildi.

Sağlık, “*Tarihçe*”. <https://www.saglik.gov.tr/TR,11492/tarihce.html>, 17 Mart 2023 tarihinde erişildi.

Tarih Edebiyat, “*Bölümümüzde Görev Yapmış Öğretim Üyeleri*”. <https://tarih-edebiyat.istanbul.edu.tr/tr/content/tarihce/bolumumuzde-gorev-yapmis-ogretim-uyeleri>, 02 Şubat 2023 tarihinde erişildi.

TARZİ, Seddiq Rahpore, “*We and Modernism*” s. 6.

www.goftaman.com/daten/en/articles/Rahpoe1-25-12-2012.pdf, 10 Aralık 2022 tarihinde erişildi.

TEARA, “*Sewell, William Arthur*”. <https://teara.govt.nz/en/biographies/4s20/sewell-william-arthur>, 13 Kasım 2022 tarihinde erişildi.

Tecca, <https://tecca-boun-edu-tr>, 13 Kasım 2022 tarihinde erişildi.

The Evolution Crisis, “*From Oxford Atheist to Leading Creationist*”.

<http://theevolutioncrisis.org.uk/testimony3.php>, 15 Şubat 2023 tarihinde erişildi.

The Faraday Institute, www.faraday.cam.uk, 15 Şubat 2023 tarihinde erişildi.

The Guardian, “*Brenda Averty Obituary*”.

<https://www.theguardian.com/sta.g.e/2013/jan/03/brenda-averly-obituary>, 15 Mart 2023 tarihinde erişildi.

The Guardian, “*Julian Rathbone*”.

<https://www.theguardian.com/books/2008/mar/04/culture.obituaries>, 13 Kasım 2022 tarihinde erişildi.

Türk Loydu, www.turkloydu.org, 27 Kasım 2022 tarihinde erişildi.

University of Lucknow, <https://udrc.lkouniv.ac.in/> 20.01.2023, 05 Şubat 2023 tarihinde erişildi.

University of Reading, <https://www-reading-ac-uk>, 13 Kasım 2022 tarihinde erişildi.

Wikipedia, “*Brian Downs*”.

https://en.wikipedia.org/wiki/Brian_Downs#Academic_career, 20 Ocak 2023 tarihinde erişildi.

Wikipedia, “*Denis Hills*”. https://en.wikipedia.org/wiki/Denis_Hills, 01 Mart 2023 tarihinde erişildi.

Wikipedia, “*Wilder Smith*”. https://en.wikipedia.org/wiki/A._E._Wilder-Smith, 15 Şubat 2023 tarihinde erişildi.

Wikipedia, “*Sanâyi-i Nefîse Mektebi*”. https://tr.wikipedia.org/wiki/San%C3%A2yi-i_Nef%C3%AEse_Mektebi, 05 Mart 2023 tarihinde erişildi.

Worldcat, <http://worldcat.org/identities/lccn-n78080645/>, 03 Şubat 2023 tarihinde erişildi.

Worldcat, <http://worldcat.org/identities/lccn-n83044288/>, 12 Kasım 2022 tarihinde erişildi.

Prabook, “*Enis Oskay*”. <https://prabook.com/web/enis.oskay/684767>, 02 Nisan 2023 tarihinde erişildi.

H. Ansiklopediler

AKYILDIZ, Ali, “Mahmut Nedim Paşa”, *İslam Ansiklopedisi*, Türk Diyanet Vakfı, Ankara 2003.

BEYDİLLİ, Kemal, “Bağdat Demiryolu”, *İslam Ansiklopedisi*, Türk Diyanet Vakfı, İstanbul 1991.

İHSANOĞLU, Ekmelettin, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Eğitim”, *Osmanlı Uygarlığı Ansiklopedisi*, Yayına Hazırlayan: Halil İnalçık, Günsel Renda, Cilt 1, Başak Matbaacılık, Ankara 2004.

KILIÇBAY, Mehmet Ali, “Osmanlı Batılılaşması”, *Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt. 1, İletişim Yayınları, İstanbul 1983.

NUTKU, Özdemir, “Dârülbedâyi”, *İslam Ansiklopedisi*, İslam Ansiklopedisi, İstanbul 1993.

ÖZCAN, Nuri, “Dârülelhan”, *İslam Ansiklopedisi*, İslam Ansiklopedisi, İstanbul 1993.

ÖZTÜRK, Cemil Rüştüye, *İslam Ansiklopedisi*, 35. Cilt, 300-303.

TİMUR, Taner, “Osmanlı ve Batılılaşma”, *Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt. 1, İletişim Yayınları, İstanbul 1983.

UÇMAN, Abdullah, “Encümen-i Daniş”, *İslam Ansiklopedisi*, İslam Ansiklopedisi, İstanbul 1995.

I. Sempozyum, Kongre

CHECKLAND, Olive. “The Iwakura Mission, industries and exports”, *The Iwakura Mission In Britain, 1872*, Suntory and Toyota International Centres for Economics and Related Disciplines London School of Economics and Political Science, London 1998, s. 26, <https://sticerd.lse.ac.uk/dps/is/IS349.pdf>, 08 March 2022.

COBBİNG, Andrew, “Life in Victorian London through the Eyes of Kume Kunitake, Chronicler of the Iwakura Mission”, *The Iwakura Mission In Britain, 1872*, Suntory and Toyota International Centres for Economics and Related Disciplines London School of Economics and Political Science, London 1998, s. 5. <https://sticerd.lse.ac.uk/dps/is/IS349.pdf>, 08 March 2022.

CÖHCE, Salim. “Atatürk Döneminde Türk- Afgan Münasebetleri”, *4. Uluslararası Atatürk Kongresi Bildirileri (25-29 Ekim 1999, Türkistan-Kazakistan, Ankara)*, Cilt. 2, Atatürk Kültür Dil ve Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2000.

KİMURA, Masato, “The Contributions and Limitations of Japanese Business Diplomacy in the Interwar Period: A Case Study of Two Major Economic Missions”, *Business And Politics In Early 20th Century Japan*, The Suntory Centre Suntory and Toyota International Centres for Economics and Related Disciplines London School of Economics and Political Science, London 2002. <https://sticerd.lse.ac.uk/dps/js/JS429.pdf> , 12 March 2022.

KURAN, Ercüment, “Türkiye’nin Batılılaşmasında Osmanlı Daimî Elçiliklerinin Rolü”, *VI. T. Tarih kongresi*, Ankara, 20-26 Ekim 1961.

OHTA, Akiko, “The Iwakura Mission in Britain: their observations on education and Victorian society”, *The Iwakura Mission In Britain, 1872*, Suntory and Toyota International Centres for Economics and Related Disciplines London School of Economics and Political Science, London 1998, s. 14-15. <https://sticerd.lse.ac.uk/dps/is/IS349.pdf>, 08 March 2022.

TOPRAK, Zafer, “Mülkiye Mektebi ve Türkiye’de Sosyal ve Beşerî Bilimlerin Gelişimi”, *Türkiye’nin Modernleşme Süreci ve Mektebi Mülkiye (sempozyum bildirileri)*, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 2021.

VON STADEN, Peter, “Business Shaping Political Decision Making? An Examination of the Iron and Steel Promotion Law of 1917”, *Business And Politics In Early 20th Century Japan*, The Suntory Centre Suntory and Toyota International Centres for Economics and Related Disciplines London School of Economics and Political Science, London 2002, s. 22-24. <https://sticerd.lse.ac.uk/dps/js/JS429.pdf>, 12 March 2022.

YILDIRIM, Seyfi, “Atatürk Dönemi Modernleşmesinin Temel Dinamikleri”, *Süleyman Demirel Üniversitesi, Uluslararası Türkiye Cumhuriyeti Sempozyumu Bildirileri*, 22-24 Ekim 2008.

J. Resmi Gazete

Resmî Gazete, tarih:22.06.193, Sayı.3035.

Resmî Gazete, tarih:29.03.1926, Sayı.334.

Resmî Gazete, tarih:31.3.1926, Sayı.336

Resmî Gazete, tarih:29.04.1926, Sayı.815.

Resmî Gazete, tarih:21.7.1927, Sayı.639.

Resmî Gazete, tarih:06.05.1930, Sayı.8909.

Resmî Gazete, tarih:16.6.1932, Sayı.2126

Resmî Gazete, tarih:06.06.1933, Sayı.2420.

Resmî Gazete, tarih:15.06.1935, Sayı.3029.

Resmî Gazete, tarih:22.06.1935, Sayı.5379.

Resmî Gazete, tarih:04.07.1938, Sayı.3950.

Resmî Gazete, tarih:11.7.1939, Sayı.4255.

Resmî Gazete, tarih:03.06.1940, Sayı.4525.

Resmî Gazete, tarih:22.09.1943, Sayı.5514.

Resmî Gazete, tarih:20.07.1944, Sayı.5761.

Resmî Gazete, tarih:27.06.1945, Sayı.6042.

Resmî Gazete, tarih:18.06.1946, Sayı.6336.

Resmî Gazete, tarih:03.04.1950, Sayı.7473.

Resmî Gazete, tarih:20.05.1955, Sayı.9010.

Resmî Gazete, tarih:27.05.1959, Sayı.10222.

Resmî Gazete, tarih:24.10.1963, Sayı.11539.

Resmî Gazete, tarih:27.09.1963, Sayı.11516.

Resmî Gazete, tarih:16.06.1964, Sayı.12599.

Resmî Gazete, tarih:08.07.1967, Sayı.12642.

Resmî Gazete, tarih:30.12.1972, Sayı.14407

EKLER

EK-1. İngiliz Uzmanların İstihdam Süreçlerinde Alınan Onaylar⁹⁵⁹

A

T. C. BAŞBAKANLIK KANUNLAR VE KARARLAR Teftik Dairesi Reşidi	Yazan memur : <i>Ali</i>	Dosya No : 27-308	TEKİT	
	Yaz tarihi : 24/9/1963	Gidiş No : 4775	Edilecek	Edildi
	Beyaz eden : <i>H.İ.</i>	> tarihi : 22/10/1963		
	Beyaz tarihi : 24/9/1963	Eklere :		
Kararname No : 6/2235	Tasarı	Karşılaştırmalar :		

Devlet Arşivler Genel Müdürlüğü
Cumhuriyet Arşivi

KARARNAME

İngiliz tebaasından *W. Weaver*'in, İstanbul-Çapa Eğitim Enstitüsü İngilizce öğretmenliğinde çalıştırılması; İçişleri ve Dışişler Bakanlıklarının uygun mütalâalarına dayanan Millî Eğitim Bakanlığının 21/9/1963 tarihli ve 221.I(30)69-II359 sayılı yazısı üzerine, 788 sayılı Kanunun 5 inci maddesine göre, Bakanlar Kurulunca 24/9/1963 tarihinde kararlaştırılmıştır.

İçişleri Bakanlığına
Dışişleri
Millî Eğitim Bakanlığına (K)

.....çalıştırılması hakkındaki Bakanlar Kurulu Kararname-
sinin suretinin sunulduğunu arz ederim.

ga

Haldun Derin
Başbakan adına
Müsteğar y.
m. Pa.

Eki:
I-Kararname sureti.

Değiştirmesi:
İçişleri, Dışişleri ve Millî Eğitim Bakanlıklarına.

24.9.1963

F.6.

Varlık listesi

12/8

24.9.1963 (11)

⁹⁵⁹ BCA 30.18.1.2, 168.5.4, 6/2235,27-308.

B

T. C.
MILLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI
Öğretmen Okulları Genel Müdürlüğü

Şube ¹¹³⁵⁹ 221.1(30) 69 - 11359
Sayı

Ankara,

21 Eylül 1963

KONU: _____

Devlet Arşivler Genel Müdürlüğü
Cumhuriyet Arşivi

Başbakanlık Makamına

~~İngiliz~~ İngiliz uyruklu Mr. D. J. Weaver 'ın İstanbul Çapa Eğitim Enstitüsü İngilizce Öğretmenliğinde sözleşme ile çalıştırılması İngiliz Kültür heyeti Başkanlığınca tavsiye edilmekte ve Bakanlığımızca da düşünülmektedir .

Adı geçen yabancı'nın Türkiye'de çalıştırılmasında sakınca olmadığına dair İçişleri , Dışişleri Bakanlıklarıyla Mah Reisliğinden alınan yazıların örnekleri ilişiktir .

Mr. D. J. Weaver'in fiilen işe başladığı tarihten itibaren sözleşme ile istihdamı için 788 sayılı kanunun 5. maddesine göre Bakanlar Kurulundan karar alınması müsaadelerinize saygı ile arz olunur .

Millî Eğitim Bakanı
Dr. İbrahim Ökten

MÜHÜR	
KARAR	
Tarih: 23 Eylül 1963	
Sayı: 152.27-308	
Tarih: 23 Eylül 1963	

HK.HA 13/9/1963

Hazmeden
23.9.1963

Ba. Ka
23.9.1963

23 EYLÜL 1963 4/9680 4490 4

C

Şube:4.A.2.41264/2158
 Konu:İngiliz tebaalı
 D.J.Weaver Hk.

T.C.
 İÇİŞLERİ BAKANLIĞI
 Emniyet Genel Müdürlüğü

Ankara
 20 Ağustos 1963

Devlet Arşivler Genel Müdürlüğü
 Cumhuriyet Arşivi Millî Eğitim Bakanlığına

İLGİ: 22/7/1963 gün ve Öğretmen Okulları Genel Müdürlüğü 221.1.330/69/8567 sayılı yazınız:

İstanbul Çapa Eğitim Enstitüsü İngilizce Öğretmenliğinde çalıştırılması düşünülen İngiliz tebaalı D.J.VEAVER'in, vizeli gelmesi şartıyla anılan yerde istihdamında mahzur görülmemiştir.

Bilgilerini arz ederim.

(İmza)
 SABRİ SÖZER
 Müsteşar Muavini
 İçişleri Bakanı Y.

Aslının aynıdır.
 Şube Müdürü

D

GİZLİ
T. C.
M A M
Rs.

Ankara
3 Eylül 1963
Özet:Mr.D.J.Weaver Hk.

Şube : G.4/205
Sayı : 140274

Devlet Arşivler Genel Müdürlüğü
Cumhuriyet Arşivi Millî Eğitim Bakanlığı
Öğretmen Okulları Genel Müdürlüğüne

İlgi: 20 Temmuz 1963 ve 2660-8540/225.1(30)69..

İstanbul - Çapa Enstitüsü İngilizce Öğretmenliğinde sözleşme ile çalıştırılması düşünülen, İngiliz Uruklu, Mr.D.J. WEAVER'in sakıncalı durumuna dair servisimiz dosyalarına intikal etmiş bilgi bulunmamaktadır.

Bilgilerine arz ederim.

(İmza)
FUAT DOĞU
Tuğgeneral
Millî Emniyet Hizmet Reisi Y.

Aslına ayndır.
Şube Müdürü
Asmi Gözmen

E

T.C.
DIŐIŐLERİ BAKANLIĞINA

Ankara
11/9/1963
GİZLİ

350.625-IV/2-1082 Dairesi Gn.Md.
Konu: Mr.Douglas John Weaver

Devlet Arşivler Genel Müdürlüğü
Cumhuriyet Arşivi

Millî Eğitim Bakanlığına
(Öğretmen Okulları Genel Müdürlüğü)

İLGİ: 22 Temmuz 1963 tarihli ve 221.1 (30)69-8566 sayılı yazıları:

İstanbul Çapa Eğitim Enstitüsü İngilizce Öğretmenliğinde sözleşme ile çalıştırılmasının düşünüldüğü bildirilen Mr.D.J.Weaver hakkında Londra Büyükelçiliğimiz vasıtasıyla yaptırılan soruşturma neticesi ilişik olarak sunulmuştur.

Saygılarımla arz ederim.

Daşışleri Bakanı Y.
Hamit Batu
IV. Daire Genel Müdürü

Aslına ayndır.
Şube Müdürü
Azmi. Özkaya

F

Türkiye Cumhuriyeti
LONDRA BÜYÜK ELÇİLİĞİ

Devlet Arşivler Genel Müdürlüğü
Cumhuriyet Arşivi

1915 senesinde Bristol'da doğmuş olan Mr..Weaver,tahsilini İngilterede yapmıştır. Birmingham Üniversitesinde B.A. derecesi alarak mezun olmuştur.Bilahere,British Council teşkilatına intisap eden Mr.Weaver,Haziran 1963 tarihinde İngiltere'ye döndüğü zaman 7 senedir dış memleketlerde vazife görmekteydi.1956-1959 seneleri arasında Bağdat'ta ve 1959-1963 seneleri arası da Bahrein'de bu teşkilatta çalışmıştır.Bahrein'deki ikameti sırasında Öğretmen Okulunda (Teacher Training College) English Metodology dersini okutmıştır.Pek yakında İstanbul'daki British Council'a tayin olunacak olan Mr.Weaver evli olup iki çocuğu vardır.

Aslının aynıdır.
Şube Müdürü

EK-2. İstihdam Edilen Uzmanların Sözleşme Süreleri Hakkında Belge⁹⁶⁰

T. C.
BAŞBAKANLIK
KANUNLAR VE KARARLAR YETKİLİ DAİRESİ

Says: 6/ 5663

KARARNAME

Eki

İngiliz uyruklu Miss.Christine Weller'in işe başladığı tarihten itibaren Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümünde çalıştırılması; İçişleri ve Dışişleri Bakanlıklarının uygun mütalâesine dayanan Millî Eğitim Bakanlığının 30/11/1965 tarihli ve 266.4/21533 sayılı yazısı üzerine, 788 sayılı Kanunun 5 inci maddesine göre, Bakanlar Kurulunca 17/12/1965 tarihinde kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI

37-8K/151/1965
030 18 01 02

Devlet Bakanı

Devlet Bakanı

Devlet Bakanı

Devlet Bakanı

Devlet Bakanı

Adalete Bakanı

Millî Eğitim Bakanı

İçişleri Bakanı

Dışişleri Bakanı

Maliye Bakanı

Millî Eğitim Bakanı

Beyneltekele Bakan

Ticaret Bakanı

Sağ. ve Sos.-Y. Bakan

Çevre, Tarım ve Köylü İşleri Bakanı

Kültür ve Turizm Bakanı

Ulaştırma Bakanı

Çalışma Bakanı

Sanayi Bakanı

Evet

Ticaret ve Turizm Bakanı

İmar ve İkân Bakanı

Köylü İşleri Bakanı

Dosya No:

27-3

1765

⁹⁶⁰ BCA 30.18.1.2, 151.96.15, 6/5663, 27-3/1765.

EK-3. İstihdam Edilen Yabancı Uzmanların Uyruklarının Belirtilmediği Belgeler

961

A

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Sözleşmenin

Adı	Bitim tarihi	Uzatılma tarihi
Profesör Von Aster	30/9/1948	1/7/1949
" Walter Krantz	1/6/1948	1/1/1949
" Wilhelm Peters	1/7/1947	1/7/1948
" Emin Bosch	31/5/1948	1/1/1949
" Helmut Ritter	1/7/1948	1/1/1949
" Helmut Bossert	1/10/1948	1/1/1949
" Ernest Bazell	1/6/1948	1/6/1950
" Ernest Diez	1/6/1948	1/1/1949
" Leo Brauner	15/10/1948	1/1/1949
" Hurn Constable	1/6/1948	31/6/1950
" Charles Mijot	1/1/1948	1/1/1950
" Gerhard Kessler	15/10/1948	1/1/1949
" Alexan-der Rustow	15/10/1948	1/1/1949
Hugo Braun	15/10/1948	1/1/1949
" Hans Winterstein	16/10/1948	1/1/1953
Yardımcı Joseph Bühler	6/1/1948	6/1/1950
" Sara Gitta Lisie	1/2/1948	1/2/1949
Okutman Andreas Tietze	1/1/1948	1/1/1949
" Marcel Lonatte	1/1/1948	1/1/1949
" Maurice Journe	1/1/1948	1/1/1949
" Karl Weiner	1/1/1948	1/1/1949
" Edwin Elliotte	1/1/1948	1/1/1949

27

961 BCA 30.18.1.2, 116.28.3, 3/7350, 27-105.

B⁹⁶²

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

İstanbul Üniversitesinde Çalışan
Yabancı Profesörler

3 27

Adı	Mukavelelerin bitim t.	Mukavelelerin uzatılacağı t.
<u>Tıp Fakültesi</u>		
Prof. Erich Frank	31.VIII.1944	31.VIII.1946
<u>Fen Fakültesi</u>		
Prof. Marcel Fouché	15.XI.1944	15.XI.1945
" Charles Mijot	1.VI.1944	1.VI.1945
" Kurt Zuber	1.VI.1944	1.VI.1949
" Roland Brikmann	1.VI.1944	1.VI.1949
Yard. George Catt	31.XII.1944	31.XII.1948
" Gleisberg	1.VI.1944	1.VI.1946
" Lotte Loewe	1.VI.1944	1.VI.1946
<u>Hukuk Fakültesi</u>		
Prof. Andreas Schwarz	31.IX.1944	31.IX.1949
" Charles Crozat	1.X.1944	1.X.1946
<u>Edebiyat Fakültesi</u>		
Prof. Enin Bosch	31.V.1944	31.V.1948
" Helmuth Ritter	1.VII.1944	1.VII.1948
" Bossert	1.X.1944	1.X.1948
" Ernst Bezell	1.VI.1944	1.VI.1947
" Duyvendak	1.IX.1944	1.IX.1949
<u>Yardımcılar</u>		
Caroline Haspels	1.VI.1944	1.VI.1946
Fritz Craus	1.VI.1944	1.VI.1946
Sonia Tiedcke	1.VI.1944	1.VI.1946
Susanne Winterstein	1.VI.1944	1.VI.1946
Berte Ottenstein	1.VI.1944	1.VI.1946
Margareth Althausen	1.VI.1944	1.VI.1946
Paula Schwerrin	1.VI.1944	1.VI.1946
Weisglass	1.VI.1944	1.VI.1946
Tony Luer	1.VI.1944	1.VI.1946
Ersa Wolff	1.VI.1944	1.VI.1946
Rosa Rossler	1.VI.1944	1.VI.1946
Peter Ladewig	1.VI.1944	1.VI.1946
Walter Rininger	1.VI.1944	1.VI.1946
Margherite Reininger	1.VI.1944	1.VI.1946
Werner Lafueur	1.VI.1944	1.VI.1946
<u>Lektörler</u>		
Fernand DuCornez	1.VI.1944	1.VI.1946
Victor Coudert	1.VI.1944	1.VI.1946
Eugéne Saby	1.VI.1944	1.VI.1946
Ernst Engelberg	1.VI.1944	1.VI.1946
Herbert Melzig	1.XI.1944	1.XI.1946
Robert Anhegger	1.VI.1944	1.VI.1946
Arthur Humphreys	1.VII.1944	1.VII.1946
Oliver Davies	1.VI.1944	1.VI.1946
Roland Davenport	1.XII.1943	1.VI.1946

EK-4. İstihdam Edilen İngiliz Uzmanlarına Ait Uygunluk Raporu⁹⁶³

27

T. C.
İÇİŞLERİ BAKANLIĞI
Emniyet Genel Müdürlüğü

Sube ; 4.A-2 4I264-78I

Konu ; İngiliz tebaalı
CLISSOLD Hk
DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

ANKARA
..... / ..... / 196...

90863

Millî Eğitim Bakanlığına

H.K.
17.9.65
mf

İLGİ : 20/Ağustos/1965 gün ve Öğretmen Okulları Gn.Md.22I.1(30)-8926 sayılı yazınız.

İstanbul Çapa Eğitim Enstitüsü İngilizce Bölümünde sözleşmeli uzman olarak çalıştırılmak istenildiği bildirilen İngiliz tebaasından B.CLISSOLD'un, vizeli gelmesi şartile istihdamında bir mahzur görülmemiştir.

Bilgilerini arz ederim.

YUSUF DANIŞMAN
Müsteşar Muavini
İçişleri Bakanı Y.

EYD
Söğüt
Genel Md.
No: 4548
16-9-1965

Özel Kalem Md.
U.E.V.1608
16 Eylül 1965

⁹⁶³ BCA 30.18.1.2, 190.65.10.

EK-5. İngiliz Uzmanların İstihdam Süreleri ve İstihdam Alanlarının Belirtilmediğine Dair Belge⁹⁶⁴

A

T. C.
BAŞBAKANLIK
KANUNLAR VE KARARLAR
Tutuk Dairesi
Karar Sayısı
6
1269

BASKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

KARARNAME

Ehli

1

İlişik listede adları ve tabiiyetleri yazılı yabancı onbir uzmanın, Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Yüksek Okulu Hacettepe Çocuk Hastanesi Uzmanlıklarında çalıştırılmaları; İçişleri ve Maliye Bakanlıklarının uygun mütahhalarına dayanan Millî Eğitim Bakanlığınının 12/1/1963 tarihli ve 266.1/616 sayılı yazısı üzerine, 788 sayılı Kanunun 5 inci maddesine göre, Bakanlar Kurulunca 15/1/1963 tarihinde kararlaştırılmıştır.

168-2-8

⁹⁶⁴ BCA 30.18.1.2, 168.2.8, 6/1269.

B

L I S T E

<u>i s i m l e r i</u>	<u>Tebiyeti</u>
BRIDGET AL. WILKINSON	İngiliz
I. WALLACE TURNER	"
ANNE ROBERTS	"
THERESA MARJORY RALEY	"
BERYL WAKELMAN	"
SYLVIA FENTON	"
KATHLEN HILTON	"
PEGGY OLIVE WILKINSON	"
JEAN HESSIÖK	"
OLWEN LEWIS	"
LOISE MC. MANUS	"

030	18	01		168	2	8
-----	----	----	--	-----	---	---

EK-6. Tez Çalışması Orjinallik Raporu Beyanı

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
 ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
 ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA

Tarih: 15/12/2023

Tez Başlığı: TÜRKİYE'DE İSTİHDAM EDİLEN İNGİLİZ UZMANLAR VE TÜRK MODERNLEŞMESİNE KATKILARI (1924-1975)

Yukarıda başlığı / konusu gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş c) Ana bölümler d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 240 sayfalık kısmına ilişkin, 15/12/2023. tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 10'dur.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç
- 4- Alıntılar dâhil
- 5- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Tez Çalışması Orjinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı: Zuhal ALTUNBAŞ

Öğrenci No: -

Anabilim Dalı: Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı

Programı:

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.

(Prof. Dr. Seyfi YILDIRIM)

HACETTEPE UNIVERSITY
ATATURK INSTITUTE
THESIS/DISSERTATION ORIGINALITY REPORT

ATATURK'S PRINCIPLES AND HISTORY OF MODERN TURKEY TO THE DEPARTMENT
PRESIDENCY

Date: 15/12/2023

Thesis Title : BRITISH EXPERTS EMPLOYED IN TURKEY AND THEIR CONTRIBUTION TO
TURKISH MODERNIZATION (1924-1975)

According to the originality report obtained by myself/my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options stated below on 15/12/2023 for the total of 240 pages including the a) Title Page b) Introduction, c) Main Chapters d) Conclusion sections of my thesis entitled as above, the similarity index of my thesis is 10 %.

Filtering options applied:

1. Approval and Declaration sections excluded
2. Bibliography/Works Cited excluded
3. Quotes excluded
4. Quotes included
5. Match size up to 5 words excluded

I declare that I have carefully read Hacettepe University Ataturk Institute for Obtaining and Using Thesis Originality Reports; that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

I respectfully submit this for approval.

Signature

Name Surname: Zuhal ALTUNBAŞ

Student No: -

Department: -

Program: -

Status Masters Ph.D. Integrated Ph.D.

ADVISOR APPROVAL

APPROVED.

_____
(Prof. Dr. Seyfi YILDIRIM)

EK-7. Etik Kurul / Komisyon İzni ya da Muafiyet Formu

 <p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ TEZ ÇALIŞMASI ETİK KURUL İZİN MUAFİYETİ FORMU</p>	
<p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA</p>	
Tarih: 15/12/2023	
<p>Tez Başlığı / Konusu: TÜRKİYE'DE İSTİHDAM EDİLEN İNGİLİZ UZMANLAR VE TÜRK MODERNLEŞMESİNE KATKILARI (1924-1975)</p>	
<p>Yukarıda başlığı / konusu gösterilen tez çalışmam:</p>	
<ol style="list-style-type: none"> 1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır, 2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir. 3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir. 4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir. 	
<p>Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullar ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kuruldan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.</p>	
<p>Gereğini saygılarımla arz ederim.</p>	
(Öğrencinin İmzası)	
Adı Soyadı:	Zuhal ALTUNBAŞ
Öğrenci Numarası:	
Anabilim Dalı:	Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı
Programı:	
Statüsü:	☐ Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐ Bütünleşik Dr.
<p><u>DANISMAN GÖRÜSÜ VE ONAYI</u></p>	
<p>Tarih: ...../...../.....</p>	
<p>_____ (Prof. Dr. Seyfi YILDIRIM) (İmzası)</p>	

**HACETTEPE UNIVERSITY
ATATURK INSTITUTE
ETHICS BOARD WAIVER FORM FOR THESIS WORK**

HACETTEPE UNIVERSITY
ATATURK INSTITUTE

ATATURK'S PRINCIPLES AND HISTORY OF MODERN TURKEY TO THE DEPARTMENT PRESIDENCY

Date: 15/12/2023

Thesis Title/Topic: BRITISH EXPERTS EMPLOYED IN TURKEY AND THEIR CONTRIBUTION TO TURKISH MODERNIZATION (1924-1975)

My thesis work related to the title/topic above:

1. Does not perform experimentation on animals or people.
2. Does not necessitate the use of biological material (blood, urine, biological fluids and samples, etc.).
3. Does not involve any interference of the body's integrity.
4. Is not based on observational and descriptive research (survey, measures/scales, data scanning, system-model development).

I declare, I have carefully read Hacettepe University's Ethics Regulations and the Commission's Guidelines, and in order to proceed with my thesis according to these regulations I do not have to get permission from the Ethics Board for anything; in any infringement of the regulations I accept all legal responsibility and I declare that all the information I have provided is true.

I respectfully submit this for approval.

Signature

Name Surname: Zuhal ALTUNBAŞ

Student No:

Department: Department of Atatürk's Principles and History of Turkish Revolution

Program:

Status: Masters Ph.D. Integrated Ph.D.

ADVISER COMMENTS AND APPROVAL

Date: .../.../.....

_____
(Prof. Dr. Seyfi YILDIRIM)
(Signature)